

# سەردەم

كۇقارلىق تايىقتە بىرەۋەركىپان و كەلتۈرى بىلەن  
دەزگاي چاپ و پەخشى سەردەم دەرىدەكات

ژىمارە (6) 1. 1999 - سەلەن يەكەم

خاۋەننى ئىقتىياز : شىركۇ بىكەس

سەرنوۋسەر : رەۋوف بىگەرە

بەرئىۋەبەرى نوۋسەن : ئازاد بەرزىجى

ئەلەلەمى دەستەلى نوۋسەن :

رەيىن ھەردى شۋان نەحمەد

دەرھىمانلى مەۋلەرى : قەدەر مەرخان

ئاۋنەشان :

سەلەمەننى فولكەلى يەكەرەن

دەزگاي چاپ و پەخشى سەردەم

تەلەفون : 29839

بۇ يەيۋەندى كەردن لەدەرەۋەلى ۋەلاتەۋە

سەنتەرى سەرخانار

Tel: 00873 761 477 268 – 00873 682 040 391

Fax: 00873 682 040 392 – 00873 761 477 269

بەرگ : نۇقسەننى دىلەر

# سۆزۈم

ژمارە (6) ك 1. 1999 سالى يەكەم

3 ■ مۆمىك لەگەل بادا - سەرنووسەر

5 ■ فېكرو فەلسەفە

6 داپمان و بووژانەوەي كەلتور - پروفېسسور د. جۇمان. ب. ھايگن (لە ئىنگىلىزىيەوە: ئەنۋەر خەمە سالىح)

21 ستەمكارى: خويندەنەوەيەكى كىتېبى.. فاروق رەفيق (لە ئىنگىلىزىيەوە: ئاۋات ئەخمەد)

34 ھاوسەرىتىنى ئاشادى ماركسىزم و فېمىنىزم - ھىيدى ھارتەن (لە ئىنگىلىزىيەوە: ئەنۋەر خەمە سالىح)

60 ئايىن لە نىۋ سىياسەتدا - تىد. بى - ليولن (لە ئىنگىلىزىيەوە: دانا سەردارو ئاسقۇ جەبار)

71 دەۋلەت - جۇرچ تەرابىشى (لە غەربىيەوە: شۋان ئەخمەد)

77 وتوۋىژى مۇدىرنىتى و پۇست مۇدىرنىتى... - د. خەمىد غەزەنلو (لە فارسىيەوە: ئاشنا)

83 ■ رەخنەو تۆژىنەوە

84 دانەرۋ دانەرىتى - رۇجەر وىبستەر (لە ئىنگىلىزىيەوە: پەيوەند فايەق)

90 دەنىۋ دلى چىرۇكدا مۇۋ ھەيە - رۇبىرت گۇرھام دەيقس (لە ئىنگىلىزىيەوە: شىرزاد خەسەن)

98 سۇسىرو تىۋرە زمانەۋانىيەكەي - (لە ئىنگىلىزىيەوە: ھادى مەمەد)

113 ■ لەنەدەبى گەلەنەوە

114 ھەنگوين و مۇم (چىرۇك) - شەھرىارى مەندەنى پوور (لە فارسىيەوە: كۇزاد)

123 ئانا ئاخىماتۇقا - ئىرەج كابولى (لە فارسىيەوە: ع. پ)

131 ■ گىفتوگۇ

132 وتوۋىژىك لەگەل جۇليا كرىستىفادا - (لە ئىنگىلىزىيەوە: غەتا قەرەداخى)

139 فەلسەفەي كىلتور لاي تۇ دۇرۇف - (لە فارسىيەوە: رەۋوف بىگەرد)

153 ■ وىستگەكانى سەردەم

مەھابەھاراتا نىمايشى سەدەي بىستەم (154)، گونتەرگراس و نۇبلى 1999 (159)، ھونەرى كىتېب خويندەنەوە

(164)، چاوپياخشانىك بە ژمارەيەكى رۇژنامەيەكى سويىدىدا (168)، ئەراگۇن لەگىفتوگۇيەكدا (173)،

تەسلىمە نەسرین و دىمانەيەك (181)، رۇمانى (شوناس) مىلان كۇندىرا (188)، دۇن كىشۇت (192)، لە

تارىكىيەوە بۇ رووناكى (195)، چەك و چيا (199)، دوا رۇژى عىراق (201)



## مۆمىك لەگەل بادا

بەدەرچوونى ژمارە (6)، گۇفارى سەردەم گۇتايى بەسالىك لەتەمەنى خۇي دىنىت، ئەگەرچى سالىكى تەمەن لەو زووترە بىكرىتە بىنە بۇ ئومىد لەسەر بىيات نان و ئاواتو خەونى گەورەى ئايندە، بەتايىبەت لەولاتىكى وەك ئىستاي خۇمانداو بەگشتى لەخۇرەلەتدا، ئەمەيش بەھۇي ئەو ناسەقامگىرىيە لەبىردا ھەيە كە كاريگەرىيەكى راستەوخۇي لەسەر پىلان و نەخشەو پىرۇژەى ھەموو بوارەكانى ژيان ھەيەو، خۇرەلەتەيش وەك ئەدوارد سەعيد دەلىت: ناوچەى بى بەرنامەى ژيان و نەخشەى ئايندەيە. بۇيە مانەھەى زۇربەى ھەرەزۇرى ئەو گارانەو ئەنجامدانىان پەيوەندى بە ئارەزووى تايىبەتى كەسىك، لايەنىك و بۇ قۇناغىكە نەك ستراتىژىك بىن كە لەسەربىنەماي دروست كردنى ئايندەو وابەستەيى بەنەرىتەيى دەولەمەندى دىرىنەو. بەلام ئەمە ناكاتە ئەوھى كە باس لەو دياردانە نەكەين و رىگاي ئەوھىشمان لى ناگرىت بەسالىك تەمەنى خۇماندا نەچىنەو، كاركەنمان نەكەينە مەھكى ئەزموونەكان (ئەگەرچى ھەر لەم خۇرەلەتەداو بەتايىبەت لاي گەلىكى وەك كورد ھەمىشە ئەزموونەكان لەيادكراون و ئەم بەخۇدا چوونەوھەيش لەپەراويزدا بوو، بۇيە كاريگەريان لەسەر ئايندە نەبوو) بەداخەو ئەم راستى ھەمىشە لەكۇيادى ئىمەدا ئامادەو بەرجەستەيە.

رەنگە ئىستا لەكوردستانى لاي ئىمەدا دەرکردنى گۇفارىك لەو ئاسانتر بىت كە نووسەرىك دوو ژوورى ھاكەزايى بەگرى دەستكەويىت. بەتايىبەت كە مەسەلەكە ھاتىتە سەر ئەوھى چەند شىيرو چىرۇك و وتارىكى كال و كىچ قىلپ كەيتە ناو بەرگىكى قەشەنگەو بى ھەست بەلپىرسىنەو بەراورد و تاووتوئ كردن بانگەوازي گۇفارى بۇ بىكەيت. بىگومان ئەم زۇرىە لەبەر ئەو نىە كە ھەندىك لەو كەسانەى بالادەستى بەجى ھىنانى ئەم كارەن و چىراى سەوز بۇ ھەرناشىو پەراويزىك دادەگىرسىن بەتەنگ كەورەيى پىرۇسەكەو، لەئەركە گىرگى سامناكەكەى تى گەيشتوون و، دەيانەويىت بەئاسان كردنى ئەم رىگا سەختە ھەموو كون و قوزبىكى ئەم ولاتە پىر بىكرىت لەچاپەمەنىو ھەموو كەسىك بەدواى كلتورى خۇيەو بىت. بەلكو مەسەلەكە ئەوھىانە كە لە ناگايى ئەو بالادەستانەدا راستىك رەنگى داووتەو كە ئەوھى بەدرىزايى چەند سالىك لى تەرىك بووين و زمانى پىچەوانەكەيمان پىادە دەرگى ئىستا كاتى ئامادەبوونىەتى، بەزاراوەكەى فرۆيد: دابىن كردنى ئارەزووى لەبرى دانانە. بۇ ئەمە دەبىت ھەركەس لاي خۇيەو — وەك كەسايەتى — ئامادەگى ھەبىت، ئامادەگى چاران لەنەبەردى چىدادبوو، يان لەو تاك گەرايىيە كەناوبانگى پى دەرەكرد، ئىستا لەپەيرەو كردنى عەقلى شاردايە، عەقلى شارىش واتا ژيارىو بەشىكى



ژياريش رووناكيرييه. لاي ئيمهوه ئەگەر ئەمە پرۆژەيەکی کردەيسی بێت و لەقەناعەتەوه سەرچاوهی گرتبێت، یان گری ئه و لایەنه دەروونیە بێت کە ئاشکرا نیە دەست خۆشی ئی دەگەین، چونکە بەهەردوو بارەگەدا هەر زمان بالادەستەو زمانیش سیستمیکی بالاییە لەکاریگەری کلتوویدا، کە دەولەمەندی زمان لەقۇناعی دابو نەریتو دیاردەي کۆمەلایەتیەکانەوه سەری کیشایە ناو ئامرازەکانی کلتوور ئیتر پیکهاته زبیریەگەي لەدەست دەدات و دەبێتە زمانی سەردەم و بەجی هیئانی ئەرکە شارستانیەکان. بۆیە ئەوهی ئیستا گرنگە مانەوهو بەردەوام بوونی پرۆژە رووناکیریەکانە ئەک بەسترانەوهیان بەئارەزووی تاقەگەس و کرژی و خاوبوونەوهی بارە سیاسیەکان. دەبێت پرۆژەي رووناکیری و ا قالب گیر بکریت ببیته بەشیك لەقەوارەي مانەوهو ستراتیژیکی نەگۆری کلتووری.

هەر لە ئەنجام گیری ئەم چەند پەشقەوه دەمەویت شتیك دەربارەي گۆفاری سەردەم بلیم.

دەرچوونی گۆفاری سەردەم ئەنجامی هەست کردن بوو بە بۆشاییەکی دیاری کلتووری کە دەبوو زووتر پیشوازی لە و نیازە بکرایە، بەتایبەت لەلایەن رووناکیر و نووسەرانیوە کە پیش هەرجین و کۆمەلایک ئەو هەستەیان لا رسکاوه، کەچی لەگەل دەست خۆشی ئی کردنی هەندیکدا گرەوی مەرگیکی زوویشی لەسەر کرا، گرەوی ئەوهی گۆفاریکی تاییبەت بەکلتووری بیگانه وەرزی نەرەخسیوهو، لەم حال و بارەي گوردستاندا، کە سیاسەت قەلەمپەرەکانی تەنگ کردۆتەوه، دەنگەکان لەباتی ولایتیك بوونە شارێك، کەسانی بەتوانا و زمان زان و رووناکیر کۆچی هەندەرانیان کردوو، بۆ گۆفاریکی لەم بابەتە پێوانەي رووناکیری فراوان مەرجه ئەک ئەم بەرتەسکیە، گرەوی ئەوهیش کرا کە ئەم دەزگا رووناکیریە (دەزگای چاپ و پەخش سەردەم) بەرهەمی بریاریکی کاتیەو عەقلى کورد لەگەل رەوتی کلتوردا رانەهاتوو وەک گەلیك پرۆژەي دی لەگەل چاوهەلێنانيا دەمریت. خاوهنی ئەم رایانە ئەگەرچی لەسەر هەندیک نموونەي عەینی قسەیان دەکرد، بەلام ئەمە چەند راستی تایبیت ئەوهندەیش بئهوودەیی و برپا بەخۆنەبوون و تەنگزەي ئیرادەي لەخۆگرتو، خاوهنی ئەم رایانە چ جیاوازیەکیان لەگەل رای ئەوانەدا نەبوو کە دەیان وت: کورد ناتوانیت حوکمرانی خۆی بکات. هەموو ئەم گرەو و گریمانانە لەئارادا بوون و کەچی دەزگای سەردەم لەماوهي سالیکی تەمەنیدا ئەوهی بەهەموو کەس سەلماندا -تەنانەت ئەوانەیش کە گرەوکانیان دەکرد- کە تا ئیستا هیچ دەزگایەکی رووناکیری لەگوردستاندا نەي توانیوه بەو ماوه کەمە سامانیکی دیار و فراوان- لەگتیب، گۆفار، نامیلکەي جۆراوجۆر لەبوارى فیکرو ئەدەبو زمان و لیكۆلینەوهو میژوو رەخنەدا چاپ بکات و لەرووی چەندایەتیەوه چەند دەولەمەند بێت ئەوهندەیش لەرووی چۆنایەتیەوه نەگەویت. گۆفاری سەردەمیش بەری ئەم پرۆژەيە کە لەگەل هەموو ئەو رەگەزە نیگەتیفانەي لەمەرگیان نزیک دەکردەوه ئەو خۆی گرتو راست لەسەر پێ وەستا. من نالیم ستافە خاکیهگەي "سەردەم" لەم ماوهيەدا ماندوو نەبووه، نەوروژاوه، توورە نەبووه، هەندیک جار دوودلی نەویستوو پەي بەئیرادەي بەریت، بەلام بەراستی خۆشەویست ترین بەرهەم ئەوهیە کە بەزەحمەت بەدەست دیت، کە ئارمقەي گەرماو سەرماي بۆ دەرژیت، کە شەونخونیت پێ دەکات و شەریشت پێ دەکات. من نالیم ئیمە لەمەیدانەگەدا تەنیا بووین، نە، چونکە هەر لەسەرەتاوه بروامان بەدەرەوهي خۆمان هیئابوو، وایشمان دانەناوه ئەوهی وەک ئیمە بیرنەکاتەوه، نەنووسی، یان وەک ئیمە نەبیت بەوتەگەي "تودورۆف" ئیتر ئەوه بەربەرە، ئەوانە لەیەگەم ژمارەوه دەست خۆشیان کرد، تازەیش بۆن و بەرامەي خۆشی سەردەم دەگاتە دنیای دوور، تازە پیرۆزبایمان ئی دەگەن و بەلێنی گەرمان دەدەن. ئیمەش ئەزموونی سالیکمان زۆر کەندولەندی لەمەودوای بۆ ئاسان کردین، گەلیك ترسی رەواندینەوه، لەو دەرەسەيش گەشتووین: کە دەشی مروف شکست بخوات بەلام نابەزیت.

-سەرنووسەر-

کانوونی یەکی 1999



# فېكر و ئەل سەفە



• دارمان و بوورژانەوہی کەلتوون

• ستەمکاری: خۆیندەنەوہیەکی

کتیبی نوێەمی کۆماری ئەفلاتوون

• ھاوسەرێتی ئاشادی مارکسیزم و

قیمنیزم

• ئایین لەنیو سیاسەتدا

• دەولەت

• وتووێژی مۆدێرنیتی و

پۆست مۆدێرنیتی



## دارمان و بورژانەوەى كەلتور

— فەلسەفەى كەلتورى ئەلبېرت شفايتزەر —

◆ نوسىنى: پروفېسسور. د. جۇھان. ب. ھاىگن

● لە ئىنگلىزىيەو: ئەنوەر حەمە سالىح

### I

نىچە لە يەككە لە كارەكانىدا دەلىت: "ئەو بەدبەختى ئەو كەسانە يە كە چالاكن كە چالاكىە كەيان ھەمىشە و بە شىئوہ يەكى نەگۆر نائەقلانى يە" بۆ ئەمە كە سىك دەتوانىت ئەمە زىاد بكات: ئەو بەدبەختى ئەوانە يە كە بىردەكەنەو كە بىركردنەو كەيان بەبى ھىچ گومانىك ھەمىشە ناكارىگەرە. بەلام كساتىك بىركردنەوہى ئەقلانى و چالاكى كارىگەر ھاوپىي يەكتر دەبن، ھەردوو لەدوورەوہ دەزىنگىنەوہ ئەوكاتە ھىوايەك دەست بەدرەوشانەوہ دەكات. ئەلبېرت شفايتزەر (Albert Schweitzer)





يەككە لەوانەى كە ھىوا بۇ كلتورى خۆرئاوا بەئاگادىننەتەوہ .

لەماوہى جەنگى جىھانى يەكەم دا بوو كە بىر كرنەوہى كى كلتورى نوئ بوارى بلاوبونەوہى بۇ كرايەوہ بەتايبەتى لە ئەوروپادا . بەلام نەوہىەك پيشتەر فريدريك نيچە پيشبينيەكانى خوى بۇ داروخانى روخسارى جىھانە ھاوچەرخە ھيشتا گومان لينە كراوہ كەى خوى دەر خستەن . بيگومان دەنگى نيچە بيسترا بەلام سەرەپاى ئەوہش مەزاجە رەشبينەكان لەدوابەدواى سەدەكەدا نەناسراو نەبوون ، لەگەل ئەوہشدا ئەوہ گەشبينى بوو كە خەسلەتى سەرەكى ماوہىەكى چالاكى بى وچانى تا سالى 1914 دابىن كرىبوو . لەراستيدا ئەوہ سەردەمى پوزەتيفيزم (Positivism - ارضعية) بوو - دىرۆكى زيرينى ويستى بەديھيتنانى پيشكەوتنو بپوا بە پيشكەوتن بوو .

نوسينەكانى شفايتزەر لەسەر فەلسەفەى كلتورى بەشيۆەيەكى ريژەيى جيگەيەكى لەدوا دەگرن لەكارە بلاوكراوہكانيدا . دوو بەرگى يەكەمى كارەكەى لەسەر فەلسەفەى كلتورى لەسالى 1923 دا دەر كەوتن بەناونيشانى

Verfall und Wiederaufbau der Kultur) و (Kultur und Ethik) بوون ، شفايتزەر دەنوسيت كە لە دەورويەرى سالى 1899 دا بىرۆكەى كارەكەى بەبىردا ھاتووہو ئەوہ جەنگى جىھانى يەكەم بوو كە بۇ يەكەمجار پالى پيۆەنا پەرە بەكارەكەى بدات . ئەم كارە لەدارستانە كەمەرەيىيەكانى ئەفريقادا لە 1914 - 1917 بەئەنجام گەيشت .

لەكتيبەكەيدا (Aus meinem Leben und Denken) شفايتزەر دەگيريتەوہ كە لە ئىوارەيەكى 1899 دا كاتيك لەگفتوگويەكدا لە

بەرلين بەشداري كرىبوو يەكك لەئامادەبوون وتبوى :

"نەخىر بەھيچ كلوجيك ! راستى ئەوہىە كە ئيمە ھەموومان لاسايى كەرەوہين epigones" شفايتزەر لەسەرى دەپوات : "ئەمە وەكو رووناكى ھەرە بروسكە لەلاوہ لييدام چونكە گوزارشتى لەوہ دەكرد كەخۆم ھەستم پيكرىبوو" ليژە بەدواوہ ، ھەرگيز نەيدەتوانى ئەم بىرە لەميشكى خوى دەر بھيتت . بەلام كاتيك ھەولى دا گوزارشتىكى بداتى بەشيۆەيەكى سەرەكى وەكو ناكوك Paradox و رەنگدانەوہى رەشبينى كۆتايى سەدە وابوو . شفايتزەر لەتوانايدا نەبوو ئەو گەشبينىيە قبول بكات كە مەزاجى باوى پيئەناسرايەوہ لە وەرچەرخانى گەشەسەندنىكى بەردەوامى پيشكەوتن بەلاى ئەمەوہ بناغەيەكى لاوازى ھەبوو . لەھەموو جيگەيەكدا نيشانەكانى لاوازى ناوہكى و گەندەلى ناوہكى دەدۆزيەوہ . نەيدەتوانى خوى رزگار بكات لەيادەوہرى بەئازارى ئەوہى كە بپيكي گەورەى ئەو ميراتە روحيەى لەلايەن نەوہكانى پيشوہوہ بنيات نرابوو بەھيواشى بەلام بەدلنياييەوہ دەستىكرىبوو بەژاكان و مردن .

كەواتە ئەمە بوو سەرچاوہى بىر كرنەوہى ئەلبىرت شفايتزەر لەسەر كلتور . بەرگى يەكەمى كارەكەى لەسەر فەلسەفەى كلتورى بەم جۆرەى خوارەوہ دەست پيئەكەت : "بارودۆخەكانى ئيستەمان ئامارەن بۇدارپمانى كلتور" و لەكۆتايى كتيبى "ژيانم و مزىم - Aus meinem Leben und Denken" دا دەليت : "دوو تيگەيشتن باليان بەسەر بوونمدا كيشاوہ . يەكەمیان لەو دركپيكرنەدايە كە جىھان بەشيۆەيەكى رافەنەكراو نھيتىيەو پەرە لەئازارو ئەشكەنجە ، و



ئەۋىترىيان لەۋ راستىيەدايە كە من لەزەمەنى  
دارپمانى رۇخى مۇقايەتىدا لەدايك بووم.

بەگوڭرەي بۇچوونى شىقايىتەزەر دارپوخانى  
كلتورىك كاتىك روودەدات كە ھىزە  
ئەفرىنەرەكانى لەكەلك بىكەون. كلتور لەراستىدا  
ھەر بەتەنھا بىرىتى نىيە لە سەرەنجامە  
دەرەكەكانى بوارە زانستى وتەكنىكى  
ئابورىيەكان، ئەم شتانە تەناتە گىرنگىيەكى  
لاۋەكىشىيان نىيە. دەسەلاتى كلتورىك بەھۋى  
ھىزە ناۋەكەكانەۋە دىيارىدەكرىت، "تواناي  
تىگەيشتنو قەناعەت كە دەبنە ھۋى ويستى  
كلتورو تواناي ئەفراندنى" (Aus meinem  
Leben und Denken", p, 128 et seq)  
ئەۋە لىرەشدايە كە داپزان دروست دەبىت. ئەۋە  
ئەۋجىگايەيە كە لىۋەي داپزان دزەي كىرەتە  
كلتورى ئەۋروپىيەۋە تىيادا كاريگەريەكەي  
ھەستى پىدەكرىت.

گەر روناكى كلتور چىتر بەپرشنىگدارى  
نەدرەۋشىتەۋە ھۆكارى سەرەكى ئەمە بەگوڭرەي  
بۇچونى شىقايىتەزەر ئەۋەيە كە ھزر رەۋنەقى خۋى  
لەدەست داۋە. ھزر ئەۋ دەسەلاتەي لەدەستدا  
كە ئەركى راستەقىنەي خۋى بەجى بگەيەنىت  
لەناۋ كايەي كلتورىدا. ھزر نەۋىشنىگەري  
رېنمايىۋ نە ھىزى پالئەري داۋە بەكلتور كە  
دەبوۋ بىبەخشايەتتى. لەبەر ئەمەيە كە شىقايىتەزەر  
ئەم جۆرە فەلسەفەيە دەكاتە دەستىيىكى رەخنە  
كلتورىيەكەي.

شىقايىتەزەر جەختىكى تايبەتى دەكاتەسەر  
ھزرۋ بىر كىرەنەۋەي دروست ۋەكو فاكتەرە  
سەرەكەكانى كلتور "من خۇم لەرىكنەكەوتنىكى  
تەۋاۋدا دەبىنمەۋە لەگەل رۇخى سەردەمەكەدا  
چونكە پىر بوۋە لە كىنە بۇ ھزر" "لەسەردەمىكدا  
كەھەر شىتىك بەھەر رىگەيسەك ۋا دەرېكەۋىت

ئەقلانى ۋ رۇشنىگەرە بە سولنو نىزمۋ پەككەۋتوۋ  
كۇن سەبىركىتو تەناتە تىيادا بانگەشەي  
دەستبەردار نەبوۋن لەۋ مافانەي مۇۋف كە  
لەسەدەي ھەژدەھەمدا پىيادەكران گالتەي  
پىدەكرىت، من خۇم بەكەسىك دادەنىم كە  
متمانەي خۋى دەداتە ھزرى ئەقلانى. من  
سەركىشى دەكەم بەنەۋەي خۇمان بلىم دەبىت  
بىروانەكات كە چى تر كارى بە ئەقلانىيەت نەماۋە  
بەتەنھا لەبەر ئەۋەي ئەقلانىيەتى رابردوۋ دەبوۋ  
يەكەم جىگە بدات بە رۇمانتسىسىزمۋ پاشان  
بەريالىزىمى رامبارى كە دەستى كىردوۋە بە  
كۇنتىرۋلكرىنى بوۋارى رۇخى ۋ ھەرۋەك بوۋارى  
ماددىش كاتىك ھەموۋ گەمۇيەكانى ئەم رامبارىيە  
ريالىزىمە گەردونىيەي ئەزمون كىردوۋ بەۋجۆرە  
دابەزىيە ئاستىكى قولى ھەرگىز بەرزنەبوۋەۋەي  
نەھامەتى رۇخىۋ ماددى، لەكۇتايىدا ھىچ  
ئەلتەرناتىۋىكى نىيە متمانەي خۋى بداتە پالۋ  
تىيادا بەدۋاي رىزگار بوۋنى خۋىدا بگەپىت جگە لە  
ئەقلانىيەتىكى نوۋى قولىترو سىروشت بەتواناتر  
لەكۇنەكە. (Aus meinem Leben und Denken P. 191 et seq.)

لەم چەمكەۋە بۇ گىرنگى كلتورى بىنەپەرتى  
ھزرۋ بىر كىرەنەۋە، رەفتارى شىقايىتەزەر بەتوندى  
ھاۋدزە لەگەل ئەۋەي ئوسۋالد شىپىنگلەردا  
Oswald Spengler كە لەھەمان ماۋەدا لە  
"Untergang des Abendlandes"دا  
"دارپمانى خۇرئاۋا" شىپىنگلەر ئاۋر لە ھزرى كۇنى  
قۇناغە جۇراۋ جۆرەكانى ژيانى مۇقايەتى  
دەداتەۋەۋ دەيگىرپىتەۋە بۇ كلتورەكانى تاك كە  
خۋى پىيەۋە سەرقالە: كلتورىك لەدايك دەبىت،  
گەشەدەكات، گول دەكات، دەچىتە تەمەنەۋەۋ  
دەمرىت ۋەكو بونەۋەرىكى زىندوۋ. كلتورەكان  
پابەندى ياسايەكى نەگۇپى ھاۋتەبان. لەزۇربەي



كلتوره جياوازهكاندا نيشانهكانى نزيكبونهوه له پيريتى به شيويهكى بنه پرتى هاوشيوه ده بنو پله يهكى به رزى هه نو كه يى ده گه يه نن. هيچ كلتوريك، ته نانه ت كلتورى خورئاواش ناتوانيت خوى له م چاره نوسه بپويريت. گهر له ساته كانى ئيستاماندا نيشانهكانى هه لوه شانوه له كلتوره كه ماندا به دى بكه ين، پيوسته نه درينه پال هيچ كام له وه لانه ي كه له وانه يه روياندا بيت و نه درينه پال هيچ داپوخانيك به لكو به سانايى و به ته نها ده گه پيته وه بۆ ئه و راستيه ي كه كلتورى خورئاوا پير بووه و به پيى ياساكانى سروشت له گور نزيك ده بيته وه.

شوينگه ي وه ستانى شقايتزه ر تا خه يال بركات دووره له هه ر جورىك له و جه بريه ته وه Fatalism\*.

گهر كلتوره كان ده ست بكه ن به دارمان ئه و ده توانريت ئه وه بدرتته پال چه ند هوكاريكى دياريكراو كه ده توانريت به لميندرئى، بيگومان ناتوانريت بدرينه پال هيچ ياسايه كى سروشتى. قبولكردنى هه ر گريمانه يه كى پيچه وانه قوربانيدانيكى كلتورو خۆبه ده سته وه دانتيك بۆ پيوستيه فيزيكيه نابيناكان ده گه يه نيت.

هه رچونيك بيت شقايتزه ر رازى نى به به ئاشكرا كردنى په يوه ندى چپران له گه شه سه ندنى كلتوردا. ئه و په نجه ده خاته سه ر زنجيره يه ك بارودوخى دهره كى كه وه كو كۆسپو ته گهره بۆ كلتورى ئه م سه رده مه كارده كه ن.

ليزه دا ئه و گرفتانه ده هينيتته ئاراوه كه ئيمه ئه مپۆ پييان ئاشناين به لام رهنگه بۆ نه وه يه كى پيشتر مه ترسيان ئاشكرا نه بويت. شقايتزه ر جه خت له سه ر ئه و راستيه ده كات كه له يه ك ترازانيك له نيوان لايه نه رۆحى و ماديه كانى كلتوردا گه شه ي كردوه.

مۆده كانى ژيان كه به سه ر مرقى موديرندا سه پيئدراون نه ك ته نها هه ر كاريگه ريه كى نا ئوميدكه رو سايكۆلۆژى زيانبه خشيان هه يه به سه ريه وه به لكو واشى ليده كه ن كه كه سيكى شياو نه بيت بۆ كاري كلتورى ئه فرينه ر.

ئه و وینه يه ي ئه لبيرت شقايتزه ر بۆ بارى ئيستاي كلتورى ده كيشت وینه يه كى تاريكه. تا ئه م راده يه ئه و له سه ر يه ك هيل ده وه سستيت له گه ل ره خنه گر ره شبينه گه وره كانى كلتوردا شوپنهاوه رو نيچه. هيشتا گهر ته نانه ت وشه كانى كتو مت وه كو وشه كانى ئه وان نيگه تيف بن، هه رچونيك بيت جياوازي هه يه له نيوان ئه م ئه واندا كه وه كو جياوازي نيوان شه وو رۆژ گه وره يه. كاتيک شقايتزه ر هيرشيكى ئاوه ها توپه ده كات بۆ ئه وه يه پيوستى هه نو كه يى سه ره لدانىكى راديكال و ئاكارى كلتورى گريدراوبه نه ريتى گه وره ي گه شه سه ندنى كلتورى خورئاواوه رونبكات وه. ره خنه كلتوريه كه ي گوزارشت نيه له په ريشانيه كى كلتورى يان نا ئوميديه كى كلتورى، له راستى دا به ره نجامى متمانه يه كى چالاكى ئاشكراو ئاره زووه بۆ كلتور. نه خو شى سه رده مى ئيمه زياده پړوييه كى كلتور نى به ناچارمان بكات بۆ سه ربه ستنى له قولايى به پيس نه بوه كانى سروشتدا بگه رپين. به پيچه وانه وه سه رده مه كه مان كلتوريكى زور كه مى هه يه؛ خيانه تى له كلتور كردوه و به هوى گرنگى نه دان به كلتور توشى له په لو پۆكه وتن بووه. ئه لبيرت شقايتزه ر په ياميكي كلتورى هه يه بۆ سه رده ميك كه له په يوه ندى دا به كلتوره وه هينده توشى په شوكان بووه كه ته نانه ت ره خنه كلتوريه كه ي وه كو ده سته رداربونىكى ئاكارىگه ر دهرده كه ویت وه ك له يه كالا كردنه وه يه كى خود-ئهمونی.



ئەو ھەم خالەدايە كە ئىمە روبەپوى كە سىڭ دەبىنەو ھەرچەندە زۆر بەپونى درك بەداپزانى كلتوردەكاتو زۆر بەتوندى مەحكومى دەكاتو لەگەل ئەو ھەش پىپوۋە بەپروايەكى چالالكو شاگەشكە لە دۆزى كلتوردا.

ئەو رىگەيەى كە تيايدا كە سىڭ بارودۇخى كلتورىكى تايىبەتى ھەلدەسەنگىننىت، بىگومان پشت دەبەستىت بەو شتەى كە ئەو كەسە بەمەبەستى سەرەكى كلتورى دادەننىت. گەر رەخنە كلتورىەكەى شفايتزەر زۆر توندبىت، ھۆكارى ئەمە دەتوانىت لەو گرنگى پىدانەدا بىبىرنىت كە دەيداتە پال لايەنە ناوەكيەكانى كلتور- بەتايىبەتى مۇشۇ كەسەكان- ھەرۈەكو ھەردوكيان مەرجومەبەستى كلتورن.

بەگشتى شفايتزەر دەلىت كلتور پىشكەوتن دەگەيەننىت، پىشكەوتنى ماددىو كلتورى ھەريەك لەتاكەكەسو كۆمەلگە. لەكاتى گەنجىتىدا سەراپاي بىمتانەيى بوو بەرامبەر بىروپاي شاگەشگەيى كە لەلايەن ھاۋچەرخەكانىەو ھەراپوۋەبەر.

سەرەپاي ئەو ھەش سوربوو لەسەر ئەو ھەى كە كلتور واتا پىشكەوتن. بەلام گەشەسەندەكانى بەشپوۋەيەكى جىاواز لەھەموو ئەوانى تر ھەلدەسەنگاند. لەو جىگەيەدا كە ئەوان پىشكەوتنىان دەبىنى ئەم دارمانى دەبىنى.

كلتور دەسەلەتى ھزر دەنۆيننىت بەسەر ھىزەكانى سىروشتدا ھەرۈەھاش فەرمانرەوايەتى ھزر بەسەر سىروشتى مۇشۇ خۇىدا. لەو دووانە، ئەوى دوايىان زۆر گرنگترەو دوو ھۆكارىش بۇ ئەمە ھەن.

يەكەم، ركىف كىردنى سىروشت پىشكەوتنى پەتى نانۆيننىت چونكە ھەرۈەھا سەرەنجامىكى زىانبەخشىش دەسەپىننىت كە دەتوانىت بەسەر

خودى كلتوردا پىادەبكرىت. ھەموو فۆرمىكى دەرەكى پىشكەوتن نرخی خۇى داۋادەكات تەنھا گەشەى ناوەكى كلتور پىشكەوتنىكى پەتىو رەھايە.

دوۋەم، ئەو تەنھا كلتورە كە دەسەلەتى ئەقل دەنۆيننىت بەسەر سىروشتى مۇشۇ خۇىدا كە دەتوانىت رىگرى مۇشۇپەتى بكات لەخراب بەكارھىنانى ھىزە ركىف كراۋەكانى سىروشتو چونە ناو ملەلاننىيەكى ھالوگۆركارى نىسوان ھەردوكيان. ئەمەش زۆر ترسناكتەرە بۇ مۇشۇپەتى لەھەريەكىكى تر كە لەلايەن سىروشتىكى لغاۋنەكراۋەو سەپىندراۋە.

لەبەر ئەو فەرمانرەوايى ئەقل بەسەر سىروشتى مۇشۇدا گرنگترىن لايەنى كلتورە. بەلام كرۆكى ئەم لايەنە تايىبەتەى كلتور ئەو ھەى كە تاكەكانو كۆمەلگە بەھەمان شپوۋە رىگە دەدەن ئارەزۈەكانىان دىارى بكرىت لەدىدى ھەموانەو بەسودى زۆرە. بەدەرپرېننىكى تر، ناوەرۆكى كلتور ئاكارىيە "پىشكەوتنى ئاكارىانە خەسلەتى بىنەرەتىو پەتى گەشەسەندى كلتورە، لەكاتىدا پىشكەوتنى ماددى كەمتر بىنەرەتىيەو جىگەى گومانىشە"

پىۋىستە ھەمىشە ئەم تىگەيشتەنە لەماناى كلتور لەبەرچاۋ بگرىن گەر بمانسەوئىت لەھەلسەنگاندنى ئەلبىرت شفايتزەر بۇ گەشەسەندى كلتورو بارى ئىستاي بگەين. ئەو ستانداردىكى بۇ دابىندەكات كە بىگومان بەشپوۋەيەكى بەرچاۋ جىاوازە لە ستانداردە ئاسايىەكان.

بەكارھىنانى ئاسايى وشەكە دەيشارىتەو كە خالى سەرەكى بەلەى شفايتزەرەو ھەچىيە: گرفتى سەرەكى ئاكارى كىلىلى سەرەكىيە بۇ كلتور. بەلام سەردەمى ئىمە رىگەى بەخۇى داۋە



قابل بېت به وەي که پيشکه وتنى ماددى خوۋى  
له خوۋى دا کلتور دادەمە زرينيت.

شفائيتزەر گالتهى ديت به تيگه يشتنيكى ئاوما  
به رز نرخيندراو بۆ واقع که له لايەن مروفى  
مؤديرنه وه لافى پيوه ليدە دريت دەمانه ویت  
پرنسيپيكي ريپيشاندهر به دەستبهيئين بۆ  
رهفتارکردنمان که چى تر لسه ئايديا  
ئەبستراکه کانه وه نيه به لکو له واقع خوۋيه وه، له  
ئەزمونه وه. شفائيتزەر دەلئت گەر واقع بکهينه  
مهحهكى خۆمان له جياتى ئاکارو ئايديا  
ئەقلانيه کان ئەوکاته وه ککو منالسه  
نابه رپرسياره کان رهفتارده کهين به وپه پى خيڤايى  
دەست ده کهينه گهشت به لام ئاگادارنين به رهو  
کوى دەرۆين ريگه ده دهين به خۆمان له لايەن  
راستيه کانه وه دنه بدرينو به گه مژه ييه که  
باوه رپينه کراوه وه وه لاميان بدەينه وه، له بهر  
ئەوهى خۆمان بيپه رى کردوه وه له بىرۆکه  
ئەقلانيه کانمان به قازانجى ئەزمون. دواچار  
زه ويه که پته ومان هيه له ژيڤ پيکانمان داو  
هاواردە کهينو ئەوکاته ش له لافاوى رووداوه کان  
نقوم ده بين.

نه ويستانه وه بىر مروف دەهيئتته وه که  
کيرکفارد Kierkegard چى وتوه وه له باره ي  
ئەزمونه وه: "له ناو هه موو ناما قوليه کان دا،  
ناما قولترينه، وهينده دووره له وهى بتوانيت  
مروف زيره ک بکات که زۆر شياوتره شيى بکات  
گەر هيچ نه زانيت له باره ي سروشتيکى بالاتره وه  
له م سروشته"

بۆ شفائيتزەر ئاکار شتيكى تهواو جياواز تره  
له سامانيكى بچوکی تايبه تى بۆ دهرونه  
چاکه خوازه کان. ئاراسته که رى کلتورو مه رجى  
ئازادى و رهفتاريكى ميتۆدى گرينگه. ته نهها  
به يارمه تى ئايديا ئاکارى و ئەقلانيه کانه که ئيمه

له پيگه يه کدا ده بين بۆ ئاراسته کردنى  
گه شه سەندنى به رپره وى راستدا له وهش زياتر  
هه روه کو چۆن خيڤاي بـه رزتر داواى  
ئاراسته کردنيكى چاکتر ده کات، به هه مان شيوه  
پيشکه وتنى ماددى گه وره ش داواى وزه ي ئاکارى  
گه وره تر ده کات به پيچه وانسه وه، هه روه کو  
ده رده که ویت، حه قيقه ت ئەوه يه که تا زانيارى و  
شاره زاييه کانمان گه وره ترين ئەفراندنى کلتورى  
راسته قينه دژوارتر ده بيت. پيشکه وتن به خيڤايى  
ده بيته هيژيکى سروشتى وه ها که ئاراسته کردنى  
به ئاراسته ي داواکراودا تا ئەوپه پى دژوارى  
دژواره.

به م جوړه، روبه پو له گه ل بارودۆخيکدا که  
تيايدا شيوه بىرکردنه وه يه که ئاکارى کلتورى  
به هيژ داواکارى هه نوکه يى بوو، ريگه ماندا  
سه رچاوه ئاکاريه کانى کلتور هه لبوهرنو بپروامان  
وابوو ده توانين به بى ئاکار خۆمان بگري.

له ئەنجامى ئەمه شدا بيگومان بى به ش نه بوين  
له کاريگه رى ئەوهى که رويدا. به لام کاتيک  
ئايدياکانى کلتور وه لاوه نران، راسته وخۆ روبه پو  
ده بينه وه له گه ل هيژه کانى تردا که ئاماده ن  
جيگه يان بگرنه وه. پاشان له ويدا ئەو هاند، هانه  
ده رده په پىن که له لايەن ئايدياکانه وه  
سه رکوتکرا بوون و خراپترين شتيشن تياماندا.

مه زاجى خودى خۆمان به رده وام ده بيت  
له سه ر کارکردن وه کو گوڤه ريک (المحول -  
Trans former) که ده بيت روداوه کان به ودا  
تيپه پىن. به لام له بهر ئەوهى گوڤه ره که چيتر  
له تيپوانينى ئاکارى پيک نه هاتوه به لکو له لايەن  
سۆزه کورتبىنو ديدە پراکتیکيه کانه وه  
کۆنترۆلکراوه، سه ره نجامى نوێ خراپتر ده بيت و  
باشتر نابيت له سه ره نجامى پيشوو.



باشترین نمونه بۇ ئەوھى چىمان بەسەردىت كاتىك بىنەما ئاكارىھەكانى كلتور لاوازىن دەتوانرىت لە ناسىونالىزىمى ئەمپۇدا بىيىنرىت. كاتىك بىرى نەتەوايەتى لەكۆتايى سەدەى رابردودا بەرزىوہوہ پىشتى بەست بوو بەھزرى كلتورى - ئاكارى: دەولەتى نەتەوہ وەكو ئۆرگانىزىمىكى سىروشتى پىويستە بە باشترین شىوہ تەيارىكرىت بۇ ناسىنەوہى كلتورى دەولەت. بۇ نمونه، ئەوہ لەوتارە بەناوبانگەكەى فىختەدا ئاشكرایە كە لەزىستانى 1807-1808 دا ئاراستەى نەتەوہى ئەلمانى كرىد.

ئەوہ خۆشەويستىەكى نىزم نەبوو بۇ نىشتىمان كەتەنھا بەھای بۇ ھىزى دەرەكى دادەنا فىختەش ھەوللى دا لەھاونىشتىمانىەكانى دا دايگىرسىيىنى، بەلكو خۆشەويستىەكى بەرزىر بوو كە رەنگە خىزمەتى ئاشكرای ھەتاھەتايى و خواوہندى بىكات لەجىھاندا".

بەمجۆرە بىرى نەتەوہى وەكو ئايدىيائەكى كلتورى پايە بلىند دەستىپىكرىد، بەلام لەگەل دارمانى كلتوردا خەسلەتى خۆى گۆرى. چىتر خۆى نەخستە خىزمەتى ئايدىيائى كلتور بەلكو خۆى وەكو ئايدىيائەك لەخۆى دا بەرزىكردەوہ، وەكو ئايدىيائەكى بالا، يان وردىر بلىتىن وەكو بىتىك. گەشەى كرىد بۇ ناسىونالىزىم، ناسىونالىزىمىش ھىچ نىيە جگە لە كارىكاتىورى ھەستى نەتەوايەتى.

پاشان ھەستى نەتەوايەتى خۆى فروشت بەرامىارى رىيالىزىم يان ئەوہى پىيى دەوترىت رامىارى رىيالىزىم، ھەرچەندە وەھاش نىە چونكە تەنانەت بەراستى رىيالىستىك نىيە.

بەناو رامىارى رىيالىزىمى ناسىونالىزىم لەلايەن دۆگماتىزىم dogmatism و رىيالىزىمى ھەلەو سۆزەكانى جەماوہرەوہ فەرمانپروايى كرا.

جەخت لەسەر داواكانى دەكات بەبى ئەوہى پىشكىنىيىكى ئەقلاى راستەقىنەى شايستەيان بىكات: "رامىارى رىيالىزىم بەم جۆرە لەراستى دا رامىارى نارىيالىزىم بوو چونكە بەتپوہگلانى لەگەل سۆزەكانى جەماوہردا گرىقتە ھەرە سادەكانى كرىدۆتە گرىقتى زۆر ئالۆز.

بەرزەوہندىيە ئابورىيەكانى لەجامخانەى پىشەوہى پىشانىگاندا داناوہ لىكاتىكدا بىرۆكەكانى ناسىونالىزىمى بۇ دەسلەلات لەپىشتەوہى كۆگادا ھىشتىتۆتەوہ تەنگى پىتھلچىيون.

"Verfall und Wiederaufbau der"  
"kultur" P. 32.

خەلكى سەردەمى ئىمە دەيانەوئىت رىيالىستى بىزو وابەستەبن بەواقىعەوہ. لەبارىكى وەھادا، ھەرچۆنىك بىت ئەوہ گونجاوترىن كاتە بۆئەوہى تىبگەين كە چارەنوسى مرقۇايەتى لەكوئى دا لەبەردەم مەترسى دايەو خەقىقەت لەسروشتى مرقۇددايە نەك لەراستىە دەرەكىەكاندا. زەوى پتەوى ژىر پىكانىمان بەراستىە راگوزەرەكان بىيات نەنراوہ بەلكو بەھۆى بىروپا ئاكارىيەكانى ھىزىرەوہ دروست بووہ. تەنھا بەھۆى ئەوانىشەوہىە كە دەتوانىن بگەينە پەيوہندىەكى ئاسايى لەگەل واقىيەدا. بەتەنھا ئەوان دەسلەلاتمان پىدەبەخشىن بەسەر رىپرەوى روداوہكاندا. گرىقتەكان، لەناوياندا گرىقتە ماددىە پەتىو ئابورىيەكان، تەنھا كاتىك دەتوانرىت چارەسەر بىكرىن گەر كلتورى سەرقال بەشيوانى بىركردنەوہى مرقۇشەوہ رادىكالاىنە بىوژىتەوہ.

لەپىشدا پىويستە بىيىنە كەسى نوئى پاشان دەتوانىن بارودۆخە نوئىكان بخولقىتىن.



## II

به لای شفايتزه ره وه کلتور به بئ ئاکار له داپزاندايه. ئيمه له ناوه پاستی نه و دارزانده دا راوه ستاوین. داپزان نيشانه يه کی پيربوون نی يه به لکو نه نجامی هؤکاره ته و او ده ستنيشان کراو و سه لميئندراوه کانه. قه يرانی کلتور ده رکه وتی یاسايه کی سروشتی نی يه که به شيوه يه کی حه تمی کلتوری دراوه ته پال، به لکو سه ره نجامی گه شه سهندن بوو له چه رخی روشنگريه وه. هه روه ها شفايتزه ر چاک ده يزانی چؤن قسه له سه ر پيکه وه ها تنه وه ی سروشتی بکات، به لام به مانايه کی ته و او جياواز له وه ی له لايه ن شپنگله ره وه به کارهات.

ياسای هه ماههنگی له و راستيه دايه که گه شه سهندن و به جيگه ياندنی کلتور پشت ده به ستيت به و که شه رۆحيه ی که ليوه ی ديته ده ر. بؤ نه وه ی کلتور نه شونما بکات پيويستی به مه رجه رۆحيه کان هه يه. له جيگه يه کدا که نه مانه بلاونه بن گه شه سهندن له سه ر هيله هه له کان شتيکی حه تميه.

به لای شفايتزه ره وه فاكتهری يه کالاکه ره وه له م که شه رۆحيه دا جيهان بينی و مانای ژيانه. ئاره زووی کلتور به شيوه يه کی به رفراوان به هوی نه و جيهان بينی يه وه برياری له سه ر ده دريت که پشتی پييه ستووه.

شفايتزه ر ده ليت: "له نيوان کلتور جيهان بينی دا په يوه ندی سه يرو ره قهه لاتوو هه ن" (Kultur und Ethic, p. VII) قه يرانی کلتور سه رچاوه ده گريت له قه يرانیکی هاوشيو وه له جيهان بينی دا. به م جوړه، له کاروانی هزی شفايتزه ردا په يوه نديه کی نزيكو راسته وخو هه يه له نيوان وشه کانی به رگی يه که م و دووه می کاره که ی له سه ر فه لسه فه ی کلتوری. له به رگی يه که م دا "ئيمه شاهیدی دارپمانی کلتورین".

له به رگی دووه م دا "من نوسینی تراژیدیای جيهان بينی خؤرئاوام له نه ستو گرتوو"

له حاله تی نيچه دا ويستی ژيان به شيوه يه کی په ره سه ندو له سه ر هيله بايه لؤزيه کان دا راڤه ده کريت. نه و ويستی نه و هيزه گرنگانه ی ژيان خاوبکاته وه که له هه لچونی سوپه رمان دا رکيف نه کران. ليژه دا ئيمه له به ناو فيتاليزم\* ده کؤلینه وه يان فيتاليزمی نوئ Neo-

Vitalism هه روه کو وه هاشی پييه وتريت بؤ دوورکه وتنه وه له گرزی له گه ل هه نديک له و فيتاليسته نوپيانه هه رپه مه کيانه گه شه سهندنی ژيانيان له هاودزيه کی توندا داناوه له گه ل هزی به ئاگو توانست دا. يه کيک له وانه (Ludwig Klages) له سالانی 1929 تا 1932 کاریکی سئ به رگی له ژيژ ناو نيشانی "Der Geist als Widersacher der Seele"<sup>4</sup> دا بلاوکرده وه.

رۆح دژايه تی ژيانه بؤ بنه ماي ده ست به سه رداگرتن و دابه شکردن که رۆده چيته سه راپای ژيان و وردوخاشی ده کات. ده روون له لايه کی تره وه خودی ژيانه، رهوتی نا ئاگایی ژيانه، گونجاو تيک نه شکاو ته با له گه ل خوی دا. ئايديال ژيانیکی سسته نه ک ژيانیکی چالاک. "من ده ژيم" به لام نا کاريگه ر "له وي دا له من دا ده ژي". هه روه ها چاک ده زانيت که چؤن شيکردنه وه ی ده روونی به کارهاتوو بؤ هينانه کايه ی دابرينیکی سه راپایی هانده رو وارسکه کان "الفرائز" که له قولایی نا ئاگایی دا دروست ده بن.

به لای شفايتزه ره وه نه وه ناپاکي کردنه له گه ل ويستی ژيان دا. نه وه ره شبينيه که زالده بيت به سه رمان دا "وه کو چيژي حه وانه وه يه ک که نه زمون ده کريت له لايه ن نه وانه وه که له ناو به فردا داده نيشن له کاتی ماندویی دا، چيتر ناچاری هيو بؤ خواسترو ويستن نابین که پيشکه شمان کراون له لايه ن نه و ئايديالانه وه که به سه رمان دا سه پيئندراون له لايه ن



ويستی به هیزبومان بۆ ژيان! چيتر ئه زمونى فشار ناكهين له جيگه يه كدا كه كه مكرده وهى مه وله كانمان پشومان بداتى. (Kultur und Ethik", P. 213) ئه وه خيانه ته. فهرمانى ويستى قولتري ژيان دژى خۆبه دهسته وه دانى كه سيكه بۆ هاندهره تاريكه كان به بى به كارهيئانى ئه قلى ئه وكه سه؛ داواى ليكۆلنه وه يه كي هزريانه ي ويستى ژيان دهكات بۆ مه به ستى ده ست گيركردن له بىرۆكه رينيشانده ره كان كه تيايدا به ده ست هاتوون. شفايتزه ر هيج دژايه تيه ك نابيينت له نيوان رۆح ژيان دا يان له نيوان هزرو ويستى ژيان دا. به پيچه وانه وه ويستى ژيان ته نها ئه وكاته به روونى له سروشتى خۆى ده گات كه ده بيتته بيركردنه وه يه كي ويستى ژيان و ئه وه ش به شيوه يه كي روكه شان ناساييت به لكو به تيگه يشتنيكى قول.

راكيشانى ويستى ژيان بۆ ژيتر تاقيكردنه وهى ئه قل ريگه يه بۆ به رزترين پله ي زانين. دلسۆزى بۆ ويستى ژيان له له خۆگرتنى هه لويستىكى پۆزه تيفانه دايه به رامبه ر ژيان و له ئاره زوومان دايه بۆ هيئانه كايه ي گه شه سه ندنيكى ته واوه تى راسته قينه تر.

كه واته ئه مه ئه وشته يه كه به لاي شفايتزه ره وه وه جه ختكردى چرپوه وهى جيهان و ژيان ده نوينيت، هه روه كو ئه و گه شبينيه راسته قينه ش ده نوينيت كه له هه ريه ك له هزرو كلتور داواكراوه بۆ ئاره زوكردنى ژيان له به رزترين ته گه ره كانى دا. "جه ختكردى چرپوه وهى جيهان و ژيان بريتيه له ئاره زوكردنمان بۆ به زيندو هيشته وهى ژيانمان و- هه روه كو هه موو جوهره كانى ترى بوون كه به هه ر ريگه يه ك بيت له ژيتر كاريگه رى ئيمه دان- به رزكردنه وهى بۆ به رزترين شوينى شايسته. ئه وه داوامان ليده كات كه ئايدياكانى مادده و كامل بونه رۆحيه كانى تالو

كۆمه لگه و مرقايه تى وينا بكه ينو كه ئيمه ريگه به خۆمان ده ده ين له لايه ن ئه وانه وه هانبدريين بۆ كارى به رده وام و هيواي به رده وام. ريگه مان نادات پاشه كشه بكه ين بۆناو خۆمان به لكو بانگمان ده كات بۆ وه رگرتنى هه زيكي چوستو چالاك له هه موو ئه وهى رووده دات له ده ورو به رمان دا.

جه شتنى په ريئشانى وه كو سه ره نجاميك بۆ هه بوونى په يوه ندى پۆزه تيف له گه ل جيهان دا له كاتيكدا ده توانين له دلنياي دابين به كشانه وه بۆ ناو خۆمان؛ ئه مه ئه وشته يه كه جيهانى ناوه وه و ديدى ژيان داواى ده كات ليئمان (Kultur und Ethic, p, 206) جيهانى نساوه وه وه جه ختكردى ژيان داواى شادمانى و پيشكه وتنيش ده كات. له و كاته وه ئه وه ويستى ژيان به كه به هه مان شيوه ويستى ناسينه وهى ئايدياكانه. به لام له سه ر شادمانى و پيشكه وتن ناژى.

شفايتزه ر ده ليت: "بىرۆكه ي شكۆمه ندى بۆ ژيان وه كو وه لاميكى په يوه ندى دار. خۆى پيشكه ش ده كات بۆ پرسىارى چه قيوى په يوه ندى دارى چۆن مرقو جيهان يه ك بۆ يه كترى ده گه رپنه وه. "ته نها شتيك كه مرقو له باره ي جيهانه وه ده يزانيت ئه وه يه كه هه روه كو خۆى هه موو ئه وهى بوونى هه يه مانيفيستي ويستى ژيان. له گه ل ئه م جيهانه دا به هه ردوو شيوه ي سستو چالاك په يوه ندى ده گريست له لايه كه وه ئه و پاشكۆى ره وتى روداوه كانه كه له سه راپاگيرى ژيان دا به خشاوه؛ له لاهى تره وه ده توانيت كاريگه رى له ژيان بكات كه ديتته به رده ستى به هۆى كۆسپ دروستكردن يان به رزكردنه وهى، ويترانكردن يان هيشته وهى (Aus meinem Leben und Denken,) (p. 199)

ده ستكردن به بيركردنه وه له باره ي ژيان و جيهان راسته وخۆو به گور مرقو به ره و شكۆمه ندى بۆ ژيان ده بات. ئه و چه شنه



بیرکردنەوێه ناگاتە ئەو سەرەنجامانەى كە لە ھەر ئاراستەىەكى ترەو دەست نیشان بكرین. گەر مرقفیک رۆژیک لەرۆژان دەستى بەتیرامان کردبیت ئارەزوێكات دیسان بگەریتەو سەر شیوازی پیشووی گوزەرانی تەنها دەتوانیت لەرێگەى دەستبەرداربوون بۆ بى ھزرىو جارێكى تر گەمژەکردنەوێ خۆى ئەو بەكات ھەركاتێك رێگەبدات لەسەر بیرکردنەوێ دەتوانیت نەگاتە ھىچ سەرەنجامێكى تر جگە لە شكۆمەندى بۆ ژيان.

ھەر بیرکردنەوێەك كە بەھۆیەو مرقفەكان بانگەشەى چوون بەرەو گومانگەرایى Scepticism بکەن یان بۆ ژيانێكى بەدەر لە ئایدیا ئاكارىەكان بیرکردنەوێەكى راست نى بەلکو بى ھزرىە كە وەكو بیرکردنەوێ خۆى پیشان دەدات، بەو چەشنە خۆى نیشان دەدات بەھۆى ئەو راستىە كە پەيوەندى نى بە نەيتى ژيان و جیھانەو.

Aus meinem Leben und Denken, p. 200

كەواتە بەرەنجامەكانى شقايتزەر تاچ رادەيەك جياوازن لەوانەى لەلايەن شوپنھاوەر و نىچەو گىرابونە بەر، سەرەراى ئەوێ لەخالى دەستپێكدا بەگشتى لەيەك دەچن.

شوپنھاوەر بوونى وابىنى كە پربیت لەئازارى بى ماناو لەدەست بەرداربونى تال داو بەقىزەو ھووى لى وەرچەرخاند.

ھەرۆھە شقايتزەریش بوون وادەبينیت كە پربیت لەئازارى بى ماناوجەخت لەسەر پىويستى دەستبەرداربون دەكات. بەلام بۆ ئەو دەست بەرداربون خۆكوشتنى سىمبۆليانەى ويستى ژيان ناگەيەنیت، بەپىچەوانەو ماناى رۆچونى ويستى ژيان دەگەيەنیت بۆ ناو سەرەسنى ناوێكى، بۆ ناو ھىزو توان بۆ بوژانەو لەژىربارى ئالۆزىەكان داو بۆ سوربوون لەسەر چالاكى.

"تەنها ئەو كەسەى بە ئەزموونى دەست بەردار بوون دا رۆشتوو سەلماندى جیھانى لەتوانادايە" Aus meinem Leben und Denken p. 199) ھەموو ئەمەش كەلینىكى بەرفراوان دەكاتەو لەشكۆمەندى بۆ ژيان داو لەو پرۆايەدا كە ژيان پەرە لەمانا.

نىچە خۆى كەردە پارىزەرى ويستى ژيان وداواى كرد بەپتەوى سەرفرازانە گەشەى پىبدریت و بوو بەرەمەيتنەرىكى گەورەى مرقفە ئازەلە نىچىرەكانن ئەم سەدە خویناويەى ئيمە.

ھەرۆھە شقايتزەرىش خۆى دەكاتە پارىزەرى ويستى ژيان و بەھەمان شىوەش داوا دەكات بە بەھىزىو سەربەرزانە گەشە بكات. ھەرۆھە بوو بە نیشانەدەرى رێگەيەكى راستەوخۆ بۆ بوژانەوێ كلتور بۆ مرقفايەتى و سۆز بەخۆبەخشين.

شقايتزەر و فەيلەسوفە بونگەراكاڤ لەم شتەدا ھاوبەشن:

ھەردوو تىدەكۆشن بۆ تیرامان لەمرۆف و ژيانىكى شايستە بە مرقف لەسەرەخۆيەكى تەواوەتىدا لەبارودۆخە دەرەكیەكان و روداوەكان.

ھىواكانيان لەجیھانى دەرەویدا لەشىوہى ژمارە سفردا دەنوسن. ئەمە ئەو شتەيە كە شقايتزەر پىى دەلێت دەستبەرداربون و بونگەراكاڤ پىى دەلێن نائومىدى. بەلام لەحالى تى ھايدگەر و ئەو فەرەنسيانەدا كە ناويانرابوو "سوارچاكەكانى بى ھودەى" ئەم يەكالاكردنەوێە بەشىوہىەكى زۆر توندو ناھاوتايانە كاريليكراو كە زۆر دژوار دەبیت بۆ ئەوان پەيوەندىەكى پۆزەتيف بەرامبەر بەمرۆف و شتەكان و روداوەكان بەدەستبەيتنەو.

بەمجۆرە ئاكارەكەيان ساردو سپو بى ھىوا و بى ئومىدو بى وەھم بوو. ئەو وشانەى لەلايەن مېلفيل Melville لەسالى 1851 دا نوسرا،



دەتوانریت بە ھەمان شیۆ ھەمان شۆ ھەمان شۆ سارتەر کامۆیان مارلۆدا ببینرین: "باشە، باشە، - ھەلکەدووە - ئیستا کاتی نوقم بونیکى لەسەر خۆ ھێمنە بۆناو مردن و تیک شکان"

ئەمە ئەو جینگە یە ھەمان جیاوازی نێوان دەستبەردار بوون و نا ئومیدی تیا دا روندەبیتەو. شقایتزەر ھیزی رزگار کەری دەستبەردار بوون دەناسیتەو بەلام دانسانیت بە ھیزی تیکشکیتەری نا ئومیدی دا. دەیسەلمینیت کە ھەمان کرداری دەستبەردار بوون دەچیت بەرەو بە یە کەو ھەمان بونیکى قولی نھیتی ئامیزو ئاکاری لەگەڵ ھەموو شتیکی زیندوودا.

"دەستبەردار بوون ئەو راپەرەو یە کە پیاویدا دەچیتە ناو مەملەکتەتی ئاکارەو. تەنھا ئەو کەسە لەریگە بریار دانەو ھەموو دەداتە دەست ویستی ژیانی خودی خۆی، سەر بەستی ناو ھەکی بە دەست دەھینیت لە ھەموو روداو ھەری کە کە دەتوانیت بە جۆش و سوربونەو ھەموو تەرخان بکات بۆ ژیانی ئەوانی تر" (Kultur und Ethik p,244) تیبینی جیاوازی دەکەین لەگەڵ سارتەردا کە لە "میشەکان" دا ریگە دەدات ئۆریستیس بە زیوس بلیت: "لەناکاو سەر بەستی لەمنەو ھەلرژا؛ جیھانە کە تۆ پاشەکشە لیکردم، لە ھەلەرزینو سەرمادا وەکو سەھۆل بە جیھەشتەم، چیتەر ھێچ تەمەنیکم نەبوو، خۆشم لە ناو ھەندى جیھانیکى بچوکی چاکە خاوازا دۆزیو، وەکو کە سیک سبەری خۆی ونکردبیت، و ھێچ شتیکی تر لە ژێر خۆردا نەبوو، نە چاکەو نە خراپە، ھێچ کەسێک کە فەرمانم بەسەر بکات (Act 3, Scene 2)

کەواتە ئاشکرایە کە جیاوازی نێوان فەلسەفەى بوونگەراکان و فەلسەفە کەى شقایتزەر لیڤرەدایە: نا ئومیدی فەلسەفەى بوونگەرایى تەریکی لەدوای خۆی دەھینیت،

دەستبەردار بوونی شقایتزەر دەچیت بەرەو کۆبون لەگەڵ ھەموو زیندواندا.

ھەرچۆنیک بیت چۆن ئەو ھەموو رودادات کە بەرەنجامەکان ھیندە جیاوازی لە کاتیک خالەکانی سەرەتا زۆر بە نزیکى بە یە کەو ھەلکەدووە گریڤراون؟ ئایا ھۆکاری ئەمە بە سانای ئەو یە کە ئەو ھەری بەرێکەوت روودادات سارتەر بیت لە کاتیک دا ئەو یتەر کە بە ھەمان شیۆ بەرێکەوت روودادات شقایتزەر بیت؟ ئەمە ئەو یە کە شقایتزەر بە ھێچ کلۆجیک برۆای پێی نیە. بە پێچەوانەو، ئەو پەری گرنگی دەداتە ئەو راستیەى کە ئەو بەرەنجامانەى ئەو پێیان دەگات لەروى ھەری ھەو ھەتمین. جەخت دەکات کە ھێچ کەسێک کە بەدروستی بیربکاتەو نەتوانیت بگاتە بەرەنجامیکى تر جگە لەو ھەى کە چەمکی ژیاو ئاکار پشتمان بەستوو بە شکۆمەندى بۆ ژیاو.

لەبەر ئەو ھەى کانت شتیکی وەکو (ئاو ھە) ئەبستراک و ھەردەگرت ھەروەکى خالی دەستپیکردنە کەى بەدوای دا دیت ئەنجام دەبیتە یاسایەکی ئەبستراکتى گومانلیکراو کە باسی ناکات مەرووف چى بکات بەلکو خۆی قایل دەکات بە داواکردنى ئەو ھەى کە کەسێک ھەرچیک بکات پێویستە جۆرە سروشتیکى ھەبیت بە ھەمووانەو ھەلکەدووە. بەرەو پێش چوون لەو یۆ بۆ ئاکاریکی خاوەن مانایەکی دیاریکراو گەورەترین دژواری دوچاری کانت کرد. بە پێی رای گشتیش ئەو بە تاییەتی لەمەدا سەرکەوتوو نەبوو.

لەلایەکی ترەو ھەلسەفەى بوونگەرایى ھەلبراردنى وەکو خالی دەستپیکى خۆی وەرگرت. مەرووف وەکو بونەو ھەری ھەلبراردن پێناسە کراو. سارتەر دەلێت مەرووف ھەلبراردنە کە یەتی و اتا کردارە کەى.

بەلام مەرووف چى ھەلبریت

چ کرداریک کردارە راستە کە یە لەباریکى دراودا؟ بە گویەرەى بۆچوونى سارتەر بۆ ئەو



مەبەستە ياساى گىشتى نىن. كىردارى دروست لە ھەلېژاردنە ۋە سەرچاۋە دەگرىت، ھەلېژاردن خۆى ناتوانرىت ۋە ھەك كالاىەكى ئامادەكراۋ داۋابكرىت. تەنھا شتىك كە كەسىك دەتوانىت لە ۋە بارەىە ۋە بىلىت ئەۋەىە كە چونكە مرقۇتىك شتىك نىيە لەدەرەۋەى ئەۋەى ھەلىدە بىزىرىت، دەكەۋىتە سەرخۇمان بىرىار بەدىن چى پىۋىست دەكات لەبوونى مرقۇتىكدا. ئەۋ شتىكى كە ھەلىدە بىزىرم دەبىتە كەسىتى من، تا ئەۋ پادەىەى كە ھەر قسەىەكم ھەبى لەگرفتەكەدا. لەبەر ئەۋەىە كە دەبىت ۋا لەخۇم بىروانم كە لەژىر ملكەچىەكى سەرپاى مرقۇقاىەتى دابم بەم چەشنە پىۋىستە ھەلېژاردنەكەم كارىگەرى بۇ مرقۇف، ھەموو مرقۇتىكو بۇ سەرپاى مرقۇقاىەتى ھەبىت.

شقايتزەر دەىەۋىت بچىتە ئەۋدىو ئەم تىگەىشتە ئەبىستراكت ۋەزىيەۋە. لە كىردىنى ئەم كارەشدا سەرگەۋتو دەبىت چونكە ۋەكو خالى دەستپىكى گوزارشتىكى گىرنگى كۆنكرىت ۋە قول ھەلدە بىزىرىت بۇ (مرۇف چىيە؟). مرۇف ژيانە، مرۇف ۋىستى ژيانە يان بەبەكارھىنانى ۋەشەكانى خۆى: "من ژيانم كە دەىەۋىت بىزى لەناۋەپاستى ژيانىكدا كە دەىەۋىت بىزى" (Kultur und Ethik, P 239) دەبىت كەسىك بىگومان ھاپراپىت لەگەلىدا كە ئەم گوزارشىتە بەشئەۋەىەكى بىرەتەى ۋە سەرەتايى ۋەكو (ناۋەز-العقل) ى كانتو (ھەلېژاردن-اختيار) ى فەلسەفەى بونگەرايى ۋەھايە. لەسەر ئەم بناغەىەش پىناسەى ئاكار دەكات:

"بەبۇچوونى من ئاكار بىرىتىيە لە ھەلپەىەك بۇ پىشاندانى ھەموو ۋىستىك بۇ ژيان ۋەھەمان شكۆمەندى بۇ ژيان ھەرۋەكو بۇ خۇم ھەمە. لەم ۋىستەدا پىرەنسپى بناغەىى پىۋىست بۇ رەۋشت دەدۆزىتەۋە.

چاكە پاراستىۋ پاىەداركىردى ژيانە؛ خراپەش ۋىرانكىردى ۋە رىگىرى كىردى ژيانە. (Kultur und Ethik, P. 239)

### III

بىرۇكە بىرەتەىەكانى شقايتزەر لەسەر ئاكار لەلاىەن لۇجىكىكى پتەۋەۋە بەپتەۋە دەبىت. بىگومان كەسىك دەتوانىت ناپەرەزايى ئەۋە بەزىكاتەۋە كە خۆى لەخۆىدا لەپوى لۇجىكىەۋە يەكسان دەبىت بوترىت:

من ژيانم كە دەىەۋىت بىزى لەنىۋان ۋەلەناۋ ژيانى تردا كە ئەۋىش دەىەۋىت بىزى. ئەمە ۋاتا ژيانى من يان ژيانى تر. خەبات لەپىناۋ بوون ۋىستى دەسەلاتدا لەۋانەىە سەرەنجامى فۆرمەلەىەكى ۋەھىاى روبەپوبونەۋەى ئاكارى بىت. ئەمە ئەۋ بەرەنجامەىە كە لەلاىەن نىچەشەۋە ۋىنەى كىشراۋە. شقايتزەر بەھەمان شئەۋە ۋەكو پىرسىارىكى شىلگىرانە سەىرى ئەمە دەكات پىى دەلىت گىرفتى خود-نامۆبوونى (Selbstentzweiung) ۋىستى ژيان ۋەۋلدەدات چارەسەرى بۇ بدۆزىتەۋە.

سەبارەت بە خودنامۆبوونى ۋىستى ژيان شقايتزەر مەبەستى ئەۋەىە كە تاكىك دەسەلاتى خۆى دادەمەزىننىت لەسەر حسابى يەكىكى تر كەسىك يەكىكى تر تىكدەشكىننىت. ھەمان ۋىستى ژيان بەشئەۋەىەكى گەردونى universally كاردەكات. بەلام بەدەر لەحالەتى مرۇف، ۋادەردەكەۋىت بەتەنھا پەىۋەندى بەخود-گەشەسەندەۋە ھەبىتو پەىۋەندى نەبىت بە يەكانگىربوون لەگەل ۋىستى ژيانى ئەۋانى تردا تەنھا بەپىكەۋت بىئاگا لەبوونى ئەۋەى تر يەكانگىر دەبىت لەگەل ۋىستى ژيانى ئەۋانى تردا. ھەرچۇنىك بىت لەمرۇفدا ۋىستى ژيان چىتر بىئاگانىيە؛ دەزانىت كە ۋىستىكى ترى ژيان ھەىە كە لەگەلىدا ھەۋلى ھاۋكارى دەدات



چونكه له گه‌ل ئاره‌زووى يه‌كگرتزو گه‌ردونى بوون‌دا به‌خشاوه.

له‌به‌ر ئه‌وه به‌لاى شقايتزه‌ره‌وه ويستى ده‌سه‌لاتى نيچه ته‌نها ويستى ژيان ده‌نوينايت له‌شيوه خودناموو هيشتا نيچه مرقيه‌كه‌يدا. ئه‌وه ويستىكه بۆ ژيان كه هيشتا له‌حاله‌تى بيتاگايى دايه‌و به‌مجوره هيشتا نه‌بوته گه‌ردوونى. له‌به‌ر ئه‌وه پيوسته گه‌شه‌كردن له‌ويستىكى خودناموو بۆ ژيان بۆ ويستىكى يه‌كگرتوو به‌بىركردنه‌وه به‌ديهيئندريت.

شكومه‌ندى بۆ ژيان له‌پى بىركردنه‌وه به‌دهست ديت. ئه‌وه چه‌مكىكه كه بىركردنه‌وه حه‌تمى ده‌كات، به‌لام به‌ره‌نجامىكه كه گه‌يشتن پى ناييت وه‌كو ئه‌نجامى يه‌كلايكرده‌وه‌يه‌كى ساردوسى بابەتيانه بيت تاراده‌يه‌كيش ئه‌زمونىكه كه به‌سه‌رمان‌دا ده‌سه‌پيئندريتو له‌گه‌ل سؤفيگه‌رى‌دا mysticism هاوپه‌يمانى ده‌به‌ستيت.

پراوپر له شقايتزه‌ردا ئاويته‌يه‌كى سه‌رنج پاكيشه‌رى ئه‌قلانى و نائه‌قلانى ده‌دۆزينه‌وه. هزر ده‌چييت به‌ره‌و سؤفيگه‌رىو سؤفيگه‌ريش له‌پىگه‌ى هزره‌وه رونو ئاشكراى له‌باره‌ى خويه‌وه به‌دهست ده‌هيئيت "ئه‌وه له‌پىگه‌ى ناسينه‌وه‌ى بوونى جيهانه‌وه نيه به‌لكو به‌هوى ئه‌زمونكردى جيهانه‌وه‌يه كه ده‌چينه‌ناو په‌يوه‌نديه‌كى زيندوه‌وه له‌گه‌ل‌دا. هه‌موو بىركردنه‌وه‌يه‌ك گه‌ر وه‌كو پيوست قول ببىته‌وه ده‌گاته سؤفيگه‌ريه‌كى ئاكارى. ئه‌قلانيه‌ت له‌ناؤه‌قلانيه‌ت‌دا به‌رده‌وامى به‌خوى ده‌دات. سؤفيگه‌رى ئاكارى كه پى ده‌وتريت شكومه‌ندى بۆ ژيان له‌ده‌ره‌وه‌ى سه‌ره‌نجام كۆتاييه‌كانى‌دا، هزرى ئه‌قلانيه. Aus meinem Leben und Denken

كاتيك له‌به‌ر ئه‌م رۆشناييە‌دا له‌گواستنه‌وه له‌خود نامۆيه‌وه بۆ ويستى گه‌ردوونى بۆ ژيان

ده‌كۆلینه‌وه په‌گه‌زى سؤفيانه mystic به‌ئاشكرا گرنگى په‌يدا ده‌كات.

ناسينه‌وه‌ى ئه‌و مه‌ودا گه‌وره‌يه‌ى كه هه‌موو ژيان به‌سه‌ريه‌كه‌وه سه‌ر به‌ئه‌وه خوى له‌خوى‌دا ئه‌زمونىكى سؤفيگه‌رانه‌ى يه‌كگرتنه له‌ناوه‌پاستى هه‌لوه‌شانه‌وه‌دا. ئه‌م ئه‌زمونكرده‌ى كارىكى لۆجىكى نيه به‌لكو كارىكى سؤفيگه‌رانه‌يه. به‌لام سؤفيگه‌رى شقايتزه‌ر له‌سروشته‌دا ئاكارىه‌و پيوسته له‌كرده‌وه‌دا دركى پيكرت. به‌ته‌نها زانينى يه‌كىتى ژيان به‌س نيه. پيوسته يه‌كىتى بۆ واقيعى زيندو بانگه‌يشت بكرت، ئه‌وه‌ش له‌پى چالاكى ئاكارىه‌وه ده‌كرت.

شقايتزه‌ر ده‌لييت شكومه‌ندى بۆ ژيان بروادارىكى دلپه‌قه. پىگه‌مان نادات پاريزگارى له‌خۆمان يان شته‌كانمان يان مافه‌كانمان يان كاره‌كه‌مان بكه‌ين. ده‌بيت هه‌مويان بۆ خزمه‌تى هاو-مروقه‌كانمان به‌كاربه‌يئين گه‌ر بزانييت كه خه‌لك هيچيان نيه پيشكه‌شى بكه‌ن جگه‌ له‌ كۆششه‌كانيان و كاتيان، ئه‌وكات ئه‌وانه ئه‌و شتانه‌ن كه داواى ده‌كات لىيان. ئه‌و پامانده‌كىشيت ده‌ره‌وه‌ى ژيانى بابسه‌تىو منيتى‌مان داوا ده‌كات كه هه‌موو بۆ سودى هاومروقه‌كانمان بژين. ئه‌م كاره ده‌لييت چاوه‌كانت بكه‌ره‌وه كه سيك بوخت بدۆزه‌ره‌وه يان كارىك بۆ سودى ئه‌وانى تر كه خۆتى بۆ ته‌رخان بكه‌يت. ده‌شيت كه سيكى ته‌نها بيت يان په‌ريشان يان نه‌خۆشو بى ده‌ره‌تان پير يان منال. ده‌شى كيشه‌يه‌ك بيت كه پيوستى به‌كارى خۆبه‌خشانه هه‌بيت.

به‌كورتى له‌پىگه‌ى ته‌رخانكردى خۆمانه‌وه‌يه بۆ ژيانى ئه‌ويتر كه ژيانى خۆمان به‌ديديتو مه‌به‌ستو گرنگى به‌دهست ده‌هيئيت شكومه‌ندى بۆ ژيان و ئاكارى راسته‌قينه داواكارى قورس ده‌كه‌ن "ئه‌وان، ده‌لين، تۆ خۆشبه‌ختيتو له‌به‌ر ئه‌وه‌بانگه‌يشت كراويت كه زۆر ببه‌خشيت،



هه رچیه کت زیاتر له وانی تر پیگه یشته ووه له ته ندروستی، به هره، توانا، سه رکه وتن، منالی شادمان و یان ده ورو به ریکی خیزانی به یه که ووه گونجاو- نابیت به گرانتي وهریگریت له لایه ن توه. پیویسته نرخسی داواکراوی بدهیت. پیویسته خوشه ویستی که تایبه تی ژیان پیشکه شی ژیان بکهیت... (Kultur und Ethik, P. 253). به لام نیمه ته نها کاتیک درک به به های واپسکیانه ی ژیانمان ده که ین که شتیک له پاستی نه و ته یه مان بۆ ده رده که ویت که ده لیت: نه ووه ی ژیانی ونده کات ده یدوزیتته ووه.

پیویسته هه میشه ناگاداری نه و پاستیه بین (که زۆربه وردی سه رنجی لی دراوه) که هه موو کاریکی ده ره کی گرفتی مه به ستیشه نه ک هه به ته نها پاستی. زۆر گرنگ تره شه قلیتیک به ره م به یندریت که سودمه ند بیت بۆ کۆمه لگه وه کو له به ده ست هیانانی نه م یان نه و سه رکه وتنی ده ره کی. پیگه یه کی بیرکردنه ووه و کرداری ناکاریانه هان دراو هیه که زۆر به به ره م تره له په یوه ندیه کانی مرؤفا ووه کو له شادومانیه کی روکه شی په تی که هه رگیز ناتوانریت دروست بکریت.

له بهر نه ووه یه پیویسته خزمه تی کۆمه لگه بکه ین به لام به بی نه ووه ی خو منی بۆ وازلی به ینین. ناتوانین ریگه بده ین بیته پاسه وانی ناکاره کانه مان به لکو پیویسته پابه ندبین به بی متمانه یمان له و ئایدیا وچه مکه نه ی که نه و بره ویان پیده دات. له راستی دا، نیمه ده زانین تاج راده یه کی مه زن کۆمه لگه پرپوهه له گه مژه یی و له خشته مان ده بات له شتیک دا که به پاستی گرفته - مرؤفایه تی یه.

له میانه ی گفتوگویه ک دا پاش جه نگی جیهانی دووه م جاریک شفایتزه ر روبه پوکرایه ووه به نه و لیدوانانه ی که سالانی زوو کردبوونی. له ناو شته کانی تر دا، پرسپاری لیکرا بیرکردنه ووه ی چیه

له سه ر بۆچونه کانی له سه ر سه ره له دانه ووه ی کلتوری. وه لاهه که ی راسته وخۆ گه شبین نه بوو: "نیشانه کانی بوژانه ووه یه کی کلتوری له پاستیدا زۆر لاوازن. چونکه ماوه ی چاره که سه ده یه کمان له پشته ووه یه که تیایدا هیزه کانی ویرانکردن به بی هیچ به ره ستيك توانیویانه کاربکه ن. جه نکه کانی یه که م و دووه می جیهانی مۆکار نه بوون به لکو سه ره نجامی بارودوخه کانی نیستا بوون.

هیچ شتيك روینه داوه که بارودوخه کان گۆریبیتیان. به رده وام دروست ده بزو به شیوه یه کی به ره وپیش چو له خراب بوون دان. (Ehrfurcht vordem Leben Oslo.) P. 240, 1951) له ووه ش زیاتر له P. 241 دا ده لیت: کلتور وه کو میوه یه کی گه یوو به رنابیتته ووه بۆ ناو کۆشمان پیویسته دره خته که به وریاییه کی زۆره ووه بچه مینینه ووه گسه ر دره ختیکی به رگریت به لام نه مه به کاری زۆره ملی ناکریت. پیویسته کاری مرؤفه نازاده کان بیت که له دلایان دا وینه ی نه و ئامانجه یان هه لگرتوه که ده بیت به دیبه یندریت. جیهانی نه مرؤ جوړه وینه یه کی وه های له دلی دا هه لسه گرتوه. ناشتوانیت وایکات تاوه کو هیزی نازادی و بیرکردنه ووه ی له دارمانی به رده وام دابن. هه موو نه ووه ی له نیوان دوو جه نکه که دا پوی داوه نه م پرۆسه ی دارمانه ی خیراتر کردوه. حالی حازر من هیچ گۆرانیك به ره و باشتر نابینم. هیچ کۆششیکی جدی له ئارادا نین بۆ گۆرینی نه م به ره وپیش چوونه که شایسته ی به جدی وهرگرتن بیت. "شفایتزه ر وتی که ناتوانیت دلنه وایی خو ی بداته ووه هاوبه شی نه و پایه بیت که ده لیت شته کان هینده خراب نه بوون وه کو ده رده که ون. به لام گه ر ته نانه ت له درککردن به راستیه کان دا ره شبین بیت سه ره پای نه ووه کاتیک په یوه ندی به هیواو خواسته ووه هه بی نه و گه شبینه.



"له وقه ناعه ته دام ئه و رۆحه ی له لایه ن راستیه کانه وه دروست بوو به هیتره له هیزی بارودۆخه کان، به پای من چاره نویکی تر چاره پوانی مرقایه تی ناکات جگه له چاره نویسه ی که خۆی بۆخۆی ئاماده ی ده کات له پێگه ی شیوازی بیرکردنه وه رهفتاریه وه. له بهر ئه وه من باوه پ ناکه م که ناچار بیت تا کۆتایی پێگه ی دارمان به پێت... چونکه من به پروام زۆره به هیزی پاستی و به رۆح، به پروام به ئاینده ی مرقایه تی هه یه. جیهانی ئاکاری و ژیان سه لماندن هیواو خواستیکی گه شبینانه ی تێدایه که هه رگیز له ده ست ناچیت. له بهر ئه وه هه رگیز له روبه پووبونه وه ی واقعی نا هه موار مه ترسه و

Aus meinem) بیبینه وه کو ئه وه ی که هه یه (Leben und Denken, P. 209 et seq. مرقای بیرمه ندی ئاکاری به په رۆشی و هیوا وه سه یری ئاینده ی کلتور و مرقایه تی ده کات. شقایته ره ده لیت به بی ئه م هیوا و په رۆشیه و اتا بیته که سیکی هه ژار. خۆگریدان پێیان ه وه و اتا بیته ده وله مه ند. وه کو ره شبینیک له درک کردن به راستیه کان داو به لام گه شبینیک که ویست و هیواکان مه به ستین، شقایته ره ئازایانه هه ولده دات مه شخه لێکی پرشنگذار بباته ناو سه رده میکی تاریکه وه. شکۆمه ندی بۆ ژیان، به پروا به مرقایه تیه کی نوی، به پروا به پاستی و رۆح، به پروا دار به هیزی گه ردونیانه ی چاکه.

<sup>i</sup> به ئینگلیزی وه کو (My Life and Thought) \_ (ژیان و مزه م).

<sup>ii</sup> The Decline of the West به تازی Unterang des Abendlandes وه رگێردراوه ته سه ر زمانی ئینگلیزی به

(تدهور الحضارة الغربية) وه رگێردراوه بۆ زمانی عه ره بی.

\* الجبرية fatalism: به پروا بوون به قه زاو قه ده ر.

\* رێبازی زیندویتی Vitalism: رێبازی که ده لیت که میژیکی کونترۆل کردن هه یه له شته زیندووه کان دا که جیاوازه له میزه، که به پیاوی و

فیزیاییه کان.

<sup>4</sup> ناو نیشانی ئه م کاره به ئینگلیزی به ریتی به له The Spirit as Adversary of the soul

به کوردی ده کاته "رۆح وه کو نه یاری ده یوون"

سه رچاوه:

**Decline and Revival of Culture- The cultural philosophy of Albert Schweitzer.**

**Prof. Dr. Johan B. Hygan, University of Oslo**



## ستەمكارى

خوڭندەنەۋەيەكى كىتەبى نۆيەمى كۆمارى ئەفلاتون

♦ فاروق رەفيق

• لە ئىنگلىزىيەۋە: ئاۋات ئەحمەد

گەرەن بەدۋاي دەستەلاتدا ۋەرىگىت. ئەفلاتون بانگەشەي ئەۋە دەكات كە ستەمكارىي راستەۋخۇ لەچاكتىن ۋە مەزىنەن چەمكى دىموكراسىيەۋە ۋە بەردىت، واتە لەچەمكى سەربەستىيەۋە. ئەفلاتون ستەمكارىي ۋەك دىنى دادپەرۋەرىي دادەنىت، بەلەي ئەۋەۋە دادپەرۋەرىي برىتە لەئامادەكارىيەكى ھارمۇنىي بۇ بەرىيەككەۋتنى ناۋچەكانى شارو ملەلانىي پۇج. لەبەرۋەردىشدا ستەمكارىي برىتە لەۋ ناھارمۇنىيەتەي كە بەپرۋاي ئەفلاتون ھەرىيەكە لەستەمكارو خەلكى شارىش بەدەستىيەۋە دەنالىنن، چ لەپۇجيانداۋ چ لەناۋچەكانى شارەكەشدا.

ئەفلاتون تىۋرىي خۇي لەمەر ستەمكارىي خىستەتەپۋو. كۆمارەكەي ئەفلاتون تاپۇلۇڭيايەك بىۋقۇرمە سىياسىيەكان پىشكەشەكات كە لەيەكەمىن نمونەيدا بەپىي ژمارەي ئەۋە تاكانە پۇلنىراۋە كەدەتۋانن تىيدا بەشداربەن. بەلەي ئەفلاتونەۋە ستەمكارىي سىياسەتەكى دىۋىۋە نەك لەبەرئەۋەي كەفەرمانپەرۋايى تاكە كەسە، بەلگۈ لەبەرئەۋەي بالادەستىۋونى دەۋلەتە لەپىگاي ئارەزۋە نزمەكانەۋە. لەبەرۋەرى ئەۋەپەرى ستەمكارىيدا، ئەفلاتون دىموكراسى دانانىت بەلگۈ سەرۋەرىي عەقۇل دادەنىت، واتە دەستەلاتى فەيلەسوف-پادشا بەسەرشاردا كەكارامەتىن كەس بىتۋ كەمتىن چىۋۇ لەزەتىش لەدەستەلاتى سىياسىي.





مەبەستى ئەم باسە لىكۆلنەۋەي  
گفت وگۆكەي ئەفلاتونە لەمەر سەمكارىي و  
پيشكە شکردنى لىكدانەۋەيەكى كىتیبى تۆيەمە  
لەكۆمارەكەدا.

لەكتىبى ھەشتەمى كۆماردا ئەفلاتون  
پيشانى دەدات كەچۆن بۆچى شارى ئىدىيال پىر  
دەبىت و دادەۋەشەت، چۆن ئەۋ داۋەشانە  
بەقۇناغى جىاجىادا تىدەپەرىت تاكو دەگاتە  
نەخۇشى سەمكارىي كەئەمىش برىتىيە  
لەلىكەلۋەشانى تەۋاۋەتى شارى ئىدىيالە.  
قۇناغەكانى داۋەشانىش ديارن، سەرەتا دەگاتە  
تىمۇكراسى (حكومەتى دەۋلەمەندان) و سىماي  
ئارەزووكردنى شەرەفمەندىي وەردەگرىت، پاشان  
دەگۆرىت بۆ ئۆلىگارشى (حكومەتى كەمىنە) و  
ئالوودەي مال و سامان دەبىت، دواي ئەۋەش  
دەگاتە دىموكراسى و ھەزى سەربەستى.  
لەئاكامىشدا لەناو سەمكارىدا نغرىۋ دەبىت  
كەئەمىان لەبەنەرەتدا برىتىيە لەشارى ئارەزوۋە  
بىسنوۋرەكان. بەرلەۋەي لەشارى سەمەنگىزۋ  
سەمكارو گىيانى سەمكارىي بىكۆلنەۋە، دەبى  
سكىچىك بۆ شارى دىموكراسى و پىاۋى دىموكراس  
بكىشىن، ئەم كارە زۆر پىۋىستە چۈنكە لەدوا  
شىكاردا سەمكار جگە لەبەرەستەكردنى  
تەۋاۋى خۆزگە دىموكراسىيەكان شتىكى ترنە،  
دىموكراسى دايكى سەمكارىيە.

دىموكراسى "555b3-562a3" ياخود شارى  
دىموكراسى لەۋكاتەدا دەردەكەۋىت كەشارى  
ئۆلىگارشى بەھۋى پىسكەيى و چاۋبرسىتىيەكى  
زۆرەۋە ھەرەس دىنەت، چۈنكە نە ئارەزوۋى  
ئەۋان بۆ سامان و نەخودى سامان ھىچ  
سنوۋرىكىان بۆ نىيە. ئەم زىادەپۆيىيە فەپمانرەۋا  
دەبىتە ھۋى پىپاكىشانى خەلكىش. ياسا رىيان  
لىئاگرىت مۆلك و سامانى خۆيان بەفپۆر بەدەن و

ھەژارىكەۋن، بۆيە ھەژاران رىق لەدەۋلەمەندان  
ھەلدەگرن و لەدژيان پىلان دەگىپن. خەبات و  
مىلانى شار دادەگرىست و لەگەل سەركەۋتنى  
ھەژاراندا دىموكراسى سەرەلدەدات.

دىموكراسى لەسەر دوو پىرەنسسىپى مۆلەق  
دادەمەزىت: يەكسانى و سەربەستى. يەكسانى  
پىرەدەدات ھاۋنىشەتمانىتى و ئەركەكەكانى  
سەرشان داپسەش بىكرىسن (557a4-5)،  
سەربەستىش چار دەدات كەھەر كەسىك چىبوت  
دەتوانىت بىكات. پىرەنسسىپى دوۋەمىيان  
پىرەنسسىپىكى ناۋىيە "nominal" خۆي  
لەمەرەجەكانى ئىحتىمالە راستەقىنەكان گىل  
دەكات "55767". دىموكراسى پىرتى لەھەموو  
جۆرەكانى مۆۋف و ھەموو چەشەنە پىكھاتەكان.  
لىرەدا جەختكردنەكە لەسەر ئەم جىاۋازىي و  
فرەچەشنى و مۆلەتى بەيەكگەيشتىيان و پىكەۋە  
لكان و يەكگرتنىانە لەشارى دىموكراسىدا.

لە "558d5-9" دا سۆكرات باسى جىاۋازىي  
نىۋان ئارەزوۋە پىۋىستەكان و ئارەزوۋە  
ناپىۋىستەكان دەكات، بىرۆكە پىۋىستى فراۋان  
رەت دەكاتەۋە بۆئەۋەي تەنبا ئەۋ ئارەزوۋانە



بگريٽه وه كه تيكرديان چاكي خومانه و به هموو نه و ناره زووانه ش ده لئيت ناپيويست كه تيكرديان هيچ چاكيه كي بؤ خومان تيډا نيه، يا خود نازاريان ههيه، وهكو نه و ناره زووانه ي كه نه گهر له لاوتييه وه مه شق بگريٽ بؤ خوليقتاركرديان، مروف ده توانيت رزگاري ببټ ليان. ليڙه وه پياوي ديموكراس له وساته دا سهره لده دات كه پياوي ئوليگارش دنه ده دريت زياترو زياتر ده ستبلاوبيت و زورتر سهر ف بكات. نه و ليوان ليوه له تيكوشان و ململاني له نيواني نه و ناره زووانه و ناره زووه پيويسته كاني خويډا. پياوي ديموكراس به وه ده ناسرټه وه كه نه خشه يه كي نيه بؤ به پيوه بردني ژياني خوي. له شاري ديموكراسيدا، هاوپه يمانيتي سهربازي و گروپ و دژه گروپ و دوركه وتنه وه و گه رانه وه و شورشي وشه كان بوونيان ههيه. خسه باتيك ههيه كه به قسه و پيشنيار به پيوه ده بريټ و لاوانيش گويي ليده گرن. ناخاوتن هاني بيشهرمي ده دات و وهكو جواميڙي، خويڙه تي وهك روشنبيري به رز، په شيوي وهك سهر به ستي، خورپانان و به خونازين وهك ههيه ت و شكوداري، هاني هموو هموويان پيكه وه ده دات. نه و ناخاوتنانه به ناوي سهر به ستيه وه، سه له مينه وه و پاشه كه و تگردن و شهرم له ناو ده به ن. له "562a-564b" دا سؤكرات هوشيارانه ناشكراي ده كات كه ديموكراسيش به هه مان شيوه ي ئوليگاريشي به خشنده يي و سنگ فراواني به كي زيده پؤ ههره سي پيډه هينيټ.

هوكه شي نه و شته باشهيه كه پي ده و تريټ سهر به ستي. له ديموكراسيدا سهر به ستي ده گاته خالي گيڙه شيويټي چونكه هه مووان يهك مامه له يان له گه لدا ده كريټ و هه وليش ده دن وهكو يه كتريي په فتار بكن، نه مهش به پي نه و

راستي به كه هه مووان ده يانه ويت خويان له چوونه ژير پكيڤ بپاريټن. نه م زيده په وييه له نازايدا ده گات به سته مكاريي. ليڙه دا نازاديه كي زور كويلايه تيه كي زور به ره م دينيت.

له "562" دا سؤكرات له سهر پيكهاته ي سته مكار ده دويټ. سهره تا باسي تيڙه كه ي خوي ده كات له مهر سستم و سهر كرديا تي و سيفه ته كاني، به پووني ده رباره ي سته مكارو سته مكاريي ده دويټ. قسه له سهر شاري سته م نه نگيزو گياني سته مكارانه ده كات. نه وه ي گرنه نه و جياكار ييه به كه له نيواني سته مكاريي و پيش خويډا ده يكات، نه مه له لايهك و له لايه كي تريشه وه نه و جياوازي به ي كه له نيوان خاسيه ته سته مكار به كان و خاسيه تي سته مكاردا ده يكات. له "564" دا سؤكرات پرسسياريك ده خاته پرو ده رباره ي گورپاني سهر كرده ي خه لك بؤ سته مكار. له وه لاميشدا چيروكيك ده گيڙه ته وه:

نايا شتيكي ناشكرانيه كه له كاتيډا نه وه روو ده دات كه سه ركرده وهك نه و پياوه ده جوولټيه وه له چيروكي په رستگاكي زيوسي ليكاونيډا باس كراوه، په رستگاكي نه ركاډيا؟

- نه وه كام چيروكه به؟

نه و چيروكه ي ده لئيت نه گهر مروف تامي گوشتي مروف بكات، له كاتيډا نه و گوشته له گه ل گوشتي قوريانيه پيڙه كاني ترډا تيكه ل كرابيت، نه و نه و مروف ده بيت به گورگ. نه م چيروكه ت نه بيستوه؟

- با.. بيستومه.

نه ي هه مان شت نيه بؤ نه و سهر كرده يه ي كه جله وي خه لكي گرتوته ده ست و سل له رشتني خويټي كه سوكاري خويشي ناكاته وه؟ به تاواني هه لبه ستراو خه لك راده كيشيت بؤ داډگاو ده يانكوژيت (وهك چؤن سته مكاران هه ميشه



هه روا دهكهن، بهرشتنى خوئنى مرؤف لئوى و زمانى پيسى تامى خوئنى خه لك و خرمى خوى دهكات. هه ندىك دهردەكات ولەملى هەندىكى تر دەدات، به لئىنى درؤ دەدات به خه لك دهريارهى سرپنه وهى قهرزى سهرشانىان و سهرله نوئى دابهش كرده وهى زهوى و زاره كان. پياوئىكى به مجوره، به هوى نه م شتانه وه يان به دهستى دوزمه كانى دهكوژيئت، ياخود دهبيئت به سته مكارو له پياوئىكه وه دهكوژيئت بو كورگيئك "565d5-566a3".

ديسان پيشهى سته مكار به ريگايه كى چاره نوسيدا ده پوات. دهركراوه و له جاران به هيزتر گهراوه ته وه. دوزمه كانى دهتوقينئيت و داوا له خه لك دهكات ببن به پاسه وانى و خرمه تى پاسه وانه كانى خوى دهكات. هه ره شه و گوپه شه له سامانداره كان دهكات، دنيايهك به لئىنى زياده پؤ دەدات و زؤربه شيان ناباته سهر، بگره له جياتى نه وه به شه پرو شؤره وه خهريكيان دهكات و واين ليدهكات جگه له كارى رؤژانه يان فرياي هيجى تر نه كه ون. هه ولى بنه بركردنى شته چاكه كان و له ناوبردنى پياوانى به شه ره ف دەدات "566D5" و له گه ل نه وانه دا له قه له ميان دەدات كه وئراويا نه ره خنهى لي بگرن. سهره نجام هه تا بيئت زياتر دهبيئته هوى مه ترسى بو ژيانى خوى. له بهرئه وهى متمانهى به كهس نيه له شاردا به ناچارى په نادەباته بهر خه لكى بيانى و به پاره رايان دهگريئت، ناچارىش دهبيئت كؤيله كان ئازاد بكات. شارىش كه پيشتر سهر به ست بوو، هه ژارو داماو و گه مارؤدراو و توقينراو دهكه ويئت. بؤيه ده بئ سته مكار به چاوئىكى تيزه وه چاوديريى هه موو پياوئىكى به جه رگو بيرفراوان بكات، هه موو پياوئىكى زانا يان دهوله مه ند.

هه ربؤيه پئويستى به پاسه وانى شاهانهى زؤرتتر دهبيئت و هه تا بيئت جولانه وه كانى زياتر رقى خه لك هه لده ستيئيت "567b10-567d5". نه م شتانه بؤچى رووده ده ن؟ سؤكرات روونى دهكات وه و پئى وايه شاعيرانى تراژيديا ليپرسراون به رامبه رى بوونى سته مكارى، به تاييه تى يؤربيدس:

به خورپايى نيه كه تراژيديا به گشتى شؤره تيئى دانايى هه وه يؤربيدس شيش به شسيوه يه كى سه رنجراكيئش دهركه وتووه.

- بؤچى

چونكه له ناو نه وشته پرژانانه دا وتويه تى "سته مكاران خه لكىكى دانان و هاوپئيه تى دانايان دهكهن". نه و به راشكاوى ناوى نه وانهى هئناوه كه ده بن به هاوه لى سته مكار. به لئى نه ميش و شاعيرانى تريش په ستنى سته مكاريان داوه وه كو خوداوه ندو گه لئى شتى ترى له و بابته يان وتووه. كه واته مادام شاعيرانى تراژيديا دانان، نه وه به دنياييه وه ليئمان ده بوون نه گه رله ناو ده ستوره كهى خؤماندا قبووليئان نه كه يئو له شارى خؤماندا وهريان نه گرين چونكه ستايشى سته مكاريان كرده وه. "568a6-b6".

شاعيرانى تراژيديا ستايشى ژيانى سته مكار دهكهن و هاوپئى سته مكاريشن. شانؤ نامه كانيان به سهر ناوچه جياجياكاندا دهگه رپئن و جه ماوه ر بؤ سته مكارى و ديموكراسى كيئش دهكهن. جيگاي سهرنجه كه زمانى سته مكارى شتى ناشه رعى دهكات به شه رعى. تاقه وشه يهك ته رخاندەكات بؤ به رجه سته كردنى پاله وانئيتى، كه له توئى نه وه وه پاريزگارى له هه موو مانا نه سينا ييه كانى دهكات و ده شئى تاريقى پادشايه كى خؤره لاتى بكات. سته مكار هئشتا هه ر سه رقالي نه وه يه نه هئليئت كهس سهر به ست بيئت و هه موو



لەبەردەمیدا بچەمىنەو وەك ئەوھى خوداوەندىك  
بىت. خەلكىش برۋادىن كەلەدەستچوونى  
ستەمكارىكى ھاوشىوھى يەزدان شتىكى خەمناك  
دەبىت، بۆيە شتە ناپەشتىيەكانىشى وەك  
ئاسايى دىتە بەرچاويان، ھەرۋەكو تەلاقدانى  
جوانى لەدادپەرۋەرىي.

سۆكرات دىموكراسى دەلكىنئىت  
بەستەمكارىيەو. لەسەرەتاي كىتېبى دووھمدا  
گلۆكۆن بەشىوھىكى شاراۋە پىشنىياري ئەم  
پىكگەيشتنە دەكات. زۆرىنە خەزيان  
لەدادپەرۋەرى نىيە بەلكو لەجياتى ئەو تامەزىۋى  
ژيانى ستەمكارانەن. ھەموو پىاويك ستەمكارىكە  
بۇ خۆى ياخود دەشى فەنتازىاي دىموكراس  
بووبىتە ھۆى ئەو. سۆكرات دەيەوئ پىشانى  
بدات كە لەم ژيانەدا ئارەزوويەك ھەيە بۇ  
ناعەدالەتتى و كاريگەرىي پراكتىكىي ئەمەش  
برىتيە لەلاوازىوونى بەرگىرى لەپووى ستەمكاردا.  
بەمە ئەو بازىنەيەى كە لەكتىبى يەكەمدا بۇ  
دادپەرۋەرىي كىشرا تەواو بوو. دادپەرۋەرىي  
لەستەمكارىدا لەو زىاتر نىيە كە ترىماخۆس  
وتويەتى: دادپەرۋەرىي سوودى بەھىزەكانە.  
ئىستا ئەو ستەمكارەى خەلكى فرىوداۋ لاوازى  
كردن، بەھىزترە. لەگەل دادپەرۋەرىيەكدا  
كە كورتكرابىتەو بۇ دەستەلات، خەلكانى لاواز  
بىجگە لەملكەچكردن چارەيەكى تريان نىيە، ئەوان  
بوون بەكۆيلەى كۆيلەكان:

بەھەولدان بۇ خۆلادان لەوھى پىاۋە  
سەربەستەكان بكرىن بەكۆيلە، خۆيان كەوتنە ناو  
ئاگرى ئەوھو كە كۆيلەكان بىن بەسەردارىان،  
ئەمەش لەجياتى ئەو سەربەستىيە مەزنو  
نەگونجاۋەى كەلەژىر سايەى دىموكراسىدا  
بەديھات، خۆيان خستە ژىرزەبرى تالترىنو

ئەستەمترىن كۆيلايەتپەو بۇ كۆيلەكان " 5  
56967-c3".

ئىستا پرسىيارەكە بۇ ھەريەكە لەسۆكرات و  
ئەدىمانتۆس ئەمەيە:

من دەلئىم ماۋەتەو ئەوھى سەرنجى خودى  
پىاۋى ستەمكار بەدەين، چۆن چۆنى لە  
دىموكراسىيەتەو بەرزەبىتەو بۇ  
ستەمكارىي و، كەواى لىھات ئىنجا لەجى  
دەچىت! ئايا لەژيانى خۆيدا بەدبەخت دەبىت  
يان پىرۆزكراۋو كامەران " 571a1-3".

پىۋىستە ئىمە لەدوو ئاستەو سەرنجى  
خودى پىاۋى ستەمكار بەدەين: ئاستى سىياسى و  
ئاستى شەخسىي. لەسەر ئاستى سىياسى جارىكى  
ترىش دەلئىن كەھۆى گۆرانكارىيە سىياسىيەكان  
دەگەرپىتەو بۇ بەشەشبوونى شارەكە. خەباتى  
نىۋان سىبەشەكەى شار لەسىستى دىموكراسىدا  
دەبىتە ھۆى دەرگەوتنى ستەمكارىي.  
سىبەشەكەش " 565a - 564d" برىتىن  
لەمشەخۆران و پارەدارە زەنگىنەكان و سەرباقى  
خەلك. بەم پىيە كە سەركردەكان ھەول دەدەن  
پارە بۇ خۆيان و خەلكەكەشيان دابىن بىكەن،  
دەولەمەندان بەپىلان گىرپان دژى خەلك تاوانبار  
بىكەن، خەبات و ململانى دەستپىدەكات.  
دەولەمەندانىش لەبەرامبەردا ھەول دەدەن  
ئۆلىگارشىيانە رەفتارىكەن. خەلكى پىاويك  
دەكەن بەپالەوانى خۆيان و بەمەش ستەمكارىي  
سەر ھەلدەدات. سۆكرات دەلئىت:

ئىستا، خەلك عادەتبان وانىيە كەپىاويك بىكەن  
بەپالەوانى خۆيان و مەشقى دابدەن و بايەخى  
پىيدەن و مەزنى بىكەن؟  
- بەلى، واىە

ئەي روون نىيە كە كاتىك سىستەمكارىيە  
سەرھەلەدەت، ئەم سەركردايەتتە تايىت دەپىت  
بەرەگە زەمىنەي گەشەكردنى؟ "565c9-d2".  
پىاوى لەم چەشەنە بۆ گرتە دەستى  
دەستەلات پەنادەباتە بەرھەمووتاوانىك،  
بەشىۋەيەكى گشتىي سىتەمكار ھەمىشە ھەولە  
ھەلگىرساندى جەنگ دەدات بۆئەۋەي خەلگى  
پىۋىستىيان بەسەركردەيەك بىت و بىۋارى  
ئەۋەشيان نەبىت دژايەتتى بگەن. گەر خەلگ  
ھەول بەن لە دەستى سىتەمكار رزگاربان بىت،  
ئەۋا ئەۋ دوو دل نابىت لەۋەي بەرپەقى لەگەلئان  
بجولئىتەۋە. سىتەمكار بەرچەسىتە بوونى  
خۆزگەكانى دىموكراسىيە، ھەرچىيەك بخوازىت  
دەيكات، ئەۋ بابەتتى ئارەزوۋە دىموكراسىيەكانە،  
خۆي ئىرۋسە.  
لەسەر ئاستى شەخسى، ژمارەي ئارەزوۋە  
ناپىۋىستەكان لەپىاوى سىتەمكاردا زۆرەۋ  
بەھىزىش. ئادامنتۆس پرسىيار لەۋ ئارەزوۋانە  
دەكات و سۆكراتىش لەۋەلامدا باسى جىھانى  
خەۋنەكان دەكات.  
بەپىي سۆكرات كەسىتتى سىتەمكارانە لەناو  
ھەموو كەسىكدا بەنوسستوۋى ھەيەۋ لەناو  
خەۋنەكاندا دەناسرىتەۋە، كەلەۋىدا سل ناكاتەۋە  
لەھەر رەفتارىك و جوتبىۋون لەھەر مۇۋفېك و  
لەيەزدانىش، سەرى ھەموو شىتېك دەپەرېنىت و  
ھەموو جۆرە خۆراكىكىش دەماشىتەۋە. سۆكرات  
بەم ئارەزوۋانە دەلئىت ئارەزوۋى پىشېل كردنى  
ياساۋ پىيان نالئىت ئارەزوۋى ناسروشتى. ئەم  
ئارەزوۋانە لەجەۋەردا لەشىمانە واقىيەيەكان  
جىا دەبنەۋە، چونكە ھىچ خواۋەندىك خۆي  
لەخوداۋەندەكانى شىعر جوى ناكاتەۋە كەئەۋان  
ئامادەبوونىكى سىكسىيان ھەيە. خوداۋەندەكان  
بابەتن بۆ ئارەزوۋە ناپىۋىستەكان، ئەۋ

ئارەزوۋانەي كەپىۋىست نىن بۆ بوون و  
مانەۋەيەكى باش. بۆيە ژمارەيەك ئارەزوۋى  
كىۋىي و درندە ھەن كە لەكاتى خەۋپىداكەۋتنى  
بەشە داناكانى رۇخدا بىداردەبنەۋە:  
كاتىك بەشەكانى تىرى رۇخ - بەشە ژىرو  
ماقۇل و جەلەگىرەكان - خەۋيان لئىدەكەۋىت،  
بەشە ۋەخشى و درندەكە بەتئىرى و پاراۋىي  
رادەپەرئىت و بەدۋاي دەروازەيەكدا دەگەرئىت  
خۆي بخاتەرۋ. خۆت دەزانىت لەۋساتەدا لەھىچ  
شتىك ناسلەمىتەۋە لەھەموو رىكىفېكى شەرم و  
عەقل دەربازى بوۋە. لەلەيەكى تىرشەۋە پىم وايە  
كەسى تەندروست و ميانرەۋ لەگەل خۆيدا، ئەم  
شتانەي خوارەۋە ئەنجام دەدات ئىنجا دەنوئىت:  
سەرھەتا ھۆشى وريا دەكاتەۋە بەتئىرپامانىكى  
بەرزو بلندەۋە خەرىكى دەكات. ئارەزوۋەكانى  
خۆي سەركوت ناكات و بەرەلاشيان ناكات،  
بۆئەۋەي ھىچ ژانىك و ھىچ چىژىك بەشە پاك و  
بىگەردەكەي دەروون نارەحت نەكات و بتوانىت  
بەناسوۋدەيى بۆ شىتېك بگەرئىت كەخۆشى نازانىت  
چىەۋەۋەل بىدات دەركى پىبىكات، ئەۋشستە چ  
لەرابورېدودا يان ئىستا يا لەئەندەدا بىت. پاشان  
ھەۋل دەدات خۆي زاخاۋ بىدات و خۆي ھىۋر  
بكاتەۋە، بۆ نمونە ئەگەر تۇزقالتىك مەندوۋىي  
لەرۇخىدا مابىت ئەۋا ناخەۋىت "561C3-572a3".  
ئەمە زۆر نااسايىيە، بەلام بەكارھىنانىكى زۆر  
فەلسەفىيەنەي ئەۋكاتەيە كەتئىدا خەلگەنى تر  
لەكارى رۇژانەيان دەخەۋىنەۋە. ئەۋ ھەرچەندە  
باس لەمەشقى ھىمانەي پىاوى داناۋ سەنگىن  
دەكات، بەلام پرسىيارەكەي لەمەر دوو حالەتى  
دژە: يەكەمىيان ئەندىشەي درندەۋ كىۋىيانەي  
جوتبىۋون و دوۋەمىشسىيان دەرك كىردن  
بەخەقىقەت لەناۋ بەشە ژمىرداۋەكاندا. ئەمانە



خەۋنەكانى سىتەمكارو فەيلەسوفن. بەلای  
 سۆكراتەۋە ئىرۇس سەرۋەرى ھەموو ئارەزوۋە  
 ناشەرەيىيەكانە. گەر ئەم ئىرۇسە ھى سۆكرات  
 ياخود ديارىمە بوايە ئەۋا ئارەزايىيەكە لەجىتى  
 خۇيدا دەبوو. بەلام شاعىران باليان بەئىرۇس  
 گرتوۋەۋە نازناۋى سىتەمكارىان پىئەخشىۋە.  
 ئىرۇسى شاعىران تەنيا ھەر ئارەزوۋىيەك نىيە  
 بەلگو بابەتى ھەموو ئارەزوۋەكانىشە، لەتۈيى  
 ئەۋەۋە دلداز خۇي لەلای خۇشەۋىستەكەى ئازىز  
 دەكاتو تەۋاۋى لىپرسراۋىتى دەكاتە سەرشانى  
 خۇي. ئىرۇس پىرە ۋەك دولبەر، بەتالە ۋەك  
 دلداز، ئىرۇس تەۋاۋى ئارەزايىيەكانى دلدازو  
 سەرپاكى بالادەستىيەكانى دلبر دەگرىتەخۇي.  
 پىاۋى سىتەمكار كوپى پىاۋى دىموكراسىيە.  
 كوپىكە خەلگى بەرەۋ ئارەزوۋە ناشەرەيىيەكان  
 ھانىان داۋە، بەۋەى ئىرۇسىان تىدا بزۋاندۋە.  
 پىاۋى سىتەمكار بەئارەزوۋە ناپىۋىستو  
 ناشەرەيىيەكان ناسراۋەۋە باۋكىشى ناتۋانىت  
 بىگەرپىننىتەۋە بۇ سەر ئارەزوۋە پىۋىستەكانو  
 ژيانىكى ميانرەۋى راستەقىنە. ئىرۇس لەم  
 پىاۋەدا بۇتە سەرکردەى ھەموو ئارەزوۋە  
 ناپىۋىستەكان. ئىرۇس سىتەمكار لەناو رۇخدا  
 شىتى دەبەخشىت بەپاسەۋانە چەكدارەكانى، لەم  
 رىگايەۋە ھەموو ميانەرەۋىيەك تىك دەشكىنرەتو  
 شىتىيەكى سەمەرە داياندەگرىت:

ئايالەبەر ئەم ھۆيەيەكە زۇرچار  
 بەخۇشەۋىستى ئىرۇتىيانە گوتراۋە سىتەمكار؟  
 - دەشىۋابىت.

كەۋاتە، ئايالە پىاۋى مەست شىتىك لەعەقلى  
 سىتەمكارانەى تىدا نىيە؟  
 - بەلى، تىايەتى.

ھەرۋەھا ئەگەر پىاۋىك شىتو ناتەۋاۋىت،  
 ھەۋلدەدات نەك تەنيا فەرمانرەۋايى مۇۋف بەلگو

ھى خواۋەندەكانىش بىكاتو بەنيازىشە  
 لەھەۋلەكەيدا سەرکەۋتوۋىت.  
 - بىشكۋادەكات.

كەۋاتە بەماناى وردى وشەكە، پىاۋلەۋكاتەدا  
 دەبىتە سىتەمكار كە بەسروشتى خۇي يان  
 شىۋازى ژيانى، ياخود ھەردوۋكىان ۋاي لىدەكەن  
 مەست بىت، پىپىت لەئارەزوۋى ئىرۇتىيانەۋ  
 شىتىش بىت "5732b6-c8".

سۆكرات لەناو شەھىيەتە جىاجىاكانى بەشى  
 خوارۋى رۇخدا، ۋاۋەسفى ئىرۇس دەكات كە  
 سروشتىكى تايىبەتى ھەبىتو بەھۆيەۋە بىتۋانىت  
 سەرکردەى شەھىيەتەكان بىتو دواترىش بىت  
 بە سىتەمكار لەناۋياندا. لەپىاۋى سىتەمكاردا  
 ئىرۇس ئاراستەكان دىيارى دەكاتو رىنمايى  
 دەكات بۇ ھەموو جۆرە تاۋان و كىردارىكى  
 بىشەرمانە. لەپاستىدا ئەۋپىاۋە ۋەكو  
 ئافەرىدەكەى ناۋ خەۋنەكانى لىدەت. لەخەۋندا  
 شەھىيەتەكان خۇيان خىستىۋەۋە پوۋ، بۇيە دەبىت  
 بە نادادپەرۋەرتىن كەس. كەئىرۇس بالادەست  
 دەبىت ئەۋبەشەى رۇخ فەرمانرەۋايى بەشەكانىتر  
 دەكات، تارادەيەك ھەر ئەۋىش گونجاۋترىنيانە بۇ  
 فەرمانرەۋايى. فەرمانرەۋايى ئىرۇس پەيۋەندىي  
 ھەيە بەنەبوۋنى رىنىشاندەرىكەۋە بۇ تىزىردىنى  
 رىكۋپىكى ئارەزوۋەكان. چونكە ئەۋەى بگەۋىتە  
 ژىر كاريگەرىي ئارەزوۋەۋە ۋەك دومەلىكى  
 گەيۋى لىدەتو دەبى بىتەقىت، ناتۋانىت تەركىز  
 بخاتەسەر ھىچ كارو چالاكىيەك ھەرچەندە  
 ساناش بىت. سىتەمكار سىبەرى ئەشكەۋتەكەيە  
 لەبەر رۇشنايىدا، بەرجەسىتەبوۋنى ئىرۇسو  
 نۆينەرى بە سىياسەتكردىنى ئارەزوۋەكانە. لىرەدا  
 تورپەيىۋ خۇشەۋىستى دەبن بەيەك.

سۆكرات زىاتر لەسەر ژيان و رەفتارى پىاۋى  
 سىتەمكار دەۋىت:

ئىستا، ھەرچۇننىڭ بىت، لىتېر بارى  
خۇشەۋىستىيەكى ئىرۇتىدا، لەبىدارىشدا ھەر  
پىياۋى نىساۋ خەۋنەكانە و كۇناكاتەۋە لەھىچ  
تاۋاننىكى دىۋىو ھىچ رەفتارىك ۋە ھەلۋىشىنى ھىچ  
جۇرە خۇراكتىك، بەلكى تاراپدەيەكى ۋە ھاكەزىيانە  
ئىرۇتىيانەكەى سىتەمكار، لەخۇيدا ۋەك ئەۋەۋايە  
شارىك بىت ۋە خۇى قوۋتى تاقمە گىرە  
شىۋىنەكەى لايەنگرى پەيداىكات ۋە لەم پىناۋەشدا  
ھەمۇ شىتەك بىكات (ھەندىك لەئەندامانى  
تاقمەكەى لەدەرەۋە ھاتوۋن ۋە ئەۋانتر ھى  
ناۋەۋەن ۋە سەربەستىيان بۇگە پىناۋەتەۋە  
بەھۇى بەدپەفتارىيانەۋە بەرەلا كراۋن). ئەمە نىە  
ئەۋزىيانەى كەستەمكار دەيگوزەرىنىت؟

— بەراستى وايە "574e3-575a7".

ئىستا دەتۋانن لەقسەكانى سۆكراتەۋە چى  
ھەلبەتتىنچىن؟ پىۋىستە جەخت لەۋەبىكەين كە  
ئىرۇس رۇج دەكاتە سىتەمكار، پىياۋى سىتەمكار  
ئەۋپىياۋە خەمۇك ۋە نىگەرەنەيە كەدەيەۋى ئەك  
تەنیا حوكمپرانىى مۇۋف بىكات، بەلكى ھى  
يەزدانىش، سىتەمكارى بەرەنجامى پىداھەلگوتنى  
ئەۋزىيانەيە كەشاعىرانى تراژىدىا پەسنىان داۋە،  
سىتەمكارى ھەمىشە مەترسىيە بۇسەر  
شارەكان ۋە پىاۋەكان، ھەريەك لەئىمە خۇى  
لەخۇيدا سىتەمكارىكە. دواجار سىتەمكار  
لەدەرەكەۋتىدا نااسايىيە، بەلام لەشىمانەكانىدا ۋە  
نىە.

سۆكرات بەرلەۋەى دەربارەى بەكۆيلەكردن ۋە  
ناعەدالەتى بدوۋىت ھەنگاۋىكى تىرىش دەنىت  
بەرەۋ جىاكرەنەۋەى خاسىيەتەكانى سىتەمكارو  
سىتەمكارى، ئەمەش پىرسىيارەكەى كىتېبى  
دوۋەممان بىردەخاتەۋە لەمەپ داپەروەرىى،  
لەكىتېبى دوۋەمدا تىۋرەى سەرەكىى ۋە بىنەرەتى  
لەمەپ داپەروەرىى ھەيەۋ لەۋكاتەۋە كە

بەرۋوردىكە لەنىۋانى شارو رۇخدا. ھەر رۇمىك  
جۇرە پىاۋىكى بۇ دەگونجىت، ھەر شارەۋ پىاۋىك  
ھەيە كەبۇى دەشىت — ۋەك ئەنجامىكى  
لۇزىكىيانە لەبەرامبەرى شارىكى سىتەمەنگىزدا  
گىيانىكى سىتەمكارىش ھەيە. چۈنكە لەھەرەۋو  
روى تايىبەتى ۋە گىشتىۋە گىيانى سىتەمەنگىز  
بەكەلكى پىاۋى سىتەمكارىت.

بابگەپىنەۋە بۇ سەر كىتېبى دوۋەم، سۆكرات  
بەرۋوردىك دەكات لەنىۋانى زىيانى پىاۋى  
دادپەرۋەرۋ ناداپەرۋەردا:

بەگىرمانەكردنى كەسكىۋا، با پىاۋىكى  
دادپەرۋەر بىخەينە تەنىشتىۋە، كەئەمىيان سادەۋ  
خانەدانە، ۋەك ئەسلىۋىس دەللىت ئەم پىاۋە  
نايەۋىت باۋەرى پىبىكرىت كەباشە بەلكى دەيەۋى  
باش بىت. دەبى ناۋىبانگ ۋە شۆرەتەكەى  
لىدوربىخەينەۋە، چۈنكە شۆرەتى دادپەرۋەرىى  
پاداشت ۋە شەرەفى پىدەبەخشىت، ئەۋساش  
بۇمان روۋن نابىتەۋە كەئايا لەپىناۋى  
دادپەرۋەرىدا دادپەرۋەرە ياخۇد لەپىناۋى  
شەرەفو پاداشتدا. بۇيە دەبى لەھەمۇ شىتەك  
رەۋتى بەكەينەۋە دادپەرۋەرى نەبىت، تىاكو  
لەبەرامبەرى پىاۋى ناداپەرۋەردا داپىنىتىن،  
ئەۋكاتە جگە لەدادپەرۋەرىيەكەى ھىچى تىرى بۇ  
نامىنىتەۋە، دەتۋانن تاقى بەكەينەۋە، بزانن ئايا  
بەخراب باسكردن ۋە سەرەنجامەكانى كارى  
تىدەكرىت يان نا، با لەسەر ئەم حالە بەجىگرى  
بىنىتەۋە ۋە تا دەمىت دادپەرۋەر لەناۋەۋەداۋ  
سىتەمكار لەدەرەۋەدا. بەم رىگايە ھەردوۋىكىان  
دەگەنە لوتكە، يەككىيان لوتكەى دادپەرۋەرىى  
ئەۋىترىان لوتكەى ناداپەرۋەرىى، ئەۋساش  
دەتۋانن بىرپار بەدەين كەكامىان بەختەۋەرتە  
"861b6-ds".





زەبرى ھەراسانى و ئائىلارامىدا ئەنجاميان دەدات و  
نارپەخت و خەمبار دەبىت "577c5-c1".

سۆكرات ئاماژە بۆ گۆكۆن دەكات، ئەو  
دەربارەى ئەو دوانە دوا بوو كە يەكەمىيان  
بەدبەختى لىنەگەپاۋە بېيىتە سىتەمكارو  
ئەۋىترىشيان بوۋە بەستەمكارىكى راستەقىنە  
"572c3". ئەم پىپاۋە سىتەمكارانە، پىپاۋە  
تايىبەتەكانىيان خىرا نانسرىنەۋە، گرىيان و نوزە  
نوزو دادو فىغانىيان قەت تەۋاۋ نابىت. بەلام  
پرسىيارەكە ھەر دەمىنىتتەۋە؛ پىپاۋىكى  
ستەمئەنگىز چۆن دەبىتە سىتەمكارو مەرجەكانى  
روودانى ئەم گۆپانكارىيە چىن؟.

بەلام چ دەبىت گەر خواۋەندىك يەكەك لەو  
پىپاۋانە بەخۇى و ژن و مىندال و كۆيلەكانىيەۋە  
"زىاترلەپەنجا كۆيلە" ھەرەمرويان لەشارەكە  
دووربىخاتەۋەۋ فرىيان بداتە بىپاۋانىكەۋە، كەلەۋىدا  
ھىچ پىپاۋىكى سەربەست بەھانايەۋە نەپەت؟ ...  
ئايان ناچار نابىت ماستاۋ و مەرايى بۆ ھەندىك  
لەكۆيلەكانى خۇى بىكات و بەلىنى شتى زۆرىيان  
پىبدات و سەربەستىيان بىكات، ئەگەرچى جەزىشى  
بەۋە نەبىت؟ .. 578c1-579a1.

كەۋاتە ئايان ئەم خەرمانى خرابەكارىيانە  
پىۋانەيەك نىيە بۆ جىپاۋازىي نىۋان ئەو پىپاۋە  
سىتەمكارەى كە ناۋەۋەى بەجلەۋنەگىراۋى  
ماۋەتەۋە - ئەۋەى كەئىستا وتست بەنرخترىن  
كەسە - لەگەل ئەۋەياندا كەژيانىكى تايىبەتى نىيە،  
بەلام بەھۇى ھەلىكەۋە ناچاربوۋە بېيىت  
بەستەمكار، ھەۋل دەدات خەلك بەرپىۋەبىبات  
لەكاتىكدا كەكۆنترۆلى خۇى پىنناكرىت؟ ئەو  
جەستەيەكى ماندوۋە كەناچارە بەدرىژايى ژيانە  
تايىبەتەكەى خۇى ناچارە بەدرىژايى ژيانى

لەكتىبى نۆيەمدا سۆكرات بەخۇشچالپىيەۋە  
بانگەشەى خۇى لەمەر پىپاۋى دادپەرۋەرۋە پىپاۋى  
نادادپەرۋەر دەخاتەپوۋ، دەلىت پىپاۋى  
دادپەرۋەر لەھى نادادپەرۋەر باشترە، لەۋەلامدا  
تارادەيەك درىژ لەسەرى دەپوات و دەلىت:

سەرەتا، ئاخاوتن لەسەرشار، تۆپىت واپە  
شارى سىتەمئەنگىز سەربەستە يىان  
بەكۆيلەكراۋە؟

- ئەۋشارە چەندى بىشىت كۆيلەيە !.

لەگەل ئەۋەشدا خەلكانىك ھەن كەسەربەست و  
سەردارن.

- خەلكىكى كەم دەبىنم واپن، زۆربەى  
خەلك كۆيلەى بىچارەن.

كەۋاتە ئەگەر مەۋقۇف و شارۋەكۋىيەك واپن،  
نابىن ھەمان شتىش لەمەۋقۇدا رووبىدات؟ نابىن  
رۇخى پىپىت لەكۆيلەيەتى و ژىردەستىي،  
شەرەفمەندترىن بەشى دەروونى داپبەزىت بۆ  
ئاستى نزمترىن و بىيەھاترىن و پوۋچترىن بىيىت  
بەسەردارو سەۋك.. ئىنجا گىيانى سىتەمكارانە -  
من دەربارەى گىيان دەۋىم - كەمترىن شت  
بەئەنجام دەگەيەنەت لەۋانەى كەدەيەۋىت، لەژىر

جەنگ و پىكا بەرىيە لەگەڵ جەستەكانى تردا بىكات  
"579c3-d1".

مەبەست لەم وێنەيە باسکردنى پىاوى  
ستەمئەنگىزە كە چۆن دەبێتە ستەمكار و  
شارەكەش دەبێتە شارى ستەمكارى. ھەروەھا  
بەپێى "578-80" ئاشكرایە كە ستەمكارى  
خراپترین شىوازە بۆ شارو ئەو ھاوئىشتەمانیانەش  
كە دەبن بەكۆيلەو كەمترین شتىان پێدەبرێت.  
ھەروەھا پىاوى ستەمكار بەدبەختترین پىاوه  
چونكە ئەزمونى ئەشكەوتەكە بەرجەستە دەكات و  
ناچار دەبێت لە مالهەكەى خۆیدا لەناو زیندانى  
شاردا بژی. كەواتە ستەمكار ئەو دىلكراوھى ناو  
ئەشكەوتەكەيە كە ھەممەكانى ناو ئەشكەوتەكەى  
ئارەزوو كردووە. نادادپەرەوترى بەدبەختترین  
پىاوه ئەو ستەمكارەيە كە خۆدى خۆى و شارەكەش  
ستەمكارانە بەرپەرە دەبات "585b8-c5" زیاد لە  
نارەحەتییەكەى كە ھەك ستەمكارێك دەیانچێژێت،  
ناچارىشە لەگەڵ ئەو ترسەدا مەملانى بىكات كە  
لە نائەمین و ناسەلامەتى شووینەكەيەو  
دەكەوتتەو.

بەلام ستەمكارى بەرجەستەكەرى ئىرۆس چى  
دەوێت؟ ئىرۆسى ستەمكار لەرۆحدا بۆچى  
دەگەرێت؟ ئىرۆس بەل دەكێشێت بەسەر ژيانى  
ستەمكاردا، دەبێت بەسەردارى ستەمكار،  
داواكارىيەكانى ئىرۆس ھێور نابنەو ھەو دانامركێن.  
شتىكى ئاشكرایە كە ئىرۆس بەدواى چاكەدا  
ناگەرێت، ھەك چۆن ھەیلەسوف - پادشا بەدوايدا  
دەگەرێت. ھەروەھا نەبۆ شەرەفمەندى يان  
ئارەزووى سامانى تىمۆكراتەكان و نەخۆشى و  
لەزەتى ئۆلىگارشىيەكان و نەژيانى  
دىموكراسىيەش ناگەرێت. نایا ئىرۆس بەدواى ئەو

نادادپەرەرييانەدا دەگەرێت كەخەسلەتە  
تايبەتيەكانى شتەكان خاپوور دەكات و  
پەشپويىيەكى ھەھا بخاتە جىگەيان كە تاييدا ھەول  
بدات ھەموويان زەوت بىكات؟ ئەگەر بەپێى  
بۆچوونەكەى سۆكرات بێت، دەتوانى پيشنيار  
بەكەين مەسەلەكە ئاوايە: مادام ستەمكار ئىرۆس  
بێت و ئىرۆسىش داواى دامركاندنەو ھەي ئارەزوو  
ناپيويستەكان دەكات و ئەوانىش ھێوربوونەو ھەيان  
بۆ نە، چونكە سروشتيان ھەھايە كە ھەميشە  
برىسى بن. بۆيە ئىرۆس داواى نادادپەرەريى و  
ستەمكارى دەكات، دىلكراوى ناو  
ئەشكەوتەكەش نەك تەنیا وێلى ھەمەكانە،  
بەلكو داواى ھەدالەتيەكى لەخەيال بەدەرە. ئەم  
پىاوه ستەمكارە توانای ئەو ھەي لەدەست داو  
كە جىاوازی لەنێوانى پيويستەكانى ژيان و  
ناپيويستەكاندا بىكات، ئەو دانايى پراكتيكى  
نەماو. لەشارێكدا كە سەرباقى دانىشتوانەكەى  
میانپۆين، چەند گيانىكى ستەمكارى كەم ھەستى  
جەماوهرىيەكەميشيان دەبێت، بەزۆرى ھەر  
خۆيان تىك دەشكىنن، بەلام لەشارێكدا  
كە سيفەتى لەو بابەتەي زۆر بێت، يان كە ستەمكار  
بەرپەرەي دەبات و بەكۆيلەكردن بوو بەپاست،  
ھەموان و ستەمكارەكەش دەبن بەكۆيلە.

لەپاستیدا، ئەوكاتەو ھەركاتىكيش ئەگەر  
ھەندىك لەوانە بىربكاتو، ستەمكارىكى  
راستەقىنە كۆيلەيەكەى راستەقىنەيە، بگرە  
لەنزمترین ئاستى كۆيلايە تيشدايەو، ناچارە  
مەرابى بۆ خەلك بىكات. ئەو زۆر دوورە  
لە ھێوركردنەو ھەي ئارەزووكانى خۆى، بەتايبەتى  
ئەگەر توانای ھەبێت بەباشى لەدەروونى خۆى  
وردبێتەو، چونكە ئەو زۆرەي زۆرى شتەكانى



پيويسته و هه ژارتيكى راسته قينه يه . جا كه مالى  
ئەم لەشارەكەيدا ئاواھى بىت، ئەو رۆحى پىر  
دەبىت لەترس و توقىن و راجەنن و ژان "579d8-  
c4".

بۆيە ستەمكارى سەردارى هەموان، خۆيشى  
كۆيلەى ئىرۆس و ستەمە، چونكە ئىرۆس دانايى و  
ميانپەويى وەدەرنەو. ئىرۆس ئەو نازانىت  
كەتواناي بىركردنەو. ئىرۆس نى، بەلكو داواى  
جياوازينە كردنىكى هەلەشەنە دەكات. سۆكرات  
دەگاتە ئەنجام و دەللىت شارى ستەمەنگىزو  
رۆحى ستەمكار هەردووكيان ناپەچەتن و بوون  
بەكۆيلە، هەريەككيان كەوتۆتە ژىر كۆنترۆلى  
گەندەلترین بەشەو. ستەمكار شارەكەى كردووە  
بەكۆيلە و خۆشى كۆيلەى ئىرۆسە.

ئىستا سۆكرات بەبەروردكردن دەتوانىت  
پىئاسەى ئەو پىاو و فەيلەسوفە بكات  
كە دەتوانىت كۆنترۆلى خۆى بكات:

باشترین و دادپەرورترین و كارامەترینيان  
بريتىيە لەشاھانەترینيان، ئەو هەيان كەو.ك  
پادشاھەك حوكمى خۆى دەكات، هەروەھا  
خراپترین و نادادپەرورترین، بەدبەختترینيانە و  
بريتىيە لەستەمكارترینيان، كەستەمكى زۆر  
لەخۆى و ئەو شارەش دەكات كە بەرپۆەى دەبات  
"580b5 - c3".

ستەمكارو فەيلەسوف بىدارترین و بەدادترین  
پىاون. وا پىدەچىت هەردووكيان لەسەمايەكى  
ئەزەلیدا بن و هەريەكەيان بۆئەو بژى كەببىتە  
دژى ئەو كەى تر. يەككيان بەدواى فەرمانپەرەوايى  
راست و دروستدا وىلەو ئەويتريان راستى تەفرو  
تونا دەكات، فەيلەسوف باسسى غەفلەت و  
پەشپۆايى ستەمكار دەكات. ئەو هەى سەرەو

580a-c11" يەكەمىن ئاماژە بوو بۆ ديارىكردنى  
باشترین و كارامەترین و بەدادترین كەس  
كە شاھانەترین كەسەو وەكو پادشاھەك  
فەرمانپەرەوايى خۆى دەكات.

لە "580c-581d" دا، سۆكرات دووهمسەين  
بۆچونى خۆى لەمەر مەزنىي ژينى پىاوى  
دادپەرور دەخاتەپوو: لەراستیدا رۆحى تاكەكان  
دەبەشكراو. بۆ سىبەش، وەك چۆن شارىش  
دەبىت بەسى بەشەو، لىرەو. مەن وا هەست  
دەكەم سەلماندىكى دىكەشمان لەبەردەستدايە.  
بەلای مەو. سىچەشەنە لەزەت هەيەكەلەگەل  
سىبەشەكەى رۆحدا. جوت دەبن و هەريەكەيان  
تايبەتە بەبەشەك و هاوشىو. ئەو زووەكان و  
چەشنى حوكمپرانىيەكەن.

- مەبەست چيە؟

- يەكەميان ئەو بەشەيەكە كەس  
بەهۆيەو. فىر دەبىت و دووهم ئەو بەشەيە  
كە بەهۆيەو. تورە دەبىت و سىيەمىش نساوتىكى  
تايبەتى نى. چونكە شىو. زۆر، كەباسسى  
مەزنىر شىتى ناويان كرد ئىنجا ناوتىكى  
لەدەننىن "580d4-580e1".

بەپىي بالادەستبوونى هەربەشەك، دەبينىن  
سىچەشەنە پىاومان هەيە: پىاوى فەيلەسوف،  
پىاوى شكۆدارى بەشەرەف، پىاوى پارەپەرست.  
سۆكرات لىرەدا لەجياتى ئەو هەى بەپىي رۆلى  
هەريەكەيان لەشاردا رىزيان بكات، وەك  
لەپىشتراواى كرد، دىت بەپىي بەدەستەلاتترین  
داواكارى رىزيان دەكات، هۆى ئەمەش  
دەگەرپتەو. بۆئەو سۆكرات لىرەدا پشت  
بەپىوانەكارى بونىادى هەريەكە لەدەولەت و رۆح  
دەبەستىت.

سۆكرات كرىسانه "curisouly" ده پرسىت،  
 له م سى ژينه كاميان باشتره؟ به لای نه وه وه  
 نه مه به راشكاوى پشت ده به ستىت به وهى كام  
 له زه ته يان مه زنتره. كه واته چۆن برپار بده ين؟  
 سۆكرات پيشنيارى سى چه شنه پيوانه ده كات:  
 نه زمون، دانايى، ناوه زدارى "reasoning".  
 پياوى فهيله سوف له هه رسى چه شنه كهى له زه تدا  
 شاره زايه، بۆيه ته نيا نه وه ده توانيت برپار بدات  
 له نتيوانى چه زليكه رانى دانايى و چه زليكه رانى  
 مشت و مرپدا كاميان دروسته "582e7"، دووهم  
 ته نيا هه ر خوى شاره زايى هه يه له زانيندا. سييه م  
 پيويسته داوه ريكردن له تويى ناوه زه وه بيت كه  
 نه ميشيان ئامپازى ده ستى فهيله سوفه. بۆيه  
 گومان له وه دا نيه كه ناوه ز برپار ده دات نه وه  
 ژينه باشتره. بۆيه ده مه ته قيكه ي نيسا  
 ده رى ده خات پياوى فهيله سوف به خوشحالييه وه  
 ئيداره ي ژيانى خوى ده كات، ده رى ده خات پياوى  
 دادپه روه ر هه قيتى به وپه پى له زه ته وه ژيانى  
 خوى بگوزه ريئيت.  
 له "5b8a-c" دا، سۆكرات دانوساندن له سه ر  
 نه وه ده كات كه ژيانى پياوى دادپه روه ر ژيانىكى  
 بالايه. به مجوره دانوساندنه كهى داده ريژيت:  
 چۆن برسيتى و تينوئيتى برىتين له به تالىي جه سته  
 "585b1"، نه زانيش جورىكه له به تالىي رۆج  
 "585b4"، بۆيه نه وه شتانه ي كه دواتر نه وه  
 به تالاييه پرده كه نه وه له وشتانه ي پيشووتر  
 واقيعيترو دروستترن "585d2-3". نه وه رۆحه ي  
 كه به وشتانه پر بۆته وه كه دروست ترن و بوونيان  
 زياتره، رۆحيكه كه له جه سته واقيعيانه ترو  
 دروستتر پرپوهه. بۆيه:

نه وهى زياتر به شته كان پر بووييت، چيژى  
 زياتر وه رده گريست و واقيعيترو دروستتره،  
 له زه تيكى راسته قينه تر وه رده گريست، له كاتيكدا  
 نه وهى كه به شيك له شته كانى وه رگرتوه،  
 به شيكى پرپوهه و له زه ته كهى كه مته وه كه مريش  
 جيگاي متمانه يه... بۆيه نه وانى هيسج  
 شاره زاييه كيان له عه قل - ناوه ز- و داناييدا نيه،  
 به لام هه ميشه سه رقالي ئامهنگوشتى وه هان،  
 نه وانى نزم بوونه ته وه و پاشان سه ركه وتونه ته وه و  
 له ناوه راستدا وه ستاون و به دريژايى ژيانيان هه ر  
 له م ئاسته دا به رزو نزم ده كه ن و هه رگيز به رزتر  
 نابنه وه "585d11-586a3"

به لام له 587a-b دا، نه گه ر يه كيك له به شه  
 نزمه كانى رۆج حوكمران بوو، نه وا له زه تى تاييه ت  
 به خوى بۆ نادۆزريتته وه و دووبه شه كهى تريش  
 ناچار ده كات كه به دواى له زه تى ساخته و نامۆدا  
 بگه رين. نه وه پرهنسيپه ي رۆج كه زۆر دووره  
 له فه لسه فه وه و ناوا ئيش ده كات ناوى ئيرۆسه.  
 بۆيه سته مكار زۆر دووره له چيژوه رگرتن له  
 له زه تى راسته قينه و به وپييه ش كه مترین له زه تى  
 هه يه.

وا دياره سى چه شنه له زه ت له ئارادان،  
 يه كيكى ره سه ن و شه رعى، له گه ل دوانى  
 ناپه سه ن و ناشه رعى، سته مكاريش ده كه ويته  
 سه رى نه وسه رى له زه ته ناشه رعييه كانه وه و  
 تاديت له عه قل و ياسا دوورده كه ويته وه و لييان  
 تيده په ريت و خوى به و له زه تانه گه مارۆ ده دات  
 كه زياتر له ده ست و پيوه نديكى به كۆيله كراو ده چن.  
 587812-c2.

بۆيه زه مينه ي بنه په رتى و راسته قينه ي  
 متمانه كردن به دادپه روه رى، وهك سۆكرات باسى



ليۋە دەھكات 588-590، پېۋىستە بەپىي چەشەنە  
 فەرمانىك بىجولتتە ۋە كەبەپۇخدا رۇچوۋە، جىيى  
 سەرنجە كەغەقل پارىزگارىيە لەھەموو  
 توخمەكانى ناو رۇج دەھكات، ۋەك چۆن دەبىي  
 پاسەوانانى شار پارىزگارى خۇيان بىكەن. ئالەم  
 رىگايە ۋە دۇنيا دەبىن لەھارمۇنياي سەراپاي  
 رۇج ۋە لەبەرامبەرىشدا تىدەگەين كەھوكمى  
 ئىرۇس ھوكمىكە شايانى خۇزگە پىخواسىتىن نىيە،  
 چونكە رۇج لەزىر سايەي ئىرۇسدا توۋشى  
 پەشيوپى دەبىت. ئەگەر يەككىتى ۋە ھارمۇنىي  
 نىشانەي تاكىكى تەندروست بىن ۋە بەۋپىيەش  
 شارىكى تەندروست، ئەۋا پەشيوپى ۋە ھەرەمەي  
 نىشانەي تاكى ناتەندروست ۋە شارى ناتەندروست.  
 بۇيە سىتەمكار لەپوۋى ئەدەبىيە ۋە پىاۋىكى  
 ھاۋسەنگ نىيە ۋە "ستەمكارىي" شەخۇشىيەكى  
 سىياسى ۋە رۇجىيە.

### سەرنج:

1- فاروق لەيلىكۆلىنە ۋە كەيدا پىشتى بەم ۋە رىگىرانەي  
 كۇمار بەستوۋە:

Plat0, Republic, Translated by G.M.A. grobe,  
 revised by C.D.C Reeve, Hacket publishing company,  
 1992.

2- پېۋىستە سەرنجى خۇينەر بۇ ئەۋە رابكىشەين كە  
 لەناو تىكىستە كەدا چەند ژمارەيەك بىلوكراۋنەتەۋە، ئەم  
 ژمارانە ئامازەن بۇ شوپىنى ۋە رىگرتن - ئىقتىباسەكان  
 لەتىكىستە ئەسلىيەكەي ئەفلاتوندا، ئەمەش تەقلىدكە كە  
 تۆۋرە كلاسسىكىيەكان دايان ھىناۋە بۇ ئاسان  
 دۆزىنە ۋە ئىقتىباسەكان لەمەتەكانى ئەفلاتوندا.

3- فاروق ئەم لىكۆلىنە ۋەي لەكۆلىزى زانستە  
 سىياسىيەكانى سەربەزانكۆي كارلتون Carlton university  
 بىۋ خۇينەنى بالا، بەئەنجام گەياندوۋە، ھەرۋەھا  
 لىكۆلىنە ۋە كەي پىشكەش پىروفىسۇر د. نول كىردوۋە  
 كەسەرپەرىشتىياري خۇينەنە ۋە كەي فاروقە.

# هاوسەریتى ناشادى مارکسیزم و

## فیمینیزم

بەرەو یەکیتیه کی پیشکه وتووخوازانە تر

♦ هییدی هارتمان

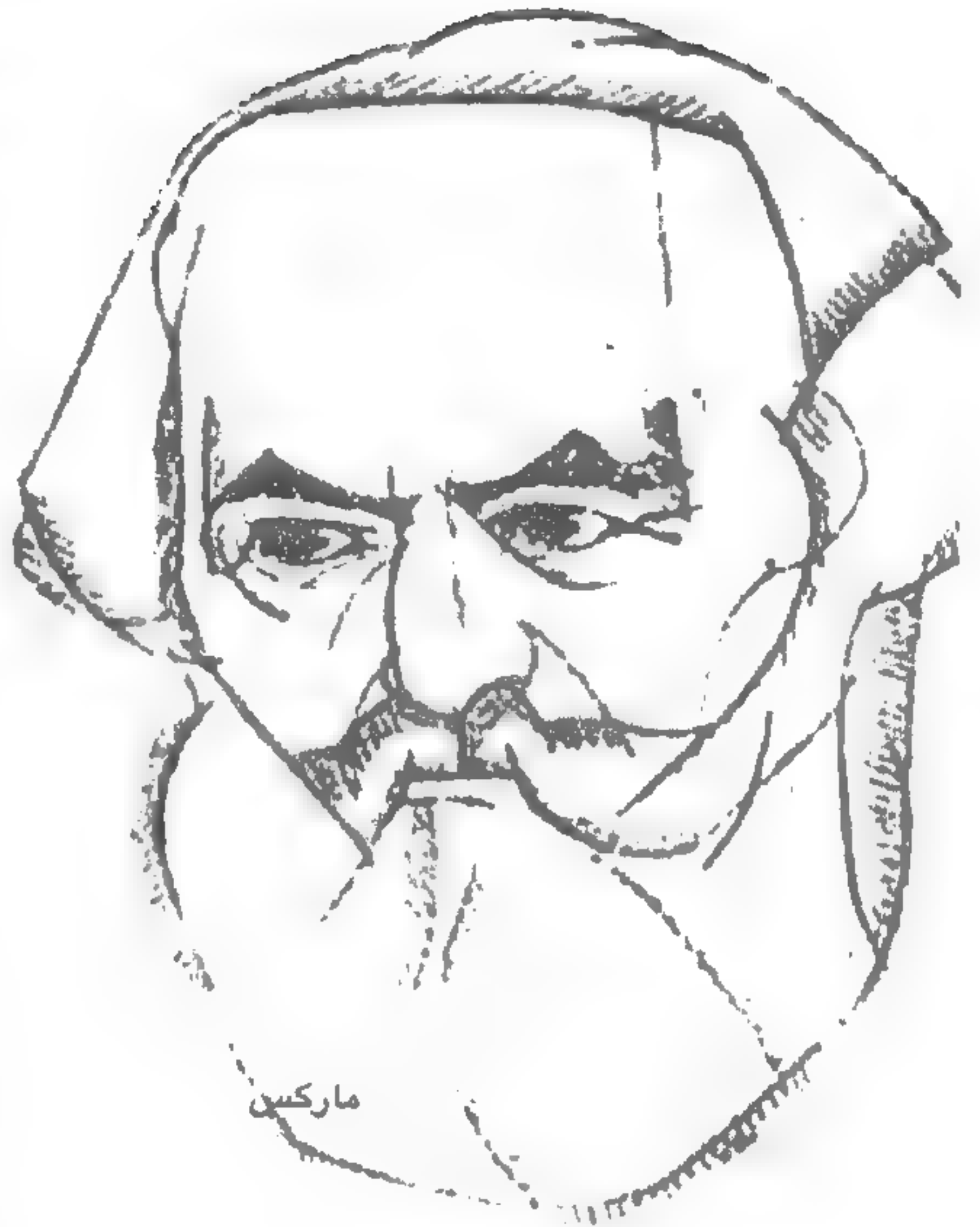
• له ئینگلیزییەوه: ئەنوەر حەمە سەلح

چینایەتی و لە خراپترین باریشدا چینی کرێکار دابەشکەت. ئەم رەفتارە سیاسییە شیکردنەوێک بەرەم دەهێنێت کە فیمینیزم هەڵدەمژێت بۆ ناو خەباتی چینایەتی. سەرەپاش، هێزی شیکاریانەى مارکسیزم سەبارەت بەسەرمايە بیتواناییەکانى سەبارەت بە سێکسیزم Sexim دەشارێتەو. ئێمە لێرەدا گفتوگۆی ئەو دەکەین کە لە کاتی ئێدا شیکاری مارکسیانە تیگەیشتنیکی بنەپەرتی بۆ گەشەسەندنی میژوویی دەخاتە بەردەست، بەتایبەتی ئەوانەى لەسەر سەرمايەن.

"هاوسەریتی" مارکسیزم و فیمینیزم وەکو هاوسەریتی ژن و میژد لە یاسای گشتی ئینگلیزدا وەسف کراوە: مارکسیزم و فیمینیزم یەکن، ئەو یەکەش مارکسیزمە<sup>(1)</sup>. هەولە تازەکان بۆ یەكخستنی مارکسیزم و فیمینیزم جێگەى رەزامەندی نین بۆ ئێمەى فیمینیسیت چونکە خەباتی فیمینیسیتی ئاوێتەى خەباتیكى "گەرەتر" دەکەن دژی سەرمايە.

نایەكسانیتی یەکان لەم هاوسەریتی یەدا، وەکو زۆر دیاردەى کۆمەلایەتی رووداوەن. زۆر مارکسی ئاسایی مشت و مێی ئەو دەکەن کە فیمینیزم لەباشترین باردا کەمتر گرنگە وەکو لەمەلانی





بەشى يەكەمى باسەكەمان  
 لەھەندىك لەبۆچوونە ماركسىيەكان  
 دەكۆلپتەوۋە بۇ "كىشەي ژنان"  
 لەبەشى دوۋەمدا بەلای كارى  
 رادىكسال فيمىنىستەكاندا  
 لادەدەين. پاش سەرنجدان لەكەم  
 كورتىيەكانى پىئاسەكانى رادىكسال  
 فيمىنىستەكان بۇ باوكسالارى  
 Pateriarchy پىئاسەي خۇمان  
 پىشكەش دەكەين. لەبەشى  
 سىيەمدا ھەولەدەدەين خالە  
 بەھىزەكانى ماركسىزم و فيمىنىزم  
 بەكاربەھىن بۇ پىشنىياركردن  
 لەبارەي ھەريەك لەگەشەسەندى  
 كۆمەلگە سەرمایەدارەكانو  
 لەبارەي كىشەي ئىستاي ژنان.  
 ھەولەدەدەين مېتودولوژىيەي

ماركسىيە\* (Marxist)

پۆلپنەكانى Categories ماركسىزم لەئاست  
 رەگەزدا نابىنەن Blind-Sex. بەتەنھا  
 شىكاركردنىكى فيمىنىستى پوخت خەسلەتى  
 پەيوەندى نىوان ژنانو پياوان دەردەخات. ھىشتا  
 شىكارى فيمىنىستىش بەتەنھا خۆي وەكو  
 پىويست نىە چونكە نابىنابوۋە بۇ مېژوو  
 بەشىۋەيەكى ناتەواو بۇ ماتريالىست. ھەردو  
 شىكارى ماركسىو بەتايبەتى مېتودى مېژوويىو  
 ماتريالىستى، شىكارى فيمىنىستى بەتايبەتى  
 ناساندنى باوكسالارى وەكو ستراكٹورىكى  
 كۆمەلەيەتىو مېژووي، پىويستە سەرنجيان  
 لېدېرئىت گەر بمانەوئىت لەگەشەسەندى كۆمەلگە  
 سەرمایەدارەكانى خۆرئاواو لەرەوشى خراپى ژنان  
 بگەين تىياندان.

گفتوگۆي ئەو دەكەين كە شىكاردەوۋەيەكى  
 ماتريالىستى دەرىدەخات باوكسالارى بەئاسانى  
 ساىكىك\* Psychic نىيە بەلكو ستراكٹورىكى  
 كۆمەلەيەتىو ئابورىيە. ئىمە پىشنىيار دەكەين كە  
 دەبىت باش تىبگەين كە كۆمەلگەكەمان رۆژئىك وا  
 ناسراوۋە كە بە رىگەكانى ھەريەك لەباوكسالارىو  
 سەرمایەدارى دامەزراوۋە. لەكاتىلدا دەستنىشانى  
 گرژيەكانى نىوان باوكسالارىو بەرژەوۋەندىيەكانى  
 سەرمایەدارى دەكەين، گفتوگۆي ئەو دەكەين

كە كەلەكە بوونى سەرمايە خۆي لەگەل ستراتىكتورى كۆمەلەيەتە باوكسالارى دەگونجىنىت و يارمەتە بەردەوام بوونىشى دەدات. لەم چوارچىۋەدا ئىمە پىشنيار دەكەين كە ئايدۆلۆژىيە سىكىست Sexist ideology لە ئىستەدا يەك قۇرمى سەيرى سەرمايەدارى بەرپۆە دەبات، يەك رىگە رووندەكاتەو كە پەيوەندىەكانى باوكسالارى دەيانەوئەت كۆمەكى سەرمايەدارى بكن. ئىمە بەكورتى دەلئىن كە ھاوبەشى نىوان باوكسالارىو سەرمايەدارى پەرەى سەندووە.

لەبەشى كۆتايىدا، بەشى چوارەم گفتوگۆى ئەو دەكەين كە پەيوەندىە سىياسىيەكانى ماركسىزم و فېمىنىزم بالادەستى ماركسىزم بەسەر فېمىنىزمدا لەتىگەيشتنى چەپدا بۆ كىشەى ژن روون دەكاتەو. يەكئىتەكى پىشكەوتن خوازەتەرى ماركسىزم و فېمىنىزم بەتەنها داواى تىگەيشتنىكى رۆشنەيرى بۆ پەيوەندىەكانى چىنورەگەز Sex ناكات بەلكو داوا دەكات ھاوبەيمانىەك جىگەى بالادەستىو پاشكۆيەتى بگريتەو لە سىياسەتەكانى چەپدا.

### 1- ماركسىزم و كىشەى ژن

كىشەى ژن ھەرگىز "كىشەى فېمىنىست" نەبوو. كىشەى فېمىنىستى لەھۆكارەكانى نايەكسانى سىكىسى نىوان ژنان و پياوان، بالادەستى پياوان بەسەر ژنانەو ئاراستەكراو. زۆربەى شيكاريە ماركسىيەكان بۆ پىگەى ژنان پەيوەندى ژنان بەسىستەمى ئابورىيەو نەك پەيوەندى نىوان پياوان و ژنان بۆ كىشەكە بەھەند وەردەگرن، ئاشكەريە بەرپۆەبردنى پياوان لە باسكردنىاندا بۆ ژنان روون دەبىتەو.

شىكارى ماركسى بۆ كىشەى ژن سى شىۋەى سەرەكى وەرگرتووە. ھەموو چەوساندنەوەى ژن لەبوونى پەيوەندى (يان نەبوونى) بە بەرھەم ھىناو دەبين.

ژنان وەكو بەشەك لەچىنى كرىكار دەستنىشان دەكەن، ئەم شىكارانە بەشىۋەيەكى ھاوجووت پەيوەندى ژنان بە پياوانەو دەخەنە ژىر سايەى پەيوەندى كرىكاران بەسەرمايەو. يەكەم، ماركسىيە كۆنەكان، ماركس، ئەنگلز، كاوتسكى و لينىن وايان دەبينى سەرمايەدارى ھەموو ژنان رادەكىشەيتە ناو ھىزى كرىكى كارەو، ئەم پىرۆسەيەشيان بە تىكشاندى دابەشكردنى رەگەزىانەى كار دەبينى Sexual division of labor.

دووەم، ماركسىيە ھاچەرخەكان ژنانيان خستە رىزى شىكارىكى رۆژانەى ژيانى سەرمايەدارىو. لەم تىپروانىنەدا، ھەموو لايەنەكانى ژيانمان وادەبينرەن كەسىستەمى سەرمايەدارى بەرھەم بەيئىزو خوشمان ھەموو كرىكارى ناو ئەو سىستەمە بين.

سپەھەمىش، ماركسىيە فېمىنىستەكان جەختيان كىرەتە سەركارى ناومالۆ پەيوەندى بەسەرمايەدارىو، ھەندىك وتوئىژى ئەو دەكەن كە كارى مال بەھاي فائىز بەرھەمدەھىنىتەو كە كرىكارانى ناومالەيش راستەوخۆ كار بۆ سەرمايەداران دەكەن.

لەكاتىكدا ماركسىيە كۆنەكان كارى مالىيان پشت گوى خستو جەختيان لەسەر بەشدارى ژنان بوو لەھىزى كىردا، دوو بۆچوونى زۆر تازە جەختيان لەسەر كارى مالە تا ئەو رادەيەى رۆلى ئىستاي ژنان لەبازارپى كىردا پشت گوى دەخەن. سەرەپاى ئەو ھەش، ھەرسى بۆچوونەكە ھەول دەدەن ژنان بخەنە رىزى چىنى كرىكارەو.



وہ کو روویہ کی تری چہ وساندنہ وہی چینایہ تیش  
 لہ چہ وساندنہ وہی ژنان بگہن. بہ کردنی ئەم کارہ  
 ھەمووان ریگہ چارہ یەکی کورت دەدەنە مەبەستی  
 شیکردنە وہی فیمنیستی و پە یوہندیەکانی نیوان  
 ژنان و پیاوان. لە کاتیگدا گرتە کانمان بە  
 شیوہ یەکی نایاب لیگدراونە تەوہ، ئەوان بە ھەلە  
 تیگە یشتوون. جەختی شیکاری مارکسیەت  
 پە یوہندیەکانی چین بوو؛ مەبەستی شیکاری  
 مارکسیەت تیگە یشتن بوو لە یاساکانی جوولە ی  
 کۆمەلگە ی سەرما یە داری. لە کاتیگدا بپروا دەکەین  
 میتۆدۆلۆجیا مارکسی بە کاربەھێنریت بۆ  
 فۆرمەلە کردنی ستراتژی فیمنیستی، ئەم  
 بۆچوونە مارکسیە فیمنیستانە ی لە سەر وە لیگ  
 درانە وە بەروونی ئەو کارە ناکەن؛  
 مارکسیزمە کە یان بە ناشکرا زالە بە سەر  
 فیمنیزمە کە یان دا.

ھەروەک لە پێشەوہ پێشنیارمان کرد، ئەمە  
 بەرپێژە یەک دەگەریتە وە بۆ ھیزی شیکاریانە ی  
 مارکسیزم خۆی. مارکسیزم تیۆریکە بۆ  
 گەشەسەندنی کۆمەلگە ی چینایەتی یە، بۆ  
 پرۆسە ی کەلەکسە بوون لە کۆمەلگە  
 سەرما یە دارەکان دا، بۆ بەرھە مھینانە وہی  
 بالادەستی چینایەتی، ھەروەھا گەشەسەندنی  
 ھاودژیەکان و خەباتی چینایەتی. کۆمەلگە  
 سەرما یە دارەکان بە ھۆی داواکاریەکانی پرۆسە ی  
 کەلەکە بوونە وە ئاراستە دەکرین، زۆر بە کورتی  
 کورتکراوە تەوہ بە ھۆی ئەو راسستیە ی  
 بەرھە مھینان گۆراوە بۆ ئالوگۆر، نەک  
 بە کارھینان. لە سیستەمی سەرما یە داری دا  
 بەرھە مھینانی ھەتا ئەو رادە یە گرنگە کە قازانج  
 بە دەست بەھێنیت، و بە ھای بە کارھینانی  
 بەرھە مەکان تەنھا گرنگیەکی لاوەکی ھەیە.  
 قازانجەکان لە توانای سەرما یە دارانە وە ھاتوون بۆ

قۆرغ کردنی ھیزی کار، بۆ پێدانی رەنج دەران  
 کە متر لە بە ھای ئەوہی بەرھەمی دەھینن. کە  
 لە بوونی قازانجەکان بە شیوہ یەک سیستەماتیکی  
 بونیادی کۆمەلایەتی دەگۆریت، ھەروەکو  
 پە یوہندیەکانی بەرھە مھینانیشی دەگۆریت.  
 سوپای یەدەکی کار، ھەژاری ژمارە یەکی زۆری  
 خەلک و نزیکە ھەژاری ژمارە یەکی لە وە زۆتر، ئەم  
 گازندانە ی خەلک لە سەرما یە داری بە ھۆی پرۆسە ی  
 کەلەکە بوونە وەن.

لە تێروانیی سەرما یە دارانە وە  
 بەرھە مھینانە وہی چینی کریکار لە وانە یە  
 "سەلامەت تر بیت بۆخۆی (چینی کریکار)  
 بە جیھیلریت"<sup>(2)</sup>. لە ھەمان کات دا، سەرما یە داری  
 ئایدیۆلۆژیایەک بەرھە مدە ھینیت، کە لە پەنایە وە  
 پەرە دەستینیت لە تاکگەرای دا، کێپرکی کردن،  
 بالادەستی لە ئیستاش دا برشت لیبرانی جۆریکی  
 تایبەتی. تیۆری مرقوف ھەرچۆنیک بیت لە سەر  
 دەستپێکی ئایدیۆلۆژیا دەبیت ئەمانە وەکو  
 بە ھاکانی بالادەستی کۆمەلگە سەرما یە دارەکان  
 بناسیت.

مارکسیزم چەندین لایەنی کۆمەلگە  
 سەرما یە داریەکانمان تێدەگە یە نیت لە بونیادی  
 بەرھە مھینان، دروست کردنی ستراکتۆریکی  
 وەزیفی تایبەت، و سروشتی ئایدیۆلۆژیای  
 بالادەستی تیۆری مارکس بۆ گەشەسەندنی  
 سەرما یە داری تیۆریکە بۆ گەشەسەندنی "جیگە  
 چۆلەکان". بۆ نمونە مارکس پێشبینی گەشە ی  
 پرۆلیتاریا و مردنی وردە بۆرژوا ی کرد.

زۆر بە چڕوپڕی برا ھەرمان لە ناو ھەموو ئەوانی  
 تردا دروست بوونی "جیگەکانی"، کریکاری  
 ھەرمانبەر و کریکاری خزمەتکاری لە کۆمەلگە  
 سەرما یە دارە پێشکەوتووکان دا  
 روونکردۆتە وە.<sup>(3)</sup> ھەروەکو چۆن سەرما یە ئەم

جېڭايانە دروست دەكات بەبى گويدانە ئەو تاكانەى پريان دەكەنەو، پۆلئىنەكانى شيكارى ماركسىش، چىن، سوپاى يەدەگى كار، كرىى كرىكار، روونى ناكاتەو بۆچى خەلكى ديارىكراو جېڭە ديارىكراوكان پېدەكەنەو. ھىچ ئامازەيەك نادەن سەبارەت بەوەى بۆچى ژنان لەدەرەو و ناوەوەى خىزان پاشكۆى پياوانزو بۆچى بەجۆرىكى ترنە. پۆلئىنە ماركسىيەكان وەكو خودى سەرمايە رەگەز نابىنان Sex blind. پۆلئىنەكانى ماركسىزم ناتوانن پىمان بلىن كەكى جېڭە چۆلەكان پېدەكاتەو. شيكارى ماركسى بۆ كىشەى ژنان بەدەست ئەم گىرفتە بنەپەتەو نالاندوويەتى.

## 2-رادىكال فىمىنىزم و باوكسالارى

ھەرپەشەى گەرەى نوسىنى رادىكال فىمىنىست ئاراستەى دۆكيومىنت كىردى دروشمى "سىياسەت تايپەتە" بوو. رادىكال فىمىنىستەكان وت وىژى ئەوەيان كىردووە كە ناپەزايەتى ژنان نالەيەكى نىرۆتىكى\* نەگونجاندىن نىيە، بەلكو وەلامىكە بۆ بونىادىكى كۆمەلەيەتى كە تىيادا ژنان بەشەوەيەكى سىستەماتىكى كۆنترۆل كراون، قۇرخ كراون و چەوسىنراونەتەو. نزمى شوپىنى ژنان لەبازارى كاردا ناوەندگىرى بونىادى سۆزدارى نىر لە ھاوسەرى بەستنى چىنى ناوەپاستدا، بەكارھىنانى ژنان لەپروپاگەندەدا، گوايە تىگەيشتىن لە ساىكىكى Psychic ژنان وەكو نىرۆتىك (عصابى Neurotic) ى گىشتىگىركراو لەلەين ساىكۆلۇژىيە ئەكادىمى و عىادىيەو لەلەين بىلايەنى ژيانى ژنان لەكۆمەلگەى سەرمايەدارىدا كۆلراوۋەتەو. ئەدەبىياتى رادىكال فىمىنىست زۆر گەرەى و دژى كورتكىدەنەوەيەكى

ئاسان دەوەستىتەو، لەھەمان كاتدا جەخت كىردى لەسەر ساىكۆلۇژىيە جېڭەى رەزامەندىيە.

رادىكال فىمىنىستەكانى نىويۆرك دۆكيومىنت لەسەر "سىياسەتەكانى ئىگۆ The politics of Ego" رىكەدەخەن. "تايپەتى سىياسەتە" بۆ رادىكال فىمىنىستەكان واتا، دابەشكىردى بنەپەتى و بناغەى چىن لەنىوان رەگەزەكاندا بە Sexes، ھىزى بزوئەرى مېژوو تىكۆشانى پياوانە بۆ دەسەلاتو ھەژمونكىردن بەسەر ژناندا، و دىالەكتىكى رەگەز Sex<sup>(4)</sup>.

ھىزى گەرەى شيكارى رادىكال فىمىنىستەكان لە تىپروانىنىيا بۆ ئىستا. گەرەترىن لاوازشى جەخت كىردىكە لەسەر ساىكۆلۇژىيە كە بەرامبەر مېژوو كۆپى دەكات.

ھۆكارى ئەمە بەتەنھا لەمىتۆدى رادىكال فىمىنىستەكانىيە، بەلكو لەسروشتى باوكسالارى خۇشپەتەى، چونكە باوكسالارى بەشەوەيەكى سەرسورھىنەر فۆرمىكى نەرمى رىكخستىنى كۆمەلەيەتىيە. رادىكال فىمىنىستەكان باوكسالارى بەكاردەھىتن بۆ ئامازەكىردن بۆ سىستەمىكى كۆمەلەيەتى كە بەھۆى بالادەستى نىر بەسەر ژنانەو جىادەكرىتەو. پىناسەى كەيت مىلېت كلاسىكە:

كۆمەلگەكەى ئىمە... باوكسالارىيە. ئەم راستىيە دەستبەجى روندەبىتەو گەر مەزۇف بىھىتتەو يادى خۇى كە سوپا، پىشەسازى، تەكنۆلۇژىيە، زانكۆكان، زانست، دەزگاكانى سىياسەت، دارايىەكان، ھەموومەيدانىكى دەسەلات لەناوكۆمەلدا، بەدەزگاي سەركوتكەرى پۆلىسەو، بەتەواوۋەتى لەدەستى نىردان.<sup>(5)</sup>

ئەم پىناسەيەى رادىكال فىمىنىست بۆ باوكسالارى بۆ زۆربەى ئەو كۆمەلگەيانەى





زانباريمان له باره وه هه يه پياده ده بئتو جياوازي  
له نيوانيان دا ناکریت، به کارهينانی ميژوو له لايه ن  
راديکال فيمينيسته کانه وه به شيوه يه کي ناسايي  
دياريکراوه بۆ دابينکردنی نمونه کان بۆ بوونی  
باوکسالاری له گشت کاتو شوينیکدا<sup>(6)</sup>.

بۆ مارکسيه تو مه يلی به ريلوی زانسته  
کۆمه لايه تيه کان پيش بزوتنه وه ی ژنان،  
باوکسالاری ده گه رپته وه بۆ سيسته ميکی  
په يوه نديه کانی نيوان پياوان که هيلکاریه کانی  
سیاسی و ئابوری کۆمه لگه فيودالو پيش  
فيوداله کانی پیک هینا، که تيايدا ريزيه ندي  
پله وپايه دواي هۆکاره تاييه تمه نديه کان  
ده که ویت. کۆمه لگه سه رمایه داره کان وه کو  
ميریتۆکراتیک\*\* بیرۆکراتیک، زانا کۆمه لايه تيه  
بۆرجوازه کان سه يریکراوه؛ مارکسيه کان کۆمه لگه  
سه رمایه داره کان وه کو سيسته مه کانی بالاده ستی  
چينايه تی ده بینن. (7)

بۆ هه ردوو جۆره که ی زانا کۆمه لايه تيه کان  
نه کۆمه لگه باوکسالاریه ميژوويه کان و نه کۆمه لگه  
سه رمایه داريه کانی نه مپۆی خۆرئاوا وه کو  
سيسته مه کانی په يوه نديه کانی نيوان پياوان سه ير  
ده کرين که وایان لیده کات بالاده ست بن به سه ر  
ژنان دا.

#### به ره و پیناسه يه کي باوکسالاری

ده توانین به شيوه يه کي سوودمه ند باوکسالاری  
پیناسه بکه ين وه کو جۆریکی په يوه نديه  
کۆمه لايه تيه کانی نيوان پياوان که بناغه يه کي  
ماددی هه يه و سه ره پای ريزيه ندي پله وپايه ش  
پشت به يه که تر به ستو هاوکاری له نيوان  
پياوان دا دروست ده کات یان داده مه زرينیتو  
به توانایان ده کات بۆ زال بوون به سه ر ژناندا.  
هه رچه نده باوکسالاری ريزيه نديه و پياوانی چينه

جياوازه کان، ره گه زه کان races یان گروپه  
ئيتنیه کان جیگه ی جياوازيان هه يه له  
باوکسالاری دا به لام يه کگرتوشن له په يوه ندي  
هاوبه شيان دا له بالاده ستی دا به سه ر ژنه کانیان دا.  
پشت به يه که تر ده به ستن بۆ دريژده ان به و  
بالاده ستی به. نه وانه ی له ئاستیکی به رزتردان  
ده توانن خۆيان رزگاربه کن له هه رپه شه ی نه وانه ی  
له ئاستیکی نزمتردان به به خشیینی ده سه لات  
پیان به سه ر نه وانه دا که نزمترین (و- ژنان).  
له ريزيه ندي پله ی باوکسالاری دا هه موو پياوان،  
پايه کۆمه لايه تيان له باوکسالاری دا هه رچیه ک بئت  
خۆيان لی بواردراوه به وه ی بتوانن به لايه نی  
که مه وه کۆنترۆلیان به سه ر چه ند ژنیکه وه  
هه بئت. چه ند به لگه يه ک هه ن بۆ پيشنیا رکردنی  
نه وه ی کاتیک باوکسالاری بۆیه که مجار  
به دامه زراوه یی کرا له کۆمه لگه ده وله تيه کان دا،  
سه رکرده پايه به رزه کان به شيوه يه کي توند  
پياوانیان کرده سه رکرده ی خیزانه کان

(كۆنترۇللىيان بەسەر ژنومنالەكانيان دا پتەوكردن) لەبەرامبەردا پياوان وازيان لە ھەندىك سەرچاوەى داھاتەكانيان ھىنا بۆ سەرکردە تازەكان. (8) پياوان پشتيان يەك بەيەكتر بەستوو (سەرەپاي ريزبەستنى پلەو پايەيان) بۆ دريژەدان بەبالا دەستيان بەسەر ژناندا.

ئەو بناغە ماددىيەى باوكسالارى لەسەرى دەژى بەشيۆەيەكى زۆر سەرەكى لەبالادەستى پياواندايە بەسەر ھىزى كارى ژناندا. پياوان ئەم كۆنترۇلە دەپاريزن بە بيبەشكردنى ژنان لە ريگەكانى گەيشتن بە سەرچاوە دەرامەتيە بەرھەمھيئە سەرەكەكان (بۆ نمونە لەكۆمەلگە سەرمايەداريەكاندا ئەو ئيشانەى كريكانى بژيوى دەدەن) ھەرۆھا بە سەنۆربەندكردنى سيكسايەتى ژنان Sexuality (9).

ھاوسەرپيئي تاك ھاوسەرى ھيترۇسيكسوال\* فۆرميكي تازەى ريژەىيە كە واديارە ريگە بەپياوان دەدات ھەردوو بوارەكە كۆنترۇل بكەن. كۆنترۇلى ريگەكانى ژنان بۆ گەيشتن بەسەرچاوەكانى دەرامەتو سيكسوالەتيان، لەئەنجامدا، ريگە بەپياوان دەدات كۆنترۇلى ھىزى كارى ژنان بكەن بۆ مەبەستى خزمەتكردنى پياوان لەچەندىن ريگەى تايبەتى سيكسيەو ھەرۆھا بۆ مەبەستى بەخيوكردنى منالانىش ئەو خزمەتانەى ژنان پيشكەشى پياوانى دەكەن، پياوان لەكردنى زۆر كارى ناپەحەت قوتار دەكات (وھكو پاكدردنەوھى تواليت) كە لە دەرەوھو ناوھوھى مالدا دەكرىت.

نمونەى ئەوانە لەدەرەوھى مال روودەدەن برىتين لە ھەراسانكردنى ژنە كريكارو خويندكارەكان لەلایەن سەرۆك كارو مامۇستا نيژەكانەو ھەرۆھكو بەكارھيئانى گشتى سكرتيرەكان بۆ راپەراندىنى كارى تايبەتىو

قاوھليئان و دروستكردنى ناوھنديكى "سيكسى". بەخيوكردنى منال، ھەرچۆنەك بيت كاريكى گرنە بۆ باوكان گەر ھىزى كارى منالان سوديكي ھەنوگەيى ھەبيت يان دەبيت بۆ دريژەكيئشانى باوكسالارى وھكو سيستم.

ھەرۆھكو چۆن دەبيت كۆمەلگەى چينايەتى لەريگەى قوتابخانەكانو شويىنى كارو كارى تاقەت پركيئەو... ھتد بەرھەم بەيئريئەو، ھەرواش پەيوەنديە كۆمەلایەتيەكانى باوكسالارى. لەكۆمەلگەى ئيمەدا بەگشتى منالان لەلایەن ژنانەو لەمالدا بەخيودەكرين، ژنان لەژيانى كۆمەلایەتىدا وھكو لاوازتر لەپياو پيئاسە دەكرين و دەناسرينەو لەكاتيكد پياو لەويئەى ناوكى خيژاندا بەدەگمەن دەردەكەويت. ئەو منالانەى بەم جۆرە پەرۆردە دەكرين بەچاكى شويىنى خويان لە ريزبەندى جياكردنەوھى پايەى رەگەزىدا دەزانن، گرنكى ئەم پروسەيە، ھەرچۆنەك بيت، لەبوارەكانى دەرەوھى مال دايە لە كەنيەكان، قوتابخانەكان، وەرزشەكان، يانەو يەكيئتيەكان، سوپاكان، كارگەكان، فەرمانگەكان، بنكە تەندروستىەكانو ميديسين... ھتد كە رەفتارەكانى باوكسالارى تيايساندا دەوترينەو ھەو پيگەى لاوازی ژنان زەق دەكرىتەو ھەو پتەودەكرىت. كەواتە بناغەى ماددى باوكسالارى بەتەنھا پشت بە بەخيوكردنى منال نابەستيت لەخيژاندا، بەلكو بەھەموو بونيادە كۆمەلایەتيەكان كە پياو بەتوانادەكەن لەكۆنترۇلكردنى كارى ژناندا. لایەنەكانى بونيادە كۆمەلایەتيەكان كە بەردەوامى دەدەن بە باوكسالارى بپردۆزيانە دەستنيشانكراون، ليژەو جياكراوھن لە لایەنەكانى تريان. گاييل رويين تواناي دەستنيشانكردنى پيگهاتى باوكسالارى ئەم بونيادە كۆمەلایەتيانەى بەشيۆەيەكى مەرز



زیاد کردین به هۆی ناساندنی "سیستهمه کانی  
سیکس" ره گهز Sex/ gender

سیستهمی سیکس/ ره گهز ژماره یه ک  
ناماده کارین که به هۆیه وه کۆمه لگه یه ک  
ره گه زایه تی بایه لۆجی ده گوازنه وه بۆ  
به ره مه کانی چالاکی مرقوف، و تیایدا ئهم  
پئویستیه سیکسیه گوازاوانه تیرده کرین" (10)  
ئیمه به نیرو می له دایک بووین (ره گه زه  
بایولۆژیه کان) به لام کراوینه ته پیاو و ژن  
"ره گه زه ریکخواوه کۆمه لایه تیه کان" چۆن ئیمه  
به و شیوه یه دروستکراوین ئه وه جۆری دووه می  
مۆدی به ره مه هینانه یان وه ک ئه نگلز وتویه تی  
"به ره مه هینانی مرقوفه کان خویان، زیادکردنی  
جۆره کانن"

چۆن خه لک جۆره کانی زیاد ده کهن ئه وه  
کۆمه لایه تیانه دیاریکراوه. گهر له رووی  
بایولۆژیه وه خه لک سیکسیانه قوناغه کانی که شه  
بهرن، و کۆمه لگه ش به ریکه یه کی وه ها ریک  
خرابیت که هه موو شیوه کان ده رپرینی سیکسیانه  
به یه کسانی ریکه پیدراوین، به ره مه هینانه وه ته نها  
له به ره و رووبوونه وه سیکسیه کانه وه ده بیئت،  
به تایبه تی هیترو سیکسیه کان.

جیاکردنه وه (دابه شکردنی) توندی کار  
له ریکه ی ره گه زه وه داهینانیکی کۆمه لایه تی باوه  
له هه موو کۆمه لگه ناسراوه کان دا دوو ره گه زی زۆر  
دابراو دروست ده کاتو پئویستیه ک بۆ پیاوان و  
ژنان که بۆ مه به سته ئابوریه کان پیکه وه بن. به م  
جۆره یارمه تی ئاراسته کردنی پئویستیه  
سیکسیه کانیاں ده دات به ره و به دیهینانیکی  
هیترو سیکسیانه، و یارمه تی ده دات بۆ زامنکردنی  
به ره مه هینانه وه ی بایولۆژیانه.

له کۆمه لگه زۆر خه یالاویه کان دا، ده شیت  
به ره مه هینانه وه ی بایولۆژیانه به جۆره

ته کنیکیکی تر زامن بکریت، به لام دابه شکردنی  
کار به هۆی ره گه زه وه تا ئه مرقوف وه کو  
چاره سه ریکی گهر دوونی ده رده که ویت.  
هه رچه نده له رووی تیوریه وه مومکینه که  
دابه شکردنی ره گه زیانه ی کار نایه کسانی نیوان  
ره گه زه کان نه گه یه نیت، له زۆریه ی کۆمه لگه  
ناسراوه کان دا، دابه شکردنی کاری قبول کراو  
به شیوه یه کی کۆمه لایه تیانه به هۆی ره گه زه وه  
کاریکه پایه یه کی نرمتر ده داته کاری ژنان.

دابه شکردنی ره گه زیانه ی کار هه ره ها  
پالپشتیشه بۆ کلتوره ره گه زیه لاهه کیه کان که  
تیایدا ژنان و پیاوان به جیاوازی ئه زموونی ژیاں  
ده کهن؛ بناغه ی ماددی ده سه لاتی پیاوه که  
پیاده کراوه (له کۆمه لگه ی ئیمه دا) نه ک به ته نها  
له نه کردنی کاری مال داو له زامنکردنی وه زیفه ی  
به رزدا به لکو هه ره ها له پوی سایکۆلۆجیشه وه.

چۆن خه لک به پئویستیه سیکسیه کانیاں  
ده گهن چۆن نه وه نوێ کان ده خه نه وه، چۆن  
فیتری ره گه زه دهن، چۆن هه سته دکات پیاو بیئت  
یا ژن - هه موو ئه مه له مه ودای وه سسفه که ی  
سیستهمی سیکس/ ره گه زی روبین دایه، روبین  
جه خت له سه ر هاوخواینی ده کات (که پیت ده لیت  
تۆ ده توانیت له گه ل کس دا پئویستیه  
سیکسیه کانت تیریکه یه) و گه شه سه نندی ره گه ز  
که سیتیه کان دیاریده کات له ریکه ی به ختوکردنی  
منال و Oedipal Machine. (شیوازی ئۆدیپی) یه وه.

زیاتر له وه، هه رچۆنیک بیئت، ده توانسین  
چه مکی سیستهمی سیکسی/ ره گه ز به کاریهینین  
بۆ لیکۆلینه وه له هه موو دامه زراوه  
کۆمه لایه تیه کانی تر له به ره و رۆله ی هه یانه  
له دیاریکردنی پته وکردنی ریزه ستنی پله  
کۆمه لایه تیه کان به پیی ره گه ز. روبین سه رنج  
ده دات که له رووی تیوریه وه سیستهمیکی

سىڭىس/ رەگەز دەتوانىت بېتتە بالادەستى مى،  
بالادەستى نىر يان يەكسانى خواز، مەيلى ھەيە  
بۆ ۋەسفىكىردنى چەندىن جۆرى سىستەمەكانى  
سىڭىس/ رەگەز يان بەقۇناغكىردنى مىژوو بۆ ۋە  
مەبەستە.

سىستەمى سىڭىس/ رەگەزى باوكسالارى  
ئىستامان ھەلدەبژىرىن بۆ ۋەسفىكىردن، چونكى  
بەشئەيەكى گونجاو بىرى رىزبەندى پلەويەيەو  
بالادەستى نىر دەھىنئە بىرمانەو ەكە بەكرۆكى  
سىستەمى دەبىنن.

بەرھەمى ئابوررى (ئەۋەى ماركسىيەكان ۋەكو  
مۆدى بەرھەمھىنان ئامازەى بۆ دەكەن) ۋە  
بەرھەمھىنان خەلك لەبوارى سىڭىس/ رەگەزدا  
ھەردو دەستنىشانى "رىكخستنى كۆمەلەيەتى  
دەكەن كەلە سايەيدا خەلكى سەردەمىكى  
مىژويى دىارىكرارو ۋەلاتىكى دىارىكرارو ژيان  
دەگوزەرىنن" بەگوئىرەى بۆچونى ئەنگلز. كەۋاتە  
بەسەيركىردنى ئەم دوو جۆرەى بەرھەمھىنان ۋە  
بەرھەمھىنانەۋەى خەلك ۋەشتەكان دەتوانىن  
لەسەراپاي كۆمەلگە بگەين(11).

شتىك نىيە ۋەكو "سەرمايەدارى روت" ۋە  
"باوكسالارى پەتى" ىش بوونى ھەيە، چونكى  
دەبىت بەپىويستى لەيەك چوارچىۋەدابن. ئەۋەى  
ھەيە باوكسالارى سەرمايەدارى، يان باوكسالارى  
فىودالىزم، يان كۆمەلگە راۋكەرە كۆكەرەۋە  
يەكسانى خوازەكان يان كۆمەلگە دايكسالارە  
باخدارەكان يان كۆمەلگە باوكسالارە  
باخدارەكانەۋە بەم جۆرە..

لەۋىدا ۋادەردەكەۋىت كە گرېدانى پىويست  
نەبىت لەنىۋان گۆرانەكانى جۆرىكى بەرھەمھىنان  
لەگەل گۆرانەكانى جۆرىكى تىردا بۆ نمونە،  
كۆمەلگەيەك دەتوانىت لەسەرمايەدارىيەۋە  
بگوازىتتەۋە بۆ سۆشپالىزم ۋەر بە باوكسالارى

بمىنئەۋە(12) ھەستى گشتى، مىژوو،  
ئەزمونەكانى خۇمان پىمان دەلئىن، ھەرچۇنىك  
بىت، ئەم دوو جۆرەى بەرھەمھىنان ھىندە  
بەچرى بەيەكداچوون كە گۆران لەيەككىياندا  
ئاسايى جۈۋلە، گرژى، ناتەبايى لەۋىتدا دروست  
دەكات.

دەتوانىن لەم چوارچىۋەيەدا لە رىزبەستنى  
رەگەزپەرسقانەى پاىەكان بگەين. رەنگە  
چروپىرى زياتر بتوانىت بگرىت بەدرىژايى  
ھىلەكانى دىارىكىردنى سىستەمى رەنگ/ رەگەز  
race/colour مەيدانەكانى ژيانى كۆمەلەيەتى كە  
رەنگى بايۋلۆژى دەگرن ۋەگۆرپنە پۆلئىنىكى  
كۆمەلەيەتى، رەگەز (عنصر race)

رىزبەندىيەكانى رەگەزپەرسىتى، ۋەكو  
رىزبەندىيەكانى رەگەز Sex، جۆرى رىكخستنى  
كۆمەلەيەتىمانن، ھى چۆن خەلك بەرھەمدىن ۋە  
بەرھەمدىنەۋە. بەشئەيەكى بىنەپرەتى  
ئىايدىۋلۆژى نىن، مىژوى دوۋەمى  
بەرھەمھىنانەكەمان پىك دەھىتنن، بەرھەمھىنان ۋە  
بەرھەمھىنانەۋەى خەلك. رەنگە ۋەردىبىنانەتر  
بىت گەر بۆ نمونە ئامازە بەكۆمەلگەكەمان بگرىت  
نەك ۋەكو بەسانايى سەرمايەدارى بىلەكو  
سەرمايەدارى باوكسالارى پاىەبلىندى سىپى (سىپى  
پىست).

لەبەشى سىئەمدا؛ رۆشنايى دەخەينە سەر  
مەسەلەيەك كە سەرمايەدارى خۆى لەگەل  
گونجااندوۋە سىۋودى لەرىكخستىنە  
رەگەزپەرسىتەكان ۋەچەندىن نمونەى پەيۋەندى  
ناۋەكى نىۋان باوكسالارى سەرمايەدارى  
ۋەرگرتوۋە.

گەشەسەندى سەرمايەدارى جىگەكانى  
رىزبەندى پلەۋپايەى كرىكاران دەخولقئىت،



بەلام پۆلئەنەكانى ماركسىيەتى باوانتوانىت پىمان  
بلىت كى كام جىگە پردەكەنەو.

رىزبەندىەكانى رەگەزپەرسىتى Racial و رەگەز  
(gender) بىرىاردەدەن كى جىگە بەتالەكان پىر  
دەكەنەو. باوكسالارى بەسانايى رىكخستنىكى  
رىزبەندى نىيە، بەلام بە رىزبەندى خەلكى  
تايىبەت شوئەنە تايىبەتەكان پىردەكەنەو ئەو لە  
لىكۆلئەنەو بە باوكسالارى دايە كە تىدەگەين بۆچى  
ئەو رنانن كۆنترۆل كراونو چۆن كۆنترۆل كراون.  
لەكاتىكدا بىرومان وايە كە زۆرىەى كۆمەلگە  
ناسراوكان باوكسالارى بوون ئىمە باوكسالارى  
وەكو گەردوونى، وەكو دىاردەيەكى نەگۆر سەير  
ناكەين. بەلكو باوكسالارى، جۆرىكە لەپەيوەندى  
لە نىوان پىاواندا كە يارمەتى پىاوان دەدات زالبىن  
بەسەر رناندا، بەتىپەربوونى كات لەشىوەو ھىزدا  
گۆراو.

گرنگە كە لە رىزبەندى لەنىوان پىاوانداو رىگە  
جىاوازەكانىيان بۆ سودى باوكسالارى بىكۆلرئەو،  
بىگومان چىن رەگەز (Race - عرق)، نەتەوايەتى،  
ھەروەھا بارى خىزانى نامۆبۇنى سىكسى،  
ھەروەھا تەمەنىش، رۆلى خۇيان ھەيە لىرەدا.  
رنانى چىن، رەگەز race، نەتەو، بارى خىزانى،  
يان گروپى نامۆبى سىكسى جىاواز كەوتوونەتە  
ژىر پەلە جىاوازەكانى دەسەلاتى باوكسالارىو.

رەنگە رنان خۇشيان پىادەى، چىن، رەگەز  
race، يان دەسەلاتى نەتەو يان تەنانت  
دەسەلاتى باوكسالارى (لەرىگە پەيوەندىەكانى  
خىزانەكانىانەو) بىكەن بەسەر پىاوانى نزمتر لە  
رىزبەندى پەلوپايەى باوكسالارى نىرە  
ھاوخوئەكانى خۇيان.

بۆ پىداچوونەو، ئىمە پىناسەى باوكسالارى  
دەكەين وەكو جۆرىكە لەپەيوەندىە  
كۆمەلەيەتەكان كە بناغەيەكى ماددى ھەيەو

تىايدا پەيوەندىەكانى رىزبەندى پەلوپايە ھەن  
لەنىوان پىاوانداو ھاوكارى لەنىوانىياندا كە  
بەدەورى خۇى توانادارىيان دەكات لەبالادەستى  
بەسەر رناندا. بناغەى ماددى باوكسالارى بىرىتە  
لەكۆنترۆلى پىاوان بەسەر ھىزى كارى رناندا. ئەو  
كۆنترۆلە بەھوى بىبەشكردى رنان لەرىگەى  
گەيشتن بەسەرچاوە بەرھەمەئەنەرە ئابورىەكانو  
پابەندكردى سىكسوالەتى رنانەو بەدەست  
ھاتووە. پىاوان پىادەى كۆنترۆلى خۇيان دەكەن  
لەوەرگرتنى خزمەتى تايىبەتى لەرنان،  
لەناچارنەبوون بۆ كرىنى كارى ناومالو  
بەخىوكردى منال، لەگەيشتن بەجەستەى رنان  
بۆ سىكسو لەھەستكردىن بەبەھىزىو  
لەبەھىزىووندا.

گرنگترىن يەكەكانى باوكسالارى ھەروەكو  
راستەوخۆ ئەزموونىيان دەكەين ئەمانەن:

ھاوسەرىتى ھىترۆسىكسى (سەرەنجامىش  
ھۆمۆفۇبىيا)\*\*\*، بەخىوكردى منال لەلەين  
مىو و كارى ناومال، پىشت بەستنى ئابورى رنان  
بەپىاوان (كە بەھوى ئامادەكارىەكانى بازارى كار  
زىاتر پتەوكرەو)، دەولەتو ژمارەيەكى زۆر  
دامەزراوە كە پىشتىيان بەپەيوەندىە  
كۆمەلەيەتەكانى پىاوان بەستووە، يانەكان،  
وەرزشەكان، يەكىتەيەكان، پىشەكان، زانكۆكان،  
كلئسەكان، ئەنجومەنەكانو سوپاكان. ھەموو ئەم  
يەكانە پىويستە لىيان بىكۆلرئەو گەر بمانەوئىت  
لەسەرمايەدارى باوكسالارى بگەين.

ھەريەك لەرىزبەندى پەلوپايەو پىشت بەيەكتر  
بەستىن لەنىوان پىاوانداو پاشكۆيەتى رنان  
بنچىنەن بۆ ئەركى كۆمەلگەكەمان لەبەر ئەوەى  
ئەم پەيوەندىانە سىستەماتىكىن. واز لە پىرسىارى  
دروستبۇنى ئەم پەيوەندىانە دەھىننىو  
دەپرسىن، ئاىا دەتوانىن پەيوەندىە

باوكسالار يەكان لەكۆمەلگە سەرمايەدارەكاندا بناسىنەو؟ پىۋىستە ھەمان ئەو سەنەدانە بدۆزىنەو لەنىۋان پىاۋاندا كە ھەريەك لە بۆرژۋازەكان "كۆمەلناسە ماركسىيەكان رادەگەيەنن چىتر دروست نابىنۇنن لەئەوپەريشىدا، پاشماۋەيەكى ناگرنىگن. ئايا دەتۋانىن تىبگەين چۆن ئەم پەيوەندىانە لەنىۋان پىاۋاندا لەكۆمەلگە سەرمايەدارەكاندا بەردەوام بوو؟ ئايا دەتۋانىن دەستىنشانى ئەو رىگانە بگەيت كە تيايدا باوكسالارى قۇناغى گەشەي سەرمايەدارى پىك ھىناو؟

### 3- ھاۋبەشەيەتى باوكسالارى و سەرمايە

چۆن پەيوەندىە كۆمەلەيەتيەكانى باوكسالارى لەكۆمەلگە سەرمايەدارەكاندا بناسىنەو؟ وادىارە گەر ھەر ژنىك لەلايەن پياۋەكەيەو بەتەنسھا چەوسىنرايىتەو؛ چەوساندنەو كەي وەكو مەسەلەيەكى تايىبەتى دەردەكەويىت؛ وادىارە پەيوەندىەكانى نىۋان پىاۋان و نىۋان خىزانەكان بەيەكسانى پارچە پارچە بوويىت. زەحمەتە پەيوەندىەكانى نىۋان پىاۋان و ژنان، وەكو باوكسالارى بەشيۋەيەكى سىستەماتىكى بناسرىنەو. ئىمە دەللىن، كە ھەرچۆنىك بىت، كە باوكسالارى وەكسو سىستەمىكى پەيوەندىەكانى نىۋان پىاۋان و ژنان لەسەرمايەدارىدا ھەيەو، كە لەكۆمەلگە سەرمايەدارەكاندا ھاۋبەشەيەكى بىەھىزو تەندروست لەنىۋان باوكسالارى و سەرمايەدا بوونى ھەيە. ھىشتا گەريەكىك لەگەل چەمكى باوكسالارى و تىگەيشتنىك بۆ مۆدى بەرھەمھىنانى سەرمايەدا دەست پىبكات، دەستبەجى تىدەگات كە ھاۋبەشەيىتى نىۋان باوكسالارى و سەرمايە شتىكى چەتمى نىيە، پىاۋان و سەرمايەداران

ھەمىشە كىشمەكىشمى بەرژەوەندىەكانىان ھەبوو بەتايىبەتى لەسەر بەكارھىنانى ھىزى كارى ژنان.

لېرەدا رىگايەك ھەيە كە تيايدا ئەم مەملانىيە لەوانەيە خۆى رابگەيەنىت: زۆرىنەي ھەرە گەورەي پىاۋان لەوانەيە بىانەويىت ژنەكانىان لەمالەو ە بن بۆ ئەو ەي خزمەتى شەخىيان بگەن. ژمارەيەكى كەمترى پىاۋان، كە سەرمايەدارەكانن، لەوانەيە بىانەويىت زۆربەي ژنان "جگە لەوانەي خۆيان" لەبازارى كرىي كادا ئىش بگەن. بە تىپوانىنى مېژوويانە بۆ گرژيەكانى ئەم مەملانىيە لەسەر ھىزى كارى ژنان دەتۋانىن دەستىنشانى بناغەي ماددى پەيوەندىەكانى باوكسالارى لەكۆمەلگە سەرمايەدارەكاندا بگەين، ھەرۋەكو دەتۋانىن بناغەكانى شەريكايەتى نىۋان سەرمايەو باوكسالارىش دەست نىشان بگەين.

### بەپىشەسازى كردن و گەشەسەندنى

#### بژىۋىەكانى خىزان

ماركسىيەكان چەند ئەنجامگىريەكى تەواۋ لۆجىكيان كرد لەھەلېژاردنىكى دىياردەي كۆمەلەيەتيەو شەھىدىان لەسەر سەدەي نۆزدەھەمدا. بەلام ماركسىيەكان تا ئەوپەرى بەھەلە ھەلسەنگاندنى بەھىز بوونى پىشەينەي ھىزە كۆمەلەيەتيەكانى باوكسالارىان كرد لەگەل ئەو ەيش دەبوو سەرمايەي گەنجى كەم ئەزموون تىبگۆشىت و خۆى لەگەل ئەم ھىزانەدا بگونجىنىت. شۆرشى پىشەسازى ھەموو خەلكى راكىشايە ھىزى كارەو، لەوانەشدا ژنان و مەللان، لەراستىدا كارگە سەرەتاكەن مەلۇمىيان بەشيۋەيەكى زۆرەملى بەكاردەھىنا(13). ئەو ژن و مەللانەي دەيانتوانى بەجيا لەپىاۋان بژىۋى



پهیدا بکەن په یوه نډیه کانی ده سه لاتیان لاوانو  
(ههروهک له بهشی یه کهم له سهروهه باسکرا)  
کریشیان له هه مووان نزمتر بوو.

کریکاره نیره کان به رهنگاری هاتنه ناوه وهی  
به کومه لی ژنانو منالانیاں ده کرد بۆ ناو هیزی  
کارو هه وللی وه ده رنایان ده دان له ئه ندامیتی  
نه قابه وه هیزی کاردا. سالی 1846 لایه نگرانی 10  
کات ژمیر کار رایانگه یاند: پیویست ناکات بلین،  
که هه مو هه وله کان بۆ باشکردنی باری رهوشتی و  
فیزیکی کریکاره میکانی کارگه کان به ههچ  
ده گات، گهر سه عاته کانی کاریان به شیوه یه کی  
ماددی بۆ که منه کریته وه له راستی دا ده بیست  
بگهینه ئه و راده یه ی بلین، که زۆر باشتره ژنه  
میردداره کان له بهر پیوه بردنی ئه رکه کانی مالداری دا  
دابنرین وه کو له شوینکه وتنی ئامیره هه رگیز  
له جووله نه که وتوه وه کان. له بهر ئه وه ئاواته خوازین  
که ئه و رۆژه دورنه بیست، که میرده سه رهک  
خیزانه کان بتوانن ژیا نی ژنو خیزان دابین بکەن،  
به بی ناردنی ژنان بۆ بهرگه گرتنی ناره حه تی  
کارگه یه کی لۆکه.

له 1954 دا له وولاته یه کگرتووه کان دا یه کی تی  
نه ته وه یی چاپ National Typographical Union  
برپاری دا "که به ده وری خسوی هانی دامه زراندنی  
پیتچنه می کان نه دات" ئه ندامه نه قابیه نیره کان  
نه یانویست پاریزگاری بۆ ژنه کریکاره کان دابین  
بکەن، سه ره پاش هه ولیان دا بیبهریان بکەن.

له 1879 ئادولف ستراسه ر سه رۆکی "نه قابه ی  
نیونه ته وه یی کریکارانی جگه ره Cigarmakers  
Intranational Union" وتی: "ئیمه ناتوانین ژنان  
بخهینه ده ره وه ی بازرگانی، به لام ده توانین  
ریژه ی به شداریان له کاردا سنوردار بکەین  
له ریگه ی یاسا کانی کارگه وه" (14).

له کاتی که دا ده توانرا گرفتی پیشبرکیی هه رزان  
به هو ی ریگه ستی به ده ستهینانی کریی ژنان و  
گه نجانه وه چاره سه ر بکریست، گرفتی خیزانی  
هه لوه شاهه نه ده توانرا. پیاوان پاریزگاری  
نه قابه یان بۆ پیاوان پاراستو ناره زاییان ده ربپی  
بۆ یاسا کانی پاریزگاری کار بۆ ژنان و منالان (15).  
یاسا کانی پاریزگاری کار له کاتی که دا له وانه بوو  
هه ندی که خراپکاری کاری منال و می باشتر بکات،  
ههروه ها به شداریکردنی ژنانی پیگه یشتوو  
له زۆریه ی کاره کانی (نیر) دا سنوردار کرد پیاوان  
هه ولیان دا ئیشه کری به رهزه کان بۆ خویان  
بهیلنه وه و کریی نیره کان به گشتی به رزیکه نه وه.  
داوای ئه و کرییانیه یان کرد که به ته نها پر  
به کریی کاریان بیست بۆ یارمه تی دانسی  
خیزانه کانیان. ئه م سیسته می (بژیوی خیزان) ه  
به ره به ره وایلیهات بیسته نمونه بۆ خیزانه  
جیگیره کانی چینی کریکار له کو تایی سه ده ی  
نۆزده هه م و سه ره تای سه ده ی بیسته م دا. (16)

چه ندین چاودیر بانگه شه یان کرد که ژنی  
ناکریکار به شی که بیست له ستانداردی ژیا نی  
کریکاره نیره کان (17) له بری جه نگان بۆ کریی  
یه کسان بۆ ژنان و پیاوان. پیاوان، هه ولیان ده دا  
بۆ بژیوی خیزان، بۆ هیشتنه وه ی خزمه تی  
هاو سه ره کانیان له مال دا. له نه بوونی باوکسالاری دا  
له وانه بوو چینیکی یه کگرتووی کریکار  
رویه پرووی سه رمایه داری بیسته وه و، به لام  
په یوه نډیه کانی باوکسالاری چینی کریکاری  
دابه شکردوه، ریگه ی داوه به شیکی (پیاوان)  
خوی نه جات بدات له سه ر حسابی ئه ویت (ژنان).  
هه ریه ک له ریزه ندی پله و پایه و هاوکاری نیوان  
پیاوان له ئه م پرۆسه ی بریار دانه دا زۆر گرنگ  
ده بوون. بژیویه کانی خیزان له وانه یه وه کو  
بریار دانیکی ململانی به سه ر هیزی کاری ژنان دا

سەير بکړیت که له وکاته دا لسه نټوان بهر ژوندیه کانی باوکسالاری و سهرمايه دارى دا رووى ده دا.

بژيويه کانی خيزان بو ژوربه ي پياوان پيگه يشتو پياده رازی بوون و ريکه وتنی پياوان دهکات له سهر کړی نزمه کان بو ئه وانی تر، خه لکی گه نچو ژنان و ئه و پياوانه ي له پوی که سایه تیه وه به لاواز ناسراون (نیرله ندی، ره شپيسته کان.. هتد، نزمترین گروپه کان له ریزبه ندی پله و پایه ي باوکسالاری دا ئه وانه ن که دژایه تی چه ندین قازانجی باوکسالاریان کردووه)

کړی نزمه کان بو ژنان و منالان و پياوه لاوازه کان به هوی جیاکردنه وه ی کار له بازاری کاردا پته وکراون، له نه نجام دا له لایه ن نه قابه کان و به ریوه بردن هه روه کو دامه زراوه لاوه کیه کانی وه کو قوتا بخانه کان و به رنامه کانی فیړکردن و ته نانه ت خیزانه کانیش ه وه به رده وامی پیډراوه.

جیاکردنه وه ی کار به پی ی ره گه ز Sex، به زامن کردنی نه وه ی که ژنان کاره کړی نزمه کانیا ن هه یه، زامنی هه ریه ک له پشت به ستنی ئابووری ژنان به پياوان و بیړوکه ی بواره گونجاوه کانی پياوان و ژنان به هیتر دهکات. که واته به لای ژوربه ي پياوانه وه گه شه کردنی بژيويه کانی خيزان زامنی بنه ما مادیه کانی بالاده ستی نیړ له دوو ریگه وه دهکات. یه که م، پياوان ئیشه چاکه کان له بازاری کاردا وهرده گرن و کړی به رزه کان به ده ست ده هیتن. ئه و کړی نزمه ي ژنان له بازاری کاردا وهریده گرن به رده وامی ده دات به قازانجی مادی پياوان به سهر ژنان داو هانی ژنانیش ده دات که بیانوی وه کو پیشه هه لېژین. دووه م، له و حاله ته دا، ژنان کاری ناومال ده که ن، چاودیری منال ده که ن، و چه ند خزمه تی کی تر که له مال راسته وخو سوود به پياوان ده گه یه نن به باشتر

ده زانن (18). لیپرسراوه تیه کانی ژنان له مال دا به ده وری خو ی نزمی شوینی ژنان له بازاری کاردا پته وتر دهکات.

ئه و پرؤسه ي جیاکردنه وه ی که له سهره تاي سهدی بیسته م دا گه شه ی سهند ده توانریت به قازانجی به رژه وه ندیه کانی سهرمايه دار هه روه ک به قازانجی به رژه وه ندیه کانی باوکسالاری بییتریت. هه میشه و تراوه، سهرمايه داره کان زانیویانه که له و په ری بارودوخه کان دا که له به پیشه سازی کردنی سهره تاکانی سهدی نۆزده هه م دا بلاو بونه وه، خیزانه کانی چینی کریکار ناتوان به وردی خو یان به ره م به یئنه وه: درکیان کرد که ییانوه کان کریکاری ته ندروست تریان به ره م هیئاوه و پاراستووه وه کو له ژنه هاوسه ره کریکاره کان هه روه ها منالانی خوینده وار کریکاری باشتر ده بن له منالانی نه خوینده وار. ریکه و تنامه ي کرین و فروشتن، دانی بژيوی خيزان به پياوان هیشتنه وه ی ژنان له مال دا له و کاته دا گونجاو بوو بو سهرمايه داران و هه روه ک بو کریکاره نیړه کانیش. هه رچه نده له وگا ته به نده کانی ریکه و تنه که گوړاون، هیشتا راسته که خیزان و کاری ژنان له خیزان دا خزمه تی سهرمايه دهکات به دابین کردنی هیژیکی کارو خزمه تی پياوان دهکات وه کو بواریک که تیایدا پیاده ی ئیمتیا زه کانی خو یانی تیادا ده که ن. ژنان، کارده که ن بو خزمه تی پياوان و خیزانه کانیا ن، وه کو به کار هیته ریش خزمه تی سهرمايه ده که ن. خیزان ئه و جیگایه شه که تیایدا بالاده ستی و ملکه چی فیړده کړیت، هه روه ک فایه رستون و قوتا بخانه ي فرانکفورت و ژوری تر روونیان کردو ته وه (19) منالانی ملکه چ ده بنه کریکارانی ملکه چ، کچان و کوړان هه ریه ک رۆلی گونجاوی خو یان فیړده بن.



لە کاتیڤدا بژنوی خیزان پیشانی دەدات کە سەرمايەداری دەگونجیت بۆ باوکسالاری، گۆرانی ھەیکەلی منالان پیشانی دەدات کە باوکسالاری دەگونجیت بۆ سەرمايە. منالان ھەکو ژنان بەدەرن لەکرێی کار. ھەروەک توانای منالان بۆ پەیداکردنی پارە دابەزیو، پەییوھندی شەرعیشیان بە باوانیانەو گۆراو. لەسەرەتای قوناغی میژوویی پیشەسازی لەولایەتە یەگرتووکاندا، دابین کردنی پیوستیەکانی منالان تەنانت سەرەتاییەکانیشی لەلایەن باوکانیانەو وایری لیدەکرایەو وەترسناک بیت بۆ پیشکەوتنی شادیان، باوکان پیشینە یاساییان ھەبوو لەبارەکانی نەریتی رکەبەری دا. لێرەدا باوکسالاری خۆی گونجان لەگەڵ رۆلی گۆراوی ئابووری منالان، کاتیڤ منالان بەرھەمھێن بوون، پیاوان بانگەشەیان دەکرد ھی خۆیان، کاتیڤ نابەرھەمھێن دەبوون دەدرانە ژنان.

#### ھاوبەشییتی لەسەدە ییستەمدا

ئەو پیشەبەینەیی مارکسیەکانی سەدە ییستەم راست دەرنەچوو کە باوکسالاری لەقوناغی پیوستی سەرمايەداریدا بۆ پرۆلیتارەکردنی ھەمووان دەوێت. مارکسیەکان بەتەنھا ھەر بەھەڵە ھەلسەنگاندنی ھیزو توانای خۆگونجانندی باوکسالاریان نەکرد، ھەروەھا ھیزی سەرمايەشیان زۆر ھەلسەنگاند. ھیزی نووی سەرمايەداریان نەبینی، کە پەییوھندیە فیودالەکانی لەت لەت کرد، وەکو ھیزیکی راستەقینە. چاودیرە ھاوچەرخیەکان لەشوینگەییەکی باشتەردان بۆ بینینی جیاوازیەکانی ئارەزووکانی سەرمايەداری "پاکژ" و ئەوانەیی سەرمايەداری "راستەقینە" وەک ئەوھیی رووبەرووی ھیزە میژووییەکان دەبیتەو لەپیداکردنی ھەموو رۆژیکدا. باسکردنی

شەریکایەتی نیوان سەرمايەو ریکخستەنە رەگەزیەکان و بازاری دابەشکاری نمونەیی زیاتر دابین دەکات کە چۆن ھیزەکانی سەرمايەداری "پاکژ" رووبەروو دەبیتەو لەگەڵ واقعی میژوویی دا. خۆ گونجانندیکی گەرە پێشاندراو لەئەم پرۆسەیدا لەلایەن سەرمايەداریەو.

ئەو مارکسیانەیی لیکۆلینەو ھیان لەسەر باشووری ئەفریقا کردووە گەتوگۆی ئەو دەکەن کە ھەرچەندە رەنگە ریکخستەنە رەگەزیەکان racial orders ریکخستەنە پرۆلیتاریکردنیکی یەکسانی ھەموو کەس نەدەن، ئەمە ئەو ناگەییەنیت کە بەرەستە رەگەزیەکان ریکخستەنە لەکەبەوونی سەرمايە دەگرن.

بە ئەبستراکتی، شیکەرەوکان مناقشە بکە لەبارەیی کام بەرپۆوەبردنانە یارمەتی سەرمايەداران دەدەن بۆ بەدەستھێنانی زۆرتەری نرخ پاشەکەوت. ھیشتا لەبارووخیکی میژوویی دیاریکراو دەبیت سەرمايەداران خەریکەن بە کۆنترۆلی کۆمەلایەتی، بە سەرھەلدانی گروپیەکانی کریکاران خۆھەلقورتاندنی دەوڵەتەو. دەبیت دەوڵەت تەدەخول بکات بۆ ئەوھیی کۆمەلگە وەکو یەکەییەکی تەواو بەرھەم بەیئیتەو. لەوانەیی پیوست بکات کۆنترۆلی ھەندیک سەرمايەدار بکریت بۆ زالبوون بەسەر ھەندیک مەیلی خراپی سەرمايەدا. حساب کردن بۆ ئەم فاکتەرە گەرەتەری قازانجی پراکتیکی سەرمايەدارانە. گەر بۆ مەبەستەکانی کۆنترۆلی کۆمەلایەتی سەرمايەداران کار بەرپۆوەیی تاییەتی ریکخستن، ھیچ شتیڤ لەبارەیی سەرمايەداری خۆیەو بریارنادات کۆ (وەکو، کام تاکانە لەگەڵ تاییەتمەندیە وەسفەکاندا) شوینە بەرزەکان بەدەس دەھینیتو کیشی پلە نزمەکانی ھیزی کرێی کار بەدەست دەھینیت.

بېگومان ئەو ھەيئەت يارمەتى دەدات كە لەوانە يە سەرمايەداران خۇشيان گروپى كۆمەلەيەتى بالادەستەن لىرەشەو ھەيئەت رەگەزپەرسەت (سىكسىست).

سەرمايەدارى تاييەتمەندى ھەسەفەكانى گروپە بالادەستەكان ھەروەك ھى پاشكۆيەكان بەمىرات ھەردەگرەت. وت وئە تازەكان لەسەر مەيلى مۆتۆپۇلى (احتكارى-قۇرخكارى) سەرمايە بۇ دروست كەردنى بازارى كارى دابەشكارى لەگەل ئەم تەگەيشتەدا ھاوشىو ھەن.

لەكۆىدا سەرمايەداران بەمەبەستەو ھەيئەت كار دابەشكەن، تاييەتمەندى ھۆكارىەكان بەكاردەھەن بۇ دابەشكەردى چىنى كرىكار، ئەمە بەروونى لەپىويستى بۇ كۆنترۆلى كۆمەلەيەتى ھاو ھەو ھەك لە پىويستىەكانى كەلەكەكەردن لەروانگەيەكى تەسكەو ھە. (19) بە تەپەرىنى كات، ھەموو ئەو ھەولە جياكارىانە سەرەكەوتوو يان سوودمەند نابن لەدابەشكەردەدا. تواناى سەرمايە بۇ پىكەھەننى ھەيئەت كار پەشت دەبەستەت بەفەرمانە ديارىكارا ھەكانى كەلەكەكەردن لەروانگەيەكى تەسكەو ھە (بۇ نمونە، ئاىا بەرھەمەھەن بەرپەگەيەك رىك خراو ھەپىويستى بە پەيوەندىكەردن ھەبەت لەنەتوان ژمارەيەكى گەورەي كرىكاراندا؟ گەروايە، باشترە ھەموان بەھەمان زمان قسە بکەن) (20) لەناو ھەيئەت كۆمەلەيەتەكانىشدا لەكۆمەلگەدا لەوانە يە سەرمايە ھان بەدات ناچار بەكات بۇ خۇگۇنجانەن (دەيژەكەشەنى جياكەردنەو ھەيئەتەستە گەشتەكان بۇ سەپەكانو رەشەكان لەباشورى ئەفەرىقا ئەتوانرەت تەنھا ھەكو تەچوونىكى ئابوورى سەرمايەدارەكان تەماشە بکەت، بەلام كەمتر لە تەچوونىكى كۆمەلەيەتى بۇ ناچاركەردنى سەپەكان بۇ خۇشتەن لەگەل رەشەكاندا).

گەرخالى يەكەم وتوئەژەكەمان دەربارەي رەپەوى گەشەكەردنى سەرمايەدارى ئەو ھەيئەت كە سەرمايە ھەندە بەھەيئەتى، دوو ھەيئەت كە سەرمايە بەشەيەكى مەزن خۇگۇنجانەن، كەلەكەبوونى سەرمايە بەرەو رووى شەو كۆمەلەيەتە پەشەنەكان دەبەتەو، تەكەيان دەشكەنەتە خۇشيان لەگەل دەگۇنجانەت.

دەتوانرەت خۇگۇنجانەنى سەرمايە ھەكو كاردانەو ھەيەكى ھەيئەت ئەم شەو كۆمەلەيەتە پەشەنەنە لە ژەنگە نوئەكان تەماشە بکەت. ھەشتا ھەچەندە بەرەوام دەبن بەلام نەگۇپاوين. ئەو ئايدىوئەزىانەي ئەمەق سەكسورەگەز تەيدەگەن بۇ نمونە بەشەيەكى بەھەيئەت ھاو ھەو ھەيئەت رەگەزپەيەكانى رەگەزپەيەتى سەكسوال دابەشكەردەكانى سەكسوال لەپەرسەي كەلەكەبووندا پەتەوكران.

### خەزانو بۇيى خەزانى ئەمەق

لەسەرەو ھەيئەت ئەو ھەمان كەدە بەتەپوانەن بۇ سەرمايەدارىو باوكسالارى، كە خۇ رەكەشتەن يان خۇگۇنجانەنى بەرامبەر يەكەرتى شەو ھەيئەت پەشەكەوتنى بۇيى خەزانى ھەرگەز لەسەدەي بىستەمدا بۇيى خەزان ھاو ھەيئەت نەتوان باوكسالارىو سەرمايەي جەگەر كەرد. ھەچەندە بەشەردى ژەنان لەھەيئەت كەردا زىادىكەردو لەجەنگە جەھانى دوو ھەيئەت بەتەيەتە خەترەت بوو، ئەمە وتوئەژى ئەو ھەيئەت كە ھەشتا بۇيى خەزان بەردى بىناغەي دابەشكەردنى سەكسەنەي كەلەكەتەدا كە تەيادە ژەنان بەشەيەكى سەرەكى لىپەرساوى كارى مەلئو پەيوانەش بەشەيەكى سەرەكى كارى كەت.

كەت نەمى ژەنان لەبازارى كەردا (گەردا ھەيئەت بەپەيويستى بەخەيئەتە مەلئەلەيەن



يەككە (وھ) جەخت لەسەر بەردەوام دروست بوونی خێزان دەکات وەکو یەكە یەكی داھاتی ھاوبەشی پێویست. خێزانی پشتگیری کراو لەلایەن بژیوی خێزانەو، بەم جۆرە رێگە بەکۆنترۆلی کاری ژنان دەدات لەلایەن پیاوانەو لەدەرەو و ناو وەو خێزاندا. ھەرچەندە رەنگە زیادبوونی کرێی کاری ژنان بێتە ھۆی فشار بۆ سەر خێزان (ھاوشیوەی ئەو فشارە کاتسکی و ئەنگلزلەسەدەو نۆزدەدا تێبینیان کرد)، لەوانە یە ھەلەبێت بەو جۆرە بێر لەسەرەنجامێک بکریتەو ھە چەمکەکان و حەقیقەتەکانی خێزان و دابەشکردنی سێکسیانە ی کار زوو دیار نامیئن. دابەشکردنی سێکسیانە ی کار لەبازاری کاردا دەردەکەوێتەو، کە لەوێدا ژنان لەئێشەکانی ژناندا کار دەکەن، ھەمیشە ھەمان ئەو ئێشانە ی فێربوون لەمالدا بیانکەن - ئامادەکردنی خسواردن و خزمەت، ھەموو جۆرەکانی پاککردنەو، پەرۆشی تەواو. لەم جۆرە کارانە. لەبەر ئەوەی ئەم کارانە پلە ی نزم کرێی نزمیان ھەیە پەيوەندیەکانی باوکسالاری بەساغی دەمیئنەو، ھەرچەندە بناغە ماددیەکیان بەجۆریک لەجۆرەکان لەخێزانەو بۆ جیاوازی کردنی کرێ دەگۆرێن، لەپشت بەستن بەخێزانەو بۆ پشت بەستن بە باوکسالاری پیشەسازی (21).

پەيوەندیە باوکسالاریە پشت بەستووکان بە پیشەسازی بەرپێگە ی جۆراوجۆر پتەو دەکریئن رێکەوتنەکانی نەقابە کەکرێی کەمتر، سوودی کەمتر دەستنیشان دەکات، لەگەڵ ھەلی کەمتری پیشکەوتن بۆ ژنان بەتەنھا ھەر سەرھەڵدانەو ی تاییبەتمەندیە کۆنەکان نییە - حالەتیکی رەفتارەکانی سێکسیست یان ئایدیۆلۆژیای بالادەستی نێر نییە - کە پارێزگاری بنەمای ماددی سیستەمی باوکسالاری دەکەن. لەکاتیکی

ھەندیک دەگەنە ئەو رادەیی و تووێژی ئەو یان کردوو کە باوکسالاری پیشتر لەخێزاندا ئامادەگی نەبوو، ئێمە نەمانتوانیو ئەو بکەین "بۆ نمونە سەیری ستیوارت ئوین بکە (فەرماندارەکانی ھۆشیاری) - Captains of consciousness) ھەرچەندە بنەماکانی چارەسەری ناوەندی نیوان باوکسالاری و سەرمايە لەگۆرانددا وەکو کاری زیاد بەسەرمايە کراو پیشوخت لەخێزاندا جیگە ی خۆیان گرتوو، شوێنگە ی بۆلویوونەو ی ھیزی کاری ژنان دەگۆرێت، ھەرچۆنیک بێت ئەو راستە، ھەرۆک چۆن لەسەرەو و تووێژمانکرد، کە جیاوازی کردن لەکرێدا کە بەھۆی ئەوپەری جیاکردنەو ی کارەو لەبازاری کاردا دروست بوو خێزان پتەو دەکاتو لەگەڵیشیدا، دابەشکردنی خێزانیانە ی کارە بەھۆی ھاندانی ژنان بۆ شووکردن ئایدیای بژیوی خێزان - کە پیاویک ئەتوانێت ئەو وەندە بەدەست بەیئێت کە پشتگیری تەواوی خێزانیک بکات - لەوانە یە رێگە بۆ ئایدیایەکی تازە بکاتەو کە پیاوان و ژنان بەھۆی بەدەستھێنانی بژیویەو بەشداری لەداھاتی کاشی خێزاندا. ئەوکاتە، جیاوازی کرێ بەشیوەیەکی زیاد دەبێتە پێویستی لەبەردەوامی باوکسالاری و کۆنترۆلی نێر بەسەر ھیزی کاری ژناندا. جیاوازی کرێ یارمەتی دەر دەبێت لەناساندنی کاری ژنان وەکو پاشکۆ بۆ کاری پیاوان لەھەمان کاتدا پاشکۆی راسەقینە ی بەردەوامی ئابووری ژنان بۆ پیاوان پێویست دەکات دابەشکردنی رەگەزیانە ی کار لەبازاری کاردا دەبێت وەک راگەیانندی باوکسالاری سەیر بکریت کە یارمەتی بەردەوام بوونی دەدات.

چەندین خەلک و تووێژی ئەو یان کردوو کە ھەرچەندە ھاوبەشیی نیوان باوکسالاری و

سەرمايە ئىستا بونى ھەيە بەلام رەنگە نەويستراويىت لەلايەن سەرمايەداريەو، رەنگە سەرمايە لەگۆتايىدا پەيوەنديە خيزانيەكان و باوكسالارى تىك بشكىنيت وتوويزەكە بە شيۆەيەكى سەرمايەدارى (كە خيزان نمونەى نيه) بەرەو ئەو دەپوات بېيتە گەردوونى، كە تيايدا ژنان بەشيۆەيەكى زياتر دەتوانن پسارە پەيدا بکەن و ملکہ چىو پاشىکۆيەتى خيزان رەتبکەنەو، لەبەر ئەوئەى خيزانیش چەوسينەرە بەتايبەتى بۆ ژنان و منالان، ئەوا دادەرميت ھەركاتيک خەلک بتوانن لەدەرەوئەى خيزان برۆي پەيدا بکەن.

ئيمە لەو برۆايەداين کە پەيوەنديەکانى باوكسالارى بەجۆريکى وەھا بەرجەستە بووبن لەخيزاندا کە بەو ئاسانيە لەلايەن سەرمايەو تىك نەشکينرين، ھەرۆھا بەلگەى کەميش دەبينين کە حالى حازر خيزان لەھەلۆەشانداييت. ھەرچەندە زيادبوونى بەشدارى ژنان لەھيزى کارى ژناندا تەلاقى ئاسان کردووە، ھاندەرەکانى تەلاق ويرانکەرەنين بۆ ژنان. کريکاري ژنان يارمەتى ژمارەيەكى زۆرکەمى ژنان دەدەن بۆ پالپشتى کردنى خويان و منالەکانيان. بەلگەى بى ھيزبوونى خيزانى تەقليدى (باو) لەباشترين حالەتدا لاوازە. ريژەى تەلاق وەکو ئەوئەى چاوەرپوانکراوو زيادى نەکروو لەنيو چينەکاندا، سەرەپاش، مارەکردنەوھش لەئاستيکى بەرزدايە، ھەتا سەرژميرى 1970 قۇناغى يەکەمى ھاوسەرئيتى بەردەوام بوو لەسەر لاوازبوونى ميژوويى خۆى. لەسالى 1970 وە خەلک وا ديار بوو ھاوسەرئيتيان دوا دەخست لەگەل منال بووندا، بەلام لەتازەترین باردا، ريژەى لەدايک بوون جاريکى تر بەرز بۆتەو. ئەو راسە کە ريژەيەكى گەورەى خەلک ئىستا لەدەرەوئەى

خيزانە تەقليديەکان ژيان دەگوزەرئين. بەتايبەتى خەلکى گەنج لەدەرەوئەى مالى باوانيان ژيان دەگوزەرئين و مالى خويان دادەمەزرين پيش ئەوئەى ھاوسەرئيتى بېستەو خيزانە تەقليديەکان (باوکان) دەست پيکەن. خەلکى پير بەتايبەتى ژنان خويان بەتەنيا لەمالەکانياندا دەبيننەو دواى ئەوئەى منالەکانيان دەپۆن، ئەزموونى تەريکى يان مردنى ميرديک دەکەن.

ھەرچۆنک بىت، رەوتەکان ئەو نيشان دەدەن کە ئەو نوپىکانى خەلکى گەنج لەکاتيکى ژيانى تيگەيشتەياندا خيزانى ناوکى دروست دەکەن بەريژەيەكى زياتر لە ھەر کاتيکى پيشتر. کۆمەلەکان يان گروپەکانى خەلک کە لەسالى 1930 وە دروست بوون لەکۆمەلەکانى پيشوتر زياتر ھاوسەرئيتى و منالبوونيان لەنيواندا ھەبوو. رەنگ مەوداى ھاوسەرئيتى و منال بوون کورت بېيتەو، بەلام کاريگەرەکەى ھەر دريژەى دەبيت.

ئەو وتوويزەى کە سەرمايە خيزان تىک دەشکينيت ھەرۆھا ھيزە کۆمەلەيەکانيش نابينيت کە ژيانى خيزانى سەرئىچ راکيش دەکەن. سەرەپاي رەخنەى ئەوئەى کە خيزانە ناوکيەکان لەسەروى سسايکۆلۆجىيەو ويرانکەرن، لەکۆمەلگەيەكى پيشبرکيتىدا ھيشستا خيزان رووبەرووى پيوستىيە راستەقینەکانى خەلک دەبيتەو. ئەمە بەتەنها ھەر بۆ تاک ھاوسەرئيتى دريژخايەن راست نيه، بەلکۆ زياتريش راستە بۆ منال بەختکردن. تەنها دايکو باوک قورساييە دارايى و سايکيکيەکان لەئەستۆ دەگرن. بۆ ژنانى چينى کريکار بەتايبەتى، ئەم قورساييە سەرەخويى بەشداريکردن لەھيزى کاردا دەکەنە وەھم. خيزانە تاک باوانەکان لەم دوايانەدا



لەلایەن شیکەرەو سیاسییەکانەو وەکو پیکهاتە ی خیزانە باوەکان تەماشای دەکران کە لە دووبارە مارەیی دا دەبنەو بەخیزانی دوو باوانی.

لەوانە یە کاریگەرەکانی زیادبوونی بەشداری ژنان لەهێزی کاردا لە لیژبەو وە یەکی دابەشکردنی رەگەزێانە ی کار لە ناو خیزاندا ببینرێنەو وە ک لە تە لاقی یە ک لەدوای یە کدا، بەلام بەلگەش بۆ ئەمە نیە. سەرژمێرەکان لەسەر ئەو ی کێ کاری ناوماڵ دەکات، گۆپانکاری کەم پیشان دەدەن تەنانەت لەو خیزانانەشدا کە ژنەکان بژێوی پەیدا دەکەن هێشتا ژنان زۆریە ی کاری ناوماڵ دەکەن.

روژی زیادە ی کار حەقیقەتێکە بۆ ژنە کرێکارەکان. ئەمە بەکەمی جێگە ی سەرسۆرمانە کاتی ک دابەشکردنی رەگەزێانە ی کار لەدەرەو ی خیزاندایە لەبازاری کاردا یە کە ژنان بەپشت بەستوویی بەپیاوان دەهێلێتەو تەنانەت کاتی کیش خۆیان بژێوی پەیدا دەکەن. هەرچۆنێک بێت ئایندە ی باوکسالاری بەتەنها پشت بە ئایندە ی پە یوەندیە خیزانیەکان نابەستێت، چونکە باوکسالاری وە ک سەرما یە داری دەتوانێت بەشیوە یەکی سەرسۆر هێنەر خۆرێکخەرو گونجێنەر بێت.

گەر دابەشکردنی باوکسالاریانە ی کار لەناو خیزاندا یان لەسەر جێگە یەکی تر بەشیوە یەکی کۆتایی لەلایەن سەرما یە داریەو و سیتراو بێت یان نە، ئێستا سەرما یە داری ئەو پێکی دەهێنێت. هەر وە ک لەخوارەو و روونی دەکەینەو باوکسالاری رەوایی دەداتە کۆنترۆلی سەرما یە داری و ناپەوایش دەداتە هەندێک شیوە ی خەبات دژی سەرما یە.

### ئایدۆلۆژیا لەسە دە ی بیستەمدا

باوکسالاری بەدامەزراندن و شەریعەت دان بە ریزبەندی پلەو پایە لەنیو پیاواندا (بەرێگەدان بەپیاوانی هەموو گروپەکان بەکۆنترۆل کردنی بەلایەنی کەمەو و هەندێک ژن) کۆنترۆلی سەرما یە پتەو دەکات، و بەنرخەکانی سەرما یە داری پێناسە ی کەلو پەلەکانی باوکسالاری دەکات.

ئەو دیاردە سایکۆلۆجیە ی شولامیس فایەرسنتون دەستنیشانی دەکات چەند نمونە یە کە لەبارە ی چی روودەدات لە پە یوەندیەکانی پاشکۆیی و بالادەستی دا. ئەوانە لە حەقیقەتەکانی هێزی سەرما یە ی پیاوانەو دیت -کە ژنان رەتی دەکەنەو- بەلام پێک هاتوون بەهۆی ئەو حەقیقەتە ی کە ئەوانە کە لە چوارچێوە ی کۆمەلگە یەکی سەرما یە داردا رودەدەن (22). گەر وەکو رادی کال فیمینیستەکان وەسفیان دەکەن لە تاییبەتمەندیەکانی پیاوان بڕوانین -پیشبڕکێ، عەقلانیەت، بالادەستی- زۆرتر لەو سەفکردنمان بۆ کۆمەلگە ی سەرما یە داری دەچن.

ئەم هەما هەنگیە دەتوانرێت لەدوو رێگەو لێک بدرێتەو. لەنمونە ی یە کەم دا، پیاوان وەکو کرێکارانی کرێ هەلمزاون لە پە یوەندیە کۆمەلایەتیەکانی سەرما یە داری دا لە کاردا، بەرەو پیشبڕکێیە ک نیژدراون کە ئەم پە یوەندیانە بپاری لەسەر دەدەن و بەها هاو شیوەکان هەلدەمژن (23). پێناسە ی رادی کال فیمینیست بەدەر نیە لەهێلی کۆمەلگە سەرما یە دارەکان. دووهم، گەر تەنانەت پیاوان و ژنان بەو رێگە یەش رەفتار نەکەن کە ستانداردە رەگەزیەکان بپاریان داو، پیاوان ئەو خەسلەتانی بەهێ خۆیان دادەنێن کە لە ئایدۆلۆژیای بالادەستی دا بەهیا ن دراوەتی. بۆ نمونە، بەم جۆرە دانەرانی بەرزایەکانی کرێستوود Crestwood Heights بۆیان

دەركەوت كە لەكاتىكدا پياوان پيشەيى بوون،  
 رۆژى خۆيان بەكۆكردنەوہى شتە بىبايەخەكان  
 دەبردە سەر (هەميشە ئەو تەكنىكانەيان  
 بەكارهيناوہ كە بەشيۆەيەكى بنەپەتەى داواى  
 ھۆكارە ئەقلانىەكانيان دەكرد بۆ بەدەستەيتانى  
 رەفتارى ئارەزووكراو) پياوانو ژنان كارەكتەرى  
 (ئەقلانىو پراگماتىك) يان دەدايە پال پياو.  
 لەكاتىكدا ژنانيش توانايەكى گەورەيان بۆ  
 ليكۆلینەوہى ريگە زانستىەكانى بەختوكردنى  
 منالو گەشەكردنى منال تەرخان كوردبوو، ژنانو  
 پياوانى بەرزايەكانى كرستود كارەكتەرى  
 "نائەقلانىو سۆزدارى يان دايە پال ژنان(23).

ئەمە بەتەنها ھەر يارمەتىدەر نىيە بۆ  
 روونكردنەوہى تايبەتمەندىەكانى (نير)و (مى) لە  
 كۆمەلگە سەرمایەدارەكاندا، بـەلـگـو  
 يارمەتيدەريشە بۆ فۆرميەكى تايبەتى لە  
 ئايدىؤلۆژىيائى سيكسيست لە كۆمەلگە  
 سەرمایەدارەكاندا وەردەگيريت. ھەر وەكو چۆن  
 كارى ژنان خزمەت بەئامانجى دووفاقى بەردەوام  
 بوونى بالادەستى پياوانو بەرھەم ھينانى  
 سەرمایەدارى دەگەيەنيت، ھەر وەھا ئايدىؤلۆژىيائى  
 سيكسيست خزمەت بەئامانجى دووفاقى  
 پايەبلندى تايبەتمەندىەكانى نير/ بەھاكانى  
 سەرمایەدارىو نزمكردنەوہى تايبەتمەندىەكانى  
 مى/ پيويسى كۆمەلایەتى دەگەيەنيت. گەر ژنان  
 پايەنزم و بى دەسەلات بن لەكۆمەلگەكانى تردا،  
 ھۆكارەكانى (ئەقلانىەكان) پياوان بۆ ئەمە دەيان  
 بوو جياواز دەبوون. تەنها لەكۆمەلگەيەكى  
 سەرمایەدارىدا بەنزم تەماشاكردنى ژن وەكو  
 سۆزدارو نائەقلانى مانائى ھەيە. ھەر وەكو چۆن  
 دەربرينە وەسفىەكان لە رينيسانسدا (سەردەمى  
 رابوون) ھىچ مانايەكيان نەدەبەخشى تەنها  
 لەكۆمەلگايەكى سەرمایەدارىدا بەنزم سەيركردنى

ژنان وەكو "پاشكو" مانائى ھەيە. (پاشكوپەتى)  
 وەكو وەسفىك لەكۆمەلگەى فيودالەكاندا مانائى  
 نابيت. لەبەر ئەوہى دابەشكردنى كار كە جەخت  
 دەكاتە سەر ژنان وەكو ژنى بەميردو دايكان لەناو  
 خيزان پەيوەندىەكى گەورەيان ھەيە لەگەل  
 بەرھەمھينانو بەكارهينانى بەھاكاندا، خراپى  
 ناوبانگى ئەم چالاكيانە بيتوانايى سەرمایە بۆ  
 گەيشتن بەپيويسىتى ھە كۆمەلایەتەى برياردراوہكان  
 دەشاريتەوہ، لەھەمان كاتدا ژنان لەبەر چاوى  
 پياواندا سووك دەكات، ھۆكارى ئەقلانى بۆ  
 بالادەستى نير دابىن دەكات. دەتوانريت نمونەى  
 ئەمە لە بەكارهينانى سەيرى ھاودژى  
 بازرگانيەكانى تەلەفزيۆندا ببينريت. لەلایەكەوہ،  
 خۆيان بەرھەو بەريەستە راستەقينەكان دەبەن بۆ  
 دابىن كردنى پيويسىتە كۆمەلایەتەى برياردراوہكان  
 وەكو: پاكژكەر وەكان كە جلو بەرگ دەپزينو  
 پيست توشى ھەساسىەت دەكەن، كالا ھەمە  
 چەشنەكان كە لەمادەى كۆن دروست كراون.  
 لەلایەكى ترەوہ، سەبارەت بەو گرفتەنەى كە  
 دەبيت ناوبانگ خراپكەرين ئەمە بەھۆى ژنانى  
 كالتەچارەوہ جيبەجى دەكرين، ئەو كريكارانەى  
 كە دەبيت لە ئەم گرفتەنە بکۆلنەوہ.

گفتوگۆيەكى ھاوتەريپ، كە لەوانەيە لەسەر  
 دابەشكردنى رەگەزيانەى كار لە بازارى كاردا  
 بكریت ھاوبەشيتى نيووان باوكسالارىو  
 سەرمایەدارى پيشان دەدات. دابەشكردنى  
 رەگەزيانەى كار ژنان لەئيشە كرى نزمەكاندا  
 جيگير دەكاتو لەو كارانەشدا كە باوہر وایە بۆ  
 رۆلى ژنان گونجاوبن. ژنان مامۆستان، كريكارى  
 چاوديرى كۆمەلایەتىو لەبوارى تەندروستىدا  
 كريكارن. رۆلە پەرەردەيىيەكانى ئەم كارانە  
 پلەيەكى نزميان ھەيە چونكە سەرمایەدارى  
 جەخت لەسەر سەربەستى تاكەكەسىو توانائى



سەرکیشى كەسى دەكات بۆگەشتن بە  
 پىۋىستىيە كۆمەلەيەتتەكان، جەخت كۈندەكان  
 دىزايەتتى دەكرىن لەلەيەن خەزەتە كۆمەلەيەتتە  
 بەكۆمەلە پىشكەش كراۋەكانەۋە. لەھاللىكدا  
 دەتوانىت بەسوك تەماشاي گىرنگى كۆمەلەيەتتى  
 كارە پەرۋەردەيەكان بىكرىت كاتىك ژن دەيانكات  
 دەتوانىت خۇ بېۋىردىت لە پىشەنەي سەرمايە  
 لەبۋارى ئالۋ گۆردا بەھۋى داۋاكارىيەك بۆ  
 بەكارھىنانى بەھاكان. بەم جۆرە ئەۋە فېمىنىزم  
 نىيە كە چىنى كرىكار دابەش دەكات بەلكو  
 سىكسىزمە.

#### 4-بەھەرۋەيەكىتتىيەھكى پىشكەوتتووخۋازانەتر

زۆر گىرەت دەمىننەۋە تا ئىمە ئاشكرىيان  
 بىكەين. باۋكسالارى ۋەكو لىرەدا بەكارمان ھىناۋە  
 زىاتر ۋەكو زاراۋەيەكى ۋەسفى دەمىننەتتەۋە ۋەكو  
 لەزاراۋەيەكى شىكارى. گەر لەۋ پىروايەداين كە  
 ماركسىزم بەتەنھا ناتەۋاۋە، رادىكال فېمىنىزمىش  
 ۋەكو پىۋىست نىيە، كەۋاتە پىۋىستمان بە  
 پىشەستنى چەند پۆلىنىكى نۆيىيە، ئەۋەي  
 كارەكەمان دىۋار دەكات ئەۋەيە كە ھەمىشە  
 ھەمان ئەۋ روخسارانەي ۋەكو دابەشكرى كار  
 باۋكسالارى ۋە سەرمايەدارى پتەۋ دەكەن،  
 لەكۆمەلگەيسەكى سەرمايە باۋكسالارى  
 سەرمايەدارىدا، زۆر زەخمەتتە مىكانىزمەكانى  
 باۋكسالارى دابىرەيت. سەرەپاي ئەۋەش، ئەمە  
 ئەۋ كارەيە كە دەبىت بىكەين. ئىمە چەند  
 جىگەيەكى دەستپىكمان دەستنىشان كىرد،  
 بەسەركىردنى ئەۋەي كى سود لەھىزى كارى ژنان  
 دەبىنەت، پەرەدەمان لەسەر بناغەي مادى  
 باۋكسالارى ھەلدا، بە پىشەننى مىكانىزمەكانى

رىزىبەندى ۋەھاۋكسارى لەنىۋان پىساۋاندا. ئەۋ  
 پىرسىارانەي كە دەبىت بىانكەين ناكۆتان.  
 ئايدا دەتوانىن پىرسىار لەسەر ياساكانى  
 جۈۋلەي سىستەمىكى باۋكسالارى بىكەين؟ چۆن  
 باۋكسالارى دەبىتتە ھۋى دروست بوونى خەباتى  
 فېمىنىستى؟ ئەۋ سىياسەتە رەگەزىانە چ جۆرىكن  
 كە دەتوانىن بىاننىن لەنىۋان رەگەزەكانى  
 كۆمەلگەكانى تىرى جگە لەسەرمايەدارى  
 پىشكەوتتوۋ؟ ھاۋدزىيەكى سىستەمى باۋكسالارى  
 چىنۋ پەيۋەندىيەكانىان چىيە بە ھاۋدزىيەكانى  
 سىستەمى سەرمايەدارىيەۋە، ئىمە دەزانىن  
 پەيۋەندىيەكانى باۋكسالارى بوونە ھۋى  
 بەرزىوونەۋەي بىزۋوتتەۋەي فېمىنىستىۋ  
 سەرمايەش دەبىتتە ھۋى دروست بوونى خەباتى  
 چىنايەتتى، بەلام چۆن لەچۈرچىۋەي كايەي  
 مېژۋىيىدا خەباتى فېمىنىزم كەلكى نەماۋە بۆ  
 خەباتى چىنايەتتى؟ لەم بەشەدا دەمانەۋىت  
 ۋەلامىك بۆ ئەم پىرسىارە بدۆزىنەۋە.

#### فېمىنىزمۋ خەباتى چىنايەتتى

لەرابرىدوۋ لە ئىستەدا، پەيۋەندى نىۋان  
 فېمىنىزمۋ خەباتى چىنايەتتى يان ئەۋە بىۋرە  
 لەدوۋ رىگەي تەۋاۋ جىاۋازدا بوون (فېمىنىزمە  
 بۆرژۋاكان) لەلەيەكەۋەۋ (خەباتى چىنايەتتى)  
 لەلەيەكى ترەۋە، يان لەناۋ چەپدا ماركسىزم  
 بەسەر فېمىنىزمدا زال بىۋرە. بەتېۋاننىن لەمەي  
 دىۋايىان، دەردەكەۋىت كە سەرەنجامى ھىزى  
 شىكارى ماركسىزمۋ دەسەلاتى پىساۋان بىۋرە لەناۋ  
 چەپدا. ئەمانە تىكۆشانە كراۋەكانۋ شىۋىنگەي  
 ھاۋدزى ماركسىيە فېمىنىزمەكانىان لەچەپدا  
 دروست كىرد.

زۆرىيە ئەۋ فېمىنىزمانەي كە خۇشيان  
 بەرادىكال دەزانن (دژە سىستەم، دژە

سەرمايەدار، دژە ئىمپىريالىست، سۆشپالىست،  
ماركسىيە ۋە ھەر جۆرىكى (تر) لەسەر ئەو رايەن كە  
بالى رادىكالى بزووتنە ۋەى ژنان تواناي جولەى  
لە دەست داۋە لە كاتىك دا بالى لىبرال كاتى  
بە دەست ھىناۋە بىۋ بەرەوپىش چوون،  
بزووتنە ۋە كەمان لەو سەردەمە ھەست بزووتنە پىر  
چوستو چالاكىيەيدا نىيە كە گرنگ نەبىت چىمان  
كردوۋە - بىۋ بەرەز كەرنە ۋەى ھۆشيارى، بىۋ  
راكىشانى زىاترى ژنان (تەننەت زىاتر لە ۋەى  
بتوانىست بە ئاسانى رىك بخرىت) بىۋ ناۋ  
بزووتنە ۋە كەمان، بىۋ زىاتر خستە پىش چاۋى  
كىشە كانى ژنان لە كۆمەل دا، ھەمىشە بە ۋ  
رىگايانەى بە شىۋەيەكى بنەپەتى بەرەنگارى  
پەيوەندىيە كانى ھەريەك لە باركسىسسالارى ۋ  
سەرمايەدارى دەبنە ۋە لە كۆمەلگ دا.

ئىستىلا ھەستەدە كەين چەند بە شىۋىكى  
بزووتنە ۋە كە لە قەفەس نراۋى ۋ "فېمىنىزم" دژى  
ژنان بە كار ھىناۋە، بىۋ نمونە، لە دۆزە كانى  
دادا كاتىك دۆزگەرەن دەلىن ئەو ژنانەى لە  
ھاۋسەريە ماۋە دىژەكەن دىنە دەر كە تىاياندا  
كەيبانۋ بىۋى پىۋىستىيان بە (نەفەقە) نىيە  
چونكە ھەموان دەزانن ئىستىلا ژنان سەربەست  
كراۋى. شىكسىتى ھەتا ئىستىلا زامەن كەرنى رىپەۋىك  
بىۋ "باش كەرنى مافە كانى يەكسانى Equal Rights  
Amendment" لە ۋلايەتتە يەكگەرتوۋە كەن دا  
رەۋايەتى ئامادە بىۋى ترسى ژنان لە ۋەى كە  
بە كار ھىنانى فېمىنىزم دژى ژنان بەردەوام بىت  
دەردە خات، ھەروەھا ئامازەش بە پىۋىستى  
حەقىقى ئىمەش دەدات بىۋ جىگەر كەرنە ۋەى  
بزووتنە ۋە كەمان، بىۋ شىكەرنە ۋەى ئەرەى بىۋچى  
بەم شىۋىدە لە قەفەس نراۋە. شىۋىكى لۆجىكىيە  
بىۋ يارمەتى لايەلەى ماركسىيەت لايەكەينە ۋە لە ۋ  
جىگەر كەرنە ۋە يەدا چونكە تىۋرىكى پىشكە ۋە ۋى  
گۆرەنى كۆمەلايەتتە. تىۋرى ماركسى باش

گەشەى كەردوۋە بە بەراۋەد بە تىۋرى  
فېمىنىستى ۋە ھەۋلمان دا بىۋ بە كار ھىنانى، دەبىت  
ھەندىك جارى لە ئامانجە كانى فېمىنىست لايەتەين.  
چەپ ھەمىشە ھاۋدژ بىۋە سەبارەت بە  
بزووتنە ۋەى ژنان، ھەمىشە ۋە كە ترسناك بىۋ  
مەبەستى شۆرشى سۆشپالىستى سەيرى  
كردوۋە. كاتىك ژنانى چەپ پىشكەرى فېمىنىزم  
دەكەن، رەنگە ئەمە ھەپەشەيەكى تايپەتى بىت  
بىۋ پىۋاننى چەپ. بىگومان چەندىن رىكخراۋى  
چەپ سىۋد لە ھىزى كارى ژنان دەبىنن. لەبەر  
ئەۋە، چەندىن شىكەرنە ۋەى چەپ (لە شىۋە ساۋى  
پىشكە ۋە ۋە كەنەش دا) خىۋ - خىمەت كەرنىن  
بە ھەردوۋ شىۋەى تىۋرى ۋ سىياسى. ھەۋلەدەن  
كار لە ژنان كەن ۋاز لە ھەۋلەكەن بەبىن بىۋ  
پىشكەتنى تىگەيشىستىكى سەربەخۇ بىۋ  
بارودۇخى ژنان ۋ گونجاندنى شىكارە كانى چەپ  
لەگەل بارودۇخەكە دا. سەبارەت بە ۋەلامى ئىمە  
بىۋ ئەم فەشارە، ئەۋە شىۋىكى سىۋىشتىيە كە لە  
كاتىك دا بەلەى شىكار كەرنى ماركسىيە دا دەچىن،  
ھەۋلەدەين لەگەل "برايەتتى Fraternity" دا  
پەيوەندى كەين بە بە كار ھىنانى ئەم نمونەيە، ۋ  
رەنگە ۋاز لە رەۋاى دان بەشەباتەكەمان بەبىن  
بىۋ (برايەتى) ۋە كە لە ھەۋلەدان بىۋ شىكەرنە ۋەى  
رەۋشى ژنان بىۋ باشكەرنى پىسادە كەرنى  
سىياسىمان. لە كۆتايى دا، چەندىن ماركسىيە قىل  
بىۋىن بە شىكەرنە ۋەى ساۋى ماركسىيەت بىۋ  
كىشەى ژنان. پىۋىستە ۋە كە بە شىۋىك سەچىنى  
كرىكار سەيرى ژنان بىگىست، خىمەباتى چىنى  
كرىكار دژى سەرمايەدارى پىۋىستە پىش ھەر  
مەملەتتەكى نىۋان ژنان ۋ پىۋان بىكەۋىت. نەبىت  
مەملەتتى (رەگەز - Sex) موداخەلەى ھاۋكارى  
چىنايەتى بىكات.

لە كاتىك دا رەۋشى ئابۋىرى لە ۋلايەتتە  
يەكگەرتوۋە كەن دا لەم سالانەى داۋىدا خراپتر بىۋە،



شىكرىدەنە ۋە ى باۋى ماركسىيەت خۇى جىگىر كىرۋىتە ۋە. لى شەستەكاندا بزۋوتنە ۋە ى مافە شارستانىيەكان، بزۋوتنە ۋە ى ئازادى قسەكىردنى خۇيىندىكاران، بزۋوتنە ۋە ى دژە جىەنگ، بزۋوتنە ۋە ى شەپانگىزى پىشەيى وگرووپە يەخە سىپىيەكان (White Collar groups)\* ھەموۋان كىشە ى نۇيىيان بۇ ماركسىيەكان بەرزكىردە ۋە. بەلام ئىستەگەرپانە ۋە ى گىرقتە ئابورىيە ئاشىركاكانى ھەروەك ھەلاۋسان و بىكارى گىرنگى ئىم داۋاكارىيانەيان شاردۋتە ۋە ى چەپىش گەرپاۋنەتە ۋە بۇ "بەپرەتەكان" سىياسەتە تەسك دىارىيىكراۋەكانى چىنى كىركار.

گەشەكىردنى "رىبانى ماركسى-لىنىنى" ەكان دژە فىمىنىستىيان ھەلېژاردۋە لى رىپازو پىراكتىكىدا. ھەروەھا ئامارەش ھەن بۇ دابەزىنى كىشەكانى فىمىنىست لى چەپى ئىكادىمىدا. پەرۋشى رۇژانە لى كۇنفرانسەكانى چەپدا دىار نامىنىت.

فشارەكانى سەر ژنانى رادىكال بۇ ۋازىھىتان لى شتە ساۋىلكەيىو بوۋنە شۇرپىشگىرپىكى "جىدى" زىيادى كىردۋە. بە بەراۋىركىردنى لى گەل ھەلاۋسان و بىكارىدا كارەكە ى ئىمە ۋەكو بەفېرۋدانى كات دەرەكە ۋىت. ئە ۋە ى نىشانە ى بالادەستى نىرە كە بىكارى ئىمە ھەرگىز لى قەيرانىكدا حسابى بۇ نەكراۋە. لى زۇرپە ى قەيرانەكانى داۋىدا ئەۋانە ى (1930) ەكان، مەزىنترىن بىكارى بەشىۋەيەكى لىيەنگىرى رەفتارى لى گەلدا كىرا بە بىبەشكىردنى ژنان لى چەندىن جۇرى كار-يەك كارى كىر بۇ يەك خىزان، ئە ۋ كارەش ى پىاۋان بوۋ.

سەرمايەدارى و باۋىسالىارى لى قەيرانەكاندا چاك دەبنە ۋە ى ھىز بەدەست دەھىننە ۋە. ھەروەك چۇن قەيرانە ئابورىيەكان ئەركى گىرپانە ۋە ى توانايان ھەيە بۇ سەرمايەدارى بەھۋى

راست كىردنە ۋە ى ناھاۋتايىيەكان، رەنگە ھەرواش خىزمەتى باۋىسالىارى بىكەن. سالىانى سىپىيەكان ژنانىيان گەرپاندە ۋە داۋە بۇ جىگە ى خۇيان.

خەبات دژى سەرمايە و باۋىسالىارى سەرگەۋتۋو نابىت گەرۋاز لى پىادەكىردنى لىكۇلىنە ۋە ى كىشەكانى فىمىنىزم بەھىنرىت. خەباتىك تەنبا مەبەستى پەيۋەندىيەكانى سەرمايەبىت لى چەۋساندە ۋە ى شىكىست دىنىت، لىكاتىكدا پىشتىگىرىيە نەھىنىيەكانى باۋىسالىارى لى پەيۋەندىيەكانى چەۋساندە ۋە ى لىبەرچاۋ نەگىرتىت. شىكارىكىردنى باۋىسالىارى پىۋىستە بۇ دەستىنىشانكىردنى جۇرى ئە ۋ سۇشىالىزىمە بىت كە سودمەندە بۇ ژنان. لىكاتىكدا ژنان و پىاۋان شەرىكە بەشەن لى پىۋىستى روۋخاندنى سەرمايەدارىدا (لى ھەمان كاتدا) بەرژەۋەندىيە تايىبەتىيەكانى گرووپە رەگەزىيەكان دەپارىژن، ئاشىكرانىيە لى ھىلكارىيەكە ى ئىمەدا، لىمىژۋودا، يان لىلايەن سۇشىالىيىستە نىرەكانە ۋە- كە ئە ۋ سۇشىالىزىمە ى خەباتى بۇدەكىرىت ھەمان شت بىت بۇ ژنان و پىاۋان. چۈنكە سۇشىالىزىمى مۇۋىي بەتەنھا داۋا ى كۇى دەنگ ناكات لى سەرئە ۋە ى كۇمەلگە ى نۇى چۇن دەبىتۋو مۇۋىي تەندىروست دەبىت چۇن بىت، بەلام بەشىۋەيەكى زۇر كۇنكىرتى، داۋا لى پىاۋان دەكات ۋاز لى ئىمتىيازەكانىيان بەھىن.

ئىمە ۋەكو ژنان پىۋىستە رىگە بىخۇمان نەدەين كە لى پىداۋىستى وگىرنگى كارەكانمان پەشىمان بىكىرىنە ۋە، ھەروەكو چۇن لىرەبردۋودا ۋامان كىردۋە. پىۋىستە دژى ھەۋلى ملكەچ پىكىردنى فىمىنىستەكان بۇ ۋازىھىتان لى ئامانجەكانمان بىجەنگىن چ بەنەرمى بىت يان بەرەقى.

ئەمە دوۋ رىۋوشۋىنى سىتراتىجى پىشنىار دەكات. يەكەم، خەبات بۇ دامەزىراندنى

سۆشیا لىزم دەپىت خەباتىك بىت كە تىايدا  
گرووپە بەرزەوۋەندى جىاوازەكان ھاوپەيمانىيەك  
پىك بھىتن. نابىت ژنان متمانە بەپىاوان بكەن  
دواى شۆرش سەربەستىيان بدەنى، لەلايەكەوۋە  
چونكە ھىچ ھۆيەك نىيە بۆ بىركردنەوۋە لەوۋەى كە  
ئەوان دەزانن چۆن، لەلايەكى ترەوۋە لەبەر ئەوۋەى  
ھىچ زەرورەتلىك نىيە ئەوان ئەوۋە بكەن.

لەراسستى دا بەرزەوۋەندى راسستەوخۆيان  
لەبەردەوامى چەوساندنەوۋەى ئىمەدايە لەجىياتى  
ئەوۋە پىويستە ئىمە رىكخراوۋەكانى خۆمان ھەبزو  
لەگەل بىكەى دەسەلاتى خۆمان. دووۋەم لەو  
بىروايەداين كە دابەشكردنى رەگەزىانەى كار لەناو  
سەرمایەدارى دا پىادەكردنىكى داوۋەتە دەست  
ژنان كە تىايدا فېربووين تىبگەين پشت بەيەكتر  
بەستى مرقۇف چىيەو پىويستىيەكان چىين.  
لەكاتىك دا خەباتىكى درىژيان دژ سەرمایە ھەيە،  
ژنان دەزانن خەبات بۆچى بكەن. وەكو ياسايەكى  
گشتى، شىوئىنى پىاوان لەسەرمایەدارى و  
باوكسالارى دا رىگرە لەبەردەم ناسىنەوۋەى پىاوان  
بۆ ھەريەك لە، پىويستىيەكانى مرقۇف بۆ  
پەروەردە، ھاوبەشى، گەشەكردن، و ئەگەرى  
گەشتن بەو پىويستىيانە لەكۆمەلگەيەكى  
نارىزىبەندو نا باوكسالاردا.

بەلام گەرتەنانەت ئىمە ھۆشيارىشمان  
بەرزكردنەوۋە لەوانەيە پىاوان دەستنىشانى بەھاي  
ئەو دەستكەوتانە بكەن كە لەوانەيە بەدەستى  
بھىتن بەرامبەر بەو شتانەى كە لەدەستى  
دەدەن، ئەو حالەتە ھەلبىزىرن كە خۆيان دەيلىن،  
پىاوان لەزنجىرەكان زىاتريان ھەيە بىدۆرپىتن.

وەكو سۆشىيالىست فېمىنىستەكان پىويستە  
پراكتىكىك رىكبخەين كەخەبات دژ سەرمایەدارى و  
خەبات دژى باوكسالارى ئاراستەبكات. پىويستە  
سورىين لەسەر ئەوۋەى كە ئەو كۆمەلگەيەى ئىمە  
دەمانەوئىت دروستى بكەين كۆمەلگەيەكە تىايدا

پشت بەيەكتر بەستن ئازادبوونە نەك شەرمەزارى،  
پەروەردەكردن گەردوونىيە نەك پىادەكردنىكى  
چەوسىنەرانە، و تىايدا ژنان بەردەوام نابن لە  
پشتگىرى سەربەستىيە ھەلەو كۆنكرىتتىيەكانى  
پىاوان.

### تېيىنىيەكان:

\*ساىكىك Psychic: ئەو دىاردەو بارودۇخانىن كە  
لەدەرەوۋەى ياسا فېزىكى و سىروشتىيەكانن كە پەيوەندىيان  
بەرفخ و دەروونەوۋە ھەيە.

\*\*مىتۆدۇلۇژىيائى ماركسىسى: Marxist  
Methodology رىيازىكى مىتۆدۇ لىكۆلىنەوۋەى  
ماركسىيە.

\*\*\*مىررىتۆكراتىك Meritocratic: سىستەمىكى  
ھوكمپرانىي يان كۆنترۆلكردنە كە لەلايەن كەسانى خاوەن  
توانائى پراكتىكى و رۆشنىبىرى بەرزەوۋە بەرپۆۋە دەبىرىت.

\*\*\*\*هېتېرۆسېكسى Heterosexual: كەسنىك لەپوى  
سېكسىيەوۋە سەرنجى كەسەكانى رەگەزى بەرامبەرى  
رابكىشىت.

\*\*\*\*\*ھوموفوبىيا Homophobia: نەخەشەيەكى  
دەروونىيە كە كەسى نەخۇش تىرىسى ھەيە لەكەسەكانى  
ھاپرەگەزى خۆى.

\*\*\*\*\*گرووپە يەخە سىپىيەكان White collar  
groups يەخە سىپىيەكان رەمىزە بۆ ئەو كرىكارانەى كە  
كارى دەس ناكەن، بەلام يەخە شىئەكان نىشانەى ئەو  
كرىكارانەيە كە كارى جەستەيى دەكەن واتا Overall  
لەبەر دەكەن بەواتائى بەدلە.

\*\*نېرۋىتىك nerotic: - ھەژانلىكى وەزىنىيە  
بەھۆى تىك چوونى سىستەمى دەماخەوۋە يان بەشى  
نائاگايى مىشكەوۋە روودەدات، نېرۋىتىك بەكەسنىك  
دەوترىت ئەم جۆرە نەخۇشەيە ھەبىت (عصابى)

### سەرخاۋەو پەراۋىزەكان

- ھەمىشە ئاۋەھا لىكدرارەتەوۋە "ژنو مىرد.  
يەكىك ئەويەكەش مىردەكەيە" ياسائى ئىنگلىزى وائى  
دادەنىت كە "ژنو مىرد بەھۆى ھاوسەرىتتىيەوۋە لەياسادا



یەك كەسەن، ئەمە واتا، زۆرترین بوون یان ئامادەگی یاسایی ژن لە ماوەی هاوسەریتی دا مۆلەق کراوە، یان بە لایەنی کەمەووە لە گەڵ ئەوەی مێردە کە دا تیکەڵ بوووە یەکی گرتوووە"

I. Blackstone, Commentaries, 1965, pp. 442-445, cited in Kenneth M. Davidson, Ruth B. Ginsburg and Herma H. Kay, Sex Based Discrimination (St. Paul, Minn: West publishing co., 1974), p. 117.

2- Frederick Engels, The condition of the Working Class in England (Stanford, Calif: Stanford University press, 1958)

بە تاییەتی سەیری 66-126 بکە لە گەڵ 296

3- ئەمە ئەو لێکدانە وە یە یە کە کارل مارکس نووسی: "بەردەوامی بەرھەمھێنانە وە ی چینی کرێکار، و دەبێت هەمیشە، بشارو دۆخیکی پێویستی بێت بۆ بەرھەمھێنانە وە ی سەرما یە. بەلام لەوانە یە سەرما یە داری بەسەلامەتی بەجیگە یاندنی ئەمە بۆ غەریزە ی کرێکارانی خود - پاراستن و درێژەدان بە وە چە بەجێبھێڵێت" {Capital (New York: International publishers, 1967), vol. 1, p 572}

4-Harry Broverman, Labor and Monopoly Capital (New York: Monthly Review Press. 1975)

5- دەتوانیت سەیری

"Politics of Ego: A Manifesto for New York Radical Feminists" Rebirth of Feminism, ed Judith Hole and Ellen Levine (New York Quadrangle Book, 1971), pp, 440-443 بکەیت. "رادیکال فیمینیسستەکان" ئەو فیمینیسستانەن کە دەلێن جۆلێنەری بنەپەتی مێژوو ململانێی پیاوانە بۆ کۆنترۆڵکردنی ژنان. لەم کایە دا (رادیکال) مانای دژە سەرما یە داری، سۆشیالیست

دژە کلتور... هتد ناگە یە نیت بە لکو مانایەکی دیاریکراوی هە یە لە بیروپراکاتی ئەم جۆرە تاییەتی فیمینیسست یان گروپە فیمینیسستەکان دا. دەتوانیت نووسینی زیاتری رادیکال فیمینیسستەکان، کە کاریگەرترینیان ئەوانە ی رادیکال فیمینیسستەکانی نیویۆرکە ببینیت لە

Radical Feminism, ed. Annkoedt (New York: Quadrangle Press 1972).

6- Kate Millet, Sexual Politics (New York, Aron Books, 1971). P.25

7- یەك نمونە ی ئەم جۆرە ی مێژوی رادیکال فیمینیسست کتییە کە ی سۆزان براون میلەرە Against Our Will, Men, Women, and Rape (New York: Simon & Shuster, 1975).

8- بۆ بۆچوونی زانستی کۆمەلایەتی بۆرجواز لە سەر باوکسالاری سەیری جیاکاری فیبەر بکە لە نێوان دەسەلاتی باو و دەسەلاتی یاسایی دا Max Weber: The Theories of Social and Economic Organization, ed. Talcott Parson (New York: The Free press. 1964), pp. 328-357.

ئەم بۆچوونانە ھەروەھا لە لایەن Elizabett fee باسکراون لە:

"The Sexual Politics of Victorian Social Anthropology" Feminist Studies, Vol. 1. Nos 3-4 (Winter-Spring 1973), pp. 23-29,

ھەروەھا لە لایەن Robert.A. Nisbet ھەرە The Sociological Tradition (New York: Basic Books, 1966), especially Chapter 3, "Community"

9- سەیری

The Working Life of Women in the Seventeenth Century (New York Kelly, 1969)

دا رۆلەکانی پېش - پېشەسازی ژنان و ئه و گۆرانکاریانه ی رویان دا کاتیک سهرمایه داری پېشکهوت باس دهکات، وا دهرده که ویت ئه و حاله ته بیت که مارکس، نه نگلزو کاوتسکی به ته وای ناگاداری رۆلی ژنان نه بووین له پېش سهرمایه داری دا.

13- نمونه کان وهرگیراون له

Heidi I. Hautmann "Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex", Signs; Journal of Women in Culture and Society, Vol. 1, no. 3 pt. 2 (Spring 1976) pp.162-163

14- ههروه کو چۆن یاساکانی کارگه به قازانجی هه موو سهرمایه داران دژ به ناره زایه تی هه ندیک ده کران، هه روش، رهنگه بتوانرایه یاساکانی پارێزگاری له ژنان و منالان دهریکرین له لایه ن ده وله ته وه له تیروانییکی به رامبه ر به ره مه یانانه وه ی چینی کریکار ته نها تیروانییکی ئاله تیانه ی ره تی ده کاته وه که یاساکانی کارگه و دانانی یاساکانی پارێزگاری ره وایه تی ده ده نه ده وله ت به دابین کردنی سازشه کان کسه وه لامن بسۆ داواکاریه کان چینی کریکار خۆی.

15- بۆ باسکردنی ته وای دانسانی یاساکانی

پارێزگاری و ژنان، سه یری:

Ann c. Hill "Protective labor Legislation for Women" Its origin and Effect " (New Havn, conn: yale Law School 1970)

بکه که چه ند به شیکي بلاوگراوه ته وه له Barbara A. Bacock, Ann E Freedman, Eleanon H. Norton and Susan C. Ross Sex. Discrimination and the Law: Causes and Remedies (Boston: Little, Brown & Co. , 1975)

Viana Muller "The Formeotion of the state and the Opression of Women: Some Theretical Considerations and a case Study in England and Wales "Review of Kadical political Economics, Vol. 9, no. 3 (Fall 1977), pp7-21.

10- Gayle Rubin "The Traffic in Women", in Anthropology of Women, ed. Reiter, p. 159.

11- Mohun, Himmelweit ده ستیشانی

ده که ن که هه ردوو جوړه که ی به ره مه یان (خه لک و شته کان) به شیوه یه کی لوجیکی پیویستن بۆ وه سف کردنی مۆدیکی به ره مه یان چونکه به هوی پیناسه کردنه وه مۆدیکی به ره مه یان ده توانیت خۆی به ره مه یانیتته وه. هه ریه ک له جوړه کان به ته نها کفایه ت نییه له خۆی دا. بۆ ئاسانکردنی نه مه، به ره مه یانانی شته کان پیویستی به خه لکه، به ره مه یانانی خه لک پیویستی به شته کانه. هه رچه نده مارکس پیویستی سهرمایه داری به خه لکی ده زانی به لام خۆی خه ریک نه کرد له گه ل ئه وه دا که چۆن به ره مه یاتوون یان لایه نه په یوه ندیداره کانی نیوان دوو جوړه که چی بوون. سه یری

Himmelweit and Muhen

"Damestic Labour and Capital

12- گرنگه ئه وه بیتته وه بیر که ژنان له ماوه ی پېش پېشەسازی دا به شداریه کی گه وره ی مانه وه ی خیزانیان کردوه - یان به به شداریکردن له پېشەیه کی خیزاندا یان به چالاکیه کشتوکالیه کان. ئه م به شداریکردنه بۆ ده ستییکردنی به کاری کرئی ژنان یارمه تی ده رو پیویست بوو بۆ سه ره به خو بوون له پیاوان له خیزان دا. که واته جیا بونه وه نوئ که له به ره وه نه بوو که ژنان داها تیان ده سته کوت، به لکو له پشت کۆنستروالی میرده کان یان باوکه کانیانه وه ئه و کاره یان کرد Alice Clark له کتییی



هەروەها سەیری "Job" Hartmann  
Sergregation by Sex" pp, 164-166

16- هارتمان لە "Women's Work" دا  
مناقەشەى ئەو دەکات کەژنی کارنەکەر وەکو  
ستانداریکی ژيانی نێر لەسەرەتایی سەدەى بیستەم دا  
سەیرکراوە، سەیری ل 136 ژمارە 6 بکە Grestein  
لە "Domestic Work" دا پێشنیار دەکات کە  
ستانداری ژنە کرێکار دیتە ناو دیاریکردنی بەهای هیزی  
کاری نێرەو، سەیری ل 121 بکە

17- گرنگی ئەو راستیەى کەژنان کاری  
خزمەتکردنی پیاوان لەمال دا بەچاکتر دەزانن نابێت ژۆر  
جەخت بکریتە سەر. هەروەك Pat Mainardi ووتی  
لە The Politics of Housework دا  
"پێوانەى چەوساندنەوێت لەرادەى بەرەنگاری ئەودایە"  
(in Sisterhood is powerful, ed.  
Robin Morgen {New York: Vintage  
Books, 1970}, p451).

وتارەکەى ئەو هەروەکو فایەرستون Firestone  
لەسەر خۆشەویستی گرنگە بۆ نێمە، شیکردنەوێهکی  
پەيوەندیەکانى دەسلەلاتە لەنیوان ژنان و پیاوان دا  
هەروەکو بەنمونه کاری مال روئکراوەتەو.

18- بۆ تیروانین لەقوتابخانەى فرانکفۆرت سەیری  
ماکس هۆرکهایمەر بکە لە "دەسلەلات و خێزان" دا  
Max Horkheimer "Authority and  
the Family" in critical Theory (New  
York: Herder & Herder, 1972)  
هەروەها سەیری پەیمانگەى فرانکفۆرت بۆ  
لیکۆلینەوێهى کۆمەلایەتى "The Family" لە  
Aspects of Sociology (Bastor:  
Beacon, 1972).

19- بۆ نمونە، خواوەن پێشەسازیهکانى  
Milwauke کرێکاران لەبەرەمەهێنان دا بەدەرەجەى  
یەك بەگوێرەى گروپە رەگەزیەکان رێک دەخەن، بەلام  
دواتر هەموو کرێکارانیان فێرکرد بەئینگلیزى بدوین،

لەبەرئەوێ تەکنەلۆجیاو پێویستیە گونجاوەکانى  
کۆنترۆلى کۆمەلایەتى گۆپاون سەیری  
Cerd Korman, Industrialization,  
Immigrants, and Americanizers, the  
View from Milwaukee 1866-1921  
(Madison: The state Historical  
society of Wisconsin, 1967)

20- Carol Brown، لە Patriarchal  
Capitalism دا، بۆ نمونە مناقەشەى ئەو دەکات  
کەنێمە لە "پشت بەستن بەخێزان" هەو بەرەو "پشت  
بەستن بەپێشەسازى" باوکسالارى دەپۆین لەناو  
سەرمايه دارى دا.

21- Jonathan و Richard Sennett  
لە Cobb  
The Hidden Injuries of Class دا  
(New York: Random House, 1973)  
کەشفى جوړى هاوشیۆهى دیاردەى سایکۆلۆجى  
پەيوەندیەکانى نیوان ریزیەندى پله و پایەى نیوان پیاوان  
دەکەن لەکاردا.





## ئايىن لەنيۇ سىياسەتدا

◆ تېد. س. ليولن

● لە ئىنگىلىزچە: دانا سەردار و

ئاسۇ جبار

رەۋايەتچىسى بىلەن سىياسى بىلەن قۇناغە سىياسىيەكان. ئەۋرۇكە ئەستەمە مەملەنئى سىياسىنى ھەردو دەۋلەتنى ئىيران و ئىراندا لە مەملەنئى ئاينى جىباكرىتەۋە. بەھەرچە لە كۆمەلگە پېشش - پېشە سىياسىيەكاندا "دواكەۋتەكان" بەپېچەۋانە كۆمەلگە ئالۋىز پېشكەۋتەكانەۋە سىنورى نىۋان سىستەمە فەرىيەكانى ئاين و سىياسەت و ئابورى و خىزمەتە نىزىكەتە Kinship كەمتر دەرنەكەۋىت و لەيەكەرىش جىناناكرىتەۋە. ھەرۋەھە ئەفرىقىيەكى پالئوراۋ بۇ سەۋكەيەتە كەرنى خىلئەك ۋەكى خۇي پەنا ئەباتەبەر پۇخى ۋەچەكانى پېشەۋ. ۋەك پىشتىۋانەك ئەمەش بۇخۇي گەپانەۋەيەكە بۇ ھىزەكانى سەۋو - سىرۋىت natueral Super بەلام ئەم گەپانەۋەيە زىياتەرنىيە لەگەپانەۋەۋە پازىۋونى سىناتۋىكى پالئوراۋى

پېدەچى ئەۋۋەيە "جۇرچ بالاندئ - 1970" راست نەبىت كەدەلئ "ھەمىشە پىرۋىزى وجودى ھەيە لەنيۇ سىياسەت دا، بەلام بەدەگمەن دورە لىۋەي. بەھەمان شىۋە "مايرون ئارانوف" سەرنجى ئەمەي داۋەۋە لەباسىكى دا ئەلئەت: ھەر لەسەرەتەي شارستانىيەۋە سىياسەت و ئاين ئاۋىزانى يەكتىۋون". بىنەرانى فىلمى كلاسىكى پىرۋاگەندە ئامىز "لىفى رايڧىنستال" كە لەژىر ناۋىشانى "سەركەۋتنى ئىرادەدا - لەسالى 1934 دا لەتۇرمبىرگ لەكۆنگرەي پارتى نازىدا پېشكەش كرا" سەيرىان لەۋەھات ئايا تەماشى كۆۋۈنەۋەيەكى سىياسى دەكەن يان سىرۋىتىكى ئاينى. بەھەمان شىۋەش "بەيان" سەربەخۇي ئەمىرىكاۋ دەستۋورى ۋەتەنە يەكگرتەۋەكانى ئەمىرىكا پىرۋىزىيەكى پەنھانىان لەنيۇ خۇياندا جەشارداۋە كە بۇ خۇي لەتۋانايى دايە

سەرۆكايەتى ولاتە يەكگرتووہكان بۇ پشستىوانى  
 كۆمپانىيەكى گەورەى بازىرگانى يان پيشەسازى  
 بۇ بەئەنجام گەياندنى ھەلمەتتىكى سياسى. لەتەك  
 ئالۆزبوونى كۆمەلگەى پيشكەوتوودا ئەستەمە  
 دەورو كاريگەرى ئاين بدۆزىنەوہ لەنىو سياسەت  
 دا. ھەروەھا ئەبىنن دەسەلات لەئاستە  
 جياجياكان دا پشت ئەبەستتت بەھىزەكانى  
 سەروو سروشە، بۇ نمونە لەلاى "ئەسكىمۆكان"  
 شامان shaman ئەو پياوہىيە كەزۆرتىن  
 دەسەلاتى ھەيە بەوہى تواناى پەيوەندى كەردنى  
 ھەيە بەجىھانى روجەوہ. ھەروەھا لەنىو  
 خىللەكانى ھۆپى Hopi باشورى پۆژئاواى  
 ئەمريكاش دا دەسەلاتى سياسى بەھۆى سرووت و  
 سەماو پىكخراوہ ئاينىيەكانەوہ دەكەوئتە نىو  
 مشتموپرىكى بەرفراوانەوہ. ھەرزەھا ئيسرائىلى  
 مۆدرىنىش سەرەپاى ئەوہى كە ولاتىكى  
 پيشكەوتووہ لەپرووى پيشەسازىيەوہ بەلام  
 لەپرووى نىو نەتەوہىيەوہ بەپشستىوانى  
 بنەمايەكى ئاينى تەقلىدى Tradition نمايشى  
 دەولەتتىكى بەھىز دەكەت. ئاسايىيە گەر  
 لەلايەكى دىكەوہ ئامازە بەو كۆمەلگايانەش  
 بەدەين كەسەرقالى راووشكارو ئەمباركەردن  
 "كۆكەردنەوہەن Hunting gathering" وەك  
 كۆمەلگەى كۆنگ "Kong" و گرووپە خىللەكانىش  
 وەك "يانۆمامۇ" ھەروەھا دەولەتەش وەك  
 "كوبا" لەنىو ئەم كۆمەلگايانەدا ئاين دەورو  
 كاريگەريەتيەكى نيمچە ھاكەزارى ئەبىنن.

ئەو دەورەى كەئان و ھىزەكانى سەروو  
 سروشە لەنىو سياسەت دا ئەبىنن سى  
 خەسلەتى ديارىكراويان ھەيە:—

— حكومەت بەتەواوہتى پشت ئەبەستتت  
 بىسەئان وەك لەسسىوكراتىدا "Theochraty"  
 بەرچا و ئەكەوئت.

— ئاين بەكارئەھىنرئت بۇ بەخشىنى  
 رەوايەتى بەدەستەى دەسەلاتداران "ruling elite"

— لەوانەيە ئاين لەنىو بىروپاوہرە  
 تەقلىدىيەكان دا نمايشى بونىادى ژىرخان بكات وە  
 لەتواناش داىە بەكاربىرى و يارى پىبكرى لەلايەن  
 ئەوانەى لەھەولى گرتە دەستى دەسەلاتدان.

### رەوايەتى پىرۆز: Sacred Legitimacy

ھىچ جياوازيەك بەدى ناكريت لەنىوان  
 دەولەتى ئاينى "سىوكراتى" و دەولەتى علمانى دا  
 "secular state" بەو بەلگەيەى كەلەواقع دا  
 بەشىوہيەك لەشىوہكان سەرجم دەولەتە پيش  
 —پيشەسازىيەكان "دواكەوتووہكان" پىويسىيان  
 بەجۆرىك لەرەوايەتى "خودايى" ھەيە. ھەروەھا  
 ئىدارە ئاينىيەكانىش پىويسىستە لەسەريان  
 چارەسەرى كۆمەللىك لەكىشە علمانىيەكان بكن  
 وەك بەرگريكەردن و بازىرگانى و دروستكەردنى  
 پىگەوبان و ئاوو ئاوہپۆ؟ بەم پىيە ئەو جەختە  
 ئاينىيە تەمسىلى بارودۆخىكى چەندايەتى ئەكەت  
 نەك چۆنايەتى. تەنانەت لەوبارودۆخانەشدا  
 كەئان دەورىكى كاريگەرى تيادا ئەبىنن ھىشتا  
 علمانىيەت و بىرۆكراتىيەتى رەھمبسانى لەيەكەرى  
 جيائەكرىنەوہ وەك لەكۆمەلگەى سسەرەتايى  
 "ئىنكاومايا" دا بەدى ئەكرىت، لەكاتىك دا  
 كە "رەبەنەكان" ئەو دەسەلاتە مەزنەشيان ھەيە  
 بەلام ئەو دەسەلاتە نىيە بتوانرئت لەنىو  
 چالاكىيە دونيايىيەكانى حكومەت دا بەكاربىرى.  
 بۇ نمونە پادشا كاريزماتىيەكان يان پىرۆزەكان  
 "وەك پاپا" لەبۆنە ديارىكراو و رەسمىيەكان دا  
 نمايشى پىرۆزى خويان ئەكەن.

لەسالى "1978" دا "جاكۆب جانسن" باسى  
 لەوہ كەردووہ كە بەھەمان شىوہ ئەم حالەتە



لەلای فیرعەونی یەکانی میسریش ھەبوو، فیرعەونەکان یەکیک بوون لەوانەى کەسیستى گەردوونی "مەئاتیان Māat" پى بەخشرا بوو ھەر ھەما پارىزگاریان لیکردووە لە ھەمان کاتیشدا ملکەچى ئەو سیستەمە بوون. فیرعەونەکان خۆیان "تابو" بوون "Taboo" لەگەڵ ئەو ھى کە نفوزىکى گەورەشیان ھەبوو بەلام توانایى خەلقکردنى پەرچوووەکانیان نەبوو کەچى ملکەچى یەزدان بوون و ناچاربوون بەشیوازیکی تەواو دونیایى کارو فرمانى دەسلەلات بەرن بەرێو. لەئێو ئەو میلەتانەى کە دەوڵەت تیايدا دابەش نەبوو بەسەر چەند بەشیکیدا وەک کۆمەلگە پيشکەوتوو پيشەسازىەکان کەمترین گرفتیان ھەيە لەمامەلەکردنى "مروفت و یەزدانى"، "پیرۆزو دونیای دا". "لوسی می" لەسیستەمى سەرۆکایەتى ئەفریقادا تیبینى ئەو ھى کرد کە کاریگەریەتیەکی ئەوتوى "دوومەرجى بنەرەتى" ھەيە کە پیکھاتوون لە: پشتیوانى کۆمەلایەتى و ھیزو توانایى پادشایى ھەلبرێردارو بۆ پەيوەندى کردن بەبوونە وەرانى سەر و سروشتەو، واتە سەرۆک پيوستى بە پشتیوانى جەماوەر ھەيەو لە ھەمان کاتیشدا پيوستى بە پەرەوایەتیەکی پیرۆزى ھەيە. یەکەمیان سەرچاو ھەي دەگەرێتەو بۆ کەسایەتى دانسقەو بە توانایى مەلیک و داواکاری یە راست و پەرەواکانى لەسنوورى باسا تەقلیدیەکان دا لەپیتاو گەشتن بە عەرشى پادشایەتى. لە ھەمان کاتیشدا پيوستى بە دەستە بەرکردنى پەرەوایەتیەک ھەيە ئەویش بـە ھۆى بەستەنەو ھى خۆیەو بە ئەفسانە یەکەو ئەو ئەفسانە یەش بریتى یە لە پالەوانىکی بـە توانای سەر و سروشت کە لە سەرەتاو دامەزینەى ئەو کۆمەلگە یە بوو یاخود وەچە یەکی بەرپرسىار بوو لە پووداوە گرنگەکانى میژووى ئەفسانە یى ئەو کۆمەلگە یە بۆ

نمونه خيلى شايلىك "shilluk" لەسۆدان باوە پريان وایە کە پالەوانىکی "نیمچە خودایى" بە ھۆى خالى تىپەرپوونى داستانەو ھەستاو بە خەلقکردنى مایلە تەکەیان "کۆمەلە کەیان" و لادىکانى دروستکردووە و ھەر ھەما دۆزەرەو ھى بە شکار یە بنەرەتیەکانى کۆمەلگە کەیان بوو. ئەم پالەوانە نەمرە "نیکانگ.. Nyikang" ئەو ھەندەى نەخایاندو دیارنە مار روحيانە تەکەى چوو ئەو جەستەى سەر جەم ئەو پادشایانەى کە دەگەشتنە عەرشى سەرۆکایەتى خيلى شايلىك. "خيلى شايلىك" تەنھا کۆمەلگە یەکی نوێ بوون کە "جیمس فریزەر" ھەلبرێاردن بۆ کتیبە کەى نوێ کە دەلێ: پاشاکان سەرچاوە ی سەرەکی پیتو بەرە کەتى زەوى و زارو مەرپو مالات بوون، بەبروای "فریزەر" ئەم پادشایە پيش ئەو ھى پیر بێت لە سرووتىکی تایبەتدا کوژرا، بۆ ئەو ھى ئەو ھیزو توانستە پەنھانەى خۆى وەک خۆى بمینیتەو و بچیتە ئێو جەستەى ھەریەکیک لەو سەرۆکە گەنجانەى کە دەگەنە عەرشى پادشایەتى. ھەر وەک چۆن ئەو بارەرە راستە کە دەلێ ژمارە یەکی ژۆر نە پادشایانەى لە شەرەکان دا کوژراون یان تیرێکراون بە ئەم ئەو باوەرە ھى کە باس لەو دەکات کە ئەو پادشایە لە سرووتىکی تایبەت و دیارکراودا کوژراو وەک بەشیکی بنەرەتى لەئێو ئەفسانەى "شايلىك" دا دەمینیتەو. لەکاتێک دا "فریزەر" تەئکید ئەکاتە سەر بە ھای پەمزی پیتو بەرە کەت لە ھەمان کاتیشدا گەشتە دۆزینەو و پيشکەننى پەرەزىکی گرنكى سیستى سەرۆکایەتى ئەفریقى ئەویش دەسنیشانکردنى پەمزی کەسایەتى "شا" وەک ھاوتای بەرژەو ھەندى ھەسو کۆمەلگا.

لە ھەمان کاتدا سروتە تاینى یەکان چەند رەزىفە یەکی سیاسیشیان ھەيە ئەو ھەندەش ھەلئەسن بەنمایشکردنى یەک لەدوایەکی ئەو

ئەفسانەلەرنى كەپەلەتلىك خۇيان ھەيەت  
لەتوانا ياندايە خەلكانى كۆمەلگە لەپىشتىنەيەكى  
پىرۇزدا يەككەن ۋە ئەمەش بۇ خۇي بالا  
دەپتە ۋە بەسەر سەرگەم بەرژە ۋەندىيە  
تايىيەتەكانى تاك دا يان مەلەلەنئى پۇژانەدا،  
ھەرۋە ھەيەت ھەيەت پەنەلەن ۋەچەكانى  
پىشۋە ۋە پەرەتەت بەكۆمەلگە.

لەنئە ھەندى كۆمەلگە "لامرەنئى" ش دا  
ئامەنگە ئاينىيەكان سەرچاۋەيەكى بىنەپەتە  
جىگىرەبۈننى كۆمەلگەن، بۇ نەمۇنە لەلەي ھەندىيە  
پەسەنەكان "Plain Indian" خىل تەنە ۋەماۋەي  
دو ھەفتە كۆتە ۋە ۋەش لەپىنا ۋە سازدانى  
سەماي خۇردا "Sun -dance" ھەر لەكەتەشدا  
ئەنجۈمەننى سەرۋەكەيەت خىل كۆتە ۋە ۋە لەپىنا  
دەركەرنى بىرپارەك دا، لەكەتەكەدا كە "پىراسكەي  
دەرمان"، كە ھەردو گروپى ئاينى ۋە عىلمانى  
گە ياندا دەسەلەت دەستە ۋەستى دەكەد.

### مامەلەكەت بەرەمەزە ئاينىيەكانە ۋە

#### لەكۆمەلگە لۇگابرا دا :-

"سەرۋە سەرۋەت "مىتافىزىكا" نەمەشنى زىاتەر  
لەكۆمەلە بىرۋە ۋەپى ناكارىگەر دەكەتە  
ۋەكچۈۋى پەردە ۋە ۋە ۋە شەنۋە بۇ پەفتارى  
سىياسى. ئەم بىرۋە ۋەپەنە جىگەي يارى پىكەرنەن  
لەلەيەن ئەۋكە سەنەي لەپىشپەكەي دەسەلەتەن ۋە  
ھەرۋە ھەلەلەيەن ئەۋەنەشەۋە كەپىشتىۋەننى  
پىشپەكەرانى دەسەلەت دەكەن.

بەھەمان شىۋە ئەم بارۋەخە لە "لۇگابراي"  
ئۆگەندەدا نەمەشنى سىستەمى سىياسى ئەكەت.

ئەم كۆمەلگەيە سىستەمىكى خەمەيەتە  
"نەزىكەيەتە - Kinship" ى كلاسكى پۇلەنكەراۋى  
ھەيە ۋە ھىچ جۆرە سىستەمىكى ھۆكەمەننى نەۋە  
لەپىش زەمەننى كۆلۈنەلەيەم دا. بچۈكەتەن

يەكەي كۆمەلەيەتە ئەم كۆمەلە بىرەتە  
لەكۆمەلگەيەكى باۋەكسالارى ناۋچەيە  
كەپىكەتەۋە لەچەند دەستە كۆمەلەكى خىزانى ۋە  
چەند دەسەلەتەن ۋە دەسەلەتەن لەسەر  
بەنەمايى سىستەمى گەرە ۋە بچۈك بەسەر كەسەكان  
دا دابەش ئەكەن. لەكەتەكە دا گەنچە بەتەۋەكان  
گەرەدەن ۋە لەپىنا ۋە ۋە دەسەلەتەن  
دەكەتەن مەلەلەنئە لەتەك پىرەكاندا.  
لەبەرەۋەي پىگە نەئەدرا توندوتەيى لەنئە  
خىزاندا بەكارىيەت لە بەرەرەكانىەكاندا، دەۋەيە  
مەلەلەنئى نەۋەكان لەپىگەي شىۋەزى ئاينىيەۋە  
چەرەسەر بىرەتە. ئەگەر لەيەنەكى مەلەلەنئەكە  
نەخۇش كەتە ۋە كاھىنەكان سەلمەندىان  
كەدۋەنەكەي پۇجى باپىرانى لىھەندەۋە، ئەۋە  
ئەۋكەسە "جادۋەگەرەي" كە پۇجەكەي  
بانگەشەت كەدە ۋە پەلە ۋە پەيە زىاتەر دەچەسپەت.

"لەلەيەكى دىكەۋە ئەگەر ھەتە دەسەلەتەن

لەۋە ۋەپەدا بۈۋە كەبانگەشەت كەرنى پۇجى  
ۋەچەكانى پىشۋە تەنە بۇ گەشەتە بەدەسەلەت  
يان تەنە ۋەمانەۋەي دەسەلەتە بەبى ھىچ سۈدۈۋ  
قازانچىك بۇ ئەندامەننى خىل يان "ۋەچەكان" ئەۋە  
ئەم لەيەنە تاۋەنبار ئەكەن بەۋەي كەجادۋەگەرە  
ئەمەش دەپتە ھەيە ئەۋەي شۈيەنگەي خۇي  
لەدەست بەتە. ھەندەك جىۋەزى ھەيە لەنئەۋە  
ئەم دوۋە ۋەكەرنەدا، بەلەم كارىگەرەتە ھەردوۋ  
ۋەكەرنەكە پىكەتەۋە لەبەخىشنى پەۋەيەتە يان  
لەنەۋەرنە دەسەلەتە تاكە كەس "بەم پىيە  
شۈيەنگەيەك ئەۋەزەۋە، كەتەيەتە بەيەرىكەرن  
بەسىستەمى بىرۋە ۋەپەكانەۋە لەگەل ئەۋەشدا  
ئەم يارىپەكەرنە تەنە لەلەيەن ئەۋە ئەندامەۋە  
بەپىۋەنەبەرى كەتەۋەگەلەن ۋەگەرەتە بۈۋە "ۋەتە  
بەشەدەۋەننى پىۋەسەكە" بەلەكە ئەم يارىكەرنە  
لەلەيەن كۆمەلەننى خەلەكە پىشەنگەۋە نەيەرى



پوچه كانه وه ده گاته بريارىك هه روه ها مملانى  
 نيوان كومه له نيوخوى يه كان گرفتارى ئه م جور  
 ريگه چاره يه نابن له به رنه وهى بانگهيش كردنى  
 روى (خيو) و جادو له ده روه وهى باز نهى  
 تايه فه يه كه وه هيچ سوودىكى نيه. هه روه ها  
 پالنه وان بازى و ده ربه گايه تى و جهنگه كان  
 ريگه چاره يه كى باوبون "تقليدى" بو  
 چاره سه ركردنى ئه م مملانى و به ربه ره كانiane.  
 به لام هه ميشه به كار هينانى سحر بوته هوى  
 كو بوونه وه و له يه كتر نزيك بوونه وهى دراوسى كانى  
 ئه م كومه لانه بوته وهى چتر هه ولى نه وه بده ن  
 له مملانى و به ربه ره كانيه ناشكراكان دوربكه نه وه.  
 به شيوه يه كى سه ره كى له سه ره جهم  
 بارودوخه كان دا سه روسروشت نفوزىكى سياسى  
 هه بووه له به رنه وهى ملكه چى وه چه مردووه كانى  
 پيشو بووه و هه روه ها پاداشت و سزاش به هه مان  
 شيوه وهرگيرايى هه مان سه رچاوه بووه.

هيمما گه رايى "سيمبوليزم" و سرووت له

كومه لگه مه دهنى يه كان دا يان

"علمانيه كان" دا "Symbolism"

له وانه بيت ئاسايى بيت تيگه يشتن  
 له سه ره نجامى نه و نمونه يه كى كه له ره وايه تيه كى  
 پيروزدا نمايشى جياكاريه كى ميژويى كومه لگه  
 پيش - پيشه سازى يه كان ده كات "واته كومه لگه  
 دواكه و تووه كان"، هه تا سياسيه ته  
 مه دهنى يه كانيش "علمانيه كانيش" هه نوكه ئايين  
 تيايدا ئاماده نيه، به لام به هوى نه و گرو تينه  
 سوزداره ي نه و جيهانه پيروزه ديارىكراوه وه  
 ئايين شاردراره ته وه "واته به ناديارى ئاماده يه".  
 "ديفيد كيترزهر" تيبينى نه وهى كرد  
 كه به ده ر له خه يالاتى مرقفى موديرن بو  
 عه قلانىه تى سياسه ت. به هوى وهرگرتنى

برياره كانه وه به پيى بنه مايه كى بابته تى  
 هيمما گه رايى symbolism "به نيو لايه ن و رووكاره  
 جياجياكانى سياسه ت دا بلاو ده بيتسه وه،  
 هيمما گه رايى به هوى سرووشتى خوى يه وه  
 كه نا ئاگايانه يه "لاشعورى" له به رنه وهى مه يل  
 ئه دات به مامه له كردن به ربه مزه كانه وه به وهى  
 خوى بو خوى شتيكه له شته كان. له راستى دا  
 حكومه ت و پارت و ده ولت پيكهاتىكى ربه مزىن  
 به پيچه وانه ي بيروباوه رى سه رجهم خه لكه وه  
 كه وهك بوويه كى جيگىرو سه قامگير سه ير  
 ده كرين.

هه روه ها به به رده وامى نه و پيكهات و  
 ريكخراوانه خويان له ربه مزه كانه وه وهرده گرن  
 له به رنه وهى به ته نها ربه مزه كان له توانا ياندايه  
 به جيگيرى بميننه وه. هه ر له وكاته شدا نه و  
 خه لكانه ي كه دروستكهرى نه و ريكخسراو و  
 سه روكانه هه ميشه له حاله تى ئالوگورپكى و  
 گورانندان.

به پيى "كيترزهر" هيمماكان سى

تايه ته نديان هه يه:

1- چركردنه وهى ماناكان: - بو نمونه: بوونى  
 نه و بيروكه يه ي له ولاته يه كگرتووه كانى نه مريكادا  
 هه يه كه بريتيه له يه كنه ته وه يى له ژيتر ركيفى  
 يه زداندا، هه روه ها وهك ره تكردنه وهى حوكمى  
 چه وسينه رانى نه وروپى و نيشتمان په روه رى و  
 خوشه ويستى و سوزى به رگريگردن له نيشتمان  
 له حاله تى شهرو سه ربه ستى و ديموكراتيه ت دا  
 نه مانه هه مووى ته مسيلى هيمماكان ده كهن و  
 "به هوى نه مه شه وه ماناكان له كلتيشه سازى  
 نه ستيره و هيله كانى ئالاي نه مريكادا  
 كوده بيتسه وه .. ((وهك گوزارشتيكى ناديار -  
 وهرگير)).

2- هيمماكان مانايى جوراوجور له خوده گرن،  
 واته پيكهاتون له مه ودايه كى به رفراوانى مانا

جياوازەكان - بۇ نمونە خاچى مەسىحى ۋەك  
تاكە ھىمايەك لەلەي زۆربەي كەسەكان مانايى  
جياچيا لەخۆدەگرى "يان نەمايشى ماناي جياواز  
دەكات".

3- ھىماكان خاۋەنى تاييەتمەندىيە ئالۆزۈ  
سەرلىشىۋاندەكانن بەھۋى ئەمەشەۋە ناتوانرئيت  
بەشىۋەيەكى ديارىكراۋ ديارى بىكرئيت ۋەروەھا  
مانايەكى ديارىكراۋيشى نىيە.

"سرووت" برىتىيە لەپەفتارىكى پىچراۋ  
بەتۈرپكى ھىما كارلىك- ۋەلەبۇنيادى تاييەت  
پىكەھاتۋەۋ لەشۋىنگەۋ تەنگەژە ھەلچۈۋە  
تاييەتەكان دا روۋئەدات "كىرتزەر".

لەپىي سرووت ۋەبەشدارىكردنى ھاۋلاتىيەكى  
ئاسايى لەسرووتدا ھاۋلاتى بەناچارى پەيوەست  
ئەبىت بەۋشە مەزنى تاييەتەۋە "كەتاييەت  
نىيە بەخودى تاك خۆيەۋە" ئەۋىش دەۋلەتە.

ھىماكان دەسەلات پىرۆز دەكەن. بۇ نمونە  
ئامەنگ گىپان بەبۇنەي چۈارى حوزەيرانەۋە  
"جەژن ۋ ئامەنگىكى نىشتەمانىيە لەئەمريكا"،  
رئوپرەسمى بەپىۋەچۈۋنى كۆنگرەي پارتى  
سىياسى نىشتەمانى، پىشكەشكردنى گوتارى  
"سەرۆك" يان "سەرۆكايەتى" چەسپاندنى  
دەستور... ھتە، ئەمانە ھەموۋى نەمايشى  
شىۋەيەك لەپەمز دەكەن. كەتاييدا بەتاسەۋە  
دەست لەملى دەۋلەت دەكرئيت "پرۆسەي  
ۋەفادارى - ۋەرگىپ". سرووتەكان پىۋىستيان  
بەۋەيە كەنائاسايى ۋ نائىجابى بن، بۇ نمونە  
تىرۆكردنى سەرۆك جۆن كەنەدى "Jhon F. Kenedy"

"Kenedy"، ھەروەھا تەقاندەۋەي كەشتىگەلى  
فەزايى چالنجەر، كىشەي بارمتە بيانيەكان  
لەئىران، ھەموۋ ئەمانە ئەۋ پووداۋانەن  
كەلەئاستى نىشتەمانىدان ۋەلەئاستى ژيانىشدا  
گشتگىرن ۋ ھەروەھا ۋەفادارى حزب ۋ ئايدۆلۆژيا  
بەرھەلستكارەكانى تىۋە دەگلى ۋ خەلكانىش

لەپەيوەندىيەكى جۆشداردا جۆشەدەن ۋ  
راپىچيان دەكەن بەرەۋ نەھامەتى ۋ  
چەرمەسەريەكى ھاۋبەش. مەملانىيەكى گەرەي  
ۋەك شەپى ۋلايەتە يەكگرتۋەكانى ئەمريكا  
لەگەل "عيراق" دا بەنسبەت جەنگاۋەرانەۋە  
راستىيەكى ھەستىپىكراۋە بەلام بەنسبەت  
ھاۋلاتيانەۋە "ۋاتە ھاۋلاتيانى ئەمريكى -  
ئەۋانەي لەسەر مال ۋ ھالى خۇيان دانىشتۋون -  
ۋەرگىپ" ئەم ھالەتە نەمايشى پىكەھىنەرە  
ناۋەكىيەكانى رەمزە مەزنىەكان دەكات ۋەك  
نازايەتى ۋ شانازى ۋ يەكىتى. ئەۋ سەرتاپاگىريەي  
كەپىكەھىنەري رەمىزۋ سرووتە، دەبىتە ھۋى  
ئەۋەي لەتۋانادا نەبىت پىرۆزى ۋ گەندەلى  
لەسىاسەت جياپكرئيتەۋە.

بزوتنەۋەكانى ژياندەۋە:

Revitalization movements:

لەكاتىك دا كەنەتەۋەكان بەھۋى فشارى  
دەسەلاتە دەرەكىيەكانەۋە شكست دەخۇن يان  
لاواز دەبن يان ئەۋ كاتەي لە سروشتى ئەۋ  
بارودۇخە تىناگەن كەتياي دا ئەژىن ئايىن جىي  
رەفتارى سىياسى پاستەۋخۇ دەگرئىستەۋە.  
بەتاييەت لەم بارودۇخانەدا بزوتنەۋەي ژياندەۋە  
بەئاشكرا دەرئەكەۋىت ۋەك "تۋانستىيىكى  
ھۆشيارى بەرنامە پىژكراۋ كەلەلەيەن بەشىك  
لەبەشەكانى كۆمەلگەۋە بەپىۋە دەبرى، ئەمەش  
بۇخۇي لەپىناۋ كۆمەلگەيەكى ئاسۋودەۋ  
خۆشگۈزەراندايە "wallace 1985". ئەم جۆرە  
بزوتنەۋانە تەمسىلى ۋەلام دانەۋەي  
چاۋەپوانكراۋى بەرۋراۋانبوۋنى پۆژئاۋا دەكەن.  
كە بۇ خۇي ئەۋە چاۋەپوان كراۋە كەجۆرە  
پەيوەندىك دروست بىت لەنىۋان شارستانىيەت ۋ  
كەلتورە جياچياكان دا گەر لەھەر ئاستىيىكى  
جياۋازى پىشكەۋتنى تەكنۆلۆژياشدا بن يان



لە ھەر ئاستىكى جياۋازى بەكارھىننى دەسلەپتە  
بن.

مەسىھىيەت لەسەرەتاۋە لەبارودۇخىڭ دا  
دەركەۋت كەسەرتاسەرى زەمىن لەلايەن  
رۆمەكانەۋە داگىركرابو ھەرۋەھا خۇي بۇخۇي  
خاۋەنى سەرچەم رەگەزەكانى بزووتنەۋەيەكى  
ژياندىنەۋە بوۋە.

چەند جۇرىڭ لەبزووتنەۋەي ژياندىنەۋە ھەيە  
بۇ نمونە بزووتنەۋەي ھەزارەيى "ۋاتە  
سەردەمايەتى" \* ۋ ئەم بزووتنەۋەيە تامەزىۋى  
گواستىنەۋەي تىپرامانىيە... كەتايىبەتە بەخالى  
سەرەتايى روئىاۋە - ۋەرگىپ "لەكۆمەلگەدا  
بەھۇي ھىزەكانى سەرۋو سىروشتەۋە، ۋەك  
سەماي خىۋەكان "Ghost dance" ئەم سەمايە  
زىاتر لەنيۇ خىللە رەسەنەكان دا "Plains"  
لەچارەكى كۆتايى سەدەي ھەقدەيەم دا  
بلاۋېۋە ھەرۋەھا لەژىر سايەي پەرۋەردەۋ  
زانبارىيەكانى "Wovoka" دا دامەزرا كە بۇ خۇي  
كەسىڭ بو لەھەرىتى "نىقادا" دا ئەژياۋ پىشېبىنى  
ئەۋەي كىر كەپرەگەزى سىپى پىست ۋەندىەكان  
لەكوۋرەي مەنچەنىقېڭ دا لەناۋنەبىزىن. بەلام  
تەنھا ئەۋ ھىندىانەي ھەلئەسن بەنمايشىكرىنى  
سەماي (خىۋ) ژيانىكى شەرىفانە بەسەردەبەن ۋ  
دەبنە مىراتگىرى ئەۋ جىھانەي كە "گاكان":  
تىاي دا دەگەرپىنەۋە بۇ دەشتايى ۋ خەلكانىش  
لەكۆمەلگەيەكى پىشكەۋتوۋ ۋ دامەزراۋداۋ لەژىر  
سايەي خوو ۋ نەرىتە ھىندىەكاندا بەخۇشى ۋ  
كامەرانى ئەژىن "MOONEY".

ئەم ئاينە زۆر مەرگەساتانە كۆتايى پىھات لەۋ  
كاتەۋەي كە بە سەدەھا كەس لەبەندىكراۋەكانى  
سىۋكس "Sioux" بۇئەۋەي نىمايشى سەماي  
(خىۋ) خۇيان بىكەن لەبەندىخانەكان ھەلھاتىن  
بەلام لەلايەن سوپاي ئەمىرىكىيەۋە لە

"Woanded knee" كە لەباشورى "دۆكۆتايە"  
گەمارۋدىران ۋ گولەباران كران.

لەبزووتنەۋە ۋىكچوۋەكانى مەسىھىيەتىشدا  
مەسىھىڭ خۇي بۇ خۇي ئەم گواستىنەۋەيە  
لەكۆمەلگەدا ئەھىيىتە دى. لەناۋەپاستى سەدەي  
ھەژدەيەمدا كەسىڭ لە ھىندى (سىنىكى) بەناۋى  
ھاندسەم لەيگەۋە "Handsam lake"  
ۋەدەركەۋت، كەخاۋەنى زىجىرەيەك ژياندىنەۋە  
بوۋە، ۋە بۇ خۇي رىخۇشكەرى بىروباۋەرىكى  
نۇي-بوۋە كەپىكھاتىبوۋ لەكۆكراۋەي چەند  
رەگەزىكى ئاينى مەسىھى ۋ خوو ۋ نەرىتە  
ھىندىەكان. لەگەل ئەۋەشدا ئەم ئاينە بۇ خۇي  
گەردوونگەپايى بارودۇخى داگىرىكرىن ۋ  
چەۋساندىنەۋەي ئەۋكاتەي ھىندىەكان بوۋە "ۋاتە  
خۇيان ۋەك بەرھەلىستىكارو ناپەرەزايەك دەبىنىيەۋە  
- ۋەرگىپ" - ۋە بەھۇي رىپىنەدانى توندى  
خواردنەۋەي شەرابو سووربوۋن ۋ پارىزگارىكرىن  
لەخىزان، ئەم ئاينە نۇي-يە تۋانى ھىندىەكانى  
سىنىكاۋ خىللە ھاۋپەيمانەكانى "Erikos" كە لە  
ۋىرانىۋونىكى شارستانى دا بوۋن بژىنىتەۋە.

ئەۋپۇكە ئاينەكەي ھاندسەم لەسەيڭ  
"Handsam Lake" لەنيۇ "ئەيىڭكۆسەكان" دا  
زۆر بەھىزەۋە ماۋتەۋەۋە دامەزىنەرەكەشى  
بەنسەت ئەۋانەۋە ۋەك پىغەمبەرىكى مەزىن  
ۋازەن دەكرىت. Wallace

لەسىستى نەتەۋايەتىشدا ئەۋ ۋىست ۋ  
ئارەزوۋە برىتىيە لەپىزگاركرىن "يان  
پاكزىۋنەۋەي كۆمەلگە لەپرەگەزە خىراپو  
ناچىزەكان. ۋە ۋىست ۋ ئارەزوۋش لەبزووتنەۋەي  
ژياندىنەۋەش دا "Revivalism" پىكھاتوۋە  
لەدووبارە دامەزىراندەۋەي چەرخى بەسەرچوۋى  
خۇشگوزەرانى ۋ ئاسودەگى. زۆربەي ئەۋ  
بزووتنەۋانەي كەپىكھاتەي چەند جۇرىڭ بىرىتىن  
لە "ژياندىنەۋە - نەتەۋە پەرسىتى Revivalism

and nativizm". ھەرلەدوایی بنېرکردنى پەگەزى سېي پېستەكان و كاريگەرى خراپيان لەسەر كۆمەلگە "شىتتى قالالا" وەك بزوتنە وەيەك لەسەرەتاكاني ئەم سەدەيەدا لەكىنيای تازەدا بلأوبۆو، بەلام ئەم بزوتنە وەيە زياتر مەيلى ژياندنە وەو Revivalizm و نەتە وەپەرستى nativizm ى ھەبوو ئەو كەسانەى باوەريان بەم ئايىنە ھەبوو روحيانە دووبارە دەگەرانە وە بۆ چەرخى زيرين و لەگەل باوپيرانيان دا ئەژيان "واتە لەتەك وەچە مردووەكسانى پيششوو دا ئەژيان - وەرگير "wallace".

"شىتتى قالالا" لەخيلكى ئايىنى - بازرگانى پىكها توو. واتە جورىكن لەجۆرەكانى بزوتنە وەى ژياندنە وە كە لەرېگەى سىحرە وە ھەولئە دەن بچنە نيو بازرگانى شتومەكە پۆژئاوايەكانە وە لەكاتىك دا داگيركسەران و كۆلۇنىيەالىزم بىھەوى توانستە پيشە سازىيەكانيانە وە توانيان بەئەندازەيەكى بەرفراوان شتومەك و كالا پيشە سازىيەكانى خويان وەك ئۆتۆمبيل و راديو و خواردنى قوتوو. ھتە لەگەل خويان داھيئن. بۆ تەفسىرکردنى ئەو شتومەكە سەيرو سەمەرانە ناچار دانىشتوانى پەسەنى ئەو ھەرىمانە ھەوليان دا بگەرېنە وە بۆ چەمكە پۆشنېرىيەكانى خويان. لەبەرئە وەى ئەم ميللەتانە راستەوخۆ بەچاوى خويان سېي پېستەكانيان ئەبىتيبوو ئەم شتومەكانە دروستبەكەن بەلام بەھوى پاپۆرو فرۆكە بارھەلگەرەكانە وە دەگەشتە دەستيان بۆيە ئەمە بوو ھوى ئە وەى تەسەورى ئە وەبگەن كەببانييەكان "يان سېي پېستەكان" خاوەنى توانستىكى سىحرين، لەوانەشە بەھوى نھيىنى ئەو چەند ووشە سەيرە وە بىت كەلەسەر پارچە كاغەزى سەرشتومەكەكان دەنووسرا، يان

لەوانەيە ئەو ويئانە بەھوى سرووتى كەسايەتى سېي پېستەكانە وە دروست بوويىت، بۆ نمونە لەكاتىك دا كە سېي پېستەكان لەمارشيكى سەربازى دا ھەلەسن بەرپيوانيكى سەربازى و چەكەكانيان بەدەستە وە دەگرن يان لەكاتىك دا كە بە جلوبەرگى پەسمى و بەبوينباخە وە بەكۆمەل لەسەر مېزى نان خواردن دانەنیشن، كەواتە ئەمانەن ئەو شتومەكانە ئەھيئن.

يان لەوانەيە ئەو فرۆكەخانەيەى دەرە وەى جەنگەل و يان ئەو نمونەيەى كەويكچوى فرۆكەيەكى راستىە تواناي لەئاسمانە وە راكيشانى ئەو شتومەكانەى ھەيە، يان لەوانەيە ھەر لەسەرەتاو ئەو شتومەكانە لەلايەن باوبايرانە وە دروستكرابن، بەلام سېي پېستەكان بەتەواوەتى توانيان كۆنترۆلى ئەو ھاوكيشە سحرىە بگەن كەتواناي لەئاسمانە وە راكيشانى ھەموو ئەو شتومەكانەى ھەيە، ئەمە بۆ خوى مانايەكى بەرفراوان ئەبەخشىت بەسەرچەم ئەر وازەن و ئەگەرە جۆراوجۆرانەى كە خەلكانى ئەو ناوچەيەى سەرقالکردو وە بۆچوونەسەكانيانى بەرجەستە كىردو وە، ھەر وەھا بەشىئەيەكى ديارينەكراو و بەرفراوان لەھەوليكى نامۆدان بۆ گەيشتن بەتيگەيشتن و تەفسىرکردنى ئەو بارودۆخ و دياردە جۆراوجۆرو ناچيزانە. بەداخە وە ھەندى جار ئەو خيلە ئايىنە بازرگانيانە بەشىئەيەكى ناخۆش كۆتاييان پىيەيتى چارەنووسيان ناديار ئەبىت.

لەسالى "1946" دا لەكىنيای تازە، دانىشتوانى پەسەنى ئەو ھەرىمە بەشىئەيەك لەشىئەكان واتە بەشىئاويزيكى ديكە بەرپەرچى داگيركەرانيان دايە وە ئەويش بەھوى سەربېرىن بەرازەكانيانە وە بوو كەتاكە سەرچاوەى ژيانيان بوو، بەبرواى خويان لەھەزارەدا ". واتە لەكۆتايى ھەزار سالى پۆژمىرى خويان دا "بەرازە



گه وره کان له ئاسمانه وه ده رته كه ون  
 "به ویتاندنه كانی نه وان نه مهش به هوی نمونه  
 رادیوییه كانه وه "لاسلکیه كانه وه" روته دات "  
 كه جار جار ده نگیان لیوه دیت " نه م ئامیرانهش  
 به دار چه یزه ران وه وه وائییه كانه وه به ستراون "  
 . "worsley

پتوڀسته له سهر بيرو بيا وه پي نوځي ته و پانتايه  
بره خستنيته كه تيايدا سهر ره لته دا، وه نه مه ش  
يان به هوي شه پر كړدن و شكست پته پنياني  
ته ماعكاراني بيانپه وه روڼه دات يان به هوي  
دارپشته وه و چاكسازي كړدني ئاينزا "مذهب"  
ته سله كه وه دروست نه بيت بو هيو ر كړدنه وه  
گومان و دزايه تي كړدنه كان. له كاتي ك دا كه زوري  
يان هه موو ميله ته هم فيكره په قبول ده كهن  
ده بيت هوي رووداني گورپانكاري و ئالو گورپوني  
شارستاني و نه و يش به هوي كو مه لگه وه ده خريته  
نيو هاوئا هه نكيه كي زياتره وه واته زياتر له  
بنه مايانه ي كه ريخوشكاري نه و بزوتنه وه په  
بوون، دواچار له قوناغي پاش بزا فدا نه و  
بزوتنه وه په وه ئايننيك يان وه ك حزبيكي  
سياسي له ناو خه لكدا ئاسايي و گشتگير نه بيت ه وه،  
"واته بارودوخيكې ئارام دروست نه كات -  
وه رگير".

نه توانين سه رنجي روڻيائ پيڻه مبهرايه تي  
 بدهين كه به دريڙايي ميڙووهك خالتيكي پانتيائي  
 ٺاميڙ له نيٽو ميڙووي شارستانيه ت دا بوخڙي  
 له يهك كاتدا له توانيدا بووه هوڪاره دهره كي و  
 ناوه كيه كان، رابردو ٺاينده، خوونه ريت و  
 گورانكاري به ناچاره كان به يه كه وه كڙبكات وه.

وہك ھاواری ئاسازو نہ ھامەتی یان وەك تاوانبارکردن لەنەبوونی مەعریفەدا، یان وەك رێكخراویك یان وەك دەسەلاتیكی نەیار بەخودی داگیركەران و چەك و وشەكانیان سەیربەگەین.

ڤیتۆریۆ لانتیرناری "Vitorio Lanterinari" شاھدی ئەو وتە ئەفریقیە کە دەلی: لەسەرەتادا ئیمە خواوەنی زەوی بووین و ئێوەش خواوەنی کتیبی پیرۆزی خۆتان بوون بەلام ئیستاکە ئیمە خواوەنی کتیبی پیرۆزین و ئێوەش خواوەنی زەوین" بەتەواوەتی لەولایەتە یەگرتوووەکانی ئەمریکا دا زۆربە ی بزوتنەووەکانی ژيانندنەووە بە "Handsam lake" و ئایینی "پیتوت" یشەووە زۆر شتیان لەبزوتنەووەی رۆشنکەرانیووە "الحركات التبشيرية" وەرگرتوووە. واتە بەهۆی بەکارھێنانی روتیاگەپایی خالی سەرەتایی مەلحەمیەووە - کە لەمەسیحیەتیەکی توندپەرەووەووە وەرگیراوە - کەدژی داگیرکەرانی خانووپیەرو زەویوزار و سەربەخۆیی و شارستانیەتی خۆیان بوووە. لەکاتیك دا ئەگەر ئاینیک پەیرەو بکریت دەبیئتە خالیکی بەرەنگاربوونەووەی بەهیز دژی سیستەمە سیاسیەکانی رۆژئاوا، بۆ نمونە لەشەستەکانی ئەم سەدەییەدا خێلی African - Amrican christian بەهۆی تیکۆشانای خۆیانەووە بۆ دەستەبەرکردنی مافە مەدەنیەکانی خۆیان سەرکەوتنیان بەدەستتھێناو سەرۆکایەتیان گرتەدەست - ھەروەھا دەرکەوتنی رێکخراوە مەدەنیەکانیش وەك رێکخراوە بازرگانیهکانو پەرلەمانە جەماوەرییەکان توانیان بزوتنەووە ئاینیەکان بکەنە سیاسەتیکی بئایەخ.

بزوتنەووە ژيانندنەووەی یەکان تەنھا لەنیو کۆمەلگە خێلەکیەکاندا سەرھەڵدەن، بەلکە کۆمەلگە پيشەسازیه پيشکەوتوووەکانیش بە نيسبەت تاکە کەس و زۆرینە ی کۆمەل

کۆمەلگەووە لەدڵەپراوکی و شلەژانیکی تەواوەتی دان ھەروەھا ئەم کۆمەلگایانەش ویلن بەدوایی گۆرانکاریەکی ئاینیدا. وەك چۆن چۆن ھۆلت "مەرگەساتی پەرستگای گەل "Peoples Temple" لیکدەداتەووە کەتایدا "900" کەس لەکوئەلیەکی ئۆرکیسترا لی خویناویدا لەسالی "1978" دا لە "Guyana" خۆیان کوشت، کەئەمانەش ھەواداران ی بزوتنەووەیەکی ژيانندنەووە بوون و بزوتنەووەکەیان گەشتە سالی ھەزارەیی خۆی.

سەرچاوە:

TED .S. LEWELLEN

Political anthropology

An introduction. -1993- London.

Religion in politics

پەرەوین:

\* بزوتنەووەی ژيانندنەووە: Revitalization

movements "یا- بزوتنەووەکانی ژيانندنەووە:

بزوتنەووەیەکی ئایینی تەقلیدی کۆمەلگە سەرەتایەکانە، ئەم بزوتنەوانە بێک لەئەفسانەو خورافەو میتافیزیکا دەوری داوون بەئەندازەیک سەرچەم پانتاییە کۆمەلایەتیەکان داگیردەکەن و دواچار بەهۆی سرووت و سەما ئایینی و رۆحیەکانەووە پەيوەست ئەبنەووە بەهیزەکانی سەرووسرووشتەووە - لەم بزوتنەوانەدا پالەوانی ئەفسانەیی دەبیئتە ئەو ھیزد روحیەکی کە رابردوو و ئیستا بەیەکەووە گری دەدات.



## دەولەت

♦ جۇرچ تەرابىشى

● لە غەرەبىيەو: شوان ئەحمەد

كۆمەلگا مۇقايەتتەكان بەدرىزايى مېژوو  
شىۋازى جۇراوجۇرى دەسەلاتيان بەخۇو  
بىنيو، ھەرلە دەسەلاتى دىستېۋىزىمى  
رەھاو تا دەگاتە ھوكمى دىموكراسى.  
بەلام دەسەلاتى سىياسى، يان بەواتايەكى  
دى دەولەت ھەرگىز ۋەكى دياردەيەكى  
سروشتى نەھاتتە پىش چاو، لەخۇپاۋ بى  
ھىچ مەرجىك پەسەند نەكراو. بەلكو  
بەردەوام پىۋىستى بەپاساۋ ھىنانەو،  
ياخود بە سەلماندى رەوايەتى خۇي  
ھەبوو. فىكرى سىياسىش بەمەبەستى  
پاساۋ ھىنانەو بۇ دەولەت سى رىگاي  
گرتتەبەر. لەدەورانى يەكەمدا فىكرى  
سىياسى بەتايىبەت لەزمانى ئەفلاتۇن  
ئەرسىتوۋە باس لەو دەكات كە مۇف  
ئازەلىكى كۆمەلايەتتە، بەوامانايەى مۇف



ئاتوانىت زيان بگوزەرىنى وگەشە بىكات و زۆر بىت تەنھا لە چوارچىۋەى كۆمەلدا نەبىت. بەم پىيە كۆمەلگە بەردەوامى نابىت، گەر دەسەلاتىك نەبىت يەكگرتوۋى پارىزىت و مانەۋەى مسۆگەر بىكات.

كەۋاتە ئەۋەى پاساۋ بۇ دەسەلاتى سىياسى دىنىتەۋە سىروشتى كۆمەلايەتيا نەى مرقۇشە، بەمجۆرە دەكرىت بلىن بىناغەى ئەۋ دەسەلاتە سىروشتى يە. لەدوۋەم قۇناغداۋ، لەسەردەمانى سەدەكانى ناۋەپاستدا كە دىدگاي ئايىنى بالادەست بوو، فىكىرى تىۋلۆزى خەسلەتتىكى يەزدانى دابوۋە پىال دەسەلات. بەۋپىيەش سولتان بوو بوۋە سىبەرى يەزدان لەسەرزەۋى، واتا مەشروعيەتى دەسەلات دەكەۋىتتە دەرەۋەى مرقۇش خۇى و لەسەرو ئىرادەى ئەۋدايە. تەنانەت گەر دەسەلاتىش بەپىيى حىكمەتە يۇنانىيەكە بگەپىتەۋە بۇ سىروشتى كۆمەلايەتيا نەى مرقۇش، ئەۋا يەزدان بۇ خۇى سىروشتى مرقۇشى ۋەكى بوۋنەۋەرىكى كۆمەلايەتى خولقاندوۋە. كەۋاتە يەزدان لەجەۋەرى دەسەلاتدايە، ھەروەك چۆن لەجەۋەرى كۆمەل و سىروشتىش دايە. لەگەل سەرەتاكانى نوڭگەرى لەسەدەى شازدەدا فىكىرى سىياسى و فەلسەفى نوئى بىنەمايەكى مرقۇشايەتى پەتيا ن بەخشى بەدەسەلات. بەم پىيە دەسەلاتى سىياسى ياخود دەۋلەت لەسەربىناغەى پەيمانىكى كۆمەلايەتى دادەمەزىت، واتە لەسەر لىكگەيشتن و رەزامەندى ئەندامانى ئەۋ كۆمەلگەيە دىتە ئارا كە لەناۋ خۇياندا دەسەلاتىك پىكدىنن، بەۋ مەبەستەى ئەركى بەپتوۋەبردنى كاروبارى سىياسى ئەۋ گروپە بگرىتە ئەستۆ. كەۋاتە بوۋنى دەۋلەت بەندە بەخواستى ھاۋبەشى ئەۋ كۆمەلە كەسانەۋە كە بە ۋىست و ئىرادەى خۇيان بوۋنەتە ھاۋلاتى، نەۋەك بەندىت بە ۋىستىكى

يەزدانى يەۋە يان بە حەتمىەتتىكى سىروشتى ياخود كۆمەلايەتەۋە.

تىۋرىي پەيمانى كۆمەلايەتى كە بىناغەيەكى ئىنسانى بۇ دەسەلاتى سىياسى دادەپىزىت، ئەۋ دەزگايە ملكەچى رەخنە دەكات و دىخاتە ژىر رەخنەۋە. بە فىعلىش لەم قۇناغداۋ بۇيەكەمىن جار لەمىژوۋى فىكىرى سىياسى و فەلسەفىدا دەۋلەت دەخىتتە ژىر رەخنەۋە، بەتايىبەت مەبدەئى دەۋلەت. پىشتر رەخنە بەتەنھا قەرەى شىۋازە حوكمپرانىيە دىسپۇتزمى و سىستەمكارو نامەشروەكان دەكەۋت. بەلام لەگەل سەرەتاي سەدەى شانزەدا ھەندى ئاقارى فىكىرى ۋەھا ھاتنە ئارا كە گومانىان لەمەشروعيەتى دەۋلەت خۇى و لەپىداۋىستى بوۋنى دەكرد. گومانىكى لەم چەشنە لەسەدەى تۆزدەداۋ لەگەل پەرەسەندى ئاقارە فەرد خوازەكانى لىبرالىيەت لەلايەكنو، ئاقارە گروپ خوازە ئاناركى و كۆمۇنىستىيەكاندا لەلايەكى ترەۋە گەيتشە ترۆپك.

فىكىرى لىبرالى لەسەرەتاۋەۋ بەر لەھەرشىتى سەرگەرمى ئەۋە بوو سىنورىك بۇ دەسەلاتى دەۋلەت دابىت، بەۋپىيەى ئەم دەسەلاتە شەپىكە و بەناچارىش دەبىت مامەلەى لەتەكدا بگرىت. نىكۆلۇ مەكياڧىلى (1469-1527) يەكەمىن كەسىك بوو كە تىۋرىي سىياسى بەجۆرىك داپشت ۋەك ئەۋەى شەپىك بىت. لەبەر ئەۋەى فەرمانرەۋا ناگاتە كورسى دەسەلاتو. ناشتوانىت پارىزگارى لەمانەۋەى بىكات تەنھا ئەۋ كاتە نەبىت كە ئامادەى تىدا بىت خراپەكارى بىكات.

بەپرواي ئەۋ زەبروزەنگو فرتو فىل، تەنانەت تاۋانىش پىۋىستىن بۇ حوكمپرانى كردنى مرقۇش. ھاۋكات تۆماس ھۆزىش (1588-1679) ھەمان راۋبۇچوۋنى ھەبوو، بەلەى ئەۋەۋە



دەسەلات خراپەيەكى بچووكە بۆ رىگەگرتن  
لە خراپەكارىيەكى گەرەتر. چونكە بەئى بوونى  
دەسەلات مرقۇقەكان دەكەونە كوشستوبرى  
يەكتىرى، رەنگە بەمەش مرقۇقايەتى دوچارى  
فەوتان و لەناوچوون بىتەو، لەشەرى ھەمووان دژ  
بە ھەمووان دا.

بۆ خۆبە دوورگرتن لەشەرىكى وا پىويستە  
مرقۇقەكان دستبەردارى مافو دەسەلاتەكانى  
خۆيان بن بۆ دەسەلاتىكى بالاتر لەسەروى  
خۆيانەو، بەپىويست ئەم دەسەلاتەش  
دەسەلاتىكى رەھا دەبىست. گەر خراپەكارى و  
شەپانگىزى مرقۇق نەبوايە ئەوا پىويستيان  
بە خراپەى دەولەت نەدەبوو.

بەلام، ئاخۆ رەھاگردنى دەسەلاتى دەولەت  
نابىتە مايەى ھەرەشەيەك بۆ گۆرىنى خراپەى  
سىياسى لە خراپەيەكى بچووكەو بۆ خراپەيەكى  
گەرەتر؟

ئاقارى لىبرالىزم كە لەگەل جۆن لوكدە  
(1632-1704) ھاتە ئارا، بايەخى  
بەو ئەمدانەو ھەى ئەم پرسىيارەدا. لەگەل سەدەى  
خەفدەھەمدا رەخنەگرتن لە دەسەلاتى سىياسى  
بوو بەبەتى يەكەمى فىكرى سىياسى. دەولەت  
بەفەلى و ھەكى ئەو ھەى تۆماس ھۆپز و ھەسفى  
كردبوو (ئەژدىھا) يە، بەلام ئەم (ئەژدىھا) يە  
كارىكى دىكەى نى يە جگە لەو ھەى كۆمەلگەى  
مەدەنى بسپىتەو گەر پى پى دراو دەسكراو  
بوو لىرەو ئەركى سەرەكى دەبىتە  
سنووردارگردنى ئەم دەسەلاتەو رى پىگردنى ئەو  
ئەژدىھا يە لەپى جىاگردنەو ھەى ھەرىكە  
لە دەسەلاتى ياسادانان و جى بەجىگردنەو.

نابىت ھەردو دەسەلاتى ياسادانان و  
جى بەجىگردن لە دەستى يەك كەس دابن، ئەگەرنا  
ئەوا ئەو دەستە دەبىتە مستىكى ئاسنىنى

ستەمكار. داوى جۆن لوكد مۆنتسكىو بەردەوام  
دەبىت لە جەختگردنەو لەسەر ئەو ھەى پىويستە  
دەسەلاتەكان لىكتىرى جىا بگىرنەو. چونكە  
سروشتى دەسەلات و ھەيايە كە داواى دەسەلاتى  
زىاترو زۆرتەر دەكات و ھەول دەدات نەبەلاى  
خراپەكارى دا لابات (گەر ھاتوو سنووردار نەكراو  
دەرفەتى پى درا).

بۆيە پىويستە بە دەسەلات رى يە دەسەلات  
بگىرىت. كاتىك مۆنتسكىو دەسەلاتەكانى  
ياساى و جى بەجىگردن و قەزائى لەيەكتىرى  
جىادەكاتەو، لەو باو ھەردا يە كە بەم پرسىيارەو  
بەلەك جىاگردنەو ھەى ئەو دەسەلاتانە لەيەكتىرى  
لەبارى دا يە يەك ئەو ھەى دى لەجى خۆى  
رابگىرىت، بەجۆرىك كە دوچارى لادان نەبىت و  
ھاوسەنگى خۆى بپارىزىت.

ئەمەش بەپىچەوانسەى ھەمەتى  
ئىستىدائەو ھەى، كە بە پىويست رىگەى  
توندەرەو ھەى زولم و ستەم دەگرىتەبەر، مادامەكى



تەۋايى دەسەلاتەكان لە دەستى خۆى دانو  
لە بەرامبەریشدا پابەندى هیچ ياسايەكیش نابىت،  
لە بەر ئەوەى خودى ياسا خۆيشى ملکہ چى  
ئىرادەى ئەو.

گەر فیکرى لىبرالى لە ئاست بىرۆکەى  
کەمکردنەوہى دەسەلاتى دەولەتدا وەستابى و  
بەدیسپلین کردن و سنووردارکردنەوہ ئىکتىفای  
کردبىت، ئەوا فیکرى سۆسیالیزمى و ئەنارکى  
لەسەدەى نۆزدەدا زیاتر پىی لى ھەلدەپن تا  
ئەوہى داواى سىپىنەوہى دەولەت دەکەن.

ئەگەرچى سان سىمۆن (1760-1825)  
دامەزىنەرى ئایدیۆلۆژىاى سوسىالیزم باسى لە  
پرانسىپى زەرورەتى دەولەت نەکردوہ، بەلام  
پىی وابوو ئەو بنەمايەى پىویستە دەولەتى  
لەسەر دابمەزىت نەسیاسەتەو نەدەسەلات،  
بەلکو زانست و پىشەسازى و بەرھەم ھىنانە.  
دەولەت بەو ھەزارەھا فەرمانبەرانیەوہ بارىکە  
بەسەرشانى کۆمەلگەوہ، دەسەلاتىش دەبىت  
بکەویتە دەستى ئەوانەى بەرھەم ھىنن، بەتایبەت  
ئەوانەى لەبوارى پىشەسازىدا کاردەکەن،  
نەوہکى بدرىتە بىرۆکراسیەکان.

نابىت ئامانجى دەولەت ھوكمکردن بىت،  
بەلکو رىکخستنى بەرھەم ھىنان بىت، دەولەتى  
سیاسى بۆ خۆى نەيارى ئازادىیە، بۆیە پىویستە  
وہلاوہ بنرىت بۆ ئەوہى دەولەتى بەرھەم  
ھىنەران، واتە کارمەندانى بوارى پىشەسازى و  
زانایان و ھونەرمەندان جىگای بگرنەوہ. ھەرلەم  
رىيەشەوہ دەتوانىن پەيوەندیەکانى ھىزلەنىو  
کۆمەلدا بسىپىنەوہ، دەستبەردارى ئامرازەکانى  
توندوتىژى و زەبروزەنگ بىن کە لە سوپا و  
پۆلىسدا خۆيان دەنوینن و، جىگەى دەولەتى  
سیاسەت بەدەولەتى زانست بگرىنەوہ، دەولەتیک

کە تەنھا لە بارى ئەودايە ئازادى بۆ فەردەکان و  
ئاشتى بۆ نەتەوہکان مسۆگەر بکات.

ئەم تىپروانىنە سلبىیە بۆ سىياسەت لای  
مارکس (1818-1883) قولتر دەبىتەوہ، تا  
ئاستى رەتکردنەوہى پرانسیپى خودى دەولەت  
خۆى. ھەرلە (نووسىنەکانى مارکسى گەنج) ھوہ  
تىپور یا رەخنەيەکانى مارکس تايبەت بوون بە  
دەولەت و سىياسەت و داواکاریەکى فەلسەفیش  
بەسرىنەوہ و لەناوبردنىان.

لەقۇناغى دواتردا، قۇناغىک کەزىاتر  
خەسەلتىكى زانستى و ەمەلى ھەبوو، مارکس  
پەپرەوى ئىشکالىيەتیکى تازەترى کرد، ئەم  
ئىشکالىيەتە تازەيەش برىتى بوو لە گرتنەدەستى  
دەسەلات لەلایەن پرۆلیتارىاوە، تا چىنەکان و  
مىملانىی چىنايەتى نەھىلئىت و، دواچار مانەوہى  
دەولەت خۆيشى شتىكى پىویست نەبىت.؟

لەبەر ئەوہى سەرچاوەى دەولەت لەو  
دابەشکردنە کۆمەلایەتییەى کاردايە، بەواتای  
لەدابەشبوونى کۆمەلگەدايە بەسەر چىنە ناکۆکى  
بەشەرھاتووہکاندا. دەولەتیش بە بەردەوامى  
دەولەتى ئەو چىنە بووہ کە لە پرووى  
ئابوورىیەوہ بالادەست بووہ. شۆرشى پرۆلیتارىا  
کاتیک ھەلدەستىت بە لەناوبردنى دابەشکردنى  
کار، ئەو دەزگا سىياسیەش کە دەولەتە  
دەسرىتەوہ. شوعىەت تەنھا کۆمەلگەيەکى بى  
چىنايەتى بونىاد نانئىت، بەلکو ھاوکات دەبىتە  
مايەى ئەوہى پایانى سىياسەتیش رابگەيەنىت.  
کۆمەلگەى شوعى ئەو کۆمەلگەيە کە تىایدا  
ئىدارەى شتەکان جىگای ھوكمى مەرؤف  
دەگرنەوہ. یاخود بە بۆچوونى ئەنگلز (1820-  
1895) ھارپى و سىبەرى مارکس پىکەوہ، ئەوا  
(چارەنووسى دەولەت بۆ ناو مۆزەخانەى  
مىژوہ). بەلام موفارەقەى مىژوو وەھا بوو ئەو

دەولەتەي بەلگىنى سىپىنەوۋە لەناوبردنى دەولەتى دابوو، بوۋە بەدترىن شىۋەيەك لەشىۋەكانى دەولەت كە مىژوو بەخۆيەوۋە بىيىنى. بەلگىنى شوعىيەت بە سىپىنەوۋەي دەولەت، دەولەتتىكى يۇنقىز سالى و تۆتالىتارى لىكەوتەوۋە، كە گەر بىتو لەگەل ئەو وىنەي (ئەزىيەي) يەي ھۆپزىشدا بەراۋىر بىرگىت ھىشتا ھەر كەمە.. رەخنەكردنى ئەزموونى سۆفەيەتى رۆلى ھەبوۋ لەسەر لەنۆي بوزاندەوۋەي فىكرى لىبرالى لەسەدەي بىستەمدا. لىبرالىيەتى ئەمرو، ياخود رۆونتر بلگىن نىو- لىبرالىزم برىتىيە لە فىكرىك رەخنە ئاراستەي دەولەت دەكات. لەبەر ئەوۋەي رەخنەي سوسىيالىزمى يان ئەناركى لەدەولەت پاشەكشەي كرد ياخود خەرىكە بەرەو نەمان بچىت، ئەو لەبەرامبەردا رەخنەي لىبرالى ھاۋچەرخ بەگروپو تىنىكى وەھاوۋە ھاتۆتە ئاراوۋە كە پىشتەر لەئارەدا نەبوۋە، بەتايىبەتەي لەولتەي يەكگرتوۋەكانى ئەمريكادا.

لەواقىعدا رەخنەگرتن لەدەولەت لاي بىريارە ئەمريكايىيەكان تەقلىدىكى زۆر كۆنەو پىششىنەيەكى مىژوۋى ھەيە. ھەر لەسەرەتاي سەدەي نۆزدەوۋە تۆماس جىفرىسۆن (1743-1826) كە بوۋە سىيەمىن سەرۆكى ولتەي يەكگرتوۋەكان، رايگەياند: (باشترىن حكومەت ئەوۋەيە كە كەمترىن ماوۋە حوكم دەكات). پاش ئەويش رالف ۋالدۆ ئىمرىسۆنى فەيلەسوف (1803-1882) تەئكىدى كىردەوۋە لەسەر ئەوۋەي (چەندى دەستىۋەردانى دەولەت كەمتر بىت، ئەوۋەندە كاروبارەكان بەباشى بەپتوۋە دەچن).

بەتايىبەت ھەزرى دىفد تورۇ (1817-1862) قوتابى ئىمرىسۆن ئەو ئىشكالىيەتەي گەياندە ئەوپەرى كاتىك جەختى لە سەر ئەوۋە كىرد كە:

(چاكتىرىن و باشترىن حكومەت ئەوۋەيە كە حوكم ناكات).

ھاۋكات تىۋرسىنى لىبرالى ئەمريكى ئەلبرت جاي نوك لاي خۆيەوۋە دوۋىل نەبوۋ بلگىت: (دەولەت دوژمنمانە) ئەمە ناۋنىشانى ئەوكتىبە بەناۋبانگەيەتى كە لەسالى 1928دا دەرچوۋە. لەمۇشدا دىيارترىن كەسانىك كە لەناۋ فىكرى ئەمريكىدا رەخنە لە دەولەت دەگىرن ھەردوۋ ئابوۋرى ناس جىمىس بۆكاناۋ فەردىك ھاىكن (ھەردوۋىكىان خاۋەنى خەلاتى نۆبلىن لەئابوۋرىدا).

يەكەمىيان ئەو دروشمەي بەرزكردۆتەوۋە كە دەبىت (دەولەت نىزمىن ئاستى دەسەلاتى ھەبىت) و دوۋەمىشيان پىيى وايە كە (رەگورپىشەي خراپەكارى لەدەولەتدايە، ئەگەرچى دەولەتتىكى دىموكراسىيە بىت). بەبۆچوونى ھاىك دىموكراسىيەت بەھايەكى سىلبىيەو پەپرەوكردنىشى تەنھا بەو مەبەستەيە تالە ھەپرەشەو مەترسىيەكانى زولم و زۆر سەماكارى دوورمانخاتەوۋە، بۆيە ھەر ھەولتىك بەمەبەستى ئەوۋەي ناۋەپۆكىكى ئىجابى بدرىتە پال دەبىتە مايەي لەبەرىيەك ھەلوۋەشانو لەناۋچوونى.

بەم پىيە دەولەتى دىموكراسى دەولەتتىكى سىلبىيەو، تەنھا رۆلىشى ئەوۋەيە رىگىرېت لەبەردەم ھەر گروپىكى تايىبەت (لەوانەي خاۋەن بەرژەۋەندى ئابوۋرىن ياخود خواستو ئارەزوۋى سىياسىيان ھەيە) لەوۋەي خۆيان لەناۋ دەولەتدا دابمەزىننۇ بىريار بەدەست بن.

گەر بىتو فەردىك ھاىك دروشمى كەمكردنەوۋە سىنورداركردنى كەرتى گىشتى و لاۋىردنى مۆنۇپۆلكردنى دەولەتى بىۋ كارگوزارىيە گىشتىيەكانى وەك: خويىندىن و فىرگىردن و

گواستنه وه و په یوه نډی کړدن و راگه یانندن بهر زکړد بیتته وه، نه و (دیقد فریدمان) ی کورنۍ نابووری ناسی نه مریکی (ملتون فریدمان) ی خاوهن خه لاتۍ نوبل، زور له وه زیاتر پیۍ لی هله د بریتو، بانگه شه بو (کومه لگایه کی بی ده ولته) ده کات. هه روه ها داوای نه وه ش ده کات نه و نه رکه سهره کیانه شی ده ولته پیۍ هله ده ستیت وه کی: پولیس و قه زاو ته نانه ت بهرگری نیشتمانی و ده رکردنی دراویش، له ده ولته بسه ندریتته وه و هه موویان بدریتته وه به که رتی تایبته و پا به نډی پرانسیپه کانی نابووری بازاپن.

که واته له ولاته یه کگرتو وه کانی نه مریکا دا که خاوهنی سستیمیکۍ سیاسۍ وایه به به راورد له گه ل سهرجه م سستمه سیاسیه کانی جیهانی نوی دا که مترین ده ست تیروهردانی ده ولته پیۍ دیاره، تیوریزه کړدن له مهر (خرابه ی سیاسۍ) که مه به ست لی ده ولته (له توندپره وترین فورم دا ده رده که ویت.

موفاره قه یه کی وه ها نه گهری تیگه یشتنو لی حالی بوونی هه یه گهر له بهر روشنایی نه زموونی میژووی نه مریکی دا سهرنجمان دایه: له بهر نه وه ی له نه مریکا دا دروست بوونی کومه لگای مه ده نی پیش ده ولته ده که ویت، هه نه مه شه وایکړدوه تا ساته وه ختی نه مړو ده ست پیشخه ریه کان و جلوه ی کاروباره کان له ده ستی نه ودا بیت نه ک ده ولته.

\*الحياة - ژ (12747)، 1998/1/25.



# وتووئژى مۇدېرنىتى و پۇست مۇدېرنىتى

## له بواری چه مکه کاند

♦ د. حمید عەزەدانلو

• له فارسییه وه: ئاشنا

ئەم وتارە تیگەیشتنیکی شەخسییه، پوختەیه که له جیاوازییه کانی دوو جور تیروانین بۆ مرقف و سروشت و جیهان (واتە مۇدېرنىتى و پاش مۇدېرنىتى) که له لایە لای هەندى له و کتیب و وتارانه ی که نوینه رایەتی ئەو دوو ریبازە دەکەن، دەرھێنراوه. هەلبەتە دەبى بزانین که له میژ نییه پاش مۇدېرنىتى سەنگەری له بەرامبەر مۇدېرنىتى داناوه، فەیلەسوفانی ئەو ریبازە فیکرییه تازە پێگرتووه، وا خەریکن هەنگاوه سەرەتاییه کانیان هەڵدەنێن. گەرچی دەتوانین نیشان و شوێنپێیه کانی بیرى پاش مۇدېرنىتى له

نوسراوه کانی کهسانی وهك نیتشه و هایدگەر و فرۆید (ئەو بیریارانه ی که له لایەنى میژوویه وه، سەریه قۇناغى مۇدېرنن) دا بدۆزینە وه. بەلام وتووئژى راشکاوانه ی ئەو دوو ریبازە فیکرییه، که هەردووکیان مندالی یەك له دوايه کی قۇناغى هاوچه رخى رۆژئاوان، له سەرەتاکانی سالانی 1980 دا له گەڵ وتارە به بایه خداره کە ی (هابرماس) دا دەستی پى کرد. که تێدایه شمشیری تیژی خۆی ئاراسته ی لایه نگرانی پاش مۇدېرنىتى کرد.



ئايدىۋولۇژىيە نوپىيەكان

بيروپاۋەرى پىشتىبەستىن و ئومىد بە  
ئەقلىيەتى فۆرمالىست – Formalist  
Rationality.

لەگەل پىشكەوتنى زانستە سروشتىيەكاندا،  
 بەتايىبەت كىمياۋ زىندەۋەرناسى، پىشتىبەستىنى  
 مرقۇنى رۇژئاۋايى بە ئەقلى خۇى زىادى كرد و  
 ئومىدىشى گەشاۋەتر بوو لە بارەى تىگەيشتىنى  
 لەرازو نەينى گەردوون. ئەم پىشكەوتنانه، واى لە  
 فەيلەسوفانى رۇژئاۋايى ئەوسەردەمە نوپىيە كرد  
 كە ھەوللى بەكارھىننى مېتۇدو ياساكانى زانايانى  
 سروشتى بىدەن بۇ (تويژىنەۋەى) مرقۇف و  
 كۆمەلگا. ئەو ھەولەش بەرھەم و درىژە پىدانى  
 ئەو ئاۋات و ئارەزوۋە فكرييەنە بوو كە رەگ و  
 ريشالەكانى بۇ سەدەى پازدەو شارزدەى ئەوروپا

دەگەرپىتەۋە. لەسەردەمى رىئىسانس و سەرەتاي  
 چوونە نىۋوقۇناغى نوپىۋە، ئىۋكىشە و  
 گىروگرفتانىي كىۋە رۇشنىگەرى –  
 Enlightenment – ھەوللى چارەسەر كىردىيان  
 دەدا، بۇيەكەمىن جار باسگران و خزانەپوۋ.

لەكايەى سروشتدا، رۇشنىگەرى سەرەتايەك  
 بوو بۇ زانستە سروشتىيە نوپىيەكان. ئەو زانستانە  
 لە سەدەى ھەژدە و لەسەردەستى كەسانى  
 ۋەك گالىلۇو كۆپلەر رىگەى خۇيان بۇ ناۋقۇناغى  
 رۇشنىگەرى كىردەۋە.

بەپىنى تيۆرەكانى ئەمان، سروشت كورت  
 كرايەۋە بۇ سىستەمىكى داخراۋ لە ھۇ (علە) و  
 ئاكام (معلول) ەكان. جان لاک، رەگورپىشەى  
 ھەموو زانستەكانى بە بەرھەمى "ئەزمونە  
 راستەوخۇكان" دائەنا كە لە ھەستە  
 مرقىيەكانەۋە بەدەست دىن، ھەروەھا بەرپەرچى  
 بىروابوون بە فيكرەى خودى (ذاتى) و شۇرپىسكى  
 (فطرى) دايەۋە. بەراى ئەو مېشكى مرقۇف،  
 سەرەتا لە پەرەيەكى سېى يان تابلۇيەكى بۇش  
 بەۋلاۋە شتىكى دىكە نەبوۋە، ھەروەھا پىتى ۋابوو  
 كە جياۋازى بىروپاۋەرى و مەعرفەكانى مرقۇف  
 بەرھەمى كاريگەرى دەۋرۋەرن.

ئەو دەرەنجامەى كە لەتيۆرىيەكەى جان لاک  
 بەدەستەتات برىتى بوولەۋەى كە ھەموو  
 مرقۇفەكان لە بنچىنەدا لەگەل يەكتىدا يەكسانن.  
 ئەقلى Reason كورت كرايەۋە بۇ ھەستى گىشتى  
 Common sense و ئىمتيازات و پاىەبەرزىيە  
 كۆمەلەيەتتىيەكان و دەسەلاتى سىياسى بە ئاكامى  
 رووداۋە مېژوۋىيەكان درانە قەلەم.

هه موو مروڤه كان به شيوه يه كي يه كسان بوونه  
 خاوه نى تواناي هه لاواردنى راست و دروست و  
 ديموكراسى وه كو حكومه تىكى زۆرينه، بووبه  
 تاكه فلهسه فله يه كي سياسى، كه له گه ل هه ستى  
 گشتيدا ناكوك نه ده بوو. بپرواي روشنگهران به و  
 نه قلەي كه به رهه مى نه زموونى راسته وخۆيه  
 به هۆي پهره سه ندى خيڤاي زانستى ميكانيكى  
 نيوتنه وه زيادى كرد. هه روه ها نه و بپروايه شيان  
 له ناوياندا گه شه ي كرد كه ده لئ:

(ده توانين هه موو  
 راستيه كان له سروشتدا  
 بدۆزينه وه).

نه م جوړه بپروايه بووه هۆي  
 ره تكدنه وه ي ئايينه كوڼه كان و  
 پهره سه ندى ديزم Desm  
 (خواوه ندىتى سروشتى، ئاييني  
 سروشتى). بپروابوون به  
 يه كسانى سروشتى مروڤه كان  
 بووه هۆي پهره سه ندى چه ند  
 تيۆريك له بواري په يمانى  
 كوڼه لايه تى و سه ره چاوه ي  
 حكومه ت و جه ختكردنه سه ر  
 مافه سروشتيه كانى مروڤ.  
 هه روه ها روشنگهران كه لكان  
 له و بپروايه وهرده گرت وهك  
 چه كيك بۆ ره خنه گرتن له رژيمه

پشتگيريان له و پيشكه وتنانه كرد كه بناغه كه يان  
 له سه ر بنچينه ي "ليكوڤلينه وه ي زانسته  
 مروڤيه كان" دامه زراوه. ليكوڤلينه وه ي زانسته  
 مروڤيه كان چه مكيك بوو كه روشنگهران بۆ زانسته  
 كوڼه لايه تى يه كان به كاريان ده هينا. ؟ سه ره پاي  
 داكوكي كردنه سه ر چه ند چه مكيكى وهك  
 پيشكه وتن Progress و نه قل Reason و  
 سروشت - Nature - و نه زموونه راسته وخۆكان  
 - Dirict Experiences، روشنگهران نهك هه ر



هايدگەر

هه ولتيان دا ده رگاي پهره رده و فيرکردن بۆ  
 هه مووان بخه نه سه ر پشت، به لكو له كايه ي  
 سياسه تيشدا پشتگيريان له مافه

كوڼه كان. نه وان (واته روشنگهران) نهك هه ر ته نيا  
 ئايينه كوڼه كانيان ره تكدنه وه، به لكو ده سه لاتی  
 كلئيساشيان خسته ژيڤر پرسياره وه و هه روه ها



سروشتييه كانى مرؤف، له پئی حكومهتى ياساوه ده كرد و بهرگريان له سيستمى بهرەنگاريكردنى خراپ به كارهينانى دەسلەلات دەكرد. به شيوه يهكى گشتى دهتوانين خەسلەتە سەرەكيبه كانى ئايدىؤلۆژياى نوئى كه هەمان خەسلەتى رۆشنگەرين، بهو شيوه يهكى خوارەوه بژميرين:

- پشتبەستن به ليها تووى ئەقلى مرؤف و زانست بىۆ چارەسەرکردنى نه خوشييه كۆمه لايهتبييه كان.
- بروبوون به وهى كه زيانە كۆمه لايهتبييه كان به رهه مى ريكخراو و دامەزراوه خراپ و به دهكان بووه، دهنا مرؤف له ناخ و سروشتى خویدا چاكه.
- بروبوون به فيكرهى پيشكهوتن.
- به رهه لستىكردنى ئاشكرای نايين.
- ريزگرتنى سروشت و په رستنى خواوه ندى سروشتى.

### ئايدىؤلۆژييه پاش مۆديرنه كان

گومانكردن له ئەقلى مرؤف و لابردنى خەيالپالوى ئەو باوه رەهى كه دەلى مرؤف دهتوانيت راستيه كانى سروشت و دەست بپنيت و پهى به رازى بوونه وەر ببات. ئايدىؤلۆژييه كانى پاش مۆديرن به ئاشكرا درى گشتييهت دان به هەموو جۆره كردارىكن كه بنچينه كهى له سەر ئەقلى وهستابيت. له م

ئايدىؤلۆژيايانەدا، "بىرى مرؤف" كه له ئايدىؤلۆژييه نوپيه كاندا ئامرازىكه بۆ ناسينى نه ناسراوه كان، بايه خى پيشووى خوى له دەست دەدات و خویشىى ده بپنيت به يه كيك له نه ناسراوه كان. ئەوهى كه له ئايدىؤلۆژييه نوپيه كاندا پپى دهگوتى مپژووىى - Historical -، له ئايدىؤلۆژييه پاش نوپيه كاندا ده بپتە به شىك له پۆلپنكردنى فيكر و چپتر فيكر ناتوانيت هەلى سهنگينيت - واتە "مپژووىى" هەلسهنگينيت -. لهو ئايدىؤلۆژيايانەدا (پاش مۆديرن) مرؤف له بهرامبەر هيلپكى ئاسوى مەيدانى مەعريفەتيك راوهستاه كه نه سنور و نه سه رچاوه كهى نابينرين. بهو پپيه، مرؤف هەرگيز ناتوانيت شوپن پپيهك له كه نارو سووچه كانى مەيدانى "بوون" بدۆزپته وه. له ئايدىؤلۆژييه پۆستمۆديرنه كاندا، زانسته مپوىيه كان حالەتى جيهانپوونى "گشتگيرى" خويان له دەست دەدەن و ته نيا له چوارچپوهى هەلومەرجى تايبهتدا لپيان دهكۆلپته وه. بهو پپيه، رپبازى نوپى ديكارت "من بپرده كه مەوه، كه واتە من هەم" تواناى رابردوى خوى له دەست دەدات و مرؤف دهگاته ئەو نه نجامهى كه تپناكات چۆن و چ شتيك، دهزانپت. به پپچه وانەى ئايدىؤلۆژييه نوپيه كان كه به دواى كۆتايى هينانى ناموىى مرؤفدا دهگەپن، له ئايدىؤلۆژييه پاش نوپيه كاندا ئەو ناموىيه خوى لى ناپارپزپت و ده بپتە شتيكى هەتمى.

وتوویژی مۆدیرنیتی و پۆستمۆدیرنیتی لەبوارى چەمکەکاندا

مۆدیرنیتی	پۆست مۆدیرنیتی
1- سەدەکانى 16-17-18 = قەیرانى شەریعیەتى دەولەتى وابەستە بە دام و دەزگا ئاینییەکان.	1- خستنه ژێر پرسیاری هەموو ئەو رىوايه‌ته‌ سەرەکیانه‌ی که کۆمەڵ پەسەندیان دەکات.
2- دنیایى بوونی بواری گشتی.	2- دەستکێشانەوه‌ له "هەمەکی گەری" وه‌ك وته‌زایه‌کی مه‌عریفی.
3- چەمکی بونیادی - ستراکچەری - کۆمەڵگا: کۆمەڵگا = بەرەمەهێنانی روو له‌ زیادى هۆشیاری، ئاماده‌یی و له‌باردابوونی ئیراده‌ی مرۆف بۆ سەر به‌خۆی میژوویی - Historical autonomy - .	3- رازیبوون به‌ جیاوازییه‌کانی سیستەمه‌ لاوه‌کییه‌ - فرعی - کۆمه‌لایه‌تییه‌کان وه‌ك به‌هایه‌ك.
4- برەودان به‌ هۆشیاریی ره‌خنه‌گرانه‌ی سه‌قامگیر له‌ به‌رامبه‌ر ئەو واقعه‌ی که هەیه‌و په‌یوه‌ندیی به‌ پێویسته‌ ئەخلاقیه‌کانه‌وه‌.	4- کورتکردنه‌وه‌ی ره‌هه‌ند (بعد) ی کۆمه‌لایه‌تى ده‌ولەت بۆ سیستەمیکی لاوه‌کی له‌ ریزی سیستەمه‌ لاوه‌کییه‌کانی تر.
5- ده‌زگای بوونی بیروکراسی، کۆنترۆل و به‌رپوه‌رایه‌تى به‌ها ئەخلاقیه‌کان.	5- به‌دگومانی و دودلی به‌رامبه‌ر به‌ هێزه‌ رێکخراوه‌ دیکتاتۆر و ده‌سه‌لاتخوازه‌کان.
6- بڵندکردنه‌وه‌ی ده‌رونیکرنى میکانیزمه‌کانی ده‌سه‌لات.	6- کورتکردنه‌وه‌ی ده‌ولەت بۆ بیروکراسییکی ئەقلانی و ره‌سمی و میکانیکی رووت.
7- گۆرانی ده‌ولەت بۆ ته‌وه‌ری به‌شداریکردنی کۆمه‌لی - جماعی - .	7- نه‌رێکردنی ده‌ولەت وه‌كو ره‌مزی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی.
8- نه‌نجامدانی کاروباره‌ سیاسیه‌کان له‌رێگه‌ی بونیاده‌ حیزبه‌کانه‌وه‌ = رێگه‌ی سه‌ره‌کیی هاوناه‌نگی کۆمه‌لایه‌تى.	8- نه‌رێکردنی پێکهاته‌ - بونیاده‌ - حیزبه‌کان و کاروباره‌ سیاسیه‌کانیان وه‌كو رێگه‌یه‌ك بۆ په‌کبوون و بۆچوونه‌ کۆمه‌لایه‌تى.
9- تێگه‌یشتن له‌ دیموکراسی وه‌كو نیشانه‌ی هاوسه‌نگی "چونیه‌ك بوونی" کولتووریی - کۆمه‌لایه‌تى و پێکه‌وه‌ نه‌گونجان. جه‌خت کردنه‌ سه‌ر "چونیه‌ك بوون" وه‌ك دوايین پێوه‌ر بۆ بریاردان و رێگه‌ چاره‌ جێبه‌جێکارییه‌کان.	9- قەیرانی کۆمه‌لایه‌تى که ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ بناغه‌ی مه‌عریفه‌ییکی سه‌رتاپاگیر، مه‌عریفه‌یه‌ك که رووی له‌یه‌ك خاڵ و په‌ك ئامانجه‌.
10- به‌دگومانی سه‌باره‌ت به‌ جیاوازییه‌ کولتوورییه‌کان: پلورالیزم وه‌ك سه‌رچاوه‌یه‌کی لێکداپچران.	10- ره‌خنه‌گرتن له‌ چەمکی (هاوبه‌شیی): گێڕانه‌وه‌ی جیاوازییه‌ کولتوورییه‌کان (پلورالیزم).
11- بایه‌خدان به‌ په‌کگرتنی نه‌ته‌وه‌یی له‌	11- به‌رزکردنه‌وه‌ و به‌رەودان به‌ رێژه‌یی بوونی

رېگه‌ی زه‌فکردنه‌وه‌ی ناسنامه‌ی که‌سیټی نه‌ته‌وه‌یی.	"ئه‌خلاق".
12- بنیاتنانی که‌سیټی نه‌ته‌وه‌یی به‌هۆی ئه‌و نه‌ریته‌ سه‌ره‌کیانه‌ی که‌ له‌لایه‌ن ده‌وله‌ته‌وه‌ به‌ره‌مه‌یټراون.	12- ره‌تکردنه‌وه‌ی به‌ده‌زگاکردنی نه‌فسییه‌تی (زه‌نییه‌تی) کۆمه‌لی له‌لایه‌ن ده‌وله‌ته‌وه‌.
13- وه‌سفکردنی نمونه‌ی مه‌عریفه‌ی بال‌تر له‌لایه‌ن نمونه‌ی کۆکراوه‌ی وه‌ك خۆی.	13- روخ‌اندن و تی‌کدان‌یی به‌لټنه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان. له‌لایه‌ن ئانارشیه‌سته‌کانه‌وه‌.
14- بال‌ا ده‌ستی به‌پێوه‌به‌رایه‌تیه‌کی بیروکراتی به‌شیوازی به‌پێوه‌به‌رایه‌تی ته‌کنیکانه‌.	14- ره‌تکردنه‌وه‌ی کرده‌یی بوونی پلانه‌ می‌ژوویییه‌ هاوبه‌شه‌کان.
15- تی‌گه‌یشتنی‌کی تاکتیکی و ستراتیژی له‌ کاروباره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و بزوتنه‌وه‌ی می‌ژوویییه‌کان.	15- راگه‌یاندنی چوونه‌ نیو‌قوناغی‌کی نویی "یاش می‌ژوویی".
16- نه‌خشه‌ دارشتن بۆ ده‌رونی‌کردنی پروابوون به‌یۆتۆپیای پێشکه‌وتن.	16- له‌ده‌ستدانی پروابوون به‌یۆتۆپیای پێشکه‌وتن = ئاینده‌ به‌ره‌مه‌ی رووداوه‌ جاوه‌رواننه‌کراوه‌کانه‌.
17- ده‌رککردنی زه‌مان (سات) وه‌ك رابردوو - داهاتوو، که‌ به‌هۆی پ‌ردی داب‌رانه‌ ئازادییه‌خشه‌کانه‌وه‌ به‌رده‌وام ده‌ب‌یت.	17- می‌ژوو = په‌یوه‌ندی کاردانه‌وه‌ یه‌ك له‌ دوايه‌که‌کانی رووداوه‌کان.
18- ئاره‌زووبوون له‌ دوورخسته‌وه‌ی هۆشیاری له‌ ئیستایی‌کی نات‌ه‌واودا به‌ره‌و ئه‌و به‌لټانه‌ی که‌ له‌ ئاینده‌دا دینه‌ دی.	18- پ‌رۆزکردنی سنوورداری‌بوونی ساتی ئیستا، ریالیزم و پ‌راگماتیزم.

#### سه‌رچاوه‌:

اطلاعات سیاسی - اقتصادی، (د. حمید عزدانلو،  
مناظره‌ مدرنیته و فرامدرنیته در زمینه‌ مفاهیم)، شماره‌  
83-84، ص (28-29).



# دەخىنەۋىي تۈزىنەۋە

■ ئالەمرو دانەرىيتى

■ دەنيو دلى چىرۇكدا مروڧ ھەيە

■ سۇسىرى تىۋرە زمانەۋانىيەكەي

# دانه‌رو دانه‌ریتی

♦ رۆجه‌ر وییسته‌ر

• له ئینگلیزییه‌وه: په‌یوه‌ند فایه‌ق

له‌خویندنه‌وه‌ی شانۆگه‌ریه‌کانیدا بنیادبنیت. هه‌رچه‌نده‌ برادلی به‌وه‌ رازی ده‌بیت که زانیاری ئیمه‌ له‌باره‌ی بایۆگرافیا‌ی شکسپیره‌وه‌ که‌مه‌ به‌لام‌ نه‌وه‌ ریگامان لێناگریت که‌سه‌ولی هه‌لسه‌نگاندنی لایه‌نه‌ به‌هیزو‌چه‌سپاوه‌کانی فیکرو‌هه‌ستی نه‌و‌بده‌ین یان ریگامان لێناگریت بۆ تیگه‌یشتنی که‌سیتی و‌هه‌لو‌یستی نه‌و‌به‌رامبه‌ر ژبانی مرۆف که‌ لای ئیمه‌ وا‌ده‌رده‌که‌ویت نه‌و‌ به‌چاکترین شیوه‌ سروشتی ناسایی مرۆفانه‌ی ئیمه‌ تیگه‌یشتبنیت. سی‌و‌پینچ‌ سال‌ دوا‌ی برادلی ده‌روازه‌یه‌کی تری هاوشیوه‌ی نه‌و‌ بۆ ئاخاوتن له‌سه‌ر شکسپیر ده‌بینین که‌ نه‌و‌یش قسه‌کردنه‌ له‌سه‌ر شکسپیر له‌ده‌روازه‌ی ژبانه‌و‌ نه‌ده‌به‌که‌یه‌وه‌و‌ نه‌و‌یش له‌لایه‌ن پیتیه‌ر نه‌لیکسه‌نده‌ره‌وه‌ له‌سالی 1939 نه‌نجام دراوه‌و‌ شانۆگه‌رییه‌کانی شکسپیر ده‌خاته‌ ژێر

چه‌مکی دانه‌ر‌هه‌ر‌له‌کو‌تایی سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌مه‌وه‌ له‌ره‌خنه‌ی نه‌ده‌بی و‌سیسته‌می نه‌ده‌بی ئینگلیزیدا‌و‌ هه‌ر‌ له‌وکاته‌وه‌ که‌ نه‌م‌ دوو‌ بواره‌ وه‌کو‌ بواری مه‌عریفه‌ ناسراون‌ چه‌مکی بنه‌رپه‌تی بووه‌. ره‌خنه‌و‌ بایۆگرافیا‌ له‌و‌ سه‌رده‌مه‌وه‌ به‌شیوه‌یه‌کی ته‌واوه‌تی له‌یه‌کتر جیا‌بوونه‌ته‌وه‌. واته‌ سه‌رجه‌م‌ نه‌وه‌ی له‌باره‌ی ژبانی دانه‌ریکه‌وه‌ ده‌یزانیت. جیاوازه‌ له‌سه‌رجه‌م‌ نه‌و‌ شتانه‌ی که‌ جه‌زت‌ کردووه‌ له‌به‌ره‌می نه‌ده‌بی که‌سیکدا‌ تیپ‌گه‌یت. پێشتر‌ نه‌ده‌ب‌ به‌وجۆره‌ سه‌یر‌نه‌کراوه‌ که‌ شتیکی جیا‌کراوه‌و‌ دا‌پرا‌و‌ بیت‌ له‌و‌ که‌سه‌ی به‌ره‌می هێناوه‌، نه‌و‌ هه‌ولانه‌ی بۆ خویندنه‌وه‌ی شکسپیر دراون‌ نه‌وه‌ ده‌سه‌لمێنن‌ نه‌ی. سی‌. برادلی له‌سالی 1904‌دا‌ محازه‌ره‌ی له‌سه‌ر‌ شکسپیر‌دا‌و‌ له‌ محازه‌ره‌که‌یدا‌ هه‌ولیدا‌ وێنه‌ی هه‌ستیاریتی شکسپیر





ئەو وېنەي ئەدەب كە دەشى لە روشنبیری  
ئاسايدا بدۆزىتەو بە شىۋەيەكى نابەجىي  
توندوتىز گىرنگى دەدات بە دانەرو كەسايەتى  
دانەرو كەسايەتى دانەرو ژيانى و چىژوەرگرتنى و  
سۆزۈ عاتىفەي، لە ھەمان كاتدا رەخنە ھىشتا لە و  
شتانە پىكدىت كە دەلىت بەرھەمى بۆدلىر  
برىتىيە لە شكستى كەسىتى بۆدلىر، بەرھەمى  
قان كوڭ برىتىيە لە سىتتى قان كوڭ. بەرھەمى  
تكياكۆفسكى برىتىيە لە رسوايى خۆي.

بۆ لىكدانەو ھى بەرھەمىك ھەمىشە لە كەسىتى  
ئەو پياو يان ژنە دەكۆلنەو كە ئەو بەرھەمى  
خولقاندو، ۋەكو ئەو ھى كە ھەمىشە لە كۆتايدا  
لەميانەي مەجازىكى كەم يان زۆر ئاشكرای  
ئەدەبىيەو دەنگى تاكە كەسىك بېتە دەنگى بېرا  
پىكراوى دانەر لە ئىمەدا.

بارت گىتوگۆي ئەم بابەتە دەكات و دەلىت:  
ئەو ھى دەدوئىت زمانە دانەر نىە "لەبەر ئەو  
پىۋىستە ئىمە رىگا لەدەرۋازەو ئاراستەي  
بەناۋەندكردنى دانەر بگرىن ئەگەر بمانەوئىت پەي  
بەمەوداي تەواۋەتى ئەو مانايانە بىسەين كە  
دەقىكى ئەدەبى لەسنوورى خۆيدا ھەلىان  
دەگرىت. جارىك دەق سوورپىكە، ھىلىكىگە  
ئامادەكراۋە بۆ قسەكردن لەنىۋان دانەرو دەقدا،  
ئەم ھىلە دەبىرىت و دەق ۋەكو بوۋىسەكى  
سەربەخۆي لىدىت. ديسان پارت ئەو پىرسىارانە  
بەرز دەكاتەو كە ئىمە لەبارەي "تاكىتى"  
دانەرەو لەپىرسەي نووسىندا دواتر تاقىيان  
دەكەينەو پارت بەگىتوگۆكردن دەگاتە ئەو  
ئەنجامەي كە جۇراۋجۆرىتى مانا ۋا لەدەق دەكات  
تايادا قورسى نەخرىتە سەر دانەر بەلكو قورسى  
بخرىتە سەر خوينەر. يەكىتى دەق ناخرىتە سەر  
ئەسلۋ بنەماي دەقەكە بەلكو دەخرىتە سەر  
ئامانجى ئەو دەقە. لەبەر ئەو دەبى ئىمە



بەنووسىنىكى بەرزو ناياب ئامازە كىردن و  
گەپانەو بۆ ئەو كەسەي كە نووسىۋنى لەراستىدا  
كارىكى پىۋىستە.

لەكاتىكدا لەدوا سالەكانى چىل و سالانى  
سەرەتاي پەنجاكاندا ھەندى گىتوگۆ لەسەر  
پەيوەندى نىۋان دانەرو بەرھەم كرا، ئەو  
گىتوگۆيانە بەتايىسەتى لەسەر مەسەلەي  
"ئامانجدارىتى" بوو، بەلام ۋەكو دواتر دەبىينىن  
لەسالانى شەستەكاندا زۆر گۆرانكارى رادىكالانە  
روويانداۋ لەرووى پىۋدانگە تەقلىدەكاندا ۋەستان  
و وايان دانا دانەر خولقىنەرۋ بەرھەم ھىنى  
بەرھەمى ئەدەبىيەو ئەو گۆرانكارىيانە مەسەلەي  
دانەرو دانەرئىتيان لەدەقدا خستە بەردەم  
پىرسىارەو.

باشترىن نمونەي ئەو گىتوگۆيانە وتارەكەي  
رۆلان بارىتە دەربارەي "مەرگى دانەر" كە سالى  
1968 يىلى بوۋەو، لەم وتارەدا ئەو ھى كە بە  
"بىرۋكەي ھەلەي بايۇگرافى" ناۋى دەبەين  
ھىرش دەكرىتە سەري:

ئەفسانەى "دانەر" بېروخىننېن و "دەبىئى  
لەدايكېوونى خويىنەر لەسەر حسابى مەرگى دانەر  
بىت" پىئويستە وتارەكەى پارت مان لەياد  
نەچىت، ئەو وتارە خۆى دەقىكە  
لەساتە وەختىكى مېژووىى تايىبەتدا بەرھەم  
ھاتووە و سالى 1968 لە راستىدا ئەو كاتەيە كە  
گەلىك دزايەتى و لەروودا وەستان بەرامبەر بە  
دامەزراندنى دانەرىتى "يان سەر كەدايەتى"  
لەبوارى پەرورەدە و روشنبىرىدا سەرى ھەلدا.  
وازھىنان و بەلاوہنانى دانەر لەم سىياقەدا  
گرنگىەكى تايىبەتى ھەيە وەكو جىبەجىكردى



تېروانىنى سەرەتايى دانەر دەخاتە جىگايەكەو  
كە خالى ناوجەرگەيى بەرھەم ھىنانى ئەدەبىيە.  
ئامازەكردى پارت بۆ دەسەلاتى توندى دانەر  
دەشيا بەھەمان نمونەى گفتوگۆكەى پىشتىرى  
خۆم پىشان بەدرايە. زۆر لە رەخنەگران و تېۆر  
دانەرەن بەھوشيارىيەو دەور دەكەونەو  
لەقسەكردى دەربارەى ھەلوئىستى دانەرىك يان  
تېروانىنىك لەپەيوەندى بوونىەو بە دەقىكى  
ئەدەبىيەو، لەبەر روشنائى ئەم بىرۆكانەدا ئەم  
جۆرە پەيوەست بوونە بوونى نىە، دەشى  
ئەوەش لەئاخوتن لەبارەى رەخنەگران يان  
تېۆردانەرەنەو وەكو دانەرەنى  
لەجۆرى لىفزيان رۆلاند پارت دا  
دەرىكەوئىت. (لەبارەى دەقەو وەكو  
شتىكى گونجاوى ھەر جۆرە  
نوسىنىكى ئەدەبى يان غەيرى  
ئەدەبى پروانە بەشى پىنجەم واتە  
پەيوەندىيە ناوگۆيىەكانى دەق).  
دووركەوتنەو لە نەرىتەكانى  
گوتارىكى تايىبەتى كارىكى زۆر گرانەو  
گومانىشى تىدا نىە كە ھىشتا خەلك  
دەگەرپنەو بۆ ئامازەكردى بۆ  
دانەرەن كاتى قسە لەبارەى  
ئەدەبىيەو دەكەن. گرنگترىن خال كە  
دەبى لى بەئاگا بىن برىتىيە لە  
بايەخى "دانەر" كاتى ئاخساوتن  
لەبارەى ئەو زاراوہيەو دەكەين  
تەنانەت ئەگەر نەتوانىن يان  
حەزەكەين ئەو زاراوہيەو بەلاوہ  
بنىين.

ھەولتىكى زۆر مېژوويانە سەبارەت  
بەدانەرىتى لەلايەن مىشيل فۆكۆو  
لەوتارىكدا بەئاونىشانى "دانەر



رۆلاند پارت

چىيە؟" دا دەدرىت كە سالى  
1979 نووسىيويەتى.  
لە گفتوگۆيە كدا فۆكۆ سەبارەت  
بەكە سىتتى دانەر پەيوەست دەبىت  
بەدەر كە وتنەو كە لە رۆشنىرى  
رۆژئاوا دا فۆكۆ ناوى دەبات بە  
"بە تاكبون"، كە ئەوەش ناوەندە  
شويەو بە ناوە تاكەكان داگیر  
دەكرىت، ئەویش بەرپىگايەك كە  
جۆرەكانى مەعريفە بەپىي ئەو  
رىكە خرىت. بەم جۆرە دانەر  
ناسنامە و شووینی تايبەت  
دەبەخشىت بەجۆرى ھەمە چەشنى  
نووسىن وەكو ئەوەى لەكۆمەلدا  
دىت و دەپوات لەشىيەو  
سورانه وەدا.

دانەر (پياويان ژن) خالى  
ناسينەو وە جياکردنەو پيشكەش  
دەكات كە ئەویش بەكەيەكى توندو  
تۆلۆ بنەمايە، فۆكۆ داواى ئەو

رىگايانە دەكات كە ناوى دانەرىكى تىدا بەكار  
دەھىنرىت بەمەبەستى كۆنترۆلکردنى دەورانى  
ئەدەب واتە "وەزىفەى دانەر". ھەروەھا  
پيشنيارى ئەو دەكات كە بەراستى رىگايەك  
ھەيە بۆ سنووردارکردنى رىيازەكانى خویندەنەو  
ئەو مانايانەى كە دەتوانن لەدەقىكدا دەرىكەون.  
فۆكۆ گفتوگۆى ئەو دەكات كە كەسىتتى دانەر  
لەپيش سەدەكانى ھەقدەو ھەژدەدا ئەو  
گرنگىيەى نەبوو بۆ بەرھەمە ئەدەبىيەكانى  
لەكاتىكدا كە جىپەنجەى دانەرى تاك  
لەچاكدردنا پىويست نەبوو بۆ شەرعىت دان  
بە "راستىتى" يان دانەرىتيان و بەرھەمەكان  
بەبى ئەوەى ناويان پىوە بىت، پەسەندكراون.

لەگەل دەركەوتنى كۆمەلگای بۆرجىوانى  
فشاردانانى نوێ لەسەر ياساكانى خواوەندارىتى و  
خواوەندارىتى بەكگرتن لەگەل پەرەسەندنى بواری  
مەعريفەى زانستیدا وەكو رىگايەكى لىكدانەوەى  
دنیا، دەقە ئەدەبىيەكان بايەخىكى زياتريان  
بەدەست ھىنا وەكو بەرھەم و ئاماژەكانى  
تاكگەرايى و بواریكى ھىجگار جياوازيان داگیرکرد.  
تيرپوانىنى فۆكۆ بۆ وەزىفەى دانەر ئەوەيە كە  
خزمەتى مەبەستىكى ئايدىلۆژى دەكات: ئەویش  
ئەوەيە كە دانەران بەشىوہيەكى گشتى وەكو  
ئەوە نیشان دەدرين كە سەرچاوەى بەھرەى  
ئەفراندن و عەبقەريەت و خەيالن بەلام  
بەرپىگەيەكى دژى ئەم بۆچوونە كاردەكەن. دانان



و وه سفکردنی به ره مه کان به پیی دانه ره کان ده شی وه کو به به سستیک له به رده م "سوپی ئازادی" مه عریفه دا بیسنریت که تیایدا به ره مه کان ئاسایی له سیسته میکی تاییه تی مه عریفی به هاداردا داده نرین که له لایه ن چه مک و نه ریته کانی دانه ریتی و بایوگرافیا وه ده جولینرین. نه وه ی به لای لیفره وه واده رده که ویت که پرسى هه لسه نگاندن و نه زمون و به لگه نه ویستی زانین یان دانانی به ره مه می نه ده بی بیت، لای فوکو ده بیت به پرۆسه یه کی به ربلاوی ئایدیولۆژی پیشتر دیاری کراو که کارده کات بۆ پاراستنی مه عریفه له نه نجامیشدا بۆ پاراستنی ده سه لات له بواره تاییه تی هه کانی کومه لدا. به م شیوه یه وه زیفه ی دانهر بریتی یه له ستراتیزیه تی پیکه وه کو کردنه وه یه ک که نه ده ب و خوینهر پیکه وه ده به سستیت و بوار به ئازادی وه لامیک ده دات که به شیوه یه کی گشتی له میانه ی ده سته وازه کانی وه کو "خه یالی دانهر" وه دانراون. خالیکی تری کوتایی که فوکو بنیادی ده نیت نه وه یه که نه ریتی دانه ریتی ناکه ویت به پیش ده قیکی نه ده بیه وه، به لکو به ته وای ده که ویت به دوی ده قه وه. نه مه ش هه لگه رانه وه ی روویه کی پرۆسه ی به ره مه هینانی نه ده بیه وه کو نه وه ی به شیوه یه کی ئاسایی بنیاد ده نریت. نه وه ی فوکو له مه مه به سستیه تی نه وه یه که نه و بیرۆکه ی نیمه له باره ی شکسپیر یان وردزورسه وه هه مانه له پشتی به ره مه مه کانی نه و دانه رانه وه به رزی ده کاته وه که له ناوه ندیکی گشتی دا بوون. به شیک له ریکسختن و شه رعیه تدان به به ره مه مه نه ده بیه کان له رۆشنبری نیمه دا له ریگای پیکه هینانی که سیتی دانه ره وه له روانگه ی په یوه ندی بوونیه وه به به ره مه مه که یه وه نه نجام ده دریت. ده رکه وتنی سه رجه م زنجیره ی بایوگرافیا نه و نووسه رانه ی به ناوی گه وره ناو

ده برین و له سه ده ی نۆزده هه مدا ده رکه وتوه بۆ نمونه زنجیره ی نووسه رانی ئینگلیزو فره هه نگی بایوگرافیا نه ته وه یی که هه ردووکیان له لایه ن (لیسلائی ستیفن) وه چاپکراون نمونه ی باش و په سه ندن، که هاوشان له گه ل نه ده بی ئینگلیزیدا وه کو بابته و گوتاری ره خنه ی نه ده بی ده رده که ون.

له وانه یه گفتوگۆکانی پارت و فوکو توندو ناپه سه ند ده ربکه ون. منیش نه موسته وه پیشنیاری نه وه بکه م که نه م گفتوگۆکردنه حسابکردنیکى ره تنه کراوه ن له باره ی که سیتی دانه ره وه. هه روه ک پارت و فوکو خویان دانیان پیداناوه، که سیتی دانه ر جیگایه ک بۆ گفتوگۆی گشتی دروست ده کات و له زۆر بوارى جۆراوجۆری پرپایه خى میژوو یه وه نه و که سیتی ده خریت به رده م لیدوانه وه. نه مه ش دیسان پیوسته بخریت سسنووری گفتوگۆکانی نه وانه وه. هه رچه ند به یروبووچوونه کانی پارت و فوکو مایه ی هه لچوون و به ره و نه و پرسیاره مان ده بن که داخو چ شتی وه کو راستی یه کی به لگه نه ویست که په یوه سستی نه ده ب بیت وه رگیراوه. وتاره کانی نه م بواره به دوی به تیۆرکردن و به گرفتکردنی دانه ردا ده چن و ده کو لنه وه. بۆ نه وه ی نیت وه کو ره گه زیکی دانراو یان سروشتی ده ربکه ویت.

پیوسته بگه رپینه وه بۆ ئاخاوتن له سه ر ریگاکانی تیگه یشتن له دانهر نه ویش له به شی پینجه می "نه م کتیبه داو له بابته تی په یوه ندیه کانی ده ق دا".

سه رچاوه:

Roger Webster. Studying Literary Theory- London. 1990- pp. 18-21.

## دەنيو دلى چىرۇكدا مروڭ ھەيە

◆ رۇبىرت گۇرھام دەيڭس

● لە ئىنگلىزىيەدە: شىرزاد ھەسەن

دەبىننە كە دابەزىنى كىرگىزىش ئەدەبىي رۇمان يان ئاۋابوونى خۇرى ئەدەبىي گىرپانەدە پەيۋەندى بە نەمانى يان ناچىگىر بوونى بە ھاكەنەدە ھەيە. كەچى ھەرنەۋرە خەنەگرانە ناچەنە بىنچەۋىنەۋانى ئەم رۋانىيەنى كە خۇيان بىرۋايان پىيەتى، تىمان بگەيەننە كە لەرابىرۋودا ئەم بە ھايانە چى بوونۇ چۈن لەنۋوسە رەكانەدە گۈزەلەۋە بىۋىنىۋ كۆمەلگا چۈن لەنيۋ رۇمانەكاندا ۋەدەركەۋتون، بەتايىبەتى بەر لەھاتنى "ئىرنىست ھىمىنگۋاي، ھىنرى جەيمز، يان جىن ئۆستىن".

گەر مەسەلە نەبوونى "بەھاكان" بى، يان لەقبوونىيان ئەۋەدەبىي بلىين دەمىكە بەھاكانى مروڭ ۋەكو خۇيان نەماۋن، رەنگە نۋوسەرى ئىتالى "بۇكاشىۋ" بەر لەسەدەھا سال قىسەى لەسەر ئەۋ داپوۋخانە كىردى، بۇ ئەۋەش دەكرى يەكەمىن نۋوسەرى ۋاقىيى بى كە قىسەى خۇي

لەرەخنى ئەم سەردەمەدا بۆتە باۋكە قىسە لەسەر ئەۋە بكرى پلەۋپايەى ئەدەبى؛ بەگشتى، بەرزو بلىند راناگىرى، بەتايىبەتىش ئەدەبىي گىرپانەدە (كە چىرۇك رۇمان) دەگرىتەۋە. بىانۋەكەش ئەۋەيە كە ئەم جۆرە ئەدەبە نەيتۋانىۋە "چەند بەھايەكى پىرۋوز جىگىر" دەنيۋ نۋوسەرانى ئەم سەردەمەدا بخولقىتىنى. بىرۋاھىتان بە ھەر بەھايەك لەلاى نۋوسەر دەكرى بىيەۋە بە بەھايەك لە نيۋخودى كۆمەلگادا.

رەخەگرە زۆر دىگەر مۇرشتەكان وشەى "بەھاكان" زۆر بەكار دەھىننە، بەلام ئەۋەندە لەخەمى ئەۋەدا نىن كە پىئاسەى ئەۋ بەھايانە بگەن يان ھەتتا دەست نىشانىيان بگەن.

بۇ ماۋەى چەندىن سەدەش وشەى "بەھاكان" گىرقتى گەرەى بۇ فەيلە سوۋفەكانىش دروست كىرد. ھەندى لەرەخەگرەكان ۋاي



له سەرگەندەل بوون کردووه. نووسینی،  
 به نزیکی شەش سەدە، لە مەوبەر، بەرلەوهی  
 سەدەکانی ناوەراست بەرەسمی کۆتایی بۆ، لەم  
 داپزانه رۆحیە دواوه. بۆکاشیۆ باس لە جیهانیك  
 دەکا که تیایدا قەشەکان و بگرە زۆرینهی ناو  
 چینهکانی ناوەراست لە مەڕوانینیان بۆ بەهاکان  
 تا ئەوپەری ماددیانه بیریان کردۆتەوه، بۆ  
 گەشتن بە خەون و ئامانجەکانیان هەموو وێژدان و  
 ئەخلاقیکیان پێشیل کردووه، لەهیچ شتیك  
 سلیان نەکردۆتەوه.

ئەدەبی رۆمان لە ئیسپانیا سەری هەلدا  
 ئەوکاتەى که لکەلەى گەشت و سەفەر و بازرگانی و  
 سەرکێشی و مەیلی بە کۆلۆنیالکردنی دونیای  
 دەرەوه لای خەلکەکانی بوو بەهەوا و هەوسێکی  
 کوشندە.

هەموو ئەو مەیلانە و پەیدا بوونی شارە  
 گەورەکان وایان کرد ئەو قالبگرتن و  
 جیگیربوونەوهی سەدەکانی ناوەراست بەتەواوی

داڕمێ و هەلتەکی.. وا دەرکەوت که ئەو  
 هەلتەکاندە یەكجارەکی بۆ. رۆمانی "دۆن  
 کیشۆت"ی (سیرفانتس) نموونە یەکی زۆر  
 بەرجەستەیه. پالەوانەکانی نۆ رۆمانە فەرەنسی و  
 ئیسپانی یەکان، بەتایبەتی پالەوانە ویل گەردو بۆ  
 لانەکان، ئەوانەى گوايه سوارچاک بوون، هەر  
 هەموویان خەلکانیکی بۆکەس و مایە پوچ و  
 ناپەسەن بوون، واتە کوپی کەس نەبوون، بەلام  
 نەوه لەدوای نەوه بزرەکان که بۆ سەرمايه و بن  
 مایە بوون لەخیری ئەو کەسانەین دەخوارد، ئەو  
 کەسە ویل گەردو بۆ لانە و کەسانیکى زۆل و  
 زیرەك بوون، هەموو ئەو کەسانە توانیبویان  
 کۆمەلێ (بەها) بۆ خۆیان دامەزرێنن، لەدونیایەك  
 که ئالۆزە و پڕە لە تەماع و فرۆفیل.

ئەوکاتەى "ریچاردسن" و "فیلدنگ" و  
 "سمۆلیت" و "ستیرن" رۆمانی ئینگلیزییان  
 دامەزراند، لەچارەکی سێیەمی سەدەى  
 هەژدەهەم، هەر ئەوکاتە پتویستی بۆ  
 "گەپانەوهی بەهاکان" زۆر کوشندە بوو. گەندەل  
 بوونی جیهانی رامیاری، بەرتیل خواردن، پایە و  
 پلە کرپنو فروشتنی بۆ ئەندازەى تەشەنەى  
 کردبوو. شارەکانی نوqmی هەژاری و بەدپەروشتی و  
 پیسی و تاوان و بەرەللاى سیکسی بوون.  
 نموونەى پالەوانی وەك "تۆم جۆنز"ی "فیلدنگ"  
 زۆر باو بوون دەنۆ خەلکانی خاوەن مۆلئو مال و  
 دپندە ئاسا، کەسانی شەپخواز پتر بوون  
 لەخێرخوازهکان. زانکۆکان و کلتیسا چاک  
 دامەزراوهکان لەدۆخیکی زۆر مەت بوون دا بوون.

لەم کۆمەلگایەدا که تیایدا مەسەلە رەها و  
 جیگیر بووهکان کەم بوون. ئەو چوار رۆماننوسە  
 که پێیان دەوترێ "چار شکۆدار"ەکه، هەر ئەوه  
 نەبوو که بەتەنها بناغەى رۆمانی ئینگلیزی  
 دابمەزرێنن، بەلکو توانیان ببنا خولقینەری



به هاكان و پتر به رفران كردنيان. نه و چوار  
رۆماننوسه گه لى وانه يان به خوښه رانى خوښان  
وته وه: هر له ده ستو دل فراوانى يه وه، سۆزو  
به زه يى، رۆحى خوښ مه شره فى و مه زاق تا ده گا  
به چاندنى هه ستىكى به رزى رهوشت په روه رى و  
جوانپه رستى.

نه وان توانيان نه و رۆحه وه ناگا بښن كه بير  
له چا ككردنى ده زگا و دامه زراوه كان بكا ته وه، بير  
له باشكردنى هه لو مه رجه كۆمه لايه تى يه كان.  
له گه ل نه وه شدا نه چوونه پال نه وهى خو به به ها  
باوه كان ببه ستنه وه. هه رچه نده (فيلدنك) و  
(ريچارلسن) دوو نووسه رى مۆرالىست (نه خلاقى)  
بوو، به لام كه متر كه لكان له و نه خلاقيده تهى  
يه كدى ده بښى. (لۆرانس ستيرن) كه خوښ قه شه  
بوو، له نيو نه و سى رۆماننوسه ي ديكه دا  
له هه مووان زيره كتر و رديترو هه ستيارتر بوو، جكه



جورج ئيليوٽ

له وهى كه تاسه ر ئيسقان پياوښكى نه زموونكار  
بوو، به پى پيوانهى نه خلاقيده تى سه دهى  
نۆزدهم كه سىكى تابلى ي بى په رده و حه يا به ره  
بوو.

نه گه ر بگه رښنه وه ناو رۆمانه كانى سه دهى  
نۆزدهم بۆ نمونه: لاي نووسه رانى وهك (جيڤن  
ئوستن، ئيملى برۆنتى، جورج ئيليوٽ، جورج  
ميريدى، توماس هاردى، جورج مور) قه ت نه م  
رۆماننوسانه تانه و ئاسته ريكو كۆك نښ له سه ر  
نه و (به ها) يانهى كه ده كرى پى يان بوترى به ها  
كه وهه رى و ره هاكان، نه و به ها يانهى كه ئيمه  
چاوه پروانى ده كه ين، كه واته به به راورد چوار  
رۆماننوسه شكۆداره كان ريكو كۆكتر وه ده ر  
ده كه ون له سه ر خو لقاندنى نه و به ها يانه، نه گه ر  
بچينه وه لاي نه و نووسه رانهى كه ئينگليز نښ.  
وهك: (هينرى جهيمز، مارك توڤين، گۆستاف  
فلوبير، زولا، دۆستوڤسكى) نه وسا هه ست  
ده كه ين كه نهك ريكو كۆك نښ له سه ر (به ها)  
كان، به لكو زۆر له يه كدى دوور ده كه ونه وه و  
جياوازن. نه و شتهى كه هه ر هه مويان كۆ  
ده كاته وه: بايه خدانىكى زۆره به خه للى و عه وام،  
به حال ته جياكانى خودى مروفه كان، به ركارو  
ئاكامى جۆره ها كارو كرده وه، نه و به رنه نجامانهى  
رهفتارى ئاده ميزاده كان كه له نه وه يه كه وه بۆ  
نه وه يه كى تر گه ر به كه ميش بى ده گۆرپى.

هه تا گه ر مروف بۆ خوښ له بارىكى جيگيريشدا  
بى، واته شته كان و حال ته كان هه ر له بئاغه وه  
وه كو خوښان بمني نه وه كه چى له ولاوه سه ير  
ده كه ين پروانينو گوشه نيكاي رۆماننوسه كان زۆر  
ده گۆرپى. له رۆماندا گوشه نيكايان روانگه يان  
بگره جيهان بښى زۆر گرنگه، چونكه (به هاكان) —  
قيم — وهك (نيتشه) ده لى: به پروانگه ده گۆرپى.



فلۆبېر



ئارەزوويان ھەبىۋ لەولاولەش دابىن كىردى.  
رەزامەندى، لەم ھالەتەدا ژيان دەتوانى لەناو  
ئاخنى خۇيدا بەھاي دىكە بەرھەم بېتى.  
مادامەكى رۇمان دەتوانى ھەموو جوانسى و  
نەينى يەكانى ژيانمان بۇ ۋەدەربخات، كسارىكى  
ھەلەيە ۋا بزانىن نووسەر ھىچ بەھايەكى نىبە.  
ھەرچەندە خويىنەر ۋابزانى ئەو بەھايانە گونجاۋو  
جېگىر نىن.

كۆنتراستى (دژۋارى) نىسۋان (قايىكنىگ-  
پالەۋانى) "گراھام گرېن" لە رۇمانى "كۆتايى  
عېشقېبازى" لە بەرامبەر "چارلز سىكرېنەر"  
لە رۇمانى "ھەروەھا خۇرىش ھەلدىتەۋە" نى  
ھېمىنگۋاى ئەم راستىيە دەردەخات. رۇمانەكەي  
"گراھام گرېن" لەسەر بەھارەھاكان دامەزراۋە،  
بەگەرپانەۋە بۇ "ئورثودكسىيەتى ئايىنى" كە لەو  
سەردەمەدا جىي بايەخ بوو. رۇمانى "دىسانەۋە  
يان ھەروەھا خۇرىش ھەلدىتەۋە" لەسالى

ئەۋەش ۋەستاۋەتە سەر ئەۋەدى كە تۇ چۇن  
سەيرى شتەكان دەكەي، ئەۋەش بەدەۋرى خۇي  
پەيوەستە كە تۇ خۇت چىتو كىي. ئەۋكاتەي  
ژيان (مانا) ي خۇي يان (بەھا) ي خۇ دەدۆپىتى،  
ئەۋە بزانە كە شتىك لەخاۋەن بەھا گۇراۋە، نەك  
لەخۇدى ژيان، بەھاكان دەبى چى بن جگە لە  
بەرئەنجامىكى نرخاندىن ۋەلەسەنگاندن، خەلكى  
جياۋاز لە بارودۇخى كۆمەلەيەتى جياۋازدا كۆمەلەي  
بەھاي جياۋازىيان ھەيەۋ شتى جياۋازىش  
دەنرخىن.

لەو ئەگەرە قورسانەي كە ژيان ھەمىشە پېش  
كەشى دەكات، ئادەمىزادەكان دەتوانن جۇرىك لە  
بەھاكانى خۇيان ھەلېژىرن ۋە دەست نىشانى  
بەكەن، بەپىي ئەۋ قوربانىيەي كە ئامادەن پېش  
كەشى بەكەن لەپېناۋ ھەر خىرو ھەق ۋە جوانىيەك  
كە دەزانن ھەر ھەموو ئەۋ بەھايانە مەزنىۋ دەبى  
بەرزىش رابگىرېن. مادامەكى كەسەكان دەتوانن



(1926) دا بىلگۈ بۆۋە، ئەو دەرىپىنە لەو ۋەختە دا زۆر كاريگەر بوو، دەرىپىنىڭ بوو بۇ خۆرزاڭار كىردىن لەخەۋنى پوۋچو درۇكە ديارە ئەو نەۋە بىز دەى دواى جەنگى جىھانى يەكەم لەسەرى دەلەۋە پان.

لەگەل ئەۋەشدا پىر بەماناى وشە بەھاكانى نىۋرۇمانى "دىسانەۋە خۆرەلدىتەۋە" گەل زۆرتىن لەو بەھايانەى كە لەرۇمانى "كۆتايى عىشقىبازى" يەكەدا ھەن. ھەرچەندە ھەردووكيان پىر لەو ساتەۋەختە زۆر تالانە. كارەكتە رەكانى "ھىمىنگۈاى" ھەمىشە سوپاسگوزارن و زۆر شت بەرز دەنرخىنن. ئەوان پارىس — يان لەبەر دلە، ئىسپانيا، ئەوان سەرسامىن بە جووتىاران، شەراب، ماسىگرتن، شەپ لەگەل گا، ئەوان زىنگى و زۆلىتەى و ئازابەتى دەفامىن، ھەتا گەر بەزمانىكى سادەش بى تەعبىر لەم حالەتەنە كراۋە.

لەرۇمانەكەى "گراھام گرېن" دا ھەموو شتىك غەمھىن و سواۋە.. تا ئەۋپەپى، بۆمباران كىردى (لەندەن) ھەموو شوپىنىكى ويران كىردوۋە، بەردەۋام باران دەبارى، پالەۋانى رۇمانەكە كە كارەكتەرىكى مىيە بەردەۋام دەكۆكى، ژەمە خۇراكەكان مى ئەۋە نىن ھەرس بىرىن، ھەتا دى خراپىتىش دەبى، خەلكەكەى ۋەپس و بىزارن، يەكدى ھەراسان دەكەن، خۇشەۋىستى ماناى خۇى دۇراندوۋە لەپىى زاراۋە دەستەۋازەى (فىزىكى) پىناسە دەكرى... يان لەپىى تەعبىرى پىسو بىزەۋەر. كارەكتە رەكان روو لەكلىسا دەكەن چۈنكە بەرگەى ئەو ژيانە دۆزەخىيە ناگرن. پالەۋانەكە خۇ بە (پروايەكى ئايىنى) يەۋە دەبەستىتەۋە تا ئاستىك كە پىر لەنەخۇشى بچى تا خواپەرىستى بى، ئەو بەدواى بەزەبى خودا—دا دەگەپى، بەلام كە دى پىر لەسزا دەچى.

ھەلبەتتە لەدوچاردا مەسەلەكە دەرك كىردە بەشتەكان و حالەكان، ديارە وتوورىيى و دەركىردى "گراھام گرېن" لەمەپ مەسەلە رۇخىيەكان، بىگومان، زىاترەۋ، وردىترە لەۋەى كە لاي "ھىمىنگۈاى" ھەيە. "ھىنرى جەيمز" سەبارەت بە كارەكتە رەكانى ناو رۇمانەكان وتوويەتى (ئەوان كە زۆر بەجۋانى "ھاملىت" و "شالېر" كە ھەردووكيان زۆر ھوشيارن بەشتەكانى دەۋرۋىسەر؛ وادەكا كە ئەزمۈۋى سەركىشى و مەملەنىيان تىروپرو تەۋابى، دواچارىش لەزەخمى ئەو كارەساتانە زىاتر دەكا كە لە كۆتايى دا روۋبەپوۋى دەبنەۋە؛ واتا ھوشيارى وا دەكات جەرگىرانە ھەست بەو كارەساتانە بىكەن). بەلام دەرك كىردى و وتوورىيى گەل دىۋى ھەيە. ئايىنە مەزنەكان ھەروەكو فەلسەفە مەزنەكانى دۇنيا بەشۋەيەكى بەرفراۋان زۆر لەو بىرۋاپايانە، حالەتەنە رەت دەكەنەۋە كە پىشتەر ھەر خۇيان جەختيان لەسەر كىردى. ئايىنەكان و فەلسەفەكان، ھەر خۇيان دوۋلن، لەبەرامبەر ھەموو ئەۋشتانەى كە پىشتەر پروايان پىيان ھەبوۋە، يان ئەۋەتا تىكۋىيان لى كىردوۋە.

ھەرچەندە لەرۇمانى "كۆتايى عىشقىبازى" يەكە مەرجىنىيە كە پرواۋ ئىمان دژ بەنەخۇشى و لەزەت ۋەستابىتەۋە لەناۋناخنى ئسەۋ جىھانە خولقاۋە لەنىۋ خودى ئەۋخۇشەۋىستىيە مۇقائەيە. بىنىنى (مونتانا) يان شەپەرەگا لەچاۋانى "ھىمىنگراى"، يان سامانەكانى (ناچاچۇ) يان شوپنە دىرىنەكانى (ئىتورىيا) — كە كەۋتۋتە رۇژئاۋاى ئىتالىا — لەچاۋانى "دى. ئىچ لۆرانس" وا دەكات كە (بەھاكانى) خۇپنەران زىاد بىكەن. بەلام ناكىرى داۋا بىكرى لەخۇپنەر ئەۋ ھەموو بىرۋېچۈۋە پىر لەگومانانەى كە لەرۇمانى



"مەرگ لەنیوەڕۆ" داو رۆمانی "فانتازیاى نەست" دا قەبوڵ بکات. وێرایی ئەو شتانهش، زۆر گرنگە کە لەبیرمان نەچێ ئەو وەختەى قسە لەسەر پەيوەندى نێوان ئەدەبى بەهاکان دەکری، کە دەبێ خەيال زەدە خۆى لە خۆى دا (بەها) یەکە، بەلکو بۆخۆى هەم مەبەستەو هەم ئامانج، بەوێى کە داوا رۆحى و فیکرى یەکانى نووسەر و هەم خوێنەر تێر دەکات.

دیمۆکراسى و دامەزرێوە کە پێ بدات هەرکە سێک سەربەستى رۆلى خۆى ببینێ و ئەگەر هەلبژاردنى ئازادەى شتەکان و حالەتەکان و بیروبووچوونەکانى هەبێ، دیمۆکراسى و فەزای ئازاد وادەکات کە سەکان بەو بەها جیاوازانەى خۆیانەو زۆر ئازادانە، بکەونە دواى ئامانج و مەبەستەکانى خۆیان تا بتوانن بیهێننە دى، تاوەکو بواریان هەبێ ئەگەرى بەشداری بوونیکی مەزنیان هەبێ بۆ خێروخۆشى کۆمەڵ. لە راستیدا رۆمان، لەم رووەوە، یارمەتیمان دەدا بەوێى کە بتوانین جوانتر و لەچەندین گۆشەنیگای جیاوازه وە شتەکان ببینین، وادەکات هەستو سۆزو بەزەیی، رۆحى بەخشندەیی و لى پرسیراویتى تاکە کە سیمان پێ زەخم و زیاتر بێ. گەر لە روانگەى میژووییەو ئاوپ لە رۆمان بەدەینهو هەست دەکەین کە سەرھەڵدانى رۆمان بە نەشو نوماى رۆحى تاکپەرەو (فەردانیەت) پەيوەستە کە لەژێر باڵى دیمۆکراسى دا پتر و پتر رسکاوه، لەسەدەى نۆزدەمیدا پتر گەشەى کردو لەو دەچێ پێ بەپێ لەسەدەى بیستەمیشدا ئەو پەيوەست بوونی دیمۆکراسى و تاکپەرەو گەشەى رۆمان زیاتر وەپیش کەوتبێ.

بەھەر حال، دەکری بڵێن بۆ مەسەلەى گەشەو پەرەسەندنى نێودونیای ئەدەب یاسایەکی ئەوەندە زۆر لەبەر دەست نییە. بۆ شیوازو

تەکنیکی رۆمان فەزایەکی ئەوەندە فش و فۆلە کە زەحمەتە یاساو دەستوورى رێک دامەزرێوە پەپرەو بکەین، لەو فەزا کراوەیەدا ناکرێ دیمەنەکان تاریکتر ببینن لەوێى کە لەسەردەمى نووسینی رۆمانى "تریسترام شاندى" ی (شیرن) دا هەبوو، یاخود رۆمانى "جودى پەنھان" ی (تۆماس هاردى) لەو دەچێ رۆمانى (تریسترام شاندى) سەرەتایەك بووبێ بۆ لەناوچوونی شیوازی تەقلیدی رۆمان. لەولاو رۆمانى "جودى پەنھان" کۆتایی یەکی تاریکی بۆ ئەو (فەردانیەتە- تاکپەرەو) یە هێنابێ کە لە سەردەمانیکی زۆرتەدا رۆمان هەلەلەى بۆ لى دەدا.

هەنووکە، لەمیانەى مەملانێ دا دژ بە (تۆتالیتاریانیزمى کۆمۆنیست) دا کە دەکا دەستەلاتى رەھاو سەراپاگیرى کۆمۆنیستى: سیاسەت و ئایین و فەلسەفە جارىکی دیکە لەھەولێ ئەوەدان کە سەرلەنوێ مانای فەردانیەت - تاکپەرەو- بدۆزنەو، جەخت لەسەر ئەو بکەن کە هەرکەسەو لەگەڵ ئەوێ دیکە دا جیاوازه، لەھەست کردن بە لى پرسیراویتى ئەخلاقی لەبەرەمبەر ئەوانى دیکە دا کەس لەکەس ناچێ، هەتا لەوێ شدا جیاوازن کە هەریەکەو توانایەکی هەیه لەمەر گۆرینی چارەنووسی خۆى یان هی نەتەوێکەى. هەر ئەو شتانهیە وادەکات کە فەزایەکی کراوە و گونجاو بۆ نووسینی رۆمان دابمەزێ. رۆماننووس، لەکۆمەلگایە کدا کە پێوای بە - تاکپەرەو- هەیه، فەزلی بەسەر زانایانى کۆمەلناسەو هەیه کە دەپواننە خەلک کە هەریەکەیان ئەندامى گروپیك بێ. سەرۆشتى هونەرى رۆماننووس و داوا دەکات کە هەموو جۆرە بەگشتى کردنیك (تعميمات) یك، هەر بەھایەك، یان هەر کاروکردەوێک بخوێنە ژێر

چاودیری و تاقیکردنه وه و لی و رد بوونه وه به پیی  
ئو مه غزا مانایانه ی که دهیبه خشن به تاک.

گرفتی تاکړه وی پابهسته به هه سترکردنی  
مرؤف به غوربه تو ته نیایی، تاکړه وی له و جوړه  
هه ستانه دا جیگیره. هه رله ریگای  
"گۆشه نیگا" وه که رهنگدانه وه ی هوشیاری به  
رۆماننوس ده توانی به سهر ئه و غوربه تو  
ته نیایی و لیک تراننه دا زال بیت، که دیاره  
به هه مان شیوه بۆ نووسه ری دراما و ژیاننامه  
(بایوگرافه) ناپه خسی. به دیتنی ژیان له چاوی  
که سیکه وه، هه ست کردن به وه ی که ئه و هه سستی  
پی ده کات، به بیرکردنه وه له و شته ی که ئه و  
بیری لی ده کاته وه: ئیمه ده توانین له مانا و به های  
ئه و ئه زمونه حالی بین که ئه و که سه پیایدا  
تی ده په پی، سهره پای ئه و هه موو شتانه ش..  
کاره کته ره کانی ناو رۆمانه کان به ته نیا ئه وه نی به  
که که سانی راسته قینه بن که خوازاوی ناو ژیانی  
واقعین، له وی گویزرا بنه وه سهر کاغه ز، به لکو  
ئه و کاره کته رانه که سانیکن که له دهره وه پا  
ده بیندرین. ئه وان مه زنتین له وه ی که له ژیاندا  
هه ن، "راستترین له وه ی که له واقعدا هه ن" وه ک  
"هاردی" و توویه تی، ئه وان له دیدو به رۆحی  
نووسه ره وه ده بیندرین، که له گه لیدا خوینهر  
هوشیاره به و به شداریبوونه و بگره له گه ل  
نووسه ردا ده که ونه داداگایی کردنی  
کاره کته ره کان. که واته نووسه رله دهره وه ی  
پاله وانه کانی دا ناژی، به لکو ژیانیان، که سایه تیان  
راسته وخۆ له نووسه ره وه قهرز ده که ن.  
"گۆستاف فلوپیر" ی رۆماننوس ده میکه  
رایگه یاندوه "مه دام بۆقاری منم"

خوینهری رۆمان له گه ل کاره کته ره کان  
به شداره، له گه ل رووداوه کان تیکه له، ده چیتته ناو  
تان و پۆو بنج و بناوانی رۆمانه که ش. خوینهر شان

به شانی نووسه ر ده پوابه پیوه، نووسه ریش وا  
ده کا خوینهرانی خو ی له ته ک کاره کته ره کان و  
رووداوه کان تیوه بگلیتی، چ بۆ هه نووکه و چ بۆ  
رابردوو. رۆمانه کان و کاره کته ره کان له ناوه وه ی  
میژوودا هه ن، هه روه ها له دهره وه ش هه ر هه ن:  
وه کو کۆمه لیک سهرچاوه ی بابه تیانه که مه یلو  
هه ولی ناسایی ئیمه یه و بۆ تیگه یشتر و  
هه لسه نگاندن و کۆنترۆل کردنی ئه زمونه کانمان.

"فیلدنگ" ی رۆماننوس و توویه تی  
"پاریزه ره که ی من هه ر ئه وه نی به که زیندوه،  
به لکو له وچوار هه زار ساله شدا هه روا بووه.  
کاره کته ره کانی نیو رۆمانه کان جوړیک له و  
که سانه ی تی ده که وی که ده کری بۆ هه میشه  
خولقو ئه تواریکی جیگیریان هه بی، هه روه ها  
ده کری له و تایپانه بن که له حاله تیکه وه بگۆرین  
به حاله تیکی تر، واته له سهر هه مان ره وشتو  
خو نامیتنه وه، هه روه ها ئه زمونی جیاواز له  
باروزروونی کۆمه لایه تی وادا که له گۆراندای بی.  
ئه وان تاکه کان به گروپه کان ده به ستنه وه بی  
ئه وه ی داویان لی بکری قوربانی به (فهردانیه تی -  
تاکړه وی) خو یان بدن. ئه وان ده بنه ئامرازیکی  
سهره کی بۆ تیپه پاندن و په رینه وه له بازنه و  
سنووری ئه زمونی تاکه که سه کان، پاشان زانینی  
ئه و حه قیقه ته ی که بوونه مرؤف چ واته یه ک  
ده گه یه نی.

ره خنه گران له هه موو قۆناغه کاندای گله یی و  
گازانده یان له و کاره کته ره کرداران هه بووه که  
رۆماننوسه ریالیستی به کان ئیشیان له سهر  
کردوون، واته پاله وانه کان و رووداوه کان زاده ی  
ئه و واقعیه بوون که نووسه ر تیایدا ژیاوه. به لام  
خۆ رۆمان فیلی له واقعیه نه کردوه. رۆمانیش  
هه روه ک ژیان پر له که سانی سه یرو سه مه ره و  
له پی لادهر، له لاتو له وارو که سانی په رپووتو

بەتەنھا رۆمان بەو تەئیرى و پىرىپە بىتوانى  
بىبەخشى.

سەرچاۋە:

## Highlights Of Modern Literature

Edited by: Francis Brown

A mentor Book First  
Printing, 1954 Pages (57-61)

پەراگەندە، لەگەسانى كۆيى و دىندە ئاسا،  
لەتاوانكاران و خەلكى لاكەوتە و گۆشەگىرو  
رەشۆكى، ئەو ساختمانە خەيالەش كە لە  
ئەدەبى رۆماندا بونىيات دەنرى بى قەرزكردن  
لەژيان ناگاتە كەمالى ئادەمىيەتى خۆى، ناگاتە  
رۆح پەرودەرى، ناگاتە دۆخىك كە لەسروشىتى  
ئادەمىيانەى زۆر كەسدا بەرجەستە بوو.

لەبەر ئەوەى هەمووان ئەو روانىنەيان لەلا  
كەلەلە بوو سەبارەت بە بايەخ و گىرنگى رۆمان،  
جا كە ر ناگايان لە خۆيان بى يان نا، بەتايبەتى  
رەخنەگران و خەمخۆرانى داهااتووى رۆمان، هەر  
لەبەر ئەوەشە كە بەناشكرا ديارە خەلكىكى  
يەكجار زۆر پەرۆشى ئەوەن بزانن هەنووكە رۆمان  
بەچى كەيشتوووە لەداهااتوودا بەكۆى دەگات.  
ئەمەيان نيشانەيەكى چاكە، بەلام لەمىزوى  
رۆماندا هېچ شتەك نىيە وامان لى بكات رەشبين  
بين، بەتايبەتى ئايندەى رۆمان، تا ئەو كاتەى كە  
سەربەستى و شكۆمەندى لى پىرسراویتی تاكەكەس  
يەكەم خەمى سەرەكى كۆمەلگا بى، هېچ ترسەك  
بۆ داهااتووى رۆمان لەپيشدا نىيە. مادامەكى  
نووسەران خۆيان برۆيان وايە كە مەزى ئەوەيان  
تيايە خولقيتەرى (بەهاكان) بن؛ پىويست ناكات  
لەئايندەى رۆمان بترسن. بەلكو پىچەوانەى ئەوە  
راستترە. زۆر هۆر نيشانە هەن كە مەرفۆف گرىمانە  
لەسەر ئەوە بكات رۆماننووسانى ئەوەى تازە كە  
پتر هەست بەرۆحى سەردەمى خۆيان دەكەن،  
بەخۆشىيەو ناگادارى ئەوەن كە هونەرى رۆمان  
تواناي كردنەوێ دەيەها دەروازەو ئەگەرى  
هەيە، لەداهااتووشدا دەتوانن دەيەها رىگەو  
شيوەى تازە بدۆزنەو تاوەكو پيشانى ئىمەى  
بدەن؛ بوون بەمەرفۆف چى دەگەيەن؛ لەزىر  
سايەى نەمريدا، بىرمان نەچى كە رۆمان جۆرە  
مەعريفەتەكمان پى دەبەخشى كە لەوانەيە



# سۆسۈرۈ تۈۋرە زمانە وانىيەكەى

- ◆ فيليپ رايىس و پاتريشا وۇف
- لە ئىنگلىزىيە: ھادى مەمەد

پىشەكەى: -

ئىشەكەى فىردىناند دوسسۈرى زمانناسى سويسرى رۇلىكى زۇر گرنگ و پىكھىنەرانەى بىنى لە و گۇرانكارىيەى كە لەم دوايىەدا تۈرەى ئەدەبى بەخۇيە وە بىنى. كارىگەرى سۆسۈر دەۋەستىتە سەر تاكە كىتېپك بەناونىشانى (كۇرسىك سەبارەت زمانناسى گشتى) كە تۇمارى تۈۋرە زناكىيەكەى تى سەبارەت زمان. ئەم كىتېپە لەلەين قوتابيان و ھاۋەلانى سۆسۈرەۋە پاش مردنى لەسالى 1913دا، لەو تېبىنىيانەى كە لەكاتى پىشكەشكردنى سىمىنارەكانىدا لەنىۋان سالانى 1907 تا 1911، كاتىك لەزانكۆى ژنىف وانە بىژ بوۋە، گەلەۋ نامادەكراۋە.

ھەرچەندە سۆسۈر ناۋبانكى ماركس و فرۇيدى نىيە، بەلام لەپوۋى كارىگەرىيان لەسەر ئەۋ سىستمانەى فكر كە لەسەدەى بىستەمدا سەريانەلدا، لەپىزى ئەۋان دادەنرىت. سۆسۈر ۋەكو فرۇيد و ماركس، ۋا دادەنرىت كەسىستىم و بونىادە ژىرخانىەكان (Underlying Systems and Structures) بناغەى دەرگەۋتنى ئاشكراى دياردەكان (دەرگەۋتەكان) يان پىكھىناۋەۋ مومكىنىشيان كردون.

لاى ماركس ئەۋ دەرگەۋتنە ئاشكرايە سىستىمى پەيوەندىيسە ئابورىي و كۆمەلەيەتپەكانە: لاى فرۇيد نەستە (Unconscious): لاى سۆسۈرىش سىستىمى زمانە. رادىكالتىرەن مانا ناۋەكىەكانى ئىشەكەيان ئەۋ



زناك (sign) (وشه) دهتوانیت مانا  
ببه خشیت". زمان سیستمی زناکه گانه؛  
زناك یه که ی بنه پره تی مانایه زناك له دال و  
مه دلول پیک دیت، دال "وینه ی وشه"  
یه (wordimage) (ببیراویت بان  
ببستراو)، وه مه دلول "بیرۆکه ی عه قلی  
یان زهینی".

به م شیوه یه دالی "درهخت" مه دلولیک  
هه یه که بیرۆکه ی عه قلی درهخته (واته  
نه وینه یه ی له زهیندا دروستی دهکات -  
وک -) گرنگه تیبینی نه وه بکهین  
که سۆسیر لیره دا مه بهستی جیاوازیکردن  
نی یه له نیوان ناویک و شستییدا به لکو  
مه بهستی جیاوازیکردن له نیوان "وینه ی  
وشه" و "بیرۆکه دا (concept)". به لام  
له گه ل نه وه شدا دال و مه دلول ته نها

له سه ر ئاستی شیکاری قابیلی لیک جیاکردنه وه،  
له سه ر ئاستی بیرکردنه وه قابیلی لیک  
جیاکردنه وه نین ناتوانیت وینه ی وشه له بیرۆکه  
زهینی یه که ی جیا بکریته وه، وه به پیتچه وانه شه وه  
هه مان شت راسته. یه که م پره نسیپی تیۆره ی  
سۆسیر نه وه یه که زناك (هه پره مه کی یه) (واته  
په یوه ندی یه کی لۆژیکی له نیوان وشه و مانا که یدا  
نی یه - وه رگپری کوردی). وا چاکه نه مه له سه ر  
دوو ئاست ره چاو بکهین: یه که م له سه ر ئاستی  
دال، دووه م له سه ر ئاستی مه دلول. له سه ر ئاستی  
دال، زناك هه پره مه کی یه چونکه په یوه ندی یه کی  
پتویست له نیوان دالی درهخت و مه دلوله که ی  
بیرۆکه یان وینه ی عه قلی درهختدا نی یه:  
دهتوانیت هه ر شکلیکی دهنگی یان نوسراو  
به کار بهیتریت بۆ ده لاله تکردن له درهخت - بۆ  
نمونه arbor، baum، arbre یان ته نانه ت fnurd (1)

وینا کردنه زال و مرۆف دۆستانه یه ی بۆ جیهان  
هه یه، له بنه پره ته وه هه لده وه شینیت به و پتییه ی  
نه وان نه و بۆچوونه ی گوايه "مرۆف" سه نته رو  
سه رچاوه و بنه چه ی هه موو مانایه که له بناغه وه  
هه لده ته کینن. کاریگه ری سۆسیر له سه ر تیۆره ی  
نه ده بی له بونیادگه ری و پاش بونیادگه ریدا  
به شیوه یه کی به رچاو به ده رکه وت، هه رچه ند  
ئیشه که ی له وه و پیتتر کاریگه ری گه وره ی هه بوو  
بوو و زیاتر له سه ر زمانناسی بونیادگه ری بازنه ی  
پراگو نه سرۆپۆلۆژیای لیقی شتراوس.

جی ی خۆیه تی به پره نسیپی (tenets)  
سه ره که کانی تیۆره ی سۆسیردا بچینه وه به و  
پتییه ی زه مینه ی پتویست بۆ زۆری نه و تیۆره یه ی  
له م کتیبه دا نیشان دراوه، پیکده هیئتیت. سۆسیر  
به لگه ی بۆ نه وه ده هیئایه وه که ماده ی  
لیکۆلینه وه له زمانناسیدا سیستمی ژیرخانای  
دراوه گانه (الاعراف) که له سایه ی سیستمه وه

(نمونه یه که له لایه ن (هۆکس) هوه به کاره یئراوه (1977). مه سه له په یوه ندی نیوان دال و مه دلول مه سه له دراو (واته عرف) ه. له زمانى ئینگلیزیدا وه کو دراو (وه کو عرف) وشه ی "tree" (دره خت) ده به ستینه وه به بیرۆکه ی "tree" (دره خت) هوه. له م ئاسته دا سروشتی هه پهمه کی زمان زۆربه ئاسانى درکی پیده کریت. به لام نه وه ی تیگه یشتنی زه حمه تتره و مانای ناوه کی (ناوکوی) جه وه ریترمان سه باره ت تیۆره ی سۆسیرده خاته به رده م، سروشتی هه پهمه کی زناکه له سه ر ئاستی مه دلول.

نه ته نها زمانه جیاوازه کان دالی جیاوازه به کارده هیئن، به لگو جیهانی هه ستیپیکراو به شیوه ی جیاوازه دایده بریت و له پیکه ی زمانه وه - واته بیرۆکه ی دیاریکراوه وه - گوزارشستی لیده که ن، واته نه زمانه جیاوازه مه دلولی جیاوازه به کارده هیئن. نه خاله ی گرنگه لیته دا درکی پیکه ی نه وه یه که زمان پرۆسه یه کی ساده ی ناولینان نییه. زمان به ناولینانی شته کان و نه و بیرۆکه نه ی بوونیکى واتاداری سه ریه خویان هیه، ئیش ناکات. سۆسیر ئامازه به وه ده کات که "...گهر وشه کان وجودی له وه و به ریان (pre-existing) بنویئن نه و هه موویان کتومت هه مان هاوتایان ده بیئت له مانادا له زمانیکه وه بۆ زمانیکى تر. به لام نه رایه راست نییه " (1974- لا، 116) یه کی له باوترین نه و وینه روونکارییه ی که بۆ نه م به سه ته ئامازه ی پیده کریت، شه به نگى رهنگه (colour spectrum).

رهنگه کانى شه به نگ له واقعدا یه کبه دوا یه ک (continuum) یکى به رده وام پیک ده هیئن (2) له به رنه وه، بۆ نمونه، نه و به شه ی شه به نگه که له شینه وه ده ست پیده کات و ده چیته وه سه رسوور

له زنجیره یه ک رهنگى جیاوازه - شین، سه وز، زهرد، پرته قالی، سور - پیک نایه ت که هه ریه که یان سه ربه خو له وى دی بوونی هه بیئت. شه به نگ، زیاتر یه کبه دوا یه کی به رده وامه که زمانه که مان به شیوازیکی دیاریکراو به شه به شى ده کات.

هه روه کو چۆن نه و شیوازه ی ئیمه یه کبه دوا یه کی رهنگه کانى پی به شه به ش ده که یین شیوازیکی سروشتی نییه (چونکه له راستیدا زمانه کانى تر به شیوه ی جیاوازه به شه به شى ده که ن) هه ریه و ته رجه نه و شیوازه ی ئیمه گوزارشستی له جیهان پیده که یین و جیهانی پی به شه به ش ده که یین به شیوازی تر، شتیکی سروشتی و حه تمى نییه. هه ر زمانه و به شیوه یه کی جیاوازه جیهان که رتکه رت ده کات به مه ش و ته زاو بیرۆکه ی واتاداری جیاوازه بنیات ده نیئت. هه ندیک جار زه حمه ته درک به وه بکه یین بیرۆکه کان (افکار) ی رۆژانه مان هه پهمه کین و زمان ته نها ناوانیک نییه بۆ شته له وه و پیش هه بووه کان (pre-existing). وا دیاره هیئد ده قمان به و جیهانه وه گرتوه که سیستمی زمانه که مان بۆی به ره مه سه یئاوین که سروشتی بیئت به لامانه وه - واته شیوازی راست و دروست و حه تمى بیئت بۆ بینینی جیهان. به لام لۆژیکی تیۆره ی سۆسیر نیشانی ده دات که جیهانه که مان له لایه ن زمانه که مانه وه بۆ بنیاتنراوه، که "شته کان" جه وه رى جیگیریان کرۆکی مانای جیگیریان نییه که له پیش نواندنسی یان ویناکردنی زمانه وانیه وه (linguistic representation) بونیان هه بیئت. پاش که پانه وه بۆلای شه به نگى رهنگه کان، ده بینین پرته قالی رهنگیک نییه بوونیکى سه ربه خو ی هه بیئت، خالیکیش نییه له سه ر شه به نگه که، به لگو



مەودايان روبەرىگە (range) لەسەر يەك بەدوايەكە  
كە. ھەر ھەتتە گەيىن چۆن بوونى رەنگى  
پرتەقالى پشت دەبەستىت بەرەنگەكانى  
دەوروبەرى.

دەتوانىن رەنگى پرتەقالى بەوھى كەچى  
نىيە بناسىنىن و ديارى بگەين (whatitisno)  
جەوھەرىك نىيە بۆ رەنگ تەنھا جياوازيوون  
(جياكارى) differential "ھەيە. دەزانين ئەو  
رەنگە پرتەقالىيە، لەبەرئەوھى زەرديان سور  
نىيە. پرتەقالى بۆ ماناكەى پشت دەبەستىت  
بەوھى كە نىيە (واتە چ شتىك نىيە (what it is  
(not)، واتە ئەو سىستىمى جياوازييەى ئىمە  
بەكارى دەبەين لەبەش بەشكردنى شەبەنگى  
رەنگەكاندا، رەنگى پرتەقالى بەرھەمدەمىنىت.  
لاى سۆسىر سەرتاسەر زمانەكەمان بەم شىوھە  
ئىشەكەت. زمان سىستىمىگە لەجياوازي كەتايىدا  
ھەر رەگەزەو بەسايەى شوينى جياوازي لەناو  
سىستەمەكەدا ماناي ھەيە.

ئەگەر زناكى "خۆراك" (food) وەربگريىن،  
دەشتىت ھىچ مانايەك نەگەيەنىت بەبى بىرۆكەى  
يان بىرکردنەو لەوھى غەيرى خۆراكە (not food)  
بۆ كەرتكەرتكردنى جىھان تەنانت لەسەر ئەم  
ئاستە خام و سەرەتايەش پىويسىتمان  
بەسىستىمىكى جياوازي ھەيە، واتە سىستىمىكى  
دوالىزمى بنەرەتى خۆراك / غەيرى خۆراك  
(food/not food). زمان نمونەيەكى ئىجگار  
ئالۆزترى ئەم سىستەمە دوالىزمە سادەيەيە. ئەمە  
پاللى بەسۆسىرەوھ نا جەخت لەسەر سىستىمى  
زمان بگەت، چونكە بەبى سىستىم ناتوانىت وا  
لەتوخمە سەرەخۆكان (زناكەكان) بگريىت مانا  
بەخشىن ئەمە جياوازيكردنىكى گرنگى  
لیدەكەوئتەوھ. جياوازيكردن لەنىوان زمان

(Langue) و ئاخىسوتن (Parole). (langue)  
سىستىمى زمانە، سىستىمى فۆرمەكانە (رئىساكان،  
دەستورەكان، دراوھكان) ئاخىسوتنىش (parole)  
ئاكارى فيعلى قسەكردن دەگەيەنىت كە (langue)  
سىستىمى زمان مومكىنى كردوھ. وتەكان  
(utterances) زۆر جۆراوجۆر و ھىچ زمانناسىك  
ناتوانىت لەھەموويان تىبگات. ئەوھى زمانناسان  
توانىويانە بىكەن لىكۆلینەوھى ئەوھەوھە چى  
مومكىنى كردوون - كەئەوئەش سىستىمى شاراوھو  
ژىرخانىيە، يان كۆمەلىك دراوھ (conventions).  
سۆسىر جياوازيكردنىكى تر زيادەكەت،  
جياوازيكردن لەنىوان لايەنى سىنكرۆنى و  
دايكرۆنى (3). لايەنى سىنكرۆنى لايەنى  
بونىادگەريانەى زمانە، واتە سىستەمەكە  
لەساتەوھختىكى ديارىكراو دا، لايەنى دايكرۆنى  
پەيوەندى بەمىژووى زمانەوھەيە - واتە ئەو  
گۆرپانانەى كە لەگەل تىپەربوونى كاتدا بەسەر  
فۆرمەكان و دراوھكانىدا دىت. لەبەرئەوھى  
زناكەكان كۆكىكى جەوھەرى مانايان نىيە ناوالان  
بۆ گۆران، لەگەل ئەوھەشدا، بۆنەوھى زناك  
"مانابەخشىت" پىويستە لەناو سىستىمىگەدا  
بوونى ھەبىت، سىستىمىك كسە لەھەسەر  
ساتەوھختىكەدا كامل بىت. ئەمە وای لەسۆسىر  
كرد جەخت لەسەر ئەوھە بگەت كە مادەى گونجار  
بۆ لىكۆلینەوھ لەزمانناسىدا سىستىمى زمانە  
(langue) (ئەو سىستەمەى كەھەريەكەك  
لەئاكارەكانى قسەكردنى مومكىن كردوھ)  
لەلايەنە سىنكرۆنىيەكەيەوھ. بەشى ھەر زۆرى  
ئەو بەشەى ھەلمانبژاردوھ بۆنەوھى ئىشەكەى  
سۆسىر بنوئىت لەسروشتى ھەرەمەكى مەدلىو  
ئەو لايەنەى ماناي زناك كە لەسايەى  
شوینەكەيەوھ لەسىستەمدا ھەيەتى، دەكۆلئتەوھ.

فیردیناند دو سوئیس،

له کتیبه که ی؛ کورسیک له سهر زمانناسی  
گشتی

1- زمان وه کو بیرۆکه یه کی ریکخراوی وا  
به سته به دهنگه وه؛

بۆ سه لماندن ئه وه ی زمان ته نها سیستمیکه  
له به های په تی ئه وه ند به سه ئه و دو ره گه زه  
ره چاوبیکه یین که به شدارن له ئیش کردنیدا؛  
بیرۆکه کان (ideas) و دهنگه کان (sounds).  
له پووی سسایکۆلۆژی وه بیرکردنه وه مان -  
به چاوپۆشیکردن له ده ربړینی به وشه - ته نها  
بارستاییه کی بئ شکل و شیوه وه له جیاکردنه وه  
نه هاتوه. فه یله سووفان و زمانناسان هه میشه  
له سه ره ئه وه کۆک بون که به بئ یارمه تی زناکه کان  
ناتوانین جیاوازی کردنیکی روون و جیگیر له نیتوان  
دوو بیرۆکه دا بکه یین. به بئ زمان، بیرکردنه وه  
سه دیمیکه ته مومژاوی و شوین ونه. بیرۆکه ی  
له وه و به ره ه بوو (pre-existing) نییه و هیچ شتیک  
روون و ناشکرا نییه به ره له سه ره لدانى زمان.

ئایا له به رامبه ره مه مله که تی بئ سه روبه ره  
(floating) ی بیرکردنه وه دا، دهنگه کان بۆ خویان  
قه واره ی له وه و به ره دیاریکراو (predelimited)  
به ره مه ده هیئت (واته ده لاله ت له شتیک ده گه ن  
که پیشتر دیاریکرا بیت - وک -) نه خیر،  
دهنگه کانیش وه کو بیرۆکه کان وان له ولایه نه وه.  
ماده ی دهنگی له بیرکردنه وه جیگیرترو سنوردارتر  
نییه ئه و ماده دهنگی یه قالبیک نییه که ده بیت  
بیرکردنه وه به پیتویست (بالضرورة) دابړزیتسه  
ناویه وه، به لگو ماده یه کی لاستیکیه (plastic)  
که نه میس دابه شبووه به چه ند به شتیکه جیاوه بۆ  
دابینکردنی (ده سته به رکردنی) ئه و مه دلولانه ی  
بیرکردنه وه پیتویستی پیتانه. که واته له مه وه  
ده توانریت راستی زمانه وانی سه راپاگیرانه وینا

بکریت که ده لئین راستی زمانه وانه ی سه راپاگیرانه  
- واته زمان - وه کو زنجیره یه که له لقه  
دابه شبونی ته ریب که له سه ره ه ردوو ئاستی  
دیارینه کراوی بیرۆکه تیکه ل و پیکه له کان (أ) و  
ئاستی به هه مان راده ته مومژاوی دهنگه کان (ب)،  
دیاریکراوه. ئهم هیلکاری یه به نزیکی  
فیکره یه کمان ده رباره ی ده داتی: -

رۆلی جیاکه ره وه ی زمان به نیسبته  
بیرکردنه وه وه دروستکردنی ئامرازیکه دهنگی  
ماددی نییه بۆ گوزارشتکردن له بیرۆکه کان به لگو  
رۆلی ئامرازیکه په یوه ندی ده بینیت له نیتوان  
بیرکردنه وه دهنگدا، له ژیر چه ند هه لومه رجیکدا  
که به پیتویست دیارکردن و جیاکردنه وه ی ئالوگۆری  
(متبادل) یه که کانی (واته دهنگ و بیرکردنه وه)  
لئیده که ویته وه. (4) بیرکردنه وه که خوی  
سروشیتیکه بئ سه روبه ری هه یه، له پړۆسه ی  
هه لوه شانیدا ریکخراوی به خویه وه ده بینیت.  
نه بیرۆکه کان شکلیکی ماددیان دراوه تی  
نه دهنگه کانیش گۆراون بۆ قه واره ی عه قلی و ئه و  
راستی یه ی تاراده یه که ته مومژاوی یه نه وه یه  
که "بیرکردنه وه دهنگ" زیاتر دابه شبون  
له خۆ ده گریت، وه که زمان له کاتی شیوه گرتنیدا  
له نیتوان دوو بارستایی بئ شیوه دا یه که کانی  
به ره مه ده هیئت. ئه و هه وایه بهینه به رچاوت  
که به ره رووی ئاوێک ده که ویت؛ ئه گه ره په ستانی  
که ش بگۆریت رووی ئاوه که دابه شده بیت بۆ  
زنجیره یه که دابه شبون؛ واته شه پۆله کان له  
(یه کگرتن)، یان په یوه سستبونی نیتوان  
بیرکردنه وه و ماده ی دهنگی ده چن. ده کریت  
زمان به پانتایی و ته کان (articulations)  
ناوزه دبکریت، به به کاره یانی وشه که (وته کان)  
به پئی پیتاسه که ی له وه و پیشتری. هه ره  
ره گه زیکی زمانه وانی ئه ندامیکه، و ته

(articulus) يەككە، كەتپايدا بىرۆكە يەككە  
لە دەنگىدا، جىگىر كراۋە دەنگىكىش بوۋە  
بە زناك (sign) بۇ بىرۆكە يەك.

ھەر ھە دەتوانىت زماڭ بە پەرە كاغەزىك  
بە راۋورد بىرىت؛ كە بىر كىرە ھە روۋى  
پىشە ھە يەتى دەنگىش روۋى پىشە ھە؛  
ئاتوانىت روۋى پىشە ھە بىر پىرىت بە بىر پىرىت  
روۋى پىشە ھە لە ھە مان كاتدا؛ بە ھە مان شىۋە  
لە زماڭدا ئاتوانىت نە دەنگ لە بىر كىرە ھە  
نە بىر كىرە ھە لە دەنگ دابىر پىرىت. تەنھا لە سەر  
ئاستى ئە بىستراكت دەكرىت ئەم دابىرىنە ئە نجام  
بىرىت، ھە بەرە نجامى ئەم دابىرىنە شىيان تەنھا  
ساىكۇلۇزى دەبىت، يان تەنھا فۇنۇلۇزى.

كە واتە زماڭناسى لەم ناۋچە سىنورىيەدا  
ئىشەدەكات كەتپايدا رەگەزەكانى دەنگو  
بىر كىرە ھە يەك دەگىرە ھە يەك كىرە يان فۇرم  
(شەكل) بەرە مەدە ھىتىت نە ھەك ماددە. ئەم  
دەبۇچۇر ناھە تىگە يىشەنكى باشتر دە بەخشن  
سەبارەت بە ھە ي پىشتر لە سەر ھە پەرە مەكىتى  
(arbitrariness) زناكەكان وترا. تەنھا ئەم دوو  
پانتايى يە راسىتى زماڭناسى پىكە ھە يان  
دە بە سىتىت بى شىۋە ھە بى سەرو بەرەن، بەلگە  
ھەل بۇاردى دەنگىك بۇ ھە ي بىتىت بە ناۋ بۇ  
بىرۆكە يەك كىرىكى تەوا ھە پەرە مەكى يە. ئەگەر  
ئەمە راست نە بوایە ئەم لە پایە ي بىرۆكە ي بە ھە ي  
دە ھىنايە خوارى، چۈنكە ئەمەكات رەگەزىكى  
لە دەرە ھە سە پىنراۋى لە خۇدەگرت. بەلام  
لە واقىعدا بە ھاكان تەوا بە پىژە يى دەمىنە ھە.  
ھەر لە بەرە ھە شە پەيوەندى ئىوان دەنگو  
بىرۆكە بە شىۋە يەكى جە ھەرى ھە پەرە مەكى يە.

سروشىتى ھە پەرە مەكى زناك بەرۋلى خۇى  
ئەمە مان بۇ لىكەدەتە ھە بۇچى تەنھا واقىعى

كۆمەلە يەتى (social fact) دەتوانىت سىستىمى  
زماڭناسى بخولقىتىت. كۆمەلگە شىتىكى پىۋىستە  
بۇ دانانى ئەم بە ھە يانە ي كەلە ھە بونىندا تەنھا  
قەرزىبارى بەكار ھىنان و پىكەاتنى گىشتىن يان  
رازى بونى گىشتىن (general acceptance): تاكە  
كەس بە تەنھا خۇى ئاتوانىت تەنھا يەك بە ھە ش  
جىگىر بىكات. وىپراي ئەمەش بىرۆكە ي بە ھە،  
ھەر ھەكە پىناسە كرا، ئەمە نىشان دەدات  
كەلە قەلەمدانى رەگەزىك تەنھا ھەكە يەك كىرەنى  
ئىوان دەنگىكى دىارىكراۋ لەگەل بىرۆكە يەكى  
دىارىكراۋدا، كىرىكى ئىجگەر رىپەلەكە رە  
(misleading) پىناسە كىرەنى بەم تەرحە ئەم  
رەگەزە لە سىستىمە كە ي دادە بىرىت: ئەمەش ئەم  
گىمانە يە دەگە يەنىت كە دەتوانىن  
لە پەرەزەكانە ھە دەست پىبىكە يىن  
بەك كىرە ھە يان پىكە ھە سىستىمە كە يان لى بىنىيات  
بىنىن لە كاتىدا بە پىچە وانە ھە، دەبىتى لەم  
گىشتە ھە (whole) دەست پىبىكە يىن كە بە شەكانى  
پىشتىان بە يەكتر بە سىستىۋە لەم رىگە ي  
شىكردە ھە ھە رەگەزەكانىمان بە دەست بىكە وىت.  
بۇ پەرە پىدانى ئەم تىزە يە، بە ھە بە شىۋە يەكى  
يەك لەدۋا يەك لەگۈشە نىگە ي مەدلول يان  
بىرۆكە (بەشى 2) و دال (بەشى 3) و زناكى تەوا ھە  
(بەشى 4) دىراسە دەكە يىن.

لە بەرە ھە ي ئاتوانىن راستە وخۇ بوۋى (يان  
يەكە كۆنكرىتى يەكانى) زماڭمان بە چىنگ بىكە وىت،  
ئىش لە سەر وشەكان دەكە يىن. ھەرچەندە وشە  
لەگەل پىناسە يەكە ي زماڭناسى تەوا وىك  
نايە تە ھە، بەلام لانى كەم تارادە يەك لىكچۈنىك  
ھە يە لە ئىوانىندا ھە سەلەتى ئەمەشى ھە يە  
كەكۆنكرىتى يە. لىرە شە ھە وشەكان ھەكە نمونە  
(نمۇنە) ھە ھە ي رەگەزى راستە قىنە.





له سیستمیک سیکنرونیډا، به کار ده هیښو نه و  
پره نسپانه ش سه باره ت وشه کان ده یانه هیښه  
ناراه، به شیوه یه کی گشتی بۆ قه واره کان کاری  
پیډه کریت.

2- به های زمانه وانی له گوشه نیگایه کی

فیکری به وه

کاتیک قسه له سه به های وشه یه ک ده که ین،  
به گشتی به که م شت بیر له وخه سه له ته ی  
ده که ینه وه که بیرۆکه یه ک ده نوینیت، وه نه مه  
له راستیدا یه ک روی به های زمانه وانی به. به لام  
نه که نه مه راست بیټ، چۆن به ها (value)  
له ده لاله تکریدن (signification) جیاواز ده بیټ؟  
ده کریت هه ردوو وشه که ناوه لواتا (مرادف) بن؟  
پیټ وانی به، هه رچه نه ده تیکه لکردنیا ن ئاسانه،  
به وپیټ یه ی تیکه لکردنیا ن هیښده ی له وردی  
جیاوازیکردنی نیوانیا نه وه دروست ده بیټ  
نه وه نه ده له لیکچوونیا نه وه دروست نابیت.

بیگومان به ها، له گوشه نیگایه کی فیکریانه وه،  
یه ک ره که زی ده لاله تکریدن، وه زه حمه ته  
تیبگه ین چۆن ده کریت ده لاله تکریدن  
پشتبه ستووبیت به به هاو جیاوازی ش بیټ لیټی.  
به لام ده بیټ یا ن مه سه له که یه کالابکه ینه وه یا ن  
رسبیک بکه ین به کورتکردنه وه ی زمان بۆ  
پړوسه یه کی ناولینانی ساده.

با یه که م شت ده لاله تکریدن وه ربگریښ  
به وشو یوه گشتی یه ی تیټی گه یشستوین و  
به وشو یوه یه له لاپه ره 67 دا ویناکراوه. هه روه کو  
تیره کانی وینه که نیشاندیه دات، ده لاله تکریدن  
ته نه ها هاوتای به رامبه ری وینه ده نگه یه  
(soundimage) که یه. کاتیک سه یری وشه که  
ده که ین، وه کو قه واره یه کی سه به خو له خۆدا  
ته واو (self-contained)، هه رچی رووده دات  
په یوه ندی به وینه ده نگه یه که و بیرۆکه که وه هه یه.

به لام موفاره قه که لیږه دایه: له لایه که وه  
بیرۆکه وا دیاره هاوتای به رامبه ری وینه ی ده نگه  
بیټ، له لایه کی تریشه وه زناک له خۆیداو به ده وری  
خۆی هاوتای به رامبه ری زناکه کانی تری زمانه.

زمان سیستمی ره که زه پشت به یه که تر  
به ستووه کانه که تیایدا هه ر ره که زیټ ته نه ها  
له نه نجامی ناماده ی هاوزه مانی ره که زه کانی  
تره وه به های ده بیټ، هه روه کو له هیلکاری یه که دا  
نیشان دراوه.



که واته چۆن به ها له که ل ده لاله تکریدن، واته  
هاوتای به رامبه ری وینه ی ده نگه ی، تیکه ل  
ده کریت؟ وا دیاره مه حاله نه و په یوه ندیا نه ی  
به تیره ئاسۆبیه کان نوینراون به و په یوه ندیا نه ی  
به هیله ستونبیه کان نوینراون، بچوینرین.  
به شیوه یه کی تر ده ری بپرین - جاریکی تریش  
هه مان نمونه ی لاپه ره کاغه زه که ی کرا به دوو  
به شه وه وه رده گرین (لا..) ئاشکرایه نه و  
په یوه ندی یه قابیلی تیبنی کردنه ی له نیوان  
لاپه ره ی ا، ب، ج، د .. هتد دا مه یه جیاوازه له و  
په یوه ندی یه ی له نیوان روی پیشه وه و پشته وه ی  
هه مان لاپه ره دا مه یه هه روه کو ا/ا: ب/ب ... هتد  
بۆ یه کلاییکردنه وه ی مه سه له که، با  
له سه ره تاوه بلین ته نانه ت له ده ره وه ی زمانیشدا  
هه موو به ها کان وادیارن بکه ونه ژیر رکیفی هه مان

پره‌نسیپی موفاره‌قه‌وه. هه‌میشه به‌هاکان  
پیکهاتون له:

(1) شتیکی ناچونیهك (جیاوان) dissimilar  
كه ده‌توانریت بگۆردریتته‌وه به‌و شته‌ی كه به‌هاكه‌ی  
بۆ دیاریده‌كریت.

(2) شتیکی چونیهك (لیكچو) Similar كه  
ده‌توانریت به‌راووردبكریت، به‌و شته‌ی  
كه به‌هاكه‌ی بۆ دیاریده‌كریت.

هه‌ردوو فاكته‌ره‌كه پێویستن بۆ بوونی به‌ها.  
كه‌واته بۆ دیاریکردنی نرخ‌ی پاره‌یه‌کی ئاسنی  
پینج فرانکی پێویسته بزانی:

1- كه ده‌توانریت به‌برێکی جیگیر له‌شتیکی  
جیاواز بگۆردریتته‌وه، بۆ نمونه به‌نان.

2- كه ده‌توانریت به‌به‌هایه‌کی چونیه‌کی  
هه‌مان سیستم به‌راووردبكریت، بۆ نمونه  
به‌پاره‌یه‌کی ئاسنی یه‌ك فرانکی، یان به‌پاره‌ی  
ئاسنی سیستمی‌تری (دۆلار .. هتد). به‌هه‌مان  
شیوه ده‌توانریت وشه به‌شتیکی ناچونیهك:  
بیرۆكه‌یهك، بگۆردریتته‌وه، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا  
ده‌توانریت به‌شتیك بگۆردریتته‌وه كه‌هه‌مان  
سروشتی ئه‌وی هه‌بیت، واته وشه‌یه‌کی‌تر. كه‌واته  
مانای به‌ها به‌و مه‌رجه دیاری‌ناكریت یه‌كێك بێت و  
به‌ساده‌یی بلیت ده‌توانریت به‌بیرۆكه‌یه‌کی  
دیاریكراو بگۆردریتته‌وه: واته ده‌لاله‌ت یان ئه‌وه  
ده‌لاله‌ته‌ی هه‌یه، به‌لكو ده‌بیت به‌به‌های  
چونیه‌کی تریش به‌راوردی بكات، به‌وشه‌ی تریش  
كه‌له‌به‌رامیه‌ریدا هه‌ن.

له‌واقیعدا، ئاوه‌پۆكه‌كه‌ی ته‌نها به‌هاوزه‌مان  
هه‌بوونی هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی له‌ده‌ره‌وه‌ی ئه‌ودا  
بونیا هه‌یه جیگیرده‌كریت. به‌وپێ‌یه‌ی به‌شیكه  
له‌سیستمیك ده‌لاله‌ت ته‌نها شت نی‌یه كه‌هه‌یه‌تی،  
به‌لكو هه‌روه‌ها به‌تایبه‌تی، به‌هایه‌كیشی هه‌یه،  
ئه‌مه‌ش مه‌سه‌له‌یه‌کی ته‌واو جیاوازه.

چه‌ند نمونه‌یه‌کی كه‌م به‌بوونی راستی ئه‌م  
قسه‌یه نیشان ده‌دات. وشه‌ی (mouton) ی  
فه‌ره‌نسی ده‌كریت به‌مانا مۆدیرنه‌كه‌ی هه‌مان  
ده‌لاله‌تی وشه‌ی (sheep) ی ئینگلیزی هه‌بیت،  
به‌لام نه‌ك هه‌مان به‌ها، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر چه‌ند  
هۆیه‌ك به‌تایبه‌تی له‌به‌رنه‌وه‌ی كاتی قسه‌کردن  
له‌سه‌ر پارچه‌ گۆشتیك كه‌ئاماده ده‌بیت بۆ  
پیشكه‌شكردن له‌سه‌ر خوان له‌ئینگلیزیدا mutton  
به‌كارده‌هێنریت نه‌وه‌ك (sheep). هۆی جیاوازی  
به‌های نیوان (sheep) و (mouton) ده‌گه‌ریتته‌وه بۆ  
ئه‌و راستی‌یه‌ی كه‌وشه‌ی (sheep) له‌گه‌ڵ خۆیدا  
ره‌گه‌زێکی دوه‌می هه‌یه (mutton)، له‌كاتێكدا  
وشه‌ فه‌ره‌نسی‌یه‌كه‌ نیه‌تی.

له‌ناو هه‌مان زماندا، هه‌موو ئه‌و وشانه‌ی  
به‌كارده‌هێنرین بۆ گوزارشكردن له‌و بیرۆكانه‌ی  
په‌یوه‌ندیان به‌یه‌ك‌تره‌وه هه‌یه، به‌شیوه‌یه‌کی  
ئالوگۆرانه سنور بۆ یه‌ك‌تر داده‌نێن: ئاوه‌لواتا  
فه‌ره‌نسی‌یه‌كانی وشه‌ی فه‌ره‌نسی (redouter)  
"تۆقین" (craindre) "ترس"، و (avoir peur)  
"بترسیت" یان "ترسان" ته‌نها له‌هه‌بونیاندا  
له‌به‌رامبه‌ر یه‌كدا به‌هایان هه‌یه: ئه‌گه‌ر (redouter)  
(واته تۆقین) نه‌بوايه ئه‌وا هه‌موو ئاوه‌پۆكه‌كه‌ی  
ده‌رۆشته لای به‌رامبه‌ره‌كانی. به‌پێچه‌وانه‌شه‌وه  
هه‌ندێك وشه له‌پێگه‌ی په‌یوه‌ستبونیان به‌وشه‌ی  
تره‌وه ده‌وله‌مه‌ند ده‌بن، بۆ نمونه ئه‌و ره‌گه‌زه  
نوی‌یه‌ی كه‌له‌وشه‌ی decrepi (واته پیر -  
په‌كه‌وتسه) دا هه‌یه (decrepi unvieillard)  
(پیاویکی پیر، په‌كه‌وته) - له‌ئه‌نجامی هاوكات  
هه‌بوونی وشه‌ی decrepi "داپوخوا" دروست بووه  
- un mur decrepi (دیواریکی داپوخوا). به‌م  
شیوه‌یه به‌های هه‌ر ره‌گه‌زێك به‌پێی  
ده‌رووبه‌ره‌كه‌ی دیاری ده‌كریت. ته‌نانه‌ت  
دیاریکردنی به‌های ئه‌و وشه‌یه‌ی ده‌لاله‌ت

له "خۆر" دهکات مه حاله به بئ ره چاوکردنی دهوروبه ره که ی به پله ی یه که م: له هه ندیک زماندا ناشیت بلیین "له خۆره که دا دابنیشه".

هه موو ئه و شتانه ی سه باره ت وشه وترا به سه ره ره گه زیکی زماندا پراکتیزه ده بیت، بۆ نمونه قه واره گرامه ری یه کان (Grammatical Entities). به های "کۆ" له فهره نسیدا، هه مان به های "کۆ" ی نی یه له سانسکریتیدا هه رچه نده عاده ته ن ده لاله تیان کتومت وه کو یه که: چونکه له سانسکریتیدا له باتی، 2 فۆرم، 3 فۆرم، هه یه بۆ ده لاله تکردن له ژماره: (چاوه کانم، گوئی یه کانم، باله کانم، قاچه کانم.. هتد ئه مانه دووانه ن (مثنی): (ئهم حاله ته سه باره ت زمانی عه ره بیش راسته که تاک و دووانه و کۆ (مفرد، مثنی، جمع) یان هه یه (و. ک): که واته پیدانی هه مان به ها بۆ فۆرمی کۆ له سانسکریتی و فهره نسیدا کاریکی هه له یه: چونکه به ها که ی به شیوه یه کی ناشکرا پشت ده به ستیت به وه ی له ده ره وه و ده ور به ریدا هه یه.

ئه گه ر وشه کان بیرۆکه ی له وه پیش هه بو یان (preexisting) بنواندایه، ئه و کتومت هه مان مانایان ده بوو له زمانه کاند، به لام ئه مه وانی یه. له زمانی فهره نسیدا گوزاره ی "louer une maison" به گریډانی خانوو به بئ جیاوازی کردن بۆ "به گریډان"، "به گریډرتن" به کارده هیئریت، له کاتیډا، له زمانی ئه لمانیدا دوو وشه به کارده هیئریت mieten و vermieten: ناشکرایه به ها کان ده قه وده ق وه کو یه ک نین. هه ردوو فرمسانی (urteilen) و (schätzen) له چه نده ده لاله تیډا هاو به شن، به لام ئه م جووتبونه له چه نده خالیډا راست ده رناچیت.

ئیعراب "inflection" چه نده نمونه یه که ده خاته روو که به شیوه یه کی تایبته سه رنج راکیشن. جیاوازی کردنی کات، که ئیمه چه نده پی ی

ناشناین، له چه نده زمانیکی دیاریکراودا نازانریت. زمانی عیبری ته نانه ت جیاوازی له نیتوان کاته بنه پره تی یه کانی رابردوو (past) و رانه بردوو یان ئیستا (present) و داهاتوو (future) دانا کات. ئه لمانی سه ره تای ی فۆرمیکی تایبته ی نی یه بۆ گوزارشت کردن له داهاتوو، وه هه له یه بلیین داهاتوو له و زمانه دا به فۆرمی رانه بردوو گوزارشتی لیده کریت، چونکه به های رانه بردوو له زمانی ئه لمانیدا و له و زمانه دا که شان به شانی رانه بردوو داهاتوشیان هه یه، هه مان به ها نییه. زمانه سلاقیه کان جیاوازی له نیتوان دوو فۆرمی زماندا ده که ن، فۆرمی ته و او (صیغه التام perfective) که ته و او بونی کردار ده نوینیت له خالیکی زه مه نی دیاریکراودا، وه ناته و او (رانه بردوو) (غیر تام imperfective) که کرداره که ده نوینیت وه کو ئه وه ی ئیستا و پی به پی ی تیپه ربوونی کات له رووداندا بیت. زه حمه ته بۆ که سیکی فهره نسی له م ریسیایانه تیډگات، چونکه له زمانی فهره نسیدا نین. ئه گه ر له وه پیش دیاریکراو بونایه، ئه و ئه وه ی وتمان راست نه ده بوو (واته که سیکی فهره نسی لی ده گه یشت - و. کوردی). که واته له هه موو ئه و نمونه ی باسیان لیوه کرا تیډه گه یان له باتی هه بوونی بیرۆکه ی له وه پیش هه بوو، به ها بوونی هه یه که له سیستمه وه سه رچاوه ده گریت. کاتیک ده لپین له گه ل بیرۆکه کاند جووت (مطابق) ن، ئه وه ده گه یه نیت که بیرۆکه کان ته و او جیاکارین (differential) "جیاوازن" و به ناوه پۆکه ئیجابی یه که یاندا دیاری ناکریت به لکو سلبیانه به په یوه ندیه کانیا ن له گه ل ره گه زه کانی تری هه مان سیستما دیاریده کریت. ووردترین خه سه لته تیان له جیاوازی بونیاندایه له وانی تر. ئیستاش لیډانه وه ی راسته قینه ی هیلکاری زناک روونده بیتته وه.





به م شیوه یه، نه م هیلکاری یه نه وه ده گه یه نیت که له زمانی فهره نسیدا بیرۆکه ی "دادوه ریکردن" به ستراره یان په یوه سته به وینه ی دهنگی "juger" وه: به کورتی، ده بیت به هیما بو ده لاله ت. به لام ناشکرایه، وه کو سه ره تا، بیرۆکه هیچ نی یه، واته ته نها به هایه که که به هوی په یوه ندی یه کانی یه وه له گه ل به ها چونیه که کانی تردا، دیار یکراره، وه که به بی نه وان ده لاله ت بوونی نه ده بوو. گهر به ساده یی بلیم که وشه یه که ده لاله ت له شتیک ده کات، وه له هه مان کاتیشدا په یوه سته بوونی وینه یه کی دهنگیم به بیرۆکه یه که وه له خه یالدا بیت، من له و حاله ته دا ته سړیچیک ده دم که پیده چیته نامازه به وشته بکات که به فیعلی روده دات به لام به هیچ جوړیک گوزارشت له راستی زمانه وانی ناکه م له جه وه رو پراو پړیتی یه که یدا.

### 3- راستی زمانه وانی له گوشه نیگایه کی ماته ریا نه وه:-

لایه نی فیکری به ها ته نها له و په یوه ندی و جیاوازیانه پیک دیت که له گه ل ره گه زه کانی تری زماندا هیه تی، ده توانریت هه مان شت سه باره ت لایه نه ماته ریه که شی بو تریت. نه وه ی گرنگه له وشه دا ته نها دهنگه که نی یه، به لکو نه و جیاوازی یه دهنگی یانه یه که جیاکردنه وه ی وشه که له هه موو وشه کانی تر مومکین ده کات. چونکه جیاوازی ده لاله ت هه لده گریته.

پیده چیته نه م سه رسوړه یینه رو دیار بیت، به لام نه ی به راست چون پچه وانه که ی مومکین ده بیت؟ به وپی یه ی هیچ وینه یه کی دهنگی

(Vocal image) له وینه یه کی دهنگی تر گونجاوتر نی یه بو نه و مانایه ی نه و ی بو ته رخا نکراوه گوزارشتی لی بکات، ناشکرایه، ته نانه ت پیش وه خت ناشکرایه. که له دوا شیکردنه وه دا، ده رده که ویت که هیچ به شیک له زمان هه رگیز ناتوانیت پشت به سته ویت به هیچ شتیک جگه له پشت به ستنی به ته با نه هاتنه وه ی (جووت نه بوونی) "عدم التوافق" له گه ل به شه کانی تردا. هه پره مه کیتی و جیاوازیون دوو خه سه لته پیکه وه گریدراون.

گوړانی زنا که زمانه وانی یه کان به باشی نه مه روون ده کاته وه. به کورتی له بهر نه وه ی هه ردو ره گه زی ا و ب له جه وه ردان توان بگه نه ناستی هه ست چونکه نیمه ته نها هه ست به جیاوازی ا/ب ده که ین بویه هه ره گه زیکیان نازادن له گوړاندا به پی ی نه و یاسایانه ی په یوه ندی یان به وه زیفه ی ده لاله تکردنی نه و ره گه زه وه نی یه. (مه سه له ی گوړانی زنا که کان له گه ل تیپه رپوونی کاتدا به دریژی له کتیبه که یدا باسی لیوه کراوه - و. کوردی) هیچ نیشانه یه کی تایبته نییه ناوی کوی مه جرور (جمع مجرور) ی zen له زمانه ی چیکی که جیا یکاته وه (مه به ستنی له نیشانه ی نیعرا به - و. کوردی)، له گه ل نه وه شدا هه ردو فورمی Zen: Žena به هه مان شیوه ی دوو فورمه کونه که zenb: zen نیش ده که ن که واته zen ته نها له بهر نه وه ی جیاوازه به های هیه (5)

نه مه ش نمونه یه کی تره که به شیوه یه کی رونتر رولی سیستمیانه ی جیاوازه به دهنگی یه کان نیشانده دات، له زمانی گریکیدا ephen فورمی کی ته واو نه بووه (غیر مکتمل) و (esten) رابردووی ساده یه هه رچه نده هه ردو فورم به هه مان شیوه داپیژراون: یه که میان سه ر به رانه بردوی گوزاره (المضارع الخیری) ه (phemi)، (واته نه لیم)

له کاتیکدا فۆرمی رابردووی (stemi) بوونی نیه .  
 به کورتی په یوه نډی phemi : ephen کسه جووت  
 ده بیټ له گه ل په یوه نډی نیوان ته و او نه بوو (غیر  
 مکتمل) و رانه بریدودا (سه رنجی  
 deiknumiredeikum هی تریش جگه له وان، بده) .  
 که واته زناکسه کان له پښه ی به دا  
 ناو کوپی په کانیانه وه ئیش ناکن به لکو له پښه ی  
 مه و قعی ریژه بیانه وه .

سهره پای نه وه ش، مه حاله دهنګ به ته نها،  
 که ره گه زیکی ماته ری به (مادی یه)، سهر به زمان  
 بیټ. دهنګ ته نها شتیکی لوه کییه (ثانوی)،  
 ماده ده یه که بو به کاره یان. هه موو به ها  
 ترادیسونه (تقلیدی) ه کانمان خه سله تی نه وه یان  
 هیه که له گه ل نه وه ره گه زه به رجه سسته  
 (لموس) یه دا تیکه ل نه کرین (واته جیاوازی)  
 که راگری کردون. بو نمونه، نه وه ی به های  
 پاره یه کی ئاسن دیاریده کات نه و کانزایانه نییه  
 که لی دrostkraue. پیده چیت نه و پاره ئاسنه ی  
 که به ها ئیسمی یه که ی (واته که له سهری نوسراوه  
 و. ک) پینچ فرانکه، له نیوه ی نرخه که ی خو ی  
 که متر زیوی تیدابیټ. به ها که ی، به پی ی نه و  
 بره ی له سهری نوسراوه و به پی ی به کاره یان  
 له ناوه وه ی یان له دهره وه ی سنوریکی سیاسی دا  
 ده گوریت. نه مه سه باره ت دالی زمانه وانی راستر  
 ده که ویته وه، که له دهنګ پښک نایه ت به لکو  
 مه عنه وی یه - له هیچ گوه ریکی ماته ری  
 (material subsiance) پښکنه هاتووه به لکو له و  
 جیاوازیانه ی که ویته دهنګیه که ی له هه موو  
 نه وانی تر جیا ده کاته وه .

نه و پره نسپی به ی باسی لیوه کرا هیټد  
 بچینه یی به که به سهر هه موو ره گه زه مادییه کانی  
 زماندا پراکتیزه ده بیټ، له وانه فونیمه کان  
 (phonemes). هه موو زمانیک به که کانی له سهر

بناغه ی سیستمیک له ره گه زی دهنګی وشه کانی  
 داده ریژریت. که تیایدا هه ره گه زی که یه که  
 به پرونی دیاریکراوه (سنوری بو دیاریکراوه) و  
 به شیکه له ژماره یه کی جیکیر له یه که (Unit).  
 فونیمه کان به و خه سله ته تاییه تیه یان  
 جیا نا کرینه وه هه یوه کو وای بو ده چین - به لکو  
 ته نها به و راستیه ی که جیان له یه کتر.

فونیمه کان به ره له هه موو شتیکی ته واره ی  
 به رامبه ریبه ک (متقابل) و ریژه یی و سلبین.

به لکه ی نه مه ش نه و سهر به سستی یه یه  
 که قسه که ره یه تی له خاله کانی لیک نریک بو نه وه  
 (نقاط الالتقاء) یا خود پښکه یشتن له گوگردن  
 (pronunciation) ی دهنګه جیاوازه کاند. بو نمونه  
 نه زمانی فهره نسیدا به کاره یان گشتی خه اک بو  
 ی دؤرسال (dorsal) (6) (واته به (غ) - و.  
 کوردی) نه بو ته ریگر له به رده م زور له قسه که ران  
 بو گوگردنی به له راندنه وه ی سهری زمان (واته به  
 (ر) - و. کوردی)، نه مه به هیچ جوریک نابیته  
 هو ی شیواندنې زمان - زمان ته نها پیویستی به وه  
 هیه دهنګه که جیاوازی بیټ، نه وه ک -  
 که پیده چیت هه بیټ پیی وابیټ - خه سله تیکی  
 نه گوپی هه بیټ. ته نانه ت ده شتوانم (r) ی  
 فهره نسې وه کو (ch) نه لمانی له وشه ی Bach  
 .. doch هت دا گوپکه م، به لام له نه لمانیدا ناتوانم  
 (r) له باتی (ch) به کار به ینم چونکه نه لمانی  
 هه ردو ره گه زه که ی به جیا تیدایه، له به ره وه  
 پیویسته جیا یان بکاته وه .

4- ره چا وکردنی زناک به شلیوه یه کی  
 سهر اپا گیرانه (وه کو گشت)

تا ئیستا هه رچیه کمان ووتووه ده توانین  
 له وه دا کورت بکه ینه وه: نه وه ی له زماندا هیه  
 ته نها جیاوازی یه (differeneces). له وه ش گرنگتر،

جياوازی عاده تهن رهگهزی ئىجابى لهخۆدهگریت که له نئوانياندا جياوازی دادمه زیت، بهلام له زماندا تهنها جياوازی ههیه، بهبئ هه بوونی رهگهزی ئىجابى. چ مه دلل وهرگرین و چ دال، زمان نه بیرۆکه ی ههیه و نه دهنگ که بهر له سیستمی زمانه وانی بونیان هه بیت، بهلکو تهنها جياوازی فیکری و دهنگی ههیه که له سیستمه وه سه رچاوه یان گرتووه. گرنگی ئه و بیرۆکه یه یان ئه و دهنگه ی که له زناکێدا یه که متره له گرنگی زناکه کانی ده و روبه ری (واته گرنگی یه که ی بۆ ئه و زناکه). به لگه ی ئه مه ش ئه وه یه که ده شیت به های رهگهزێک بگۆریت بهبئ ئه وه ی ماناکه ی یاخود دهنگه که ی هه ی به سه ر بیت، بهلکو تهنها له بهر ئه وه ی که رهگهزێکی به رامبه ری گۆپانی به سه ردا هاتووه. بهلام که ده لێن هه موو شتێک له زماندا سلبی یه، تهنها کاتێک راسته ئه گهر مه دلل و دال به جیا سه ی ر بکرین، بهلام ئه گهر سه راپاگیرانه (in totality) ره چاوکرا ئه و شتێکی ئىجابیمان بۆ ده رده که ویت که تایبه ته به جوړی زناکه کانه وه. سیستمی زمانه وانی زنجیره یه ک جياوازی دهنگی که په یوه ستن یان به ستراون به زنجیره یه ک جياوازی له بیرۆکه دا. بهلام پیکه وه به ستنی (جووتکردنی) ژماره یه کی دیاریکراو له زناکی بیستراو (واته وشه کان وه کو دهنگ و. کوردی) له گه ل هه مان ژماره له پارچه که له بارستایی (کتله) بیرکردنه وه وه ره گيرايیت، ده بیت هوی دروستبوونی سیستمیک له به ها، وه ئه م سیستمه ش ده بیت ه ئه لقه یه کی په یوه ندی کاریگهر له نئوان ره گهزه دهنگی و سایکۆلۆژییه کانی ناو هه ر زناکێک. هه رچه نده هه ریه ک له مه دلل و دال ته واپشت به ستن

به جياوازی (تفاضلی) و سلبین، ئه گهر به جیا ره چا و بکرین، بهلام پیکه وه به ستنیان راستی یه کی ئىجابیه، بهلکو تهنها راستی یه که له زماندا هه بیت، چونکه پاراستنی ته رییبوونی (توازی) ئه و دوو جوړه جياوازی یه وه زیفه ی جیاکه ره وه و دیاری دامه زراوه ی زمانه وانی یه.

تییینی: پاش وه رگێپانی باب ته که، ئه و به شه ی که له کتیه که ی سۆسیر وه رگێراوه له گه ل ده قه عه ره به که یدا به راورددم کردوه.

(علم اللغة العام. تالیف فردنیان دی سوسور.

ترجمة: الدكتور یوئیل یوسف عزیز

مراجعة النص العربي: د. مالك یوسف المطليبي

1988

### په راویزه کان:-

(1) هه موویان مانای دره خت ده گه یه نن له زمانه

جياوازه کاند. و. ک

(2) مه به ستنی له شه بهنگی تیشکی خۆره که پاش

تیپه رپوونی به ئاویزه (موشور) دا، شیت ه ل ده بیت بۆ

رهنگه بنه په تییه کانی. و. ک

(3) زانستی زمانه وانی سنیکرۆتی ئه و زانسته یه

که زانستیانه له زمان ده کۆلیته وه له ساته وه ختێکدا

له هه موو روویه که وه. بهلام زانستی زمانه وانی دایکرونی

لیکۆلینه وه ی زانستیانه له زمان له پووی میژوویه وه..

واته له و گۆرپانانیه ی که له گه ل تیپه رپوونی کاتدا

به خویه وه ده بینن له هه موو لایه نه کانیه وه. و. ک

(4) واته دهنگ ده بیت ه هوی دیاریکردن و سنوردانان

بۆ بیرکردنه وه، وه به پیچه وانه وه.. ده بیت ه هوی ئه وه ی



چیتر بیرکردنه وه بهو بیسهره بهری و تیکه لی و پیکه لی به نه مینیتته وه . و.ک

zen (5) واته (ژن) له زمانی چیکیدا، به باسه که ی سۆسیردا دیاره که وه کو زمانی عه ره بی کۆتایی وشه کان له و زمانه دا نیشانه ی ئیعراب وهرده گرن. لیره دا ده لیت Zena حاله تی ئاسایی وشه که یه . له کۆندا zenb (مجرور) بووه به لام له ئیستادا (zen) (مجرور) به بی ئه وه ی هیچ نیشانه یه کی ئیعرابی پیوه بیت.. واته نیشانه ئیعرابی یه که ی سفره و له هه مان کاتدا (مجرور) یشه .. ته نها له بهر ئه وه ی جیاوازه له (zena). ته مه ش ته ئکیدکردنه وه یه کی تری پره نسپی جیاوازی سۆسیره . و.ک له (علم اللغة العام - فردنیاند دوسوسور 1988، ترجمه: الدكتور یوئیل یوسف عزیز) و.ک.

dorsal (r) (6) = را ء ظهريه معتمه (علم اللغة العام ترجمه یوئیل یوسف عزیز 1988)

dorsal "ئه و دهنگه یه که به پشته ی زمان dorsum مه لاشوو دورست ده بی وه کو دهنگی خ و غ

بروانه فهرهنگی: A Dictionary of Linguistics and phonology له نووسینی David Crystal  
(\*) لاپه ره (20): پیده چیست به کارهینانی فۆرمی پله ی به راوردکاری (comparative) و فۆرمی پله ی بالا (superlative) له ئینگلیزیدا بۆ نمونه (پیده چیست یاریکه ره باشتره که بیاته وه، باشترین یاریکه ره له جیهان دا)

پاشماوه ی جیاوازیکردنه کۆنه که بیت له نیوان ژماره ی دووانه (مثنی) و کۆ و. ئینگلیزی.

### سه رچاوه:

Modern literary theory, literature, criticism, theories – Philip Rice & Patricia Waugh  
First Published in Great Britain 1989.

### فه ره ههنگۆک

ریزکرنی وشه کان به پیی ماتنیا نه له ده قه که دا

Seminal theory  
phenomenon  
underlying structures  
unconscious  
linguistics  
tenets  
conventious  
sign  
signifier  
signi fied  
word image  
mental concept

تیۆره ی زناک  
دهرکه وته، دیارده  
بونیا ده ژیرخانیه کان  
نه ست  
زماناسی  
پره نسپه کان  
دراو (زمانه وانی)  
زناک، نیشانه  
دال  
مه دلول  
وینه ی وشه  
وینه ی زهینی، عه قلی  
نظریه العلامة  
ظاهرة  
البنى العميقة  
اللا شعور  
علم اللغة  
مبادئ  
اعراف (لغویة)  
علامه  
دال  
مه دلول  
صورة الكلمة  
الصورة الذهنية

concept	فكرة	بیروکه
thought	تفکیر	بیرکردنه وه
arbitrary	اعتباطی	هه په مه کی
arbitrariness	الاعتباطیة	هه په مه کیتی
radical	جوهری	جه وه ریی
articulation	نطق، لفظ	وتن، وته
pre - existing	الموجود مسبقاً	له وه وپه ره بوو
entities	کیانات	قه واره، قه واره کان
equivalent	مکافئ	هاورتا
spectrum	طیف	شه به نگ
prism	موشور	ناویژه
continuum	سلسلة متصلة	یه که به دواپه کیکی به رده وام
essence	جوهر	جه وه ر
core	لب	کروک
linguistic representation	التمثيل اللغوي	نواندنې زمانه وائیې
range	مدى نطاق	مه ودا، پانتایې
term	عنصر	په گه ز
difference	فرق	جیاوازی
differential	تفاضل، تفاضلى	جیاوازیون
system	نظام	سیستم
distinction	تمییز	جیاوازیکردن
langue	اللغة، نظام اللغة	زمان، سیستمی زمان
parole	کلام	ناخاوتن، زمانې قسه کردن
rule	قاعدة	رئسا
value	قيمة	به ها
idea	فكرة	بیروکه
predelimited	محدد مسبقاً	پیشتر دیاریکړاو
phonic substance	المادة الصوتية	ماده ی ده نگې
contiguous	متجاور	ته ریب
characteristic	متمیز، ممیز	دیار، جیاکه ره وه
reciprocal	متبادل	نالوگوړیکړاو
unit	وحدة	یه که
sound	صوت	ده نگ
form	شكل	شکل، فورم
form	صيغة	فورم

concrete	ملموس	کۆنکریتی، بهرجهسته
specimen	عینه، نموذج	عینه
conceptual	تصوري، فکري	فیکری
property	صیغه، میزة	خهسلهت
signification	دلالة	دهلالهت، دهلالهتکردن
synonym	مترادف	ئاوهلواتا
counterpart	نظير	هاوتنا
independent	مستقل	سهربهخۆ
self - contained	قائم بذاته	لهخۆدا تهواو
paradox	مفارقة	موفارهقه، پارادۆكس
sound - image	الصورة الصوتية	وینهی دهنگیی
concurrence	تزامن	هاوزه مانبون هاوکات بون
identical	متطابق	جووت
correspondence	تطابق	جووتبون
consciousness	شعور، وعی	ههست — هوشیاری
alteration	تغییر	گۆران
conventional	تقليدي	ترادیسونی، تهقلیدی
familiar	ملموس	کۆنکریتی، بهرجهسته
sonorous	صوتي	دهنگیی
pronunciation	تلفظ	گۆکردن
combination	ربط، توحید	پیکه وه گرتدان، گۆکردنه وهی دروشت یان زیاتر پیکه وه یهکخستن



2020

2021001 2021001

POSITIONS

# السلامة

2000-2001

[illegible]

# 2020

**۲۰۹.** مهنگویں و موم

**POLYMER LETTERS**

۱۹۹۹ - ئانا ئاختاتۇقا

2000年 2001年

FOUO, F09,09

# AGGONN

*Handwritten signature*

[illegible]

## هەنگوین و مۆم

◆ شەھریاری مەندەنی پوور

● لە فارسییەو: کۆزاد

شەھریاری مەندەنی پوور نووسەری لاوی ئێرانی یەکیکە لەنووسەرە باشووریەکانی ئێران و، تائێستا پێنج کۆمەڵە چیرۆک و رۆمانیکی چاپ کردووە، مەندەنی پوور هەشت ساڵ لەمەوبەر یەک کتێبی چاپ کراوی هەبوو: "سێبەرەکانی ئەشکەوت"، لەماوەی ئەم هەشت ساڵەدا ئەم کتێبانە چاپ کردووە: "هەشتەمین رۆژی زەوین، هەنگوین و مۆم، مانگی نیو رۆژ، رۆژەلاتی وەنەوشەو هەروەك رۆمانی دڵ و دڵداری". چەند مانگ لەمەوبەر مەندەنی پوور خەلاتی چیرۆکنووسی ئەم بیست ساڵە دوایی (چیرۆکنووسی پاش رووخانی رژیمی پاشایەتی ئێران) پێبڕاو هەروا خەریکە لەشیرازەو خۆی بۆ دەربازبوون لەسنووری چیرۆکنووسی ئێران تەیار ئەکات. مەندەنی پوور ئێستاکە لەشیراز سەرنووسەری گۆفاریکە بەناوی "پیرنگ". چیرۆکی هەنگوین و مۆم کە لەبەر دیدە ئێوەدا یە چیرۆکیکە لەکۆمەڵە چیرۆکیک هەر بەم ناوە:

برای بچوک، کە ئەو رۆژە لەمەندەران گەرابووە، جگە لەو کەسی تر نەیدی. بەو چاوانە کە لەبەری خەوی هەزار بیر تر بووبوونە دوو جامی گولالە، داھێزراو و نەشارەزا سەیری ناھەنگە کە ئەکردو جار جارەش ئاوپێکی

لەخەوت رۆژانە کە باپیرەدا، بەبێ ئەوەی سەرنجی بداتە هات و چۆی ئەو کەسانە چایی و شەربەتیان بۆ پێنج دەرییەکان ئەبرد، بەبریسکە زێڕینی پوولە کەکانیەو، بەئارامی لەنارنجیک ھالو لەناو لکوپۆکانیا ون بوو؛ بەلام

ئەدایە وەو چاوی ئەبڕیە نارنجەكە، تاكوو بەشكەم جاریکی تریش بریسكانە وەو پوولەكە ی مارهكە ببینیته وەو نهیدی. شەو كە مالهكە یان بیگانه ی تیانه ما، باوكە هەرسێ كۆپەكە ی بانگ كرده ژوورەكە ی باپیره، بۆ خۆی لەبەرە هەموو شتومەكە كانی راگوێزرا بوە ئەوێ. بریاری وابوو لەبان قەرەوێڵە هەلگەندەكە ی باپیره بخەوێت و لەسەر كورسیه نەرمەكەش ئەمری مالهكە دەربكا. بەبرواو شەكەتیە وە قسە ی كرده هەرسێ كۆپە لە وەدوا ئەبوا یە لە مالهكە ی بابو باپیرانیان نیشته جێبێن، ئەگینا مووچە مانگانەكە یان ئەبپردرا، باپیره بۆ قەرەبوو كردنە وە ی نه بوونی لە ناو سەراكە داو بۆ خر كرده وە ی پاشماوە ی بنە ماله پرژوبلاوەكە ی لە شوێنیكدا، ئەم وەسیه ته ی كردبوو. ئەویش كە باوكیان بوو، بۆ راگرتنی خووی روو لە یادچوونی باپیرانیان وای ئەویست. برای بچووكە هاواری ئەكرد، دەسته كچانەكانی لە ژوور سەری پائە وە شاندا، كە خویندەكە ی هەندە رانی نیوہ ناچل ماوہ ته وەو جگە لە مەش - دەنگی كزكرد - رەنگە تەمای زەماوہ ندكردنی هەبێ لەگەل كچیكي پەسەندو هاویری خۆیا. بەلام باوكە دەستیكي هەلبری، وەك بیهوێ بە ئارامی شتیك لە پێش دەم و چاوی لادا، لە سەر هەمان كورسی بە دانیشتنانە وە چاوی لێك ناو لێی خەوت. هەر سێ برا، بە سەرسوورمانە وە، بە پلیكانە بەردینەكان هاتنە خوار. لەكوانووی چیشخانە پۆرەكە دا چلۆسکی نیوہ سووتاو هیشتا هەر تروسكە یان بوو، برای گەورە گوتی: ئەبێ گوێ پرایەل بین. و بەرەو لای خۆی چوو. مالهكە گەورە بوو. پێنج دەری و سێ دەری زۆر، لە نیوانیانە كەوش كەنو قوژبن، تووناو توون لە دەوران دەوری خەوشەكە، هەموو ئەچوونە وە سەر خەوژیكي گەورە ی یەشمین. باوكە هەر كۆپەو لاییكي بۆ دانابوو.

براكان تاكوو بەیانی لە ژوورەكانیان لەداری بن میچهكان رaman و گوێیان بۆ خەوشە ی خۆکی بن میچهكان راداشت. رۆژی دواتر برای گەورە ژنو كەل و پەلی بۆ مالهكە ی گواستە وە، بەلام قەرە ی براكانی تر لەگەل باوكە دا هەر بەردەوام بوو، باوكە ئەینە پاند: "چی بەجێ ماوہ لیمان. نەتە وە ی زەندو بلاو بوونە ته وە، لە هەر تازە پیاكە و توویك ژنتان خواستوو. خوین و رەگەزو بنەچەتان كوا. مالهكانتان لەكوێ خووی ئیمە بگرن. بەرەللایانە، دە ی باشە برون ئەگەر ئەتوانن. ئەو كەسە ی ریزی ئەپواخی باوكی لانە بیت من مووچە ی نادەمێ. برای بچووكە لە بەرخۆیە وە بە ورتە و ورت ئەیگوت: "شیت بوو. مەرگی ئەو رەعیەت خۆرە سەدو سی سالا یە و تریاك كەللە ی وشك كردو. من ئاقلی ئەكەم، جابزان. بەلام برای ناونجی لە وە ئەچوو پێمل بوو بیت و بە هیوای مانە وە ییكي ئەمانە تی و رازی بوونی هەوای پیرانی باوكە، خەوتە ی دواپی كەل و پەلەكانی لە مالتیكي كری گرتە ی سەرووی شارە وە بۆ مالهكە ی خۆی راگوێزاو سبە ی شەوێ دەنگی سەنتووری كۆپەو گۆرانی ژنەكە ی لە پێنج دەرییەكانە وە هاتە دەر. ژنەكە ی ژنیكي تەپو گورج و گۆل، ئارام و خەجمانی نەبوو، قاقای خۆی ئەگە یاندە پەستوہ كانیش. باوكە ئەینە پاند: "بیپرێتە وە، بیپرێتە وە!" بەلام دەنگی سازەكە بەرزتر ئەبوو، كە رۆژیش ئەبوو وە، ژنە بەخۆنواندنی پتر لە جارەن، خەوشەكە ی داگیر ئەكرد. چاوہ ی شووشە رەنگاوپرەنگەكانی پەنجەرە و دەربێجە ی مالهكە لە بەر مەنگاوی پیاوانە و ستەمكاریی گوشتنی ژنە تارتر دەبوون و بە دەنگە بەرزەكە ی سەدان چۆلەكە ی لەگوێ پاشوری خەوزەكە هەلئەفراند، هەر ئەویش بۆ جاری دووہەم ماره ی دی. بە دەم چریكاندە وە هەلاتە خەوشە. لە ناوہ راستی ژوورەكە یدا پەتیكي



دییوو، هه رکه نووشتابوه وه هه لئ بگریت، په ته وه ک سووکایه تی پئ بکا ملی نه دابوو، خزابوه توئی نوینه کانه وه. باوکی گوتی: "درو ئه کا، خوئی ئه نوینئ." برای ناونجی هه روا که دلی ژنه که ی ئه دایه وه، گوتی: "باشه ئه مه چ کر میکه، بۆ هه رلیره بژین؟ بۆ ئه وه نده قیرسچمه ن؟ بۆچی پاکمان نه چینه مائیکی نوئوه، ئه توانین ده زگایه کی ئاپارتمانی بکړین و هه ریه که مان نهؤمیکی هه لگرینه وه." باوکه تیزه خه نه ییکی کردو گوتی: "خو ئه گه ر ماریشی لئ بیت له ناو ژووره که چی ئه کا، هه تا سه ریان و به چکه کوتره کان و هه تا نارنجه کان هه بن و چوله که کان.. "نووشتایه وه به سه ر مه نگه لیداو دووکه لئ تریاکی لئ هه ستا. برای بچوکه تفهنگی راوی باوکه ی له ناو په سیوه که ده رکیشاو فیشه کی به ردا له بهر پروانامه ی گومانای زانکوئی به فیرچوو و دلداری بالابه رزی چاوزه ریایی به باچوو، له ژیر لچیه وه به بۆله بۆل، له ژیر هه مان نارنج که یه که م روژ بریسکانه وه زیړینه که ی تیا دیوو، بۆسه ی ناوه. نارنجه کان زۆربسوون. به ده وری حه وزه حه وت میتر دریز و بن نادیاره که دا له پال یه کترا ناشترابوون و سه وزایی لقو پۆ کوئه کانیا ن له گه ل ئاوی لیخنی حه وزه که دا تیکه ل ببوو. برای پاشه به ره هاواری ئه کرد: "ئهم گوړستانه تووناوتوونه، من ئه و ده عبايه له کوئ بدۆزمه وه."

... و دهم وده ست بئ دهنگ ئه بوو و گوئی رائه داشت. دهمه و خوراوا چوله که توقیوه کان له دره ختیکی ئه ولاتره وه ده رنه په رین، ئه ویش فرکه ی ئه کردو رووی تفهنگه که ی ئه کرده ئه و توقه گه لایانه ی له تاریکایی دهمه و ئیواره دا ئیتر سه وزاییان پیوه دیارنه بوو. نارنجیکی پووجه ل و باکردووی سالی پاردا ئه که وت، ئه ویش په له پیتکه ی تفهنگی ئه ته قاند، ئه بوو

به ته پ وتۆزو گولپه ره به هارییه کان دائه وه رین، به لام ماره نه ئه بیندرا. ئه وسا باوکه له پلیکانه به ردینه کان ئه هاته خوار، دهستی له حه وزه که دا ئه شت و ئه یگوت: "پیتان ئه لیم.. کارتان به مارنه بی، قینتان لئ هه ل ئه گری، تا ئه وپه ری زه ریاش دواتان ئه که وی" کوپه چکوله ئه ینا لاند "ده بۆچی باوکه.. بریار بی هه ر که خویندنه که م دواپی هات بگه ریمه وه، هه ر که میک پارهم له سه ر ماوه له وی... یه ک سالی تریش پیویستیم بۆ دابین بکه.. بۆ ئه ته وی له ناو ئه م په سیو و ژیرخانانه دا بریزم. من لیره ئه مرم" باوکه به قامک ئاماژه ی بۆ وشکه گیای سه رکاگلی بانه کان ئه کردو ئه یگوت: "تۆ ئیستا که ش مردووی.. سه یرکه.. گوئ بگره ..."، له زه رده ی دواپین رووناکایی روژدا، له سه ر بانه کانه وه هه تا به ره نجیره تاره کانی نهؤمی دووه هه م که رویشکه ی هه وایه کی سوورباو شه پۆلی ئه داو په ره سیلکه کان له ناویا که وانه یان ئه کرد. باوکه گوتی: "هه موویان سه یری ئاکاری ئیمه ئه که ن، زړپو زیندوو.. هه ر پشتیان تی بکه ی مردووی... بۆچی نایه یتسه لام چه سپیکی لئ بده یت..". کوپه به بیزاری و نه فره ته وه هه لده هاته ژووره که ی و ده رگای له خوئی هه لئه پیکا. روژانی دواپیتر هه رچه ند پاپۆکه ی سام کردن له ماری که ئه کرا له هه موو شوینئ بی، هه ر ئه هات و له حه وت خه زینه ی له شیا نا هه راوتر ئه بوه وه، به لام بیرو هیوای دۆزینه وه ی ریگاییک بۆ ده ربازیوون له ئه به دییه تی سته مکارانه ی ئه و ماله زۆرتر سه رقالي ئه کردن. له م ناوه ژنی برای گه وره بئ دهنگ بوو. عه سراو عه سر له سه رلیواری به ردینی حه وزه که دائه نیشست و به چاوه ئاسکه کانیه وه که سه نگینی شاردنه وه ی نه یینه کی نه درکاو و بروسکه ی ئیراده ییکی خوپاریزیان تیا هه بوو، له ئاوی خهستی حه وزه که رائه ما. ئه وکاته ی بریکه بریکی خۆره تاو له سه ر ئاوه که

نەئەما تارمايى ھات وچۆي ماسى گەورە گەورە  
 قەوزەي يەكپارچەي ھەوزەكە ئەكەوتە بەرچاۋ.  
 بەردەوام كرمى وردى سوورو سەدەفى لەبنى  
 ئاۋەكە ئەھاتنە سەرو تاۋىك بەسەر ئاۋەكەۋە  
 ئەلكان و پاشان بەپېچ و خولئىكى سەرقالكەردا  
 ئەچۈنەۋە. ھىندى جار باي دەمەۋ ەسران  
 فوارەكەي لەبەھار نارنج ئەگرت. توڭزالى گول  
 شەپۆلى ئەداۋ چاۋى سەرقال پىيۋابوۋ ماري  
 لەژىريا مەلە ئەكات. رۆژى دوايى گولپەرەكان  
 ئاۋگەستەۋ گەش بىوون و خال و بەلەك  
 دائەكېشەران و پاشان ئەكرانەۋە. خەيالئىكى  
 راگوزار ماسيئىكى پىرى دى. ژنى براى گەورە  
 لەھەموو شوئىنئىكى مالاكەدا جامە ئاۋوخوئى  
 دانابوۋ، ئەيگوت مار ھەزى پىئەكات و ئەيخوات،  
 كەنمەك گىربوۋ ھىچ ئازارى بۇ دانىشتوانى مالاكە  
 نابى. بەرە بەيانىك بەچاۋى ھەپەساۋەۋە  
 داچلەكى و خەۋى دوى شەۋى ئىلھامى پىئەكردو  
 گوتى: "لەم مالاكەدا خوئىنئىك ئەپژى. لىم پوونە..  
 خەۋنەكانى دەم بەيانىم ھەمىشە دىنەدى."  
 لەدۋاي چلەي باپىرە ئىتر كەس پىي ئەنايە ئەو  
 مالاكەۋە. باۋكە لىي روون بوۋ ھەموو خۇيان  
 لى داگرتوۋ ھەريەكەۋ بەچەشنى مىراتەكەي  
 بەتالان بەرن. توۋرەبوۋنى بەئەنقەستى باۋكە  
 ۋاي كرد ھەموو كەس و كارى لىتارى، لەۋلاشەۋە  
 خىزمانىش كۆرەكانى ئەۋيان لەخۇ تەكاندەۋە.  
 ھەر خۇيان مانەۋەۋ پىرەپىاۋىكى دەنگ گر كە  
 لەگەل ژنە لالەكەي چىشت لىئان و گسك دانى  
 مالاكەيان بەئەنجام ئەگەياند. باۋكە ھەزى ئەكرد  
 ھەموۋيان لەسەر سەفرەيىك كۆبىنەۋە، ژنەكان  
 بەيارمەتى پىرئىژنە لالە لەناۋ دەفرى مىسندا  
 چىشتەكەيان ئەھىناۋ ھەريەكەۋ بىئەۋەي سەيرى  
 كەسىتر بكا نانەكەي ئەخوارد. رۆژيكيان براى  
 چكۆلە شەقىكى لەدەۋرىيەكەي ھەلداۋ بۆلەندى:  
 "مادام كە لەم كاۋلە كۆنەدا دەبى بمرم، ئىتر

دەم لەنان و ئاۋ نادەم بازووتر. " و چۈەدەر  
 باۋكە لەسەر خۇ بەگاگۆلكە چۈە جىگاي كۆرەۋ  
 بەوردى برىنجە رزاۋەكانى كۆكردوۋ گوتى:  
 "بابرسى بىي ئەوسا گوۋشى پىئەخورى."  
 بىزاري ژنى براى ناۋنجى سەرى كردو دەم چاۋى  
 لەناۋ لەپىشاردەۋە. دەمەۋ ەسر لەۋەلامى  
 ناۋبىزى كردنى براى گەورەدا نەپەنەپى باۋكە  
 بەرزبۈۋە: "وست بە.. كام ھەقەيان پىئەدەم،  
 ھىچ بەشەيكيان بەسەرمەۋە نىە.. ھىچ بەشەيكيان  
 نىە.. " براى گەورە بەسەرۋشانى داپوۋخاۋەۋە،  
 شەلالى ئارەق، بەپلىكانەكاندا ھاتەخوار. ناۋ  
 ھەۋشەكە پىپىۋو لەبۆنى بەھار نارنج،  
 پەپەسىلكەكانىش بەسەريانەۋە بەرەۋ ھاندىكى  
 پىش بىنى نەكراۋ ئەفپىن. ئەوسا ھەموۋيان،  
 تەننەت براى چكۆلەش كەلەسەربان خۇي  
 لەمارەكە داگرتبوۋ، دەنگى ھاۋار ھاۋارى  
 باۋكەيان بىست. براى ناۋنجى چىۋەكانى لەتەلى  
 سەنتوۋرەكە سەرەۋاند. ژنەكەي ھەپىنچ تىاي  
 پىنچ دەرييەكەي كىردەۋەۋ دەنگ دانەۋەي  
 نەئىنى و چەچپى كىنەي سەدان سەدەي سازەكە  
 چۆلەكەۋ پەپەسىلكەي بىدەنگ كرد. پىرەپىاۋە  
 گرەۋ ژنەكەي لەچىشتخانەكە ھاتنەسەر. پالايان  
 بەپادىۋارىيە بەردىنەكەيەۋە داۋ چاۋىسان بىرە  
 پىنچ دەرييەكە، ژنەي ئاسكە چاۋنىگاي  
 لەھەوزەكە دزىسەۋە. ئەوسا چاۋەش  
 بەپىكەننىكى نالەبار لەقاپى يەكەم پەنجىرەدا  
 دەر كەۋت، دەنگە دورەكانى شەقام  
 دورترىۋونەۋە. ھىلئىكى خىزۇك لەتويى بىرىسكە  
 بىرىسكە سەرگەردانەكانى ھەۋادابوۋ. خولئىكى داۋ  
 چۈە قاپى پەنجىرەي دوۋەمەۋە. رىتمى  
 سازەكە كەمى توندتر بوۋەۋە. براى چكۆلە  
 لەسەربانەۋە ھوراي كىشتا، دەستەكانى ژنە  
 لەژوور سەريەۋە ۋەكوۋ دوۋمار لىك ھالان و بۆنى  
 گىيائى گەش خزاىە تويى ەترى بەھار

نارنجه كانه وه. ژنه لیوی هه لقرتاندو برۆی  
هه لته کاندو چاوی له په نجیره داخراوه تاریکه کانی  
سئی لاکه ی تری ماله که داگرت. شه پۆلیک  
له گهردنیه وه هاتو له قولابه وه سه ری کرد. پئی  
له زه وی کوتا، خرینگه خرینگه خرخالئی نادیار  
له لقوپۆی دره خته کانه وه ئازادبوو. ژنه له قاپی  
په نجیره ی سیته م دابوو، په رده کانی سازه که ش  
له ژورتره وه. بزه ییکسی نه هیئی  
نیشته سه رلیوه کانی ئاسکه، پیره زاله گپه ش  
پووکه بی دیان و کرمۆله کانی بۆ پیکه نینیکی  
بیده نگ لیک په واند ه وه. هه موو تاله کانی  
سه نتوره که نه له رانه وه. له په نجیره ی چواره م دا  
نه ندامه به پیچ و خوله کانی چاوه ش له شه پۆلو  
نا ئارامی دا هه ریه که و بۆ لاییک بالیان نه کوتا.  
گوڵپه ره به هارییه کانی دارنارنجه کان دانه پژانه  
سه رحه وزه که. ژنه هه له له ی کیشا. قره به ئاره ق  
خوساوه کانی به سه ر شانه کانی وه نه خزان و  
قه فه کانیان به شالاویکی گه زه که نه کرانه وه. ژنه  
به پاشا چه مایه وه و دهسته کانی به دهوری یه کا  
بادا. دهنگی ساز توئی توئی نه خزایه ناو ژورو  
قوربانه کان و به که لیته زۆرو زه به نده کانی ماله که دا  
به رزو ژه هراوی ده ری نه کرد. چه ند تالیک  
سه نتوره که قرتاو له ملالواوه قه فیان خواردو  
پیاوه هه ر به چیوی ئاگرینه وه تیئی نه سه ره واند..  
په نجیره ی پینجه م ئیتر ئیواره بوو، شکوی  
نه ندامی کینه کیشی ژنه ش له تاریکیدا دهنگی  
نه دایه وه.. له دوایدا ژنه نووزه ییکسی کردو  
به پاشاکه وت. به دریژایی نه م ساته سیبه ری باوکه  
له پشت شووشه سه وزو سوورو یاقیقیه کانی  
په نجیره ی ژورره که یه وه نه بیندرا. نه و شه وه  
سفره ی گشتی رانه خرا. هه ریه که و له سووچ و  
تاریکی خۆیان خزابوون و گوئیان بۆ حیلکه  
حیلکی به نه نقه ست به رزی ژنی برای ناونجی  
رائه داشت. به لام نیوه شه و جگه له برای چکۆله که

هیشتا له بهر تۆفانی مانگه شه وو نه ستیره  
ژه هراوییه کاندو له سه ربان به خه بهر لیی دانیشتبوو،  
که سیان هاواری ده رده داری باوکه یان نه بیست:  
"نه.. ی.. خ.. و.. ا.. بۆ ئاوام له گه ل نه که ن؟"  
دوو رۆژ به سه ر تاوویاو و برسیه تی کوپی  
چکۆله دا تیپه ری..، تفهنگ به ده ست هه وت توئی  
ماله که ی بۆ ماره که نه پشکنی. نه و نه رواحانه ی  
به ریان پئی نه گرت به قسه ی سووک و ناله بار لای  
نه دان و ژور به ژور ده رگا کانی نه کرده وه و  
نه چوو به ره وه. برای گه وره هالاوی تریاکی  
هه لته مژی و چوار په لی دریژ نه کردو به پشتا  
وه ده رنه که وت و چاوی نه بریه بن میچه پر  
له وه همه سوورباوه که ی که له ناو خۆیا دهنگی  
نه دایه وه، چاوه ش له گوئی حه وزه که دانه نیشت و  
قاچه کانی له ئاوه که رۆ نه کردو له وه لامی جریوه  
جریوی چۆله که کاندو، ئاگادار له نیگای رامای  
باوکه له پشت په نجیره ی ژورره که ی؛ بزه ییکسی\*  
درۆزنانه ی نه کرده نیوه رۆی رۆی سیته م، له سه ر  
سفره، نه په نه ری سه رسامی کوپی سیته م له ژیر  
خانه کانه وه نه گه یشته گوئی، کوپی دووه م  
له سه رخۆ گوئی: "له برسان نه مرئ.." باوکه تیزه  
خه نه ییک کرد، واته: "له بنه چه ی ئیمه دا که س  
له برسان نه مردوه... نه ویش نامرئ" پاشان  
به شیوه یه کی ئاشتی خوازان به ژنه کانی گوت:  
"ئیوه بۆ مندالتان نابئ. باوکه حه زی نه کرد نه وه و  
نه تیجه کانی له م ماله دا ببینی، منیش حه زنه که م  
نه دیده کانی نه و ببینم." ئاسکه چاو سووربو وه و  
سه ری داخست. برای گه وره گوئی: "منال هه ر  
مهینه تن، ئیستاکه ش نه م ماله به شی خۆی  
قه ره بالغه.." وهه ستا. دوانیوه پۆی نه و رۆژه  
کاتی ژنه له گوئی حه وزه که دانیشتبوو، بریسکه  
بریسکیکی زیپینی له لاچاویا دی، سه ری  
وه رسوورپاندو قیزانی. برای چکۆله گه یشتی.



زامنى تەنگەكەي شىل كىردى سىلەي لىگرت،  
بەلام ھەروا واقى وپما.

لەبەرچاۋە پىرتاۋ و ياۋ و ئاگراۋىيەكەي دا، لەژىر  
پەنجە لالە غەباسىيەكانەۋە نازو فىزىكى ساردو  
تىاچوونىكى سىجراۋى درىژو سەرسامكەر ئەخزا.  
پىاۋە ھۆشى لىپرا بوو، نالاندنى. ژنە پىيى  
لەزەۋى كوتەۋ بەسامىكى نىرانەۋە قىزاندى:  
"بىكوژە.. بىكوژە.." بىسكەكە، دىارو نادىار،  
بەرەۋ ژىر خانە پىر لەدارو كۆتەرەكان ئەچو. ژنە  
بەشانى پىاۋە خەپەساۋەكەيا كىشا: "بىكوژە..  
بىكوژە.." پەلەپىتكە تەقىندرا. ساچمەكان  
بەخشتە قەزاقىيەكانى نىزىك باخچەكەۋە پىشكوۋتۇ  
تۆز ھەستا. ژنە نورزاندى و پىاۋە دىسان  
تەقاندنى. كوتە قورقوشم لەسەر خىشتەكان  
كەۋانەيان ئەكرد. نىزىكەيىك بەرەۋ روۋيان  
بازراقەي بەست، "بىكوژە.. بىكوژە.."! "براى  
چكۆلە بەدەستە پاچەيى فىشەكى تىھاۋىشت،  
بەلام فرىيائى تەقاندنى نەكەۋت. ھەرئەۋەندە  
فرىاكەۋت خۇي و ژنە لەبەرئەۋ بىسكە زىپىنەي  
بەرەۋ روۋيان خوشا، لابتات. فىشەكەي  
شەۋىلاگەيىكى ناكام لەپىشتەسەريانەۋە  
دووركەۋتەۋە. ھاۋارى باۋكە ھەستا: "كەرانە..  
گەۋجانە.. برىندارتان كىرد.. كىمارى مالەكەي  
ئەكوژى.. لىتان نابوۋرى.. دەتان كوژى..".

چاۋەش قوۋرەقوۋر گىياۋ ناۋچاۋانى  
بەدىۋارەۋە نا. تەنگ لەدەستى براى سىھەم  
داكەۋت و كاس و ۋىر بەرەۋ ھەيۋانەكە رۇي.  
"من لىرە ئەپۇم.. ئەپۇم و ناشگەپىمەۋە..  
براى گەۋرە لەژىر لچەۋە ئەيىۋلاند، براى  
ناۋنجى بەرپەۋە بەرپوۋە بىجەكانى ئەۋ بەرە،  
ھەموۋيانى بەرپەگەۋە ھەلكىشا، بەلام  
مارەكەي نەدۆزىيەۋە. براى گەۋرە گوتى:  
"زەۋى بەفرمانى مارە، مار بىھۋى زەۋى دەم  
ئەكاتەۋەۋ خۇي تىائەشارىتەۋە." شەۋو

رۆژانىكى پىر لەترس و سام چاۋەپىيان بوو.  
لەھەر ھەنگاۋىكا چاۋەپوانى چىۋىيىكى  
كىنەكىش بوون. نەخشى قالپيان لىئەۋبوو  
بەمار. ژىر مجرىيەكان بەقەدەر پاپۇكەيىكى  
خۇداگرتوۋ بەتال بوو. كاتى سەريان ئەكرد  
بەژوۋرىكى تارىكدا قاچ و قولى دامماۋى خۇيان  
لىئەگۇرا. دەرگىيائى دۆلابىكان  
بەسەرتارىكيەكى بىبىندا داخراۋو كە  
لەشۋىننىكەۋە دوو شىشلىۋقى سۋور  
ئەدرەۋشانەۋە. چاۋەش ئىتر پىيى نەنايە  
خەۋشەكەۋەۋ شەۋەكانى ناۋپىنج دەریشى  
كىۋ خامۇش بوون. نىۋەشەۋان بەقىژەقىژ  
لەھەستى لىخشانىكى سارد رائەپەرى و لەسەر  
يەغانىك ھەلئەترووشكا، بەدەم رشانەۋەي  
ترس و سامەكەيەۋە مىردەكەي وادار ئەكرد  
جىۋيان و كون و قوژىنەكانى مالەكە بدۆزى.  
ئاسكە چاۋ جامە ئاۋو خويىكانى زىيادكردن.  
مارگىيىكان ھىنا. پىرە پىاۋىكى چلكن  
بەنىگايىكى وشك و خەپەساۋەۋە. كەمالەكەي  
چاۋپىيىكەۋت، گوتى لەناۋ ئەم توۋناۋتوۋنەدا  
دۆزىنەۋەي مارئەستەمەۋ پىۋىستە چەند  
رۆژىك بىمىننىتەۋە. لەسەربانەۋە دەستى  
پىكرد ھەتا ئەگاتە ناۋخەۋشە. لەھەر شىۋىتى  
كونىكى بدىيائە ۋىردو ئەفسوۋنەكەي خۇي  
بەسەردا ئەدەماندو پاشان نەختى دوۋتر  
بەسەرپىۋە ئەۋىستا و چاۋى تىئەپى. باۋكە  
بەتىزە خەنەيىكەۋە سەپىرى ئەم كارانەي  
ئەكردن و ئەيگوت: "پىم و تىۋون.. پىم  
گوتىۋون كارتان بەكارى ئەۋبى زمانە نەبى."  
مارگر ئەيگوت: "ئەم مالە دوۋكەلى تىياكى  
تىائەگەپى، لىم روۋنە مارە دوۋدى بوۋە، قەت  
لەۋەناچى بۇ شىۋىننىكى تىر بچى." و ھەروا  
زەرداۋى دەمى بەقوڭك و درزەكانا ھەلەسۋو،  
تا سەلەبەياننىك تەرمە رەش

داگیرساوه که یان له ژیرخانیکا بینیه وه. به شارپه گیه وه شوینی جووته دیانی ماری پیوه دیار بوو. له لاییکې ده میه وه خوین و که فیکی مه یله وره شی دهر دابوو، مؤره ییکی سپیش له ناو مشتیا بوو. باوکه قاقاپیکه نی و برای گه وره تریاکی له ژمه کانی زیاتر کردو چاوه ش که و ته قسه کردن. به تهنیا له پینج دهریه که دا هات و چوی نه کردو هر نه یگوت: "برؤ... برؤ..." که ماندوو نه بوو تاویک دانه نیشته و به ترسه وه رانه چله کی و سهیری دهر و پیشته نه کرد. تاو ناتاوئ له هیلانه چوله که کانی ژیر گوئسه وانه که وه جریوه جریوکی توقیو نه هاته گوئ. چوله که کانی شیتانه به م لاوлада نه فرین و هه موو لیان روون بوو که ماره خه ریکه جووچکه کانیان قسوت نه دا. برای ناونجی نه و کاتانه ی داربه ده ست له ماله وه نه نه که را له شه قامه کاند به دوی برای چکوله دا نه که راو بی ماریفه تی و خوین ساردی خزمانی تاقی نه کرده وه. پاشان نه که پرایه وه بۆ مال و بۆلای شیوه نی شیت حالی ژنه که ی: "بۆچی له م هیلانه ماره دا به تهنیا به جیت هیشتووم؟" رۆژیک پیره زالنه گره کوتی، ماره که ی دیوه سه ری له ناو مه نجه له شله که دا بسووه.. چاوه ش نه ی نووزاند: "نه یه وی هه موومان دیق گوژ بکات، نه وی زمانه نه فامینی.. و ئاماژه ی بۆ پینج دهریه که ی باوکه نه کردو: "هه موومان نه کوژئ، نه یه وی هه موومان بکوژئ، واشمان بکوژئ که خوین له ده ممانه وه سه ربکات و وشک و ره ش داگه رین و بکه وینه زه وی.. " پاشان کتوپر بیده نگ ده بوو، به چاوی دهر په ریوه وه گوئی رانه داشت. خشه خشیک له ناو بن میچو دیواره کانا بوو، پووله که ی زوری ئالتوونی به پیچ و خول له هه وادا... "منی نه وی، بهر

له هه مووتان نه یه وی دیانه ژه هراویه کانی له گوشتی من... " و قاچه کانی شووه که ی له باوه ش گرت. "بالیره برؤین.. وهره بالیره برؤین..". پیاوه سمیله کانی به دیان نه جووه وه و له بلایسه ی کینه ییکی کویردا نه ینرکاند: "کوا پاره.. که می دیان به خوتا بگره، سه رپاکی نه م ماله نه سووتیم، دوو که لی ماره و ژه هره که شی نه نیرم بۆ ئاسمان.. " تاوی نه یان دی که و له ژیر ره لایکی ژیر چوپا و گه که ی سه ربانه وه تووکی تازه دهر کردوو، په رو پوی کوشتاری به چکه چوله که کانی نه پرژیته زه وی و هر له و ده هدا له لاییکې تری حه وشه که دا له به ریپی سه ربانه به ردینه رم به ده سسته کانی پا دیواره کانی، ئالتوونی ئاوه کی ره وه ک به ژیر خانه پر له دار و کوته ره کانی روئه چی. شه وان چرایان مه ل نه کرد جا نه خه وتن، شه ویکیان چاوه ش له ناو جیگه که ی دا چاوی کرده وه و تیر ژیکې روونی نیوه دیاری به بن میچه که وه دی. ژنه وه ک خوی به ده سسته وه دابی له جیگه که ی خوی نه بزوا. ماره راست له حاند سه ری ژنه به کلک خوی به داریکې بن میچه که دا شور کرد بوه وه و به چاوه مردوه کانیسه وه تیسی رامابوو. ژنه له پامانه که ی ماره راماو هه سستی کرد سه رماییکې سپرو کاریگه ر له مله وه بۆ نه دنامه کانی سه ری کرد. ده سته کانی سپروون و پشتین و قاچه کانیشی هه روا. ساردایی مه رگ، پووله ک پووله ک له سه ر له شی نیشته. ژنه ده می کرده وه و به هه مان هه وایه ی که شه وانی هاوجی بانگی شووه که ی نه کرده لای خوی، له به رلیویه وه کوتی: "وهره.. وهره.. " به یانی له بیرى نه مابوو چهند سه عات له ژیر نه و تیسکه سه ه لینه دا بی چرکه ماوه ته وه و سه بری شه ویلاگه ی لیک ترازوی



نیشەخەنەییکی ئەبەدی کردووە. بۆی ناونجی  
 لە دەهرانی هەیوانە کە دا دەستی ژنە ی گرتو  
 نالاندی: "مەرۆ." چاوی ژنە  
 بە قوولاً چوو بوون. پێستە بلوورینە سپیە کە ی،  
 پیرێژن ئاسایی زەردو وشک بوو بوو، لە پەستا  
 زمانیشی وەك زمانە مار بە لێو کەنیا ئە هینا.  
 هیچی نە گوتو یە غانە سوو کە کە ی بە دواخو یا  
 کیش کردو لە تاریکایی هە یوانە کە رۆچوو.  
 خانووە کە ئارامیی کۆن و دلخوازی باو کە  
 دایگرت. پیرە پیاو دەستی نایە سەر شانی  
 بۆی ناونجی و گوتی: "ئەو سۆزانیه شایانی  
 تۆو بنە ماله کە ت نە بوو، چاکتر کە چوو..."  
 سەوزە نارنجی لووس بە بنە نارنجە گە لا  
 وەریو کەنە وە گۆشتیان گرت بوو. تاونا تاو ئ  
 یە کێکیان بە دەنگێکی کپ دا ئە کە و تە سەر  
 خستە قەزاقیە کان و وە کوو تۆپ هە لئە بە زیە وە  
 ئە تەلا. دوانیو پڕۆیان دەنگی شکست هینا و  
 خە مەنای سەنتوور لە پێشت دەرگا  
 داخراوە کانی پێنج دەرییە کە ی بۆی  
 ناونجی وە ئە هاتە ناو حەوشە. ئاسکە چاو  
 لە گو ئ حەوزە کە چاوی لە کە لێنی ناودەمی  
 سەرە شیرێکی بەردین بریوو، بە ئارامی قامکی  
 بە سەر ئاوە کە دا ئە کیشا. لە لاترە وە پیرە پیاو  
 نیوەرە شو سپی بە مە سینیکە وە حەوشە کە ی  
 ئاوپرێژن ئە کرد. خستە کان چزە چزو  
 هالاو یکیان لی هە لئە ستاو بۆ ئارەقی خاکیکی  
 کۆنی شێ کردوو، وەك تەم و مژ ئاویتە ی  
 قوو پە قوو پێ کۆنینە ی سەنتوور و نیگای  
 ژنیکی لە کیس چوو ئە بوو. باو کە مووچە ی دوو  
 براکانی زیندوو کردو وە. سە لەماندی کە دەست و  
 دلبازی لی دیت. "بڕۆن دلتان بە هەرشتیکە وە  
 هە یە بۆ خو تانی بکپن.. ئە وە ند، هە یە بە شێ  
 حەوت پشتمان بکات." بە لام رەزایە تی  
 ئە رواحی پەنھان زۆری نە کیشا. قرچە ی

نیوەرۆ، کاتی سفرەیان راخستبوو، و بۆنی  
 رۆنی زەنگو برینج لە و ناوە گەرابوو، بۆی  
 چکۆلە وە ژوور کەوت، قژمالۆزاوو شپو شیاو  
 لێی دانیشت، ئەو بە چکە کە رویشکە ی  
 بە دەستی وە بوو لە نیوان تروشکە ی  
 قاچە کانی، یە خسیری کردو قروقە پ کە شەفە  
 برینجە کە ی کیشایە بەردەم خو ی و وە ها  
 ئە یماشی وە ئە تگوت لە و ماو وە دا دەمی لە هیچ  
 نە داو وە. باو کە بە بزەییکی بە خشن دە و پاک  
 سەیری ئە کرد. "دیتان.. هە موومان هەر  
 دینە وە بۆ ئەم جییە." دوانیو پڕۆ بۆی  
 چکۆلە، ملی کە رویشکە کە ی با داو لاشە کە ی  
 خستە بن سارنجیک. بە یانی رۆژی دوا یسی  
 لاشە کە ی لی نە ما بوو. "ئە مە پێشنیاری  
 سازشت بوو.. ئە گەر پێخوری بدە ینی دیارە  
 کاری بە سەرمانە وە نابێ، لیمان ئە بوورئ..  
 رۆحی با پیرە گەورە کانمان خێرو خوشیمان  
 بە سەر ابرێژنی... ئامین." رۆژانی دوا یسی  
 بە تەفەنگ و گەشە ی درۆزی چاوانی لە سووچیکا  
 خو ی دائە گرت و هەر کە پۆلە چۆلە کە ییک  
 لە گو ئ پاشووری حەوزە کە ئە نیشستە وە،  
 ئە یتە قاند. پڕۆ پڕۆ جیکە جیکە زامار بەرۆ  
 ئە بو وە رای ئە کرد، سەری چۆلە کە کانی هە ل  
 ئە کە ندو پاشان لاشە کە یانی لە پەرپو پۆدا  
 ئە مالی و لە جی جی ماله کە دای ئە نا. ئاسکە  
 چاو بە دزییە وە بۆ ئەو قوربانیانە ئە گریاو  
 لە ترسی پیلان و سەرتە سەرتی دوو برا  
 چکۆلە کان لە پەناو پەسیوی ماله کە ئە خزاو  
 هانای بۆ شەخسو پیرە کان ئە برد. بۆی  
 چکۆلە ئە یگوت: "رۆژی ئە بێ لاییکی ماله کە  
 بدەین بە و مارە. تیرو قە لە ومان کردو وە. لە ناو  
 پێنج دەری دا پاپۆکە ئە کات و ئیتر نە ئیمە لە و  
 ئە ترسین، نە ئە وقینی لە ئیمە یە، ئە توانین  
 دەردە دلێشی لا هە لپێژین، لە گە لیا



خۆشى بکەين و لە پالیشيا بخەوين. پىرە  
مارىكى حەوت مېترى لەناو پىنج دەرى.."  
لەگەل گەرم بوونى ھەوادا پارچە  
قەرەوئلەيىكى دارىنە يان لەگوئى حەوزەكە  
بەيەكەو ھە نابوو، شەوان قاليان لەسەر  
رائەخست و شىويان لەپال تارىكى  
نارنجە كانجدا ئەكرد. شەويۆكان ھەزار ھەزار  
ئەپشكووتن و مالى بىزەمان لەناو بۆن و  
بەرامەيانا دەئاوسا. باوكە لەبەرئەو ھى  
خىزانەكە بەدەورى يەكەو ھەبوون بەسەر و دل  
خۆشەو ھە باسى باپىرە، پىشىنيان، مولك و  
مال و شەپو شۆپى رابووردوى ئەكرد. ئەم  
ئاسوودەيە بەرى ئازايەتى و شەپەكانى  
پىاوانى بنەمالەيە. شوكرانە بژىربى و رىزى  
رەبگرن. ئىمە لەوانى و بۆ ئەوان ئەژىن. پاشان  
ھەموو بى دەنگ ئەبوون و گوئيان بۆ دەنگى  
شەبەي ناو نارنجەكان رائەداشت.. نىو ھەو  
كاتى خانو ھەكە ئەسپاردەي ئەو ئەپواھانسە  
ئەكرا كە باوكە ناوى ھىنا بوون، بىرەي چكۆلە  
ئەچو ھە ژوورەكەي بىرەي ناوونجى و ھەردووكيان  
بەبى چە ھەتا دەمەي بەيانى پىكەو ھەقسەيان  
ئەكرد. دەمەو خۆراواش كەدانىشتوانى مالەكە  
بۆيان دەرەكەوت مارە بەتەنيا نى، وادىار بوو  
ئەو دوانە بەلایانەو ھەسەرنەبى و لەسەر خۆو  
بەدلىايەكە نەئىنەو ھەسەرى جووتە  
مارەكەيان كەرد. مارەكان لەسەر قەرەوئلەي  
گوئى حەوزەكە سەمايىكى ئاشقانەيان ئەكرد.  
دەنگىكى نادىار رەوتەكەيانى پىك ئەخست.  
سەريان لەسەرى يەك ئەسو، ئەكشانەو ھە بۆ  
دواو ھە دىسان بەھەواي يەكتر تاكوو ناو  
قەدىان لەزەوى بەرزو ئەبوونەو ھەگەردىيان  
لەملاو لای يەكترى ھەلئەسو، باوكە  
ترىقاىەو ھەگوئى: بەچكەيان ئەبى..  
نەشەمەي باشە. مار بەختەو ھەريە. مۆرەي

خۆشەويستى ئەھىنى و زاوئىيان بەبەرەكەت  
.. "ھەرئەو شەو، پاش دلىابوون  
لەخەوتنى ھەموان ھاتنە حەوشە. رووناكايى  
پەريشانى ئەو چەرا گرسۆزەي لەژوورەكەي  
باوكەدا دەئاسا ئەگەيشتە حەوزەكە.  
ھەردووكيان بەپىخاوسى بەو پلىكانە  
بەردىنانەدا سەركەوتن كەبۆ ژوورەكەي باوكە  
ئەچو. بىرەي چكۆلە گوئىو: "تەنيا چەند  
دلىو.. نەشەوگىژ، شەوان بەچەشنىك  
ئەخەوئى ئەللى مردو ھە.. تەنيا چەند دلىو  
ئەتكىننە گوئىچكەي.. بۆ ھەتا لىي ئەخەوئى..  
خوا لەمردو ھەكانمان خۆش بىت.. " بىرەي  
ناونجى بەئەسپايى دەرگەي ژوورەكەي باوكەي  
كەردەو، ھەردووكيان ھەكوو تارمايى خزانە  
ناو ھەو. باوكە لەو پەرى ژوورەكە قورسو  
بەشكوو ھەللى خەوتبوو. ھەناسە رىكەكانى  
نەفسى زەمان بوون. جووتەبرا ھەنگاويك  
بەرەو پىش چوون، بەلام لەجىي خۆيانا رىك  
بوون. لەخوار قەرەوئلەكەي باوكە، لەگەل  
ھەست كەردن بەتەنى ئەوان، جووتى مار  
سەريان لەسەر قەفەكانيان ھەلھىنا، دەمیان  
بەرەو پووى ئەوان لىك پەواندەو ھەو  
فەشكاندىان جووتەبرا بەھەناسە ساردى،  
شەلالى ئارەقەي تفت و تال، بۆ ھەمىشە  
كشانەو دواو..

ھىشتا سالاھى سالى رەبەقى مابوو بۆ  
تەمەنى سەدو دەسالانەي باوكە و رۆژى  
مردنەكەي، ئەو رۆژەي ھەسەت نامەكەي  
ئەكەنەو ھە بۆيان دەرئەكەوئى مەراتەكەي بەپى  
دابو نەرىتى باپىرەيان بەبىرە گەرە براو..

ناونىشانى سەرچاو:

مومباو عسل (مجموعه داستان)، چاپ اول 1375 -

انتشارت نيلوفر

## ئانا ئاخماتوۋا

◆ ئېرەج كابولى

● لە فارسيەو: ع. پ

ئانا ئاخماتوۋا كە دواى مردنى بە شاعىرى ژنى  
ھەرە مەزنى روسىيا ناوبرا، لەو شاعىرانەيە كە  
زىياتر لە بارەى خۆيانەو ۋە ئەدوین. بەلام لەبەر  
ئەو ھەي كەسە بىسە ھۆى پاچىركەرىو  
سەردانەنەواندىيانەو ۋە بەرەنگارى دەست نائە  
بىنى زال بەسەر كۆمەلا ئەبن، لەخۇ دوانەكەشيان  
ئەبىتە قسەيەكى گشت كەسىو گشت شوپىنى،  
ئەو بۆخۆى لە ژياننامەيەكا بەناوى "كورتەيەك  
لە بارەى خۆمەو ۋە" لەباسى سەرەتاي ژيانىا ئاوا  
ئەنووسى:

"لە 23ى ژوئىنى سالى 1889 دالە بال  
شۆى قانتان (كفارەى گەورە) كە لەنزىك  
بەندەرى ئودىسايە، ھاتمە دنياو. ئەوكات باوكم  
كە ئەندازىارى ميكانيكى كەشتى بوو، لەھىزى  
دەريايى خانەنشىن كرابوو. يەك سالانە بووم كە  
بردميان بۆ باكور؛ بۆ تىسارىسكۆيەسلۆ. شازدە  
سالى سەرەتاي تەمەنم ھەر لەوى تىپەپبوو."



ئانا ئاخماتوۋا



تيسارىسكۆيەسلۇيان "دىنى پاشايى" ھەر  
ئەو جىڭايەيە كە پووشكىن، شاعىرى ھەرە  
مەزنى ھەموو چەرخەكانى رووسياش، لاوى خۆى  
لەوئى تىپەر كىردوۋە. ئەم ھاوبەشىيە شويىنى  
ژيانى مىرمندالى (لەگەل پووشكىن) بۇ ئانا  
يەكجار ئىلھام بەخش بوو بۇ ھەموو ماۋەى  
تەمەنى پىۋەى نازى.

"يەكەمىن بىرەۋەريەكانم لە تيسارىسكۆيەسلۇ  
ئەمانەن: شكۆى سەۋوزو روتوبەتدارى  
باغەگشتىەكان، مىرگىك كە لەكەم ئەيىردم بۇ  
ئەوئى، مەيدانى ئەسپ تاۋدان بەو ئەسپە وردو  
درشتو رەنگاو رەنگانەۋە كە غارغارىنيان تيا  
ئەكرد، ويىستگە كۆنەكەو شتگەلىكى تر كە دواتر  
لە پارچە شىعەرى "دىنى پاشايى" دا يادىيان لى كرا.

خويىندن لەرووى كىتېبى ئەلفو بىيى  
تۆلىستۆيەۋە فىر بووم. لە پىنچ سالەيىما  
بەفەرەنسى زىمانم كىردەۋە؛ ئەۋىش ھەر  
بەگوئىدان بەمامۆستاي فەرەنسى منالە  
گەۋرەكان. يەكەم شىعەرم لەيازىدە سالىدا  
نووسى.."

باپىرەى ئانا ئاخىماتوفا لەدايكىيەۋە يەككىك  
بوۋە لە خانەكانى تەتار بەناۋى ئەحمەد كە  
لەزمانى رووسىدا ئاخىمات گۆ ئەكەرى. ئانا خۆى  
لەبارەى ئەۋەۋە ئاۋا ئەنووسى:

"باپىرم ئەحمەدخان بەكەرى گىراۋىكى رووسى  
شەۋىك لە رەشمالەكەيدا كوشتى.. وادىارە ئەم  
ئەحمەدخانە لە چەنگىزىيەكان بوۋە."

لەسالى 1905 دا باۋكەم دايكەم لەيەك  
جىابوونەۋە دايكەم لەگەل منالەكانا چوۋ بۇ  
باشوور. لەويەك سالەدا كە لەوئى بوۋىن، من پۇلى  
پىش كۆتايى ئامادەيىم تەۋاۋكردو لەدوۋرى  
تيسارىسكۆيەسلۇدا زۆر شىعەرى بى ئەزموونانەم  
نووسى."

باۋكى، ئاندرى گارىن كۆ، كاتى كە بىستى  
ئانا شىعەرى ئەنووسى، روون نىە كە بۇچى بەم  
حوكمى بەر لەتاۋانە گەيشت كە كچەكەى "ئە  
شاعىرىكى ھەرزەى" لى دەرئەچىت؛ ھەر بەم  
ھۆيەشەۋە بوو كە پىي وت: "بەم كارانەت ناۋى  
من خىراپ مەكە. " ئەۋىش ۋەلامى داۋە:  
"ئاۋەكەشتىم پىۋىست نىە". و ناسنامەى ئەدەبى  
خۆى لەناۋى ئاخىماتى باپىرەى گرتەۋەۋە بوو  
بەئانا ئاخىماتوفا. پاش ئەۋە ژىرى بەلگە  
رەسمىەكانىشى ھەر بەم ئاۋەۋە ئىمزا ئەكرد.

لەسال 1910 دا لەگەل نىەيارىۋونى  
بەمالەكەشيا شوۋى كىرد بە شاعىرى بەناۋى  
نىكۆلاى گۆمىليۋوفا. ئەم پەيۋەندى ھاۋسەريە  
ئەنجامى ئەۋىنى يەك لايەنەى گۆمىليۋوفا چەند  
جار دەست دانە خۆكوشتىنى ئەۋ بوو، لەم  
روۋەۋە زۆرى ئەخايند.

لەم سەردەمەدا لەگەل ئەۋەشا كە شتگەلىكى  
ئەنووسى ھىشتا خۆى بەشاعىر نەدەزانى.  
خەلكى تىرىش ھەر بەجىدى ۋەريان نەدەگرت،  
يەك لەۋان شوۋەكەى بەدوۋبارە كىردنەۋەى ئەم  
قسەيە كە "لەشت بۇ بالىت سازكراۋە" ھانى ئەدا  
كە بىيىتە سەماكەر. بەلام جۆشۈكۆلى زال  
بەسەر ھەۋاى ئەدەبى رووسىيە سەرەتاي  
سەدەى بىستەما بۇ ئەۋ دىرفىنتر بوو.

گۆمىليۋوفا دەم دەست لەدۋاى شىرىن بىل  
(مانگى ھەنگوين) ۋەگەرەنەۋەى لەپارىس، چوۋ بۇ  
يەككىك لەسەفەرە ئاسايىيەكانى بۇ خەبەشە.  
لەماۋەى دوۋرى ئەۋا بەھەلگەوت نمونەى پىت  
چن كراۋى كۆمەلە شىعەرى "جەعبەى دارى  
سەرۋ" كارى يەككىك لەكارامەۋەۋەرگىپرە  
بەتۋانكانى ئەدەبى كلاسكى رۇژاۋا بەناۋى  
ئانىنىسكى كەۋتە دەستىۋ بوو بەھۆى ئەۋە كە  
بەۋاتەى خۆى "دنىاي لەبىر بچىتەۋە". شىۋازى



كارى ئانئىسكى بەپېچەوانەى سەمبولىستەكان  
كە لەسەرەتاوہ ئەويان بەيەكك لەخۆيان ئەزانى،  
بەتەواوى "زەوينى" و "ئەم جىھانى" بوو.

ئانا دەم و دەست دواى خويندنەوہى ئەو  
كۆمەلەيە دەستى كرد بەنووسىنو چونكە ئەيدى  
ئەوہى كە ئەينووسى، ھەموو كەس، يەك لەوان  
گۆمىليۇف پەسەندى ئەكەن، تىگەشت كە  
ريگاي خۆى دۆزيوہتەوہ.

لەسالى 1912دا لەگەل گۆمىليۇف و دۆستانى  
ھاوہەشيان كۆزىمىنو گارادتييسكى و ماندليشتامدا  
بناغەى قوتابخانەيەكيان دانا بەناوى  
"ئاكمييسم" (Acmeism) كە واتاي  
واژەيەكەى شتيكە وەكوو "ئەوج خواى".

ئاكمييزم لەسەر ئەوہيە كە جىهان ھەر بەو  
جۆرە بنويئى كە ھەيە، بىپازاندنەوہ و بى  
ئالۆزى و ليلى. ئەيەوئ لەشيعرا گشت واژەيەك  
ھەر ئەو واتايەى بىي كە لەژيانى راستەقینەو  
لەزمانى مرقوہ بەراستىەكانا ھەيەتى. بىپارە كە  
لەم شىوازەيا دۆخەكان و شتەكان ھەمووى  
ديارى و زانراو و شياوى ناسينەوہبن.

سىرگى گارادتييسكى لەم بارەيەوہ ئاوا  
ئەنووسى: "لە بەرھەمەكانى ئاكمييستەكانا  
جوانى گول بەھوى گەلاو بۆن و رەنگى خودى  
گولەكەوہيە ئەك بەھوى يادبزوئى گەلى دلدارانەو  
زەينى و شتى ليلى لەم بابەتە."

كۆزىمينيش لەوتارى "جوانى ريئو پەوانو  
ئاشكرا"دا كە لە جىي بەرنامەى كارى  
ئاكمييستەكان بوو، ئاواى نووسى: "... مەنتىقى  
بن: مەنتىقى لەمەبەستا، لەبىناكارى (ساختار)دا،  
لە سينتاكس (نحو)دا.. لە ريك كردنى پارچەكان و  
گشتىەكانا وەك بىناسازىكى ليژان كاربكەن.  
وہكوو فلوبىر واژەتان خوش بوئ؛ بۆكەك  
وہرگرتن دەست بەكەرەستەكانەوہ بگرن و

لەبەكارھيئانى واژەدا لەچەر بن. وردو راست بليئ  
تاكوو نھيئەكى سەير بگەويئە دەستتان، نھيئى  
ريئو راست بەشكوو جوان.."

ئەگەرچى ئاكمييزم ماوہيەكى زۆر نەماوہو  
پەپرەوانىكى پەيدا نەكرد، بەلام بەھوى ئەو چەند  
ناوہ ديارەى ئەدەبى روسياوہ دەوريان ھەبوو  
لەبەدى ھاتنيا وەسففەكەى لەرووى چەند  
سەرچاوہيەكى جياوازەوہ ئەگيرپينەوہ. ئەوہل لە  
فەرھەنگنامەى شيعرو شاعيرى پرينيستون چاپى  
1974: "... ئاكمييستەكان لەو ليلى رەمزو  
نھيئى خوازانەى سمبوليزم كە لەو سەردەمەدا  
بالادەستى سەر شانۆى ئەدەبى روسيا بوون،  
ھەرۆھا لەوقسە زلانەى دەربارەى گيانى  
مۆسيقاي شيعر دەكرا كە لەراستيا بە واتاي  
ھۆگرى بەوہدەست ھيئانى زياترين ھيئى  
سەلمينەرى شيعر لەسەر حسابى لەدەست دانى  
روونى و وردى ھەست پى كراوى شيعر بوو-  
دابرانو بۆ دەست خستنى روونى ئاپۆلۆنىو  
وردى گرافىكى لەويئەگەريا كۆششيان كردو ھاتنە  
سەر ئەوہ كە لە جياتى ھيئانە ئاراي گيانى  
ناوہوہى شيتەكان تان و پۆكەيان پيشان بدەن.

ئاكمييستەكان شاعيريان ئەك وەكو بىنەرئك  
يان پەيام ھيئەرئك بەلكو وەكو پيشەگەرئك  
لەبەرچاو ئەگرت (ھەر لەبەر ئەمەيش بوو كە  
يەكەم كۆپى ئەدەبى ئەكمييستەكان نساوى  
رشتەى شاعيرانى لى نرا.

شاىەتى راستى بەكارھيئانى ئسەم  
بيروباوہرانە شيعرە پوختەكانى ئاسيپ  
ماندليشتام (1891-1942) ھ دەسەلاتدار  
بوون لەئەدەبى كلاسىكا لەگەل ويئەگەرى چرو  
مۆديرن تىكەل ئەكاو، ھۆنراوہ (نظم) دلناسكانەو  
پرەستەكەى ئانا ئاخماتوفا (1889-) يە  
كە بۆخۆى بەيەكك لەشاعيرە دلدارانە گۆيە

ھەرە چاڭكەكانى روسىيائى ئەمپۇكە دېنە ئەژماردن، بەلام نيكولاى كۆمىليۇف (1886-1921) تيۇرىستى سەرەكى ئەم قوتابخانەيە كە خۇي پەپرەوى بانگەشەي بۇ كلاسيزمى نوئ دەكرد كە بەشئوۋەيەكى زۇر سەير مەيلدارى زەرقو بەرقى شيعر بوو.

ئەگەرچى ئاكىمىيىسم بووبەھۇي بەدى ھاتنى ھىندى شيعرى سەرنج راكىش، بەلام ۋەكو بزوتنەۋەيەكى ئەدەبى تەمەنكى كورتى بوو، كە زياتر لەكىشە نانەۋەيەكى بىئەنجام ئەچوو. لەدوای 1917 يىش دەرەست نەبوونى ئاكىمىيىستەكان بەكىشە كۆمەلەيتىە لەئارا بووكان لەلەيەكەۋەو پىئوانە جوانى ناسىيە نەگۇراندخوازەكانيان لەلەيەكى ترەۋە بوو بەھۇي ئەۋەي كە نەرەخنەگرە رەسمىيە دەۋلەتەكان نيوانىكيان لەگەلئانا بىئو نە پىشپرەۋانى ئەدەبى سەردەم".

لەو پىشپرەۋانەي كە مەبەستى ئەم فەرەنگنامەيەن ئەكرى دوو شاعىرى ئەم خولە، واتە مايكۆفسكى و بلووك ناو بەرىن كە ھەردووك لەنەيارانى ئاكىمىيىزم بوون. بلووك لەوتارىكا كە دژ بە ئاكىمىيىزم نووسىۋىۋە دوای مردنى لەسالى 1925 دا چاپ كراۋە، لەسەرەتاۋە تىئەكۆشى كە حىسابى ئاخما تۇفا لەئاكىمىيىستەكانى تر جياكاتەۋە بەلام لەئاكاما ناتوانى كە خەۋشى خۇي پىئەپىژىئو لەبارەيەۋە ئاۋا ئەنووسى:

"نازانم كە ئاخۇ ئەو بەپاستى خۇي بە ئاكىمىيىست ئەزانى يان نا، بەلام بە دلىنبايىۋە ئەلئىم كە ناكرى لەو شئوۋە ھەساسو دل مردوۋە ژنانەو خۇ بەتەۋەرە زانانە شوئىنەۋارى لە پشكووتنى ھىزى لەشو گيان بەدى بكەي.

بەلام كۆمىليۇف ۋە چەند كەسى لەئاكىمىيىستە بەراستى خاۋەن بەھرەكان خەرىكن لەگۇلكاۋىكى

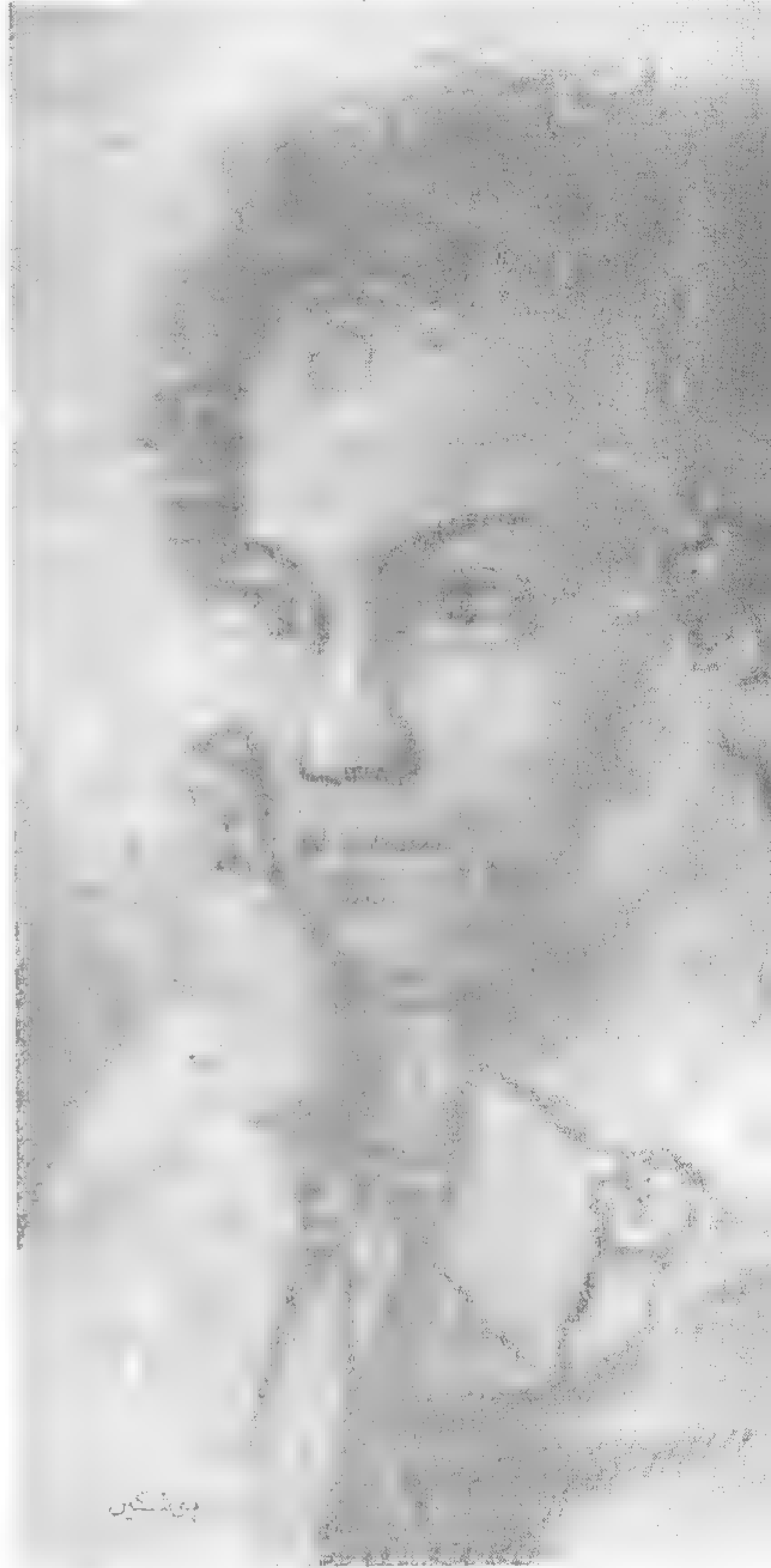
سارد لەبىرۆكەي بى رۇخ و چەشنگەلو جۇرگەلى فۇرماليزم دا نوقم ئەبن. ئەمانە لەخەۋىكان كە نەخەون بىنىنى بۇ ھەيەنە خەبەرەتەن؛ نە لە ژيانى روسى تەسەۋرىكيان ھەيەنە لە ژيانى جىھانى؛ ناشيانەۋى بيانبى، گرنگترىن و بەنرخترىن شت واتە رۇخ ئەخنكىن، ھەم لە شيعرەكانو ھەم لەبوون (وجود)ى خۇيانا".

ئەمەش راى خاۋەن پلە رەسمىيەكان لەبارەي ئاكىمىيىزم ۋە لەرووى ۋاژەنامەيى (ئىنسكلۇپىدىيائى روسىيەۋە كە دەقەكەي چەند مانگ دوای مەرگى سىتالين دراۋە بەچاپ: "ئاكىمىيىزم: فۇرمىكى كۆنەپەرسىستانەيە لەئەدەبىياتا كە لە (1912-1913) دا لەرووسىيا قەۋارەي گىرتو ھەتا 1922 ھەرمابوو، رىبەرەيەتەكەي بە گۇمىليۇف و گارادىتسكى بوو و كەسانىكى ۋەكوو ئاخما تۇفا و تارىۋى و ماندىليشتامو خەلكى ترى بەرەو خۇي راكىشا.

تايىبەتمەندىيەكانى ھەلوئىستى ئەدەبى - سىياسى ئاكىمىيىزم برىتىن لە: جوۋلانەۋەي دوزمانە لەگەل جەريانگەلى پىشپرەۋى ئەدەبى و رىيالىزم، ترس لەشۇرش، يەكەخۋانى زىادەپۇيانە، فۇرماليزمى روس، راگەياندىنى "ھونەرى پەتى" و ھۆگرى بەغىرفان، پاش شۇرشى مەزنى سۇشيانلىستى ئۆكتۇبەر ھىندى لە ئاكىمىيىستەكان پالئان دا بە ئۆردوۋى دژى شۇرشەۋە".

ھەركام لەئاكىمىيىستەكان لەبىنەما راگەيىندراۋەكانى ئەم شىۋازە لىكدانەۋەيەكى تايىبەت بەخۇي ھەبوو، بۇچونى ئاخما تۇفا بەكارھىننى وردو كلاسىكيانەي زمانو قالب بوو. لەسالى 1912 دا، واتە سالى پىك ھاتنى "سىنىفى شاعىران" و بلاۋىوونەۋەي يەكەم كۆمەلە شيعرى ئاخما تۇفا، كوپو تاقە منالى ئەو، لۇف گۇمىليۇف ۋەچ لەدايك بوو.

لەم ماوەیەدا واتە لە ساڵی 1914 دا دوو هەمین  
کۆمەڵە شیعری ئانا بە ناوی "تەزییح"  
بلاویوووە و لە گەڵ ئافەریمیکی زۆر رووبەر



پۆلەکی

بوو. لە گەڵ هەلگیرسانی شەری جیهانی یەکەم  
گۆمیلیۆف بە خواستی خۆی چوو بۆ بەرەڵی شەپو  
دوای شۆرش گەراوە بۆ روسیا و لە ساڵی  
1918 دا هاوسەری ئەو لە گەڵ ئانایا کە هەر لە

سەرەتاوە پەییوەندیەکی باش نەبوو، کیشایە  
جیا بوونەووە.

ئانا کە پیتی وابوو سەرنەگەوتووی ژیا  
هاوسەریەتی لە گەڵ گۆمیلیۆفا لەو رووەوە بوو  
کە هەردووکیان شاعیر بوون و رەنگە تاریماییەکی  
مەلانی کەوتبێتە نێوانیانەو، لێ بێرێ کە لە گەڵ  
دێرینە ناسیکا بە ناوی "شیلیکۆ" پەییوەندی  
هاوسەری بێستێ، بەو هیوایی کە رەنگە  
خزمەت کردن بە زانیەکی بەرجەستە بۆ ئەو  
دەبێت. بەلام شیلیکۆ ژنی ئەویست نە  
شاعیر، لەم رووەوە شیعەرەکانی ئانای  
لە سەماوەرا ئەسووتاند.

بەر لە شۆرش شیلیکۆ لە مالتیکی نەجیب  
زادانەیا بە ناوی فانتانی دوم، واتە مالتی کفارەدار،  
مامۆستای سەرماڵ بوو. لە دوای شۆرش ئەو و  
ئانا کە لە بارە ی خانوووە زۆر دامە بوون،  
لە هۆدەییەکی بەردەرگای ئەو مالتەدا نیش تەجە  
بوون.

لە ساڵی 1917 دا گەڵی لە گەورە مەنەرەندو  
ئەدەبیاتی روس کە لە دەست سانسۆر دەست  
نانەبێنی حوکومەتی تیزاری تەنگیان پێ هەل  
چنرابوو، شۆرشی ئۆکتۆبریان لە مژدە دەری  
رزگاری زانی و لە گەڵی کەوتن. ئەگەرچی  
ئاخماقوفا لە ریزی ئەوانەدا نەبوو، سەرەپای  
نارەزایەتی و رێک نەکەوتنیش لە گەڵ شۆرشا  
هەرگیز ئامادە نەبوو کە نیشتمان بەجێ بێت،  
مانەووە و خۆپاگری لە بەرانبەر دەست نانەبین و  
سانسۆری ستالینیدا بوو بە هۆی شانازی  
بە دەسمایی بەرەمەکانی. خۆبە دەستەووەندان  
شاکاری ژیا نەو. لە هەمان ساڵی 1917 دا  
لە بارە ی دڵە کورکیی کۆچ کردنەو ئەوای نووسی:

لە گۆیما دەنگێک بوو

هێندێ و دڵنەواکەر



ئەى وت: "ومره بۇ ئىره،

لىگەرئى له ولاتهكهت كه تاوانكارو دل مردوو.

دل بهرده لهرووسيا.

من لهدهستهكانتا خۇم ئەشۇم.

ئەو تەرىقىه رهشه لهدلّت دمرنهكه،

ناوئىكى تازەى لى ئەنئىم

ئەو برىنەى كه لهلىدانو سووكى پىي كردنهوه

ههته."

بهلام من ههر هۆمهزانه كهبووه بههئىمنى

بهدهست گوئى خۇم بهست

تاكوو نزمى ئەم قسهيه پيس نهكا

ئەم گيانه سووكايهتى پىي كراوهم.

لهسالى 1919دا، واته ئەو دەمهى كه هئىشتا

بۆ لادان لهئامانجه كۆمهلايهتیهكانى شۆپش

مهودا زۆر مابوو، فهرمىانى يهكجارهكى خۆى -كه

لهوانهيه بۆ ئەمپۆ "پئغهمبهرانه"ش بئته

بهرچاو- بهم جۆره دهرکرد:

بۆ ئەم سهدهيه لهسهردهمانى دى خرابتره؟

نهبۆ وهى كه لهغهئبهى ئئشو سهرساميا

دهسى دا لهبرىنئىكى گهلى ناسۆرو كۆن و رهش

بهلام نهيتوانى چارى كاو دهرمانى نهکرد؟

لهسالى 1921دا گۆمىليۆف، كه ئەوئىش

نهيتوانىبوو لهگهئ شۆپشا بسازئ، بهتاوانى

بهشدارى لهپىلانئىكا ئىعدام كرا. ئەم پئشهاتهو

ئەو تيرۆره سهختهى كه دواى ئەوه دهستى پئى

كرد، جئگاي ئاخماتۆفاى له ريزى ناپازياندا

چهسپاند. فهرمانبهرانى ئاسايشى ستالين

پسپۆرپيان لهوهدا بوو كه خۆشهويستانيكى ئەم

جۆره كهسانهيان به بارمته ئەگرتو به

ههپهشهى كوشتنى ئەوان ناپازيهكانيان ناچار

ئەكرد پئيانا ههئ بلئىن. بهم جۆره بوو كه

كوپهكهى ئاخماتۆفا كه بهپوالهت هئچ تاوانئىكى

نهبوو جگه له شۆرهتى بنهمالهئى گۆمىليۆف،

پهئتا پهئتا ئەگىرا.

كۆمهلهى "ماتهمنى" (Requiem) كه

لهراستيا لاواندنهوهيهكه بۆ زىندووكان،

بهرههئى چهئندىن سهعاتى چاوهپوانى ئانايه

لهبهردهرگاي بهنديخانهئى لينىنگراد بهناوى

كرىستى يا خاچهكان لهچاوهپوانى ههوالئىكا

لهبارهئى ئەو حوكمهئى بهسهر جگهركۆشهكهئى دا

دراوه يان بۆ وهركرتنى بهئئنىك بۆ چاو

پئىكهوتنى.

هاوسهرهكهئى ترى ژيانى ئانا نىكۆلاى

پۆنىنىش كهمئۆونووسى هونهربوو، جارىك

لهسالى 1935 و جارىكى ترىش لهسالى

1949دا گىراو، لهسالى 1953دا له

ئۆردووگايهكى بئگارىا مرد. پارچهئى ژمارهيهكى

"ماتهمنى" ئامازهيه بۆ گىرانى ئەو و لوف

گۆمىليۆف.

له 1922 ههتا 1940 تهئنا يهكن لهكۆمهله

شيعرهكانى پئشوى سهرلهئوى چاپ كرايهوه.

داهاى ئەم چاپه لهگهئ حهقى وهركئپرانى

نامهكانى رۆبىنس كه لهسالى 1927دا چاپ كرا،

لهدواى سالهها فهقىرى و برسپهتى يهكه م داهاى

ئەو بوو. بهر لهوه خواردنى ناننى وشكو چاى تال

بوو.

تئ ههئچوونى (رووسيا) لهشهپى جيهانى

دووهمه لهراستيا كرانهوهئى پشوويهك بوو بۆ

قورىانيانى تيرۆرى دهسهلاتداران، يهك لهوان لوف

گۆمىليۆف كه له بهنديخانه رزگاركر بۆ ئەوهئى

بنئردرى بۆ بهرهئى شهپ.

لهسهردهمى شهپا چهئند پارچه شيعرئىكى

نىشتمانى ئانا لهچاپهمنهئىكانا بلاو كرايهوه.

لهدواى ئەوهئىش كاتئى كه له تاشكهئندهكه

پهئناگاي زهمانى شهپى بوو ئەگهرايهوه، لهسهر

رئىكا لهسالىونى مووزهى پولى تهكنىكى مۆسكۆ

له به رانبهر كۆبونه وه يه كي سى هه زار كه سيا شيعر خوينده وه. له كۆتايى ئەم دانىشتنه يا خه لكه كه هه ستانه سه رپى و چه پله پيزانيكى پر له جۆش و خرۆشيان كرد، ئەمە نيشانيدا كه به پيچه وانەى فشارى سانسۆرو ده ست نانه بين، خه لك كه سايه تيه له پيملى نه هاتوو هكان ئەناسنو ريزيان بۆ دائه نين.

كه گه يشته لينينگراد له "تارمايهك كه ئەيوست خۆ له شاره كهى مندا دابنى" تۆقى، به لام هيوادارانە ده ستى دايه كار. رۆژنامهى ئەدهبى Literaturnay a Gazyeza ليش به لئىنى چاپى كۆمه له يه كي ته واو له شيعره كانى ئەوى دا. به لام ئەم به لئىنه نه چوو ه سه رو له جياتى ئەوه له 14 ئووتى 1936 دا بپيارنامهى كۆميتەى ناوه ندى كه گوزارشىكى ژيڤدانوفى به ناوبانگى له گه لا بوو، بآلو كراوه. لەم بپيارنامه يه دا ئانا وه كو "يه كه خواز"، "خانميك" له چينه كانى سه ره وه كه به رده وام له نتيوان هۆدهى خه وتنو نويزگه يا له هاتو چۆدايه "و" له خواترسىك يان سۆزانيهك - يان له راستيا له خواترسىكى سۆزاني كه سۆزانيگه رى له گه ل دوعا يا تيكه ل ئەكا" و "شيعره كهى ته واو دوور له خه لكو تايبهت به ده هه زار كه س نه جيب زاده كانى رووسياى كۆنه" ناو برابوو.

هاوكات له گه ل ئەم هه راوه ريايه دا لۆف گۆميليوف بۆ سيهه م جار گيرا. ئەم جاره پيلانه قه ديميه كهى ئاسايشتهيه كان كارى خۆى كردو له سالى 1950 دا كۆمه له شيعرىكى له ئاخماتوفشا به ناو نيشانى "سلاو له ناشتى"، داگرى پازده پارچه ستايشى ستالين له گۆفارى "ئاگانىووك" دا چاپ كرا. ئەمە ته نيا قيمه تى زيندوو مانه وهى لۆف بوو، نهك ئازاد بوونى ئەو.

له مانگى ماى سالى 1956 دا، چه ند مانگ دواى نوقمى به ناوبانگى خرۆشچيڤ له كۆنگرهى بيسه ته ما لۆف گۆميليوفيش ئازاد كرا. ئابروودانه وهى ئاخماتوفشا ماوه يهك جار له گه ل جار له جهريانا بوو، هه تا ئەوهى له سالى 1959 دا جارىكى تر به ئەندامه تى به كيه تى نووسه رانو ته نانه ت ده ستەى سه رۆكايه تيه كه شى وه رگيراو ريگه درا كه بۆ وه رگرتنى خه لاتى Etna Taorna سه فه رى ئيتاليا بكا. له سالى 1965 يشدا جه وازى سه فه رى ئينگليزو فه رانسەى وه رگرت و له زانكۆى ئاكسفۆرد دوكتۆراى ئيفتيخارى پى درا. ئاخماتوفشا كه له هاو نيشتمانانى بۆ "ژيڤ باالى بيگانه" را كردو دلخۆش نه بوو، هه رگيز له م بارودۆخانه بۆ دابهران له ريشه ي خۆى و ده ستەو داوين بوونى بيگانه كه لكى وه رنه گرت.

كۆچى دواىى له پينجه مى مارسى 1966 دا رووى دا.

### ماته ميني

نه له ژيڤ هه موو ئاسمانىكى نامۆدا

يان له ژيڤ باالو به رى بيگانه دا

ئەو سه رده مه جى من هه ر ئەو جى به بوو

كه، بۆ جاره ره شى، گه له كه م له وى بوو.

1961

### سه ره تا

باسى ئەو ده مه ئەكه م كه بزه

تايبه تى مردوو ان بوو

قايىل بوون به وگۆره ي ده ستيان كه وتبوو

ئەو ده مانه كه لينينگراد كلكه يهك بوو

هه لواسرا بوو به به نديخانه كانيا

ئەو ده مه ي كه ده ستە ده ستە به نديان

## I

كازىوۈ ئەيانىردىو

من، وەك بلىى بۇ ناشتنت، بەدواتەوۈ،

مناۋەكان لەتارىكى ژوورەكەيا دەم بەگريان،

مۇمى وئىنەپىرۇزەكە بەبلىسە،

لىۋەكانت لەماچى وئىنە پىرۇزەكە، سىر،

ئارەقى مەرگ بەسەر تەوئىلتەوۈ...

نەو، ھەرگىز لەبىر ئاچىتەوۈ

رۇژى وەك ژنى تىرھاوئىرەكان(2)

لەپاى برجەكانى كرئىلىنا ئەگريم.

## VII

حوكم

زەبرى ئەم واژە قورسە كۇتاي

سىنگم كە بەئاستەم گيانى تىابوو.

قەيدى نىە چونكە ئامادەبوومو

بەشياوى خۇم رائەگرم.

چەندە كارم زۇرە ئەمىرۇكە:

ئەبى بىرۈەرەكەكەم پاكى بكوژم،

ئەبى دەروونم وەك بەرد لى كەم،

ئەبى ژيان فئىرىمەوۈ سەرلەنوئ.

نەو.. ئاخىر ئەوۋەتا وىزە وىزى ھاوین

ئەللى ئاھەنگى گرتوۋە لەدمى.

من لەمەوبەر لەخەپالما دىبووم

مالەكەم چۆلۇ ئەئاوا رووناك.

بۇ مەرگ

رۇژى ھەر دىى.

ئەى دەسا بۇ ئىستا نايى؟

چاومىلى تۇمو گرانە دەردم.

رۇشنايىم لەمالەكەيا مراندو دەركەكانم خستە

سەرپشت

بۇ پىشوازىت،

ئەى ھەمىشە سادە، ئەى موعجىزەى بىوئىنە

سىمايەكى دىخواز بەخۇت بگرمو بى:

يان بەتىرىكى ژمەراوى لەدوور بىپىكە،

يان وەك دىكى كارامە بە بەردەوۈ پىنم بگرم

رئ،

يان لە ژمەرى داخى كەوتوۋىيمەوۈ بىلىنە،

يان بۇم بلىوۈ جارىكى تىرئەو داستانە

دىرىنەت

كە خۇم ھەوۋل تا ئاخىر ئەيزانم:

دەستەپەك لەكلاۋشىنەكان(3) دەم لەسەر پشت

بەدواى دەرگاۋانى رەنگ بىروزكاۋا دىن.

ھىچيان لەۋانى تىر جىاۋاز نىە،

ئەگورپىنن: ئىينى سى (Yenisey)

ئەستىرەى قوتبى لەجەۋا جىرىۋەى دى.

راچەنىنى دواھەمىن جارى تارئەكا دىسان

بىرووسكەى شىن لەچاۋگەلى ئازىزما.

29 ئوۋتى 1939

مالئى كفارەدار

1- "مارووسا" ۋادىيارە ناۋىكە كە خەك بىق

ئۆتۇمبىلى تايپەتى گواستىنەۋەى بەندىيانى ئاسايشيان دانارە.

2- ئىشارەپە بىق شىۋەنى بىق سوۋدى ژنى دۈزەدە

مەزار لەتىرھاۋىژانى راپەرىۋى پىتتىرى گەۋرە لەپاى

برجەكانى كرئىلىنا بىق بەرگىرى كىردن لە ئىعدامى شۈۋەكانيان.

3- فەرمانبەرانى ئاسايشى ستالىن نەۋارىكى شىن

بەدەۋى كلاًرەكانىيانەۋە بۇر.



# گفتوگو

۱. وتوویزیک له گهل جولیا کریستیقا دا

۲. گفتوگویهک له گهل ترقیستان

تودوروڤ دا



# وتوویژیک له گهڼ جولیا کریستیډا

♦ ناماده کرنی: سوزان سیلر

• له ټینګلیزییېره: عمتا قمره داسی

دوه سترې پان نهو کاتې که زمان چې تر یوونې نامېنیت پر شوون له کاتې راپېښې مثالدا له سار زمان. به لای مناره وانبار یو که ستمه که سترک له سار وه سلف کړې شتیک بگ په نیته نامتې له ناهت هینان که نه و ده سلف کړنه ولخړې بخت یو که بابه ترو (Objective) بېلابېلېش بخت له م دور حاله نه دا چونکه ه لېوالرېنې نمونې کان ناسایې ده که وینه پېش دانانې جړنېکې نایبېتې له پمېو دندې کړن له گهڼ نهو که سانه ی که قسمت بق ده که ن.

هه روه ا لېکېلنه رې قسه ی خه لکې له پېښتر د لمریزو تو تر خړت د هغه پته سنوړی مانای نه وې که نه وان ده یلېن. من بېنیم که بابه تې یوونې بې لایه نانې شیاو له وه سلف کړنه کانی زماندا یوونې نی ی له سار بېنه مای سنوړداریه کانی زمان خړیو نه وې که نیته

سوزان سیلر: ده کو پرېښیځی ولسلی زمانو دوی بلو کړدې ده کالت له سار نهو بابه ناله له لمریزه موه بړ رملنه له مېه یې دېسان هې واپلېکړه پت که ده کو د مرونې لیکارېکد کړېکته پت؟

جولیا کریستیډا: به پېرې من ناگړت که سترک بخریته سنوړی د هرونشیکاریه موه نه گه هه تدې پالنه ی نایبې ترو شاراوه یوونېان نه بیت... بل نمونې ژبانې پر له ته نگر چه نه وې نازار چه شتیک که توانای خوگوزلرېش کړدې نه بیت، لهو د کار لته ن. من له پاره ی نه م جوره شتانه وه قسم بړ د هرونشیکارمکان کړو هه روه ها نه مرقش د هرتانین له پاره ی پالنه روه کانی کاره که موه ناخوړن بکه ی ن.

من ویسمن له میانې سنوړداریتېه کانی زماندا حاله نه کان تاقې بکه موه، ولته له و چرکه ساتانه دا که بړ نمونې زمان له د هرونشیکاریدا



به رده وام دهیبینین که دهر ونشیکاری ناوی  
 دهنیت "گواستنه وه". من پیم وابوو که نه وه  
 شتیکی ناره وایه که نه م گواستنه وه یه باس بکه م  
 نه گهر بیت و خوّم نه خه مه بواری نه زموونی  
 تاقیردنه وه ی دهر ونشیکارییه وه.

شارستانیانه ده‌کریټ- نيمه نه و حاله تانه ی  
په یوه نديکړدن سه رکوت ده که ين. نه فراندن  
هه مان شیوه ی نازارچه شتن نه و چرکه ساتانه ی  
ناجیگری دروست ده کات که تیايدا زمان یان  
نامارزه کانی زمان یان بابه تیکی خویان ده خرینه  
سنووری پرؤسیسه وه. خه لکی ده توانیت نه م  
فیکر هیه هه لسه نگینې، چونکه به کارهینانی ته نیا  
تایبته نی یه به ده قه کانی ئارتو به لکو بو هه موو  
ده قیک ده بیت که تیايدا نيمه به ره و ده ربازبون  
له حاله ته ئاساسیه کان بچین.



بروانين ئەوا قسەكانى مانايان نىيە. تەنيا لەدواى قۇناغى ئاوينەيى يان ئەزموونى سىپىنەوھى گىرى ئۆدبىدا تەك (فرد) لەرووى بابەتەوھى تواناي وەرگرتنى ئامازەكانى زمان و دەرپرپىنى لەلا پەيدا دەبىت كاتى ئەو دەرپرپىنە رىكخراو بىت - ئەوھى ناودەبەم بەھىماكارى.

سوزان: لەراستىدا لەقۇناغى ئاوينەيى يان لەگىرى ئۆدبىدا چى روودەدات؟

جوليا: ناسىنەوھى (دەست نىشان كردن) روودەدات، ئەوھى من بە ئامازەكارى ناوى دەبەم برىتىيە لە حالەتتىكى پەرتبوزن كە تىايدا نمونەكان يان (شىوازەكان) دەرەكەون بەلام هيچ ناسنامەيەكى چەسپاويان نىيە: بەلكو ئاشكراو ناجىگىر، كە لىرەدا لەسەبوارى ئىشكردندا ھەر ئەو پروسىسانەن كە فرۆيد پىيان دەلەت "سەرەتايى پروسىسەكانى گواستەوھى". ئىمە نمونەيەكمان لەسەر ئەم حالەتە ھەيە ئەگەر جارىكى تەربگەپىنەوھى بۆ ئىقاعە خووشەكان و دەرپرپىنى مندالان كە ئەو دەرپرپىنە وینەيەكى ئاشكراى ناجىگىرىتى جەستەپىيانە، جەستەى ساوايان و مندالان پىك دىت لە ناوچەكانى (ورژاندن) كە ئەم بەشانەش لەرادەبەدەر دەورژىن، يان بەپىچەوانەوھى لەحالەتى كەمتەرخەمىدان، لە ھەلومەرجى گۆپىنى بەردەوام و ورژاندندا يان لەحالەتى نەمانى چالاكىدان بەبى ئەوھى هيچ ناسنامەيەكى جىگىريان ھەبىت.

لەوانەيە "ناسنامەى جىگىر" رۆمانىك يان وھمىك بىت ئايا ئەو كەسەى لەنىو ئىمەدا يەكەتتەكە ناسنامەيەكى جىگىرى ھەيە؟ ئەوھى فانتازىايەكە لەجۆرىكى تايبەتى كە ھەرگىز پىي ناگەين. چەند ھەنگاويك ھەن كە دەبنە ھۆى ئەم جىگىرىتىيە، ھەرەك ھەنگاويكى تىرىش ھەيە كە لەلايەن دەروونشيكارى فەرەنسى جاك لاكانەوھى گىرنگى زۆرى پىدراوھى كە ئەویش تىپرامانە لە

ناساندن يان (دەستنىشانكردنىكە) كە ناوى دەبات بە (قۇناغى ئاوينە). لەم قۇناغەدا كەسىك وینەى كەسىك ئەئاوينەيەكدا دەناسىتەوھى وھى وینەى ئەو كەسە خۆى. ئەوھى يەكەم دەستنىشانكردنى جەستە پارچە پارچەبوو پەشپەكەيە كە لەيەك كاتدا گىرژو ئاسوودەشە. ناساندن (دەستنىشانكردن) لەژىر دەسەلاتى وینەى دايكدا دەبىت كە نىزىكىترىن كەسە لەمنداڵەكەيەوھى ئەوھى بوار بە منداڵەكە دەدات كە نىزىك لەدايكى بىمىنىتەوھى يان خۆى دووربخاتەوھى.

من روخسارىك دەبينم. لەر بىنىزەدا يەكەم جياكردنەوھى روودەدات، بەم شىوھەيەكەم ناسنامەى خود دەرەكەوئىت، بەلام ئەم ناسنامەيە ھىشتا ناجىگىرە چونكە ھەندى جار و سەيرى خۆم دەكەم كە ئەو روخسارە من بىم ھەندى جارىش لەگەل دايكەدا خۆم لى تىك دەچىت. ئەمەش ناجىگىر نەرسىسىيە Narcissistic، ئەم گومانكردنە وام لىدەكات بىرسىم: من كىم؟ ئەمە منم يان كەسىكى ترە؟ تىكەلاوكردن لەگەل وینەى دايكدا وھى يەكەم (ئەوئىتر) دەمىنىتەوھى.

بۆ ئەوھى ئىمە بتوانىن لەم تىكەلاوكردنە دەربازىن، شىواى كلاسىكانەى بەرەو پىشەوھى چون بەرەو روبەروو بوونەوھىەك لەسنوورى سى گۆشەى ئۆدىبىدا دەمانبات ئەویش لەنىوان ئارەزوومان بۆ دايكو پروسىسى ونبووندا كە دەرئەنجامى دەسەلاتى باوكايەتىيە. لە بارە نمونەيەكەيدا، ئەمە بە جىگىرپوونى بابەتەكەو گواستەوھى تواناي (دايك/باوك) تەواو دەبىت كە ھەردوورستە و تراوھەكان لەگەل دەستورو ياساكان و لەگەل گىرانەوھى بەسەرھاتەكە بۆ (دايك/باوك) يان بەھىندگرتنى شوئىنى (دايك/باوك) دا دەگونجىت.

ئەمانەش بە دەستەھىنەنە ھىماكارىيەكانە كە  
بە تاقىكرىدەنە ۋە ى دەروونىيەنە ى تايىبە تى پىشستر  
مەرجدار ئەنجام دەدرىن كە ئەویش برىتىيە لە  
جىگىركردنى خود لە پەيوەندى كردندا لەگەل  
ئەوانى تردا.

سوزان: يەككىك لەو وىنانە ى كە بەكارت  
ھىناون بۆ روونكرىدەنە ۋە ى ئەم پەيوەندىكرىدەنە  
ئامازەكارىيە بۆ دايكاىيە تى ئەو ى (كۆرا-  
Chora) ى، دەتوانىت ئەم وىنەيە روون  
بەكەيتە ۋە؟

جۆليا: مەن بىروام واىە ئەم نمونە  
ئامازەكارىيە كۆنە كە مەن بۆى گەپاومەتە ۋە ەكو  
دەربرىنەكانى (ساواكان) بە ۋە مەبەستەيە كە  
پىناسەيەكى روونترى پى بىخشم كە ئەویش  
نمونەيەكە تەخەمولى زۆربە ى يادە ۋە رىيە  
كۆنەكانى پىكە ۋە بەستنى ئىمە لەگەل جەستە ى  
دايكدا دەكات. ئەویش لەسەر ئەو بنەمايە ى كە  
ئىمە ەموومان جەستە ى پىچەوانە ى  
(بەرامبەرى) جەستە ى دايكمان ەيە ۋ، كاتى  
جۆرىك ئىروتىكاي خود لە ئەزمونەكە ى (دايك) دا  
بەش نەكرىت، ئەوا ئىمە دەنگ يان ئامازە  
نووسراۋەكانى ئەم تاقىكرىدەنە ۋەيە لەسايە ى  
بە دەست ھاتەكانى دواترماندا كۆنترۆل دەكەين،  
كە ئەمەش مەرجىكى گرنگە بۆ سەربەخۆبوون.

سەرەپاي ئەو دەشى رىگاي جىاوازى  
سەركوتكرىدنى ئەم تاقىكرىدەنە ۋەيە لەئارادا بىتو  
دەشى سەركوتاندەنە ۋەيەكى سەيرىش بىت، كە  
دواى ئەو ئەمە لەسەر لم (ویرانه) بىنا  
دەكەينە ۋە چونكە بنچىنەكە رووخىنراۋە ۋ  
لەنىوبراۋە. يان لەوانەيە ەولوگۆشش ەبىت بۆ  
گواستەنە ۋە ى ئەم كىشۋەرە ۋ ئەم ناوەرۆكە لە  
پىشتى ھىماكارىيەكە ۋە. بەوتەيەكى تر لەدواى  
قۇناغى ئاۋىنە ۋ سىپىنە ۋە ى گىرى ى ئۆدىيى ئەو  
دەبىت. (ۋشە ى Chora) لەزمانى گرىكىدا  
ماناي ناوەرۆك دەگەيەنىت كە دەمانباتە ۋە بۆ

لاى چەمكى وىنكۆت لەسەر رامكرىدەن - گرتىن:  
دايكو مندال لەپىكە ۋە بەستنىكى بەردەوامدان  
كە لەو پىكە ۋە بەستەندا ەريەكەيان. رامى  
ئەوېتر دەكات (يان ئەوېتر دەگرىت) لىرەدا دوو  
چوونە ناوەرۆك ەيە، ئەویش ئەو ەيە كە مندالەكە  
رام دەكرىت ۋ ەمان شىۋە ى مندالەكە دايكەكەش  
رام دەكرىت.

لەو خالە ۋە، ئىمە گەواھى لەسەر ئىمكانىيەتى  
خولقاندەن ۋ بلىندبوون دەدەين. مەن بىروام واىە كە  
ەرجۆرىكى خولقاندەن (ئەفراندەن) تەنەت  
ئەگەر لەبۋارى زانستىشدا بىت ئەو پەيوەستى  
ئەم ئىمكان بوونە ى كردەنە ۋە ى دەرگاي بەردەم  
رەفتارە ئاسايىيەكانە بەرە ۋ ئاسوودەيى، كە  
ئەویش دەگەپتە ۋە بۆ ئەزموونىكى كۆن لەگەل  
شتىكى پىشتى دايكسالارىدا.

سوزان: پىادەكرىدەنەكانى ئەمە (كۆرا) بۆ  
ئەفراندەن ئەدەبى چىيە؟ ئاىا ئافرەتان  
بەحەقىقەتى خۇيانە ۋە يان بە ئەزموونى شاراۋە ى  
دايكايەتە ۋە پەيوەندىيەكى بالايان بەم  
ئامازەكارىيە ۋە ەيە؟

جۆليا: ئەو ى ئاشكرايە ئەو ەيە كە ئەم  
ئەزمونە ئامازەكارىيە ى (كۆرا-Chora)  
لەزماندا شىعر بەرەم دىنى. دەتوانىت (كۆرا)  
ۋەكو سەرچاۋە ى ەموو ەولتىكى شىۋازو  
گۆپانكارى ئاسايى ۋ رىكخستنى لۆژىكانە بىت  
لەپىگاي شىۋاندەن (تىكشىكاندەن) زمانە ۋە  
ئەویش بە دروستكرىدنى مېتافۆرو مېتۆنۆمى ۋ  
مۇسېقا.

ئەو ەندە ى كە پەيوەندى بە ئافرەتە ۋە ەبىت  
مەسەلەكە ھىجگار ئالۆزە. لەلايەكە ۋە زۆر لە  
ئافرەتان - ئىتر گرنگ نىيە بنىادى خالەتى  
تايىبەتايان چىيە: (كەئابەيە) يان ھىستىريايە يان  
تىكچوون. ناپەزايى ئەو دەردەبىن كە ئەوان  
زمان ۋەكو شتىكى دوو ەمى بەكار دەھىنن،  
شتىكى ساردو بىگانە بەژيانان، بە ەستو



سۆزىيان، بەئىشرو ئازارەكانىيان، بەحەزو ئارەزوۋەكانىيان، ۋەكو ئەۋەى زمان شىتىكى بىگانه بىت پىيان. ھەرۋەھا كاتى ئەمە دەللىن ئىمە ئاسايى ئەۋ تىروانىنەمان لا دروست دەبىت ئەۋەى ئەۋان دەپىرسن برىتىيە لە زمان ۋەكو راھىنانىكى لۆژىكانە. ئەم ئارەزايىيە دەشى بەدوۋ رىگا بىستىرىت. كە دەشى رەفزكردىك بىت بەمەبەستى ملدان بۇ پەيوەندىكردن كە ئەۋەش داۋاي قوربانى دانىك لە ھەركەسىك دەكات- چى لەپىياۋ چى لەئافرەت. ئەم رەفزكردنە ئاسايى بەجۆرىكى تايىبەتى لەلايەن فېمىنزمى رۆمانسىيەنەۋە ۋەكو حالەتتىكى شۆپشگىرپانە لىك دراۋەتەۋە، بەلام ھەمىشە ئەمە حالەتەكە نىيە. لەۋانەيە زۆر بەئاسانى ئەۋە بىتتە ھەۋلىك بۇ راكردن لەدەستى كۆمەلگاۋ ئالوگۆپكردى پەيوەندىۋ بىت بە پەناھەندە لەجۆرە حالەتتىكى رۆخى نادىاردا كە ئەۋەش دەشى لەرادەبەدەر گەرپانەۋە بىت بۇ دواۋەۋە بۇ حالەتى نەرسىسىيەت. مەن پەيوەندى ئالوگۆپكردى لۆژىكانە رەت دەكەمەۋە، پەيوەندى ئالوگۆپكردى لۆژىكانە بۆمەن ۋەكو غەرىبىك وايە، لەبەر ئەۋە دەگەرپىمەۋە بۇ ئەزموۋنى كۆنى خۆم كە تىايدا لەدۋاي چىژو خۆشى جەستەى دايك دەگەرپىم. مەن ئەم گەرپانەۋەيەش ۋەكو تەخەدايەكى شۆپشگىرپانە ئەنجام دەدەم.

لەلايەكى ترەۋە ۋابىر دەكەمەۋە كە دەبى گوى بگرىن لە راستى ئازارچەشتىكى تايىبەت كە ئەۋ ئارەزايىانە ئاشكرائى دەكەن. ئەمەش كە پىك دىت ھىچ شىتىكى نىشانە (code) كۆمەلايەتىيەكان، پەيوەندىكردنە كۆمەلايەتىيەكان ۋەبەماي ناسنامەكانى ئىمەى تىدانىيە كە (شىۋە) ئامازەكارىيەكان لەسنوۋرى زماندا سەركوت دەكرىزنو فرى دەدرىنە سنوۋرى شىۋاندەۋەى لەگەل راستى نەبىستىياندا، لەگەل پىنەدانى ھىچ جىگايەك

پىياندا. (بەم جۆرە لەرىگايەكدا بۇ كوشىتى دايكايەتىۋ ۋابەستەى ھەر بابەتىك كە پەيوەندى بەدايكايەتىيەۋە ھەبىت) بەجىمان دىللىت بۇ كەئابەۋ بۇ ھەستكردن بەغەرىبىتى. زۆر ئىۋ پىياۋ ئەمە تاقى دەكەنەۋە ۋەكو دەروونشىكارىك كە دىرى ئەۋكەئابەيە بىت، مەن ئاسايى لەدۋاي دوۋ شت دەگەرپىم. لەلايەك مەن لەدۋاي دەربازكردى ئەۋ رىۋكىنەيە دەگەرپىم كە تواناي خۆدەربىرىنى نەبوۋە ھەتا خۆى ئاشكرا بكات (كەئابە ئاسايى برىتىيە لە ئەنجامى ئەۋ رىۋكىنەيەى كە لەناۋەنەچۈۋە -كۆتايى پىنەھاتوۋە).

لەھەمان كاتدا مەن لەدۋاي ئەۋ نووسراۋانە دەگەرپىم لەزماندا كە پەيوەندى كۆنىيان لەگەل جەستەى دايكايەتى ھەبوۋەۋ لەبىريان چۆتەۋە. ئەم نووسراۋانە لەكويدا دەۋزىنەۋە؟ دىارە لەماناي ئەۋ شتەدا نادۆزىنەۋە كە نەخۆشەكان دەللىن چۈنكە ماناي قسەكەيان بەشىۋەيەكى چەندبارە بوۋەۋە بىبەھاۋ بى نەخشەيە. دور لەبەدۋاچۈنەۋ پىكەۋە پەيوەست نىن. ئەۋەش دەشى لەئىقاعى دەنگدا، لەخىرايى گوتىندا يان لەبىمانايدا يان لەمۆسسىقاي تايىبەتىدا بدۆزىتەۋە. يان لەدوۋبارەكردنەۋەى پىتە يەكەمەكاندا كە ئەۋەش ماناكانىيان ۋەكو ئەۋە وايە: ئەلىس وىندەرلاند كەسىكە دەبى دەستەۋازەكان تىك بشكىننى بۇ ئەۋەى بگەرپىت لەدۋاي "شەكانى نىۋ جانتاكەى"، كە ماناي راستەقىنەى ئارەزوۋە برىندارەكەى ھەلدەگىرۋ تىاياندا ئەم پەيوەندىيە دىرىنە بەدايكەۋە حالەتى پەناھەندەيى ۋەردەگرىت. ئەمەش پىۋىستە بۇ ئەۋەى بتوانرىت جىگىريان بكاتەۋەۋ بۆھەر تاكە كەسىك ۋەتايىبەتىش بۇ ھەر ئافرەتىك خالىكى نوۋى جىابوۋنەۋە دروست بكات.

سوزان: ئايا دەشى زمانىك يان نووسىنىك جىابكرىتەۋە كە تايىبەت بىت بە ئافرەتان؟



جوليا: من له باره‌ی ئەم خالەوه هه‌جگار به‌گومانم چونكه ئەوه‌ی ئەم‌ڕۆ به‌دنياييەوه به‌نوسيني ژنان داده‌نريت و خۆی له‌نوسيني پياوان جيا ده‌کاته‌وه به‌شي‌وه‌يه‌کی سه‌ره‌کی له‌سنووری هه‌لبژاردنی فيکره‌ی نووسينه‌کاندايه. بۆ نموونه ئيمه ده‌رباره‌ی به‌ئاگايی منداڵيان داکیا‌يه‌تی دواين به‌پيگايه‌ک که ئافره‌ت توانايان نه‌بووه له‌و بواره‌دا چونكه ئيمه (واته ئافره‌ت و پياو-ع) هه‌مان ئەزموونی ميژوویی و کۆمه‌لايه‌تی يان خي‌زانيمان نەيه.

(هاوشیوه کردنه) له گه ل دایکایه تیدا  
چیژوخووشیه کی تیدایه، له کاتیځدا بو ئافره تان  
سه رکیشیه کی ده روونی وابه سته یه. من خوم  
ون کرد، ناسنامه که م ون کرد.

دەنالىتىن، ئىمە لەبىۋارى دەروونىشىكارىدا تېببىنى  
ئەۋە دەكەين كە زۆرىك لەۋانەى دووچارى كەئابە  
بوون واخۇيان نىشان دەدەن كە دووچارى  
هېستىرىا يان دلەپاوكى بوون، بەلام لەراستىدا  
كەئابەيانە. ئەۋەش گرنگىيەكى ھەمە لايەنەى  
ھەيە، چونكە گىروگرفتىكە دەكەۋىتە سەرخالى  
يەكتەر بېرىنى نىۋان توژىنەۋەى بايۇلۇژيانە  
سايكۇلۇژيانە.

چەند سالىك پىش ئىستا دەروونىشىكارى  
كەۋتە بەردەم رووبەپوۋ بوونەۋەۋە لەلايەن  
زانستى زمانەۋە. ئىستاش لەروودا ۋەستانىكى  
نوي ھەيە كە ئەۋىش لەرووداۋەستانى نىۋرۇ-  
بايۇلۇژىيە neuro-biology ھەروەك زۆر (دۇ)  
بۇ كەئابە ھەن ۋەئەم دۇرە كەئابانەش كاريگەرى  
تايىبەتى خۇيان ھەيە. بەلام مەن ۋەكو  
دەروونىشىكارىك پېوام ۋايە ھەۋانەۋە دابىن كىردن  
بۇ ھالەتى ئازارچەشتىۋ سوک كىردنى بارى كەئابە  
بەم ھەبانە (ئەۋ ھەبانەى كە بۇ چارەسەرى  
كەئابە بەكار دەھىنرىن-ع) ئەنجامىكى ئەۋتۆى  
نىيە، چونكە سەرچاۋەى گىرفتەكە ھەروەكو  
خۇيەتىۋ ماۋە.

ئەۋەندەى كە پەيۋەندى بەئەفراندنى  
ئىستاتىكاى ئەدەبەۋە ھەيە (ئەۋەى لاي مەن  
بايەخى ھەيە) ۋەك گوتە كىردەى ئەفراندن  
لەئەزموون ۋاقتىكىردنەۋەى كەئابەۋە دەست  
پىدەكاتو بى ئەۋ ناتوانىن داۋاي پىرسىياري  
(جىگىرى) مانا يان دەربىرىن بگەين. پىۋىستە  
نوسەر لەيەك كاتدا يان لەكاتىكى تردا لەھالەتى  
ۋىكىردن لەھالەتى رىكخستنى مانادا بىت بۇ  
ئەۋەى بنوسىت.

سەربارى ئەۋە ھەندى شتى مەجازى لەبارەى  
نوسەرەۋە لەئارادايە، ئەۋ نوسەرە كە تاقتى  
كىردنەۋەى كەئابە دەكات لەدىارتىرىۋ سەبىرتىرىن  
شىۋەيدا، ئىحتىمالى ئەۋەش ھەيە كە ئەۋ  
نوسەرە خۇى لەكەئابە دووربختەۋە بۇ نمونە

نوسەرەكە دەتوانىت ۋەسفى كەئابەكەى خۇى  
بۇ ئىمە بىكات، ديارە ئەمەش سەرگەۋتىكى  
گەرەيە بەسەر كەئابەكەيدا.

دەقەكانى مارگرىت دۇراس دەربارەى  
ئازارچەشتىۋ ئەزموونى خەفەتخواردن ۋەسردن ۋە  
خۇكوشىتن، ھەمان شىۋەى دەقەكانى  
دستۇفسكىن. دەقەكانى (نىرۋال) بەھەموۋ  
سەرچاۋەكانىانەۋە لەمىراتى رۇشنىبىرى، ئەۋەمان  
نىشان دەدەن كە تاچ مەۋدايەك خەفەتى  
ئازارچەشتى دەتوانن بىن بە فىكرەى دەقەكان.

تەنات كاتى پىرسىياريك لەبارەى نوسىنى  
خۇشى بەخشەۋە بىكرىت، ئەۋ ئاسايى شەۋ  
پىرسىياري دەگوزرىتەۋە، كاتى كەسىن  
بىبىلوگرافىيائى نوسەرەكە بزانىت لىرەشتىدا دۇرە  
بەكارهيتانىك ھەيە، كە ئەۋىش لايەنى گەشى  
رۇژى رەشى مىلانكۆلىيە. ئىحتىمالى رىزگارپوون لە  
كەئابە ھەيە ئەۋىش بەپىچەۋانە كىردنەۋەى  
ناۋەپۇكە سىلبىيەكان لەپىگاي گۇرپىيائەۋە  
بەرىگايەكى ئىجابى. ھەمان شىۋەى ئەۋ  
گالتەچارەى كە پىكەننەكەى گوزارشىت  
لەخەمىكى قوۋل دەكات. لەم ھالەتەى بىنن دايە  
كە مەن خەيال تاقتى دەكەمەۋە ۋەكو ئەۋەى  
لەگەۋەردا خۇدى ئەۋ خەيالە مىلانكۆلى بىتۋ  
ۋەكو شەرىكىش بەدۇ مىلانكۆلى بەكارىت.  
ئەفراندەكانى خەيال بەھىزىۋ دۇرى (كەئابە)  
پىشكەش دەكرىزىۋ ئىمە دەتوانىن ئەۋ  
ئەفراندانە بەرھەم بەيىن.

سەرچاۋە:

Philip Rice- Modern Literary  
Theory- London, 1989- pp- 128-134.

# فەلسەفەى كلتور

## گفتوگو لە گەڵ تەزقیتان تودۆرۆف-دا

◆ سازدانى: رامین جیهانبەگلو

● لە فارسیهوه: رهووف بیگهره

من لەشیوهیهکی تردا خۆی گرت، لەسەرەتادا وام داناو بوو تەنیا سالیکی تر لەوێ بمینمهوه، بەلام بارهکه واشکایهوه نەتوانم بگهڕیمهوه، چونکه ژنم هینا و منالم بوو، چەند خولیکی فیروون و شتی تری لەو بابەتەم بینی. من هەرگیز وهها بریاریکم نەبوو که بهتەواوی لەبولگاریستان هه‌لکه‌نریم، لەراستی ئەم کاره چەند قوناغیکی جیاوازی بینی بێ ئەوهی من بریاری وام دابیت.

دوای هاتنه‌ فەرهنسام له‌بیری ئەوه‌دا نەبووم واز له‌ شوناسی بولگاریم بێنم. ئەم شوناسه‌ له‌زه‌ینی مندا جیگای خۆی هه‌بوو، هه‌رگیز پێویستی نه‌ده‌کرد له‌به‌ر راهاتن به‌ژیانی فەرهنسام ئەم شوناسه‌ له‌زه‌ینی خۆم ده‌ریکه‌م. سالی 1963 هاتمه‌ فەرهنسا، ئەتوانم بڵێم بۆ ماوه‌ی ده‌ سالی‌ش تەنیا له‌بیری ئەوه‌دا بووم

-تۆ سالی 1939 له‌ سوڤیای بولگاریستان هاتوویته‌ته‌ دنیاوه‌، سالی 1963 هاتیته‌ فەرهنساو به‌یه‌كجاری مایته‌وه‌، چ یاده‌وه‌ریه‌كت له‌سه‌ر سه‌رده‌می ژیا‌نی خۆت له‌ بولگاریستان هه‌یه‌و چۆن بوو هاتیته‌ فەرهنسا؟

+ده‌بیت سه‌ره‌تا باس له‌وه‌ بکه‌م که بۆ هاتمه‌ فەرهنسا، که له‌ بولگاریستان ده‌رچووم له‌بیری ئەوه‌دا نەبووم به‌یه‌كجاری نه‌گه‌ڕیمه‌وه‌، وابزانم لاوانی تریش له‌م روه‌وه‌ هه‌روابوون. من ته‌مه‌نم 24 سال و تازه‌ خویندتم ته‌واو کردبوو، دوو سال بوو له‌ بولگاریستان کارمه‌ند بووم، سالیکیان وه‌ك مامۆستاو سالیکیان وه‌ك لی‌کۆله‌ره‌وه‌، وام داناو بوو تەنیا سالی‌ك له‌فەرهنسا بمینمه‌وه‌. به‌لام ژیا‌نی فەرهنسا منی ئاوه‌ژوو کرد. م‌رۆف له‌ 24 سالی‌ا گه‌لی‌ك کراوه‌یه‌و زۆر شت وه‌رده‌گریت، بۆیه‌ ژیا‌نی





کردمیه فەرهنسی، لهباری مافیشهوه  
 رهگه زنامه ی فەرهنسیم وەرگرت. لیسرهوه  
 قوناغیکی تازه ی ژیانم دهستی پی کرد که  
 بریتی بوو له گه رانه وه بۆ که سایه تی کۆن،  
 بۆ نه وه ی ئیتر یه کیک نه خه مه جیی نه وه ی  
 دی، به لکی بتوانم به و دوو رهگه زیه وه که  
 پیش شه م گفتو گو یه باسما ن لیوه کرد  
 بژیم. واتا پاراستنی نه وه ی له بولگارستان  
 له مندا مابوه و بیستو چوار سالی یه که می  
 ژیانم پیی به خشی بووم، له هه مان کاتدا  
 پیشوازی له و ده رنه نجامه ی که ببوومه  
 فەرهنسی و ئیدی هیچ ئاره زوویه کی ژیان ی  
 بولگارستانم نه مابوو، بیگومان چه ند جاریک  
 که رانه وه بولگارستان، هه ژده سال  
 نه چوومه وه، به لام له 13 سال له مه و به ره وه  
 هه موو سالی که سه فهری بولگار یام کردوه،  
 شه م سه فهرانه تیکه ل بوون له خو ش ی و  
 ناخو ش ی. به لام هه موو جاریک زیاتر هه ستم  
 به وه ده کرد که بۆ له وه و دوا ولاتی من  
 فەرهنسایه نه ک بولگارستان، بۆیه شوناسی

من شوناسی حاله ته که مه. به لام من وه ک هه ر  
 که سیکی دی له رابوردوو دروست بووم و نیویک له و  
 رابوردوه په یوه ندی به ولاتیکی تره وه یه.

له شه زموونی ژیان ی بولگارستاندا چ  
 یادوه ریه کی تاییه تیان لاماوه؟

+پرسیاریکی چاکه، وائه زانم له قوناغی  
 سه ره تای ژیان ی بولگارستاندا دوو شه زموونم  
 لاماوه. یه کیکیان نه وه یه که بۆ هه ر که سیکی  
 له مندالیه تیه وه بۆی ده مینیتیه وه، چونکه مرۆف  
 له مندالیا زۆتر کاری لی ده کریت له قوناغه کانی  
 داها تووی، به تاییه تی له چوارچیوه ی ژیان ی  
 خیزانیدا، بۆیه په یوه ندی له گه ل باوک، دایک، برا،  
 هاوری و شیوه ی ژیانم له مندالی و میرد مندالیدا  
 ده گمه نه و تاییه ته به تاکه که سه وه و منیش ته نیا  
 جاریک واژیاوم، ژیان ی گه وره یی زیاتر دووباره

له فەرهنسیه ک بچم، ئیوه ش زۆر له فەرهنسادا  
 ژیاون و رهنگه هه مان حالتان بوویت، ده م ویست  
 به نه ندازه ی فەرهنسیه کان فەرهنسی بچم، بیگومان  
 تا ئیستاش له قسه کردندا فونه تیکی بولگاریم  
 هه یه. به لام به ده ر له وه حه زم ده کرد وه ک  
 فەرهنسیه ک له چیشت لینان و په نیرو شه رابیان  
 بزاتم، نه بوو بیر له وه بکه مه وه توانام به سه ر  
 فیلمی فەرهنسیدا هه بیت، چونکه له بولگاریا  
 فیلمی رۆژاوی یی زۆر که م بوو، له کاتیکدا  
 له فەرهنسادا هه موو شتیک له به رده ستابوو، بۆیه  
 ده بوو توانام به سه ر هه موو میژووی سینه مادا  
 هه بیت، ده رباره ی دیرینه ی نه ده بی و گوتاری  
 گشتیش دۆخه که هه روا بوو، ده م ویست وه ک  
 نه وانه بچم که له ده ور به رمدان، بۆیه سالانیک  
 تی په رین و من له فەرهنسادا مامه وه، چاره نووس

بوونەو ەيە، بەلام ژيانى نىوان سفرو بىست سالى بەراستى تاقە ريگايەكى يەك لايەنەيەو زۆر تاييەتە بەو كەسەو، بۆيە ئەمانە شت گەلگەن رەگيان لەمندا داکوتاو، كارى گەريان ئەو كاتانە ەست پى دەكرىت كە چۆن دەروانىتە فلانە ديمەن، فیسارە خواردن، فلانە ئاھەنگ، ئان ەلسو كەوتە كۆمەلایەتەكان. بولگاریەكان لەفەرەنسیەكان خۆرەللاتى ترن، بۆيە لەخۆراوايەكانو بەتاييەت لەفەرەنسیەكان خۆین گەرمترى زياتر پابەندى ژيانە كۆمەلایەتەكەنو لەفەرەنسیەكان كەمتر تەك گەران. ئەمەيان لايەنەكە، لايەنەكەى تر، كە گرنگى كەمترىەو زياتر لەزەمىنەى كارمدا ناچارى بەرگەگرتنى بووم، ئەو راستىيە كە بولگارىستان تا سالى 1989 ولاتىكى كۆمۇنىستى بوو، يەككە بوو لە توندپەرەوترىن ولاتى كۆمۇنىستىو كەمترىن رادەى گۆرانو جۆراوجۆرى ناوەكى تيا بەدى دەكرا، لەم رەو ە ولاتىكى تەواو تەك رەھەندو پارتى كۆمۇنىستى تيا بالادەست بوو، ئەم پارتە سانسۆرى لەمەموو جىگايەكو بەسەر ەموو شتىكەو ەبوو، ئەتوانم بەناسانى ئەو ەبلىم، لای كەم ئەو سەردەمەى كە ھاوتاهەنگ بوو لەگەل ھاتنە دەرەو ەى مندا، واتا تا سالى 1963 بولگارىستان بەتەواوى مانا ولاتىكى توتاليتارىبوو، دواى ئەو ەو بۆ ماو ەى 25 سال توتاليتارىزمىكى گونجاوتر لەولتدا بەرقەرار بوو كە ھاوكات بوو لەگەل ھوكمرانى برژنىفى شورەويدا، لەو سەردەمەدا ئىتر كەس نەدەبراى ئوردوگا يازىندان، كەسيان نەدەكوشتو ئازارى كەسيان نەدەدا، ئىتر ئەو زەبرو زەنگە بەھىزەى كە ەبوو نەما، لەگەل ئەمانەيشدا ھىشتا بولگارىستان ولاتىكى دىكتاتۆرى بوو، لەگەل دىكتاتۆرىەكى ئايدىولۆژىكا لەبابەتى تيوكراتىك، واتا ئەو ەى من پى دەلیم "ئايدىوكراتىك" ئەم ھكۆمەتە تا سالى 1989 واتا ماو ەيەكى زۆر

دواى دەرچوونى من لە بولگارىيا ەر لەسەر كاربوو، ئەمە بۆ من ئەزمونىكى سەرەكە. زەمان تىپەريو ەو كەچى بۆ من تارادەيەك ھوكمى مەككىكى دەررونى ەيە، جۆرىكە لەو پىوانەيەى كە ەموو شتىكى من ەلدەسەنگىتت، ەر شتىك كە پەيوەندى بەو رىكەوتەو ەبىت، رووبەروو بوونەو ەلەگەل ھكۆمەتتىكدا كە بەراى من بەدىكى رەھابوو، رووبەروو بوونەو ەلەگەل رەھا (موتلەق)دا كارىكى دەگمەنو تارادەيەك گران بەھايشە، من ەرگىز لەگەل خىرى رەھامدا رووبەروونەبوومەتەو، ئىستايىش وابىر ناكەمەو كە لەم كۆتايى ژيانەمدا ئەم بەختەيان بەدبەختىەم تووش بىت، بەلام لەگەل خراپەدا رووبەروو بوومەتەو، بەراستى ھكۆمەتى بولگارىستان بەدبوو، بەلام بىگومان لەبەدە ەرە گەرەكان نا، ئەم ھكۆمەتە جۆرىك لەپىوانەى ناو ەو ەى خۆمى دامى كە تا ئىستايىش لەژيانما پەپرەوى لى ئەكەم، لەگەل ئەو ەيشدا كە ەلەو مەرجى ئەمپۆتەواو گۆراو ە.

لەپىشەكى كتيبي (ئىمەو ئەوانى دى)دا باس لە ئەزمونى خراپە دەكەيت، ەلى بەراى ئىو ە ئەزمونە لەفەرەنسايشا بەردەوام بوو، وانى؟

+ لەپىشەكى كتيبەكەمدا (ئىمەو ئەوانى دى) ەولمداو تارادەيەك باس لەو ەكەم كە ئىو ە ئىستا لىرەدا قسەى لى دەكەن، واتا ئەو ەى كە چۆن ئەزمونەكانم - چ تالو چ شىرىزيان - لەولاتىكى توتاليتارا يارمەتى ئەنجامدانى ئەو ەركانەى داوم كە لەم كتيبەدا بەچاكم زانىو ە، تاييەتمەندىەتى سەرەكى ئەو ەركانە برىتيە لەپىكەو ەبەستتەو ەى رەھەندە جياوازەكانى لىكۆلىنەو ەى پەتى، واتا مېژوونووسىنەو ە. وەسفف لىكدانەو ەو شى كردنەو ەى دەقە كلاسيكىەكان لەگەل ەلۆيست گرتنا لەئاست مەسەلەى كارو سىاسەت، گشتىو تاييەتى، كە زۆرجار لەدنياى خۆراوادا وای دادەنن كە ئەوانە



پيڭكەۋە ناگونجىنۇ، ئەنجامىش، ھەر يەككە لەۋ  
دوۋ چالاكىيە دەدرايە دەست گروپپىك، يەككىيان  
بەسەربازى، سىياسەتمەدارو رۇخانىيەكان، واتا  
بەۋانەي ئەھلى كارن، ئەۋى تىرىش، واتا كارى  
تويژىنەۋەۋ لىكۆلېنەۋە دەدرايە دەست ئەۋانەي  
كە بىلەنلەۋ بەجۋانى پىشۋازى لەبىرو باۋەپە  
جىاۋازەكان دەكەن، واتا بىرمەندەكان، ئىستى  
جەۋھەرى ئەۋ بىروباۋەپانە ھەرچىيەك بىن. ھەستىم  
كرد ئەم جۆرە جىاكرىنەۋەيە بۇ من ئاسان نىۋە  
خەزىشى لى ئاكەم، بۆيە ھەۋلما ئەۋە روون  
بەكەمەۋە كە بۆچى ناتوانم ئەم مېتۆدە لەپىش  
بگرم.

لەفەرەنسادا لەگەل جۆرىك لەۋ دوۋفاقىيەي كە  
لەنئىۋان گوڧتارو رەڧتاردا ھەيە روۋپەپرو بوم،  
ئەم دوۋ فاقىيە ھەم لەۋ ھاۋرپىيانەدا بىنىم كە  
بەينىم لەگەلئاندا ھەبوو، ھەم لەۋ لىكۆلەۋەۋە  
گەنجانەي كە جىاۋازى نئىۋان گوڧتارو رەڧتارىيان  
منى سەرسام كردبوو، واتا ئەۋ جىاۋازىيەي  
لەنئىۋان بەرھەمە فىكرىيەكانيانو رىئساي ژيانئاندا  
ھەبوو، كە تەۋاۋ منيان ئازاردەدا، من ۋاي بۇ  
دەچم ئەگەر تايىبەتمەندىيەك ھەبىت كە  
لەفەرەنسادا شوپىنى ئىمە لەۋانى تر جىابىكاۋەۋە  
ھەر لەبەر ئەۋ گەپانۋ ھەۋلە بەردەۋامەيە لەنئىۋان  
گوڧتارو رەڧتاردا نەك لەبەر ناۋەرۆكى بىروپاكانم  
كە بەۋان نامۆيە، بەلام بەپىي ئەزموۋنى  
بولگارىستانم، كە لەۋى ئەم جىاۋازىيە لەنئىۋان  
گوڧتارو رەڧتاردا زۆر باۋو بى شەرمانەۋ لاي  
ھەموۋىش پەسەند بوو، بۆيە نىڭۋىشىن بۇ  
ئەۋەي ژيانم بەسەر بىروباۋەپمىۋە ھەبىت، يان  
يەك خىستىنى بىروباۋەپم لەگەل ژيانما، بىۋە  
ياسايەك كە دەبوو لەژيانما پراكتىزەي بەكەم،  
بەھەرچال بى ئەۋەي بىمەۋىت بلىم ئەم دوانە  
يەكسانن، بەلام ھەۋلما داۋە بەپىي تۋانما  
ھەردوۋكىيان لەيەكدى نىزىك بخەمەۋە.

-ئاي ئەم دوۋ فاقىيەي لەنئىۋان گوڧتارو رەڧتاردا  
كە تۆ لەفەرەنسادا ئاقىت كردۆتەۋە لەگەل ئەۋ  
دوۋ فاقىيە ئايدۆلۆژىيەي لەبولگارىستاندا دىۋتە  
بەراۋرد دەكرىن؟

+دەتۋانن لەگەل يەكدا بەراۋردىيان بەكەين،  
بەلام لەچەند لايەننىكەۋە جىاۋازىيان ھەيە،  
دەتۋانن تا ئەۋ جىگايە بەراۋردىيان بەكەين كە  
لەفەرەنسادا كرىدەي جۆرىك لەھەست نەكرىن بە  
بەپرسىياري لەتۋوردا ھەيە، لىئەدا ئەم  
مەبەستەم زۆر سادە كرىدەۋە، بەلام ھەست  
ئەكەم تارادەيەك مەبەستەكە روۋنە، ئەۋەي زۆر  
كارى لى ئەكردم ئەۋەبوو كە ئەۋكەسانەي  
رىكەۋىتم دەكرىن يان لە گەلئاندا تىكەل دەپوم  
ژيانئان جۆرىك بوو كە تەنباۋ تەنباۋ دىموكراس  
لىبرالىك دەيتۋانى بەۋ شىۋەيە بىرئى، كەچى  
ھەمان ئەۋكەسانە بارى سەرنجىكى وايان ھەبوو  
كە ئەگەر پراكتىزە بىكرايە ھەرگىز ئەم دىموكراس  
لىبرالىيە بەردەۋام نەدەبوو، ئەم جىاۋازىيە زۆرى  
ئازار پى دەبەخىشىم، لەبولگارىستان جىاۋازىيەكە  
بەم جۆرە نەبوو، دەبىت ئەۋەش بزانن كە  
جىازىيەكەي ئەۋى ھاۋكىشەي جۆرىك لەسانسورى  
ھەمە لايەنە بوو، چۈنكە لەبولگارىستان گوڧتارىك  
ھەبوو بەرەسمى ساۋى چاكتىن گوڧتارى لى  
نرابوو، بۆيە دەبوو تاكە كەس رەنگى گىشتى  
بگىرىت، چۈنكە بۇ بەدەست ھىئانى ژياننىكى  
ئاسايى، بۇ پاراستنى كارى تايىيەتى خۆتو  
چۈنە دانشگا، بۇ گەۋرەكرىنى منالەت دەبوو  
گوڧتارە گىشتىيەكان لەگەل ئەۋ مۇدىلانەدا  
تەبابىت كە ھەرچەند گۆرانيكى كەم ھەلدەگىرىت  
بەلام ھەمىشە ۋەك يەك ۋابىون، بەرەسمى  
بانگەشەي ئەۋەي بۇ دەكرا كە دەشى رەتى  
بەكەيتەۋە، بىزى زۆرجار لەگەل جۆرىك لەبى  
رەۋشەتى ئەۋانەي دەمامكىيان دەكرد  
روۋبەروۋبوۋىنەۋە، ئەزانىت قسەي كۆمۇنىستى  
سوشىالىستەكان بەروالەت پىرن لەخۆشەۋىستى،



چونكه داواي به خته وهرى هه موو كه سيك دهكهن، هه ميشه ئامانج گه شه سهندن و به خته وهرى هه موو لايه كه، به لام هه ر نه و كه سانهى كه نه م قسانه يان ده كرد نه وانه بوون كه گيرفانيان پرده كردو بيجگه له دهوله مند كردنى خويان بيريان له هيچى تر نه ده كرد ووه، بويه ماناي نه و وشانهى به كاريان ده هينا، هه ر نه و هندهى به سهر زمانياندا ده هات له بيريان ده چوه وه. نه م ئاست دابه زينهى زمان ناخوشترين شتى ساو رۆژنامه كان بوو، نه مەيش نه و مانايه ده گه يه نيته كه مرؤف هه ر رۆژيك به درؤيه ك تاوانبار بكرىته، مرؤف واى هه ست ده كرد كه تيكه ل بوون به فه زا گشتيه كه پيسى ده كات، كه ده گه رايه وه ماله كهى، وهك كه سيك له جيگايه كى پۆخله وه هاتبيته، ده بوو ئاوا نيو سه عاتيك، له بى دهنگى كتيپ خويندنه وه دا خوى پاكژ بكاته وه، ده بوو كتيپ بخوينيته وه يان گوئ له موسيqa بگريته كه به راستى پيى خوشه، نهك واخوى بنوينيته كه حه زى لى يه تى و به دريژايى رۆژ نه مە كاري بوه، پاشان ده يتوانى له فه زايه كى تايبه تا له گه ل هاوړى و منداله كانيا كه برىواي پييان هه يه دابنيشئ و كاريكات. هه ر له بهر نه وه شه نه و دوو فاقيهى كه له بولگارستاندا هه بوو زياتر له رئاكارى ده چوو، به لام له فه ره نسادا به رياكارى نادرته قه لهم، چونكه نه و كه سانهى راى خويان ده ربارهى فلان يا فيساره تيورى توتاليتار ده دا ته واو راستگو بوون، به لام به نيسبه ت ژيانى خويانه وه ده كه وته دژايه تيه وه، نه مانه دوو جوړه ناپه يوه ندى جياوازن كه هه ردوو كيان تاراده يهك له مندا هه ن، به لام به پيى تواناي خوم هه ولماوه به سه رياندا زال بم.

-ئايا له كاري ليكولينه وه تاندا دوو قوناغى ته واو له يه كتر جياواز ديارى دهكهن، يان واى بۆ ده چيسته كه له نيوان نه و دوو قوناغه دا به رده وام بوونيك هه يه، مه به ست له قوناغى يه كه م نه و كاته يه كه

زياتر خهريكى ره خنه و تيورى نه ده بى و نيشانه ناسى بوويته، له گه ل ژرار ژنت-ا گوڤارى "پويتيك" نان ده رده كرد، قوناغى دووهم تايبه ته به ليكولينه وه ده ربارهى مه سه لهى ائه وى دى) كه له كتيبه كانى افه تى نه مريكا، (ئاكار گه راى ميژوو او ائيمه و نه وانى دى او (به رانبهر دواسنورات بلاو كرده وه؟

+وا نه زانم ده توانين به يوونى دوو قوناغى له يه كدى جياواز له ليكولينه وهى فيكرى له ژيانى مه عنه وى مندا ده ست نيشان بكرىته، خالى جياكردنه وهى نه م دوانه چله مين سالى ته مه نى منه كه خويشى ده توانيته خاليكى رووناك كه ره وه بيته بۆسهر مه سه له كه، به لام ده يشتوانين واى ليك بده ينه وه كه نه م دوو قوناغه بويه پيكه وه به سراونه ته وه چونكه له ساله به راييه كانى ژيانى فه ره نسامدا هيشتا له ژيتر كاريگه ريه كى توندى ژيانى بولگاريامدا بووم، مه به ستمه بلئيم كه له بولگارستان نايدولؤژيا به ته واوى له ژيتر ده ستى ده ولته دا بوو، كاردانه وهى لاويكى ته مه ن بيسته و چوار سالهى خويندكارى نه ده بيات هه ر كاردانه وهى زور كه سانى تره، نه وه يش برىتيه له و روانينهى كه نايدولؤژياى له م جوړه، يان بابليتم فه زايه كى سياسى له م بابه ته، شتيكى گه نده لؤ بى كه لكه، چونكه سه رچاوه كهى ته نياو ته نيا ريبازى و درؤكردنى ده سه لاته كه به زورى پؤليس خوى سه پاندوه، بويه تاقه كار كردن نه و چالاكيه تايبه تيانه يه كه به ته واوى له نايدولؤژيا دابراوه. بويه هه ست نه كه م نه م كاره كاريگه ريه كى زورى به سه ر ئيشه سه ره تاييه كانى منه وه هه بووه، هه رچه نده شانؤى روودانى نه م بيره له فه ره نسه دا بوو، چونكه پيش هاتنه فه ره نسام كاري زؤرم له بولگارستانا نه كردبوو، له وئ ته نيا چهند وتاريكى كورتم نوسيبوو، له فه ره نسادا به ته واوى جه ختم له سه ر فورماليزم، بونيا دگه رى، زانستى نه ده بيات

کرد، واتا ئەو شتانەى وا دىنە بەرچاۋ كە ھەزاران كىلومەتر لە ئايدۆلۆژىاۋە دورن، زەمان تىپەپى و من بەھۆى ئەو بارودۆخە جىاۋازەى ژيانى ئەوئو تەواو گۆپانم بەسەردا ھات، بارودۆخىك كە دەولەت كۆنترۆلى سىياسەتى نەدەكرد، تەنانەت ئەگەر دەولەت ھەوللى ئەو ھىشى بىدایە رەوتەكە بە ئارەزووى خۆى بگۆرپىت، بەلام دىموكراسى و ئىرۆكراسى ھىچ لەيەكتر نەدەچوون، بۆيە گۆپام و رددە و رددە ئەو پەيوەندىە ئەستەمە بەكاروبارى گشتىەو ھەپايەو ھەجودم، ئەمەيش روون كرددەو ھەيەكى ترە بۆ سەر ئەو ھەي كە بۆچى كارەكانم ئەو فۆرمەيان لەخۆگرتو، ئەگەرچى بەپاستى مرق لەبارەى خۆيەو ھە ناتوانىت روون كرددەو ھەي ورد بلىت، رەنگە روون كرددەو ھەيەكى دى تەواوكەرى ئەمانە بىت. كەوا ئەزانم لەم بوارەى ئىمەدا (كە لەدىدى مندا بوارى زانستى مرقاىەتيە ئەو ھەي بەزمانى ئىنگلىزى The humanities ى پى دەلەين) سەرقالى ئەزمونىكى دورو درىژن، من ناتوانم ئەو ھە بشارمەو ھە بەپروانامەيەكى دانىشگا يان بەو ھە رگرتنى دوكتۇرايەك نابىتە خاۋەن ئەزمون و قالىبووى كار، من ئەو كارانەم ھەمووى كرد، بەلام بەراستى قۇناغى فىركارىم لەدواى تەواوكردنى خويىندەمەو ھە دەستى پى كرد، ئىستا دەتوانم بلىم كە تا تەمەنى چل سالى سالانى فىربوونم بوون. ئەو ھەي فىرى بووم شىو ھەي شى كرددەو ھەي دەقەكان بوو، تارادەيەك ئەمەيان ئەو شتە بوو كە ھەزم پى دەكرد: چۆن دەتوانىت دەقىك شى بەكەيتەو، زىاترىش دەقى ئەدەبى، ھەر ئەوسا دەستم دابو ھە مۆروى ئەدەبىيات كە بەتايبەتى لەكتىبى تىورەكانى سىمبولدا رەنگيان داو ھەو، ئەم كىتبە دەريارەى مۆروى ھىرمونىك، زانستى بەيان، تىورى ئەدەبى و لەم بابەتانە كە مۆروى گوتارەكان بوو، بەلام ئەو ھەي زىاتر سەرنجى راكىشام، بەدەست ھىنانى

ئامرازىكى تىورى بوو كە بتوانم بەھۆيەو ھە كارى شى كرددەو ھە بەچاكى بەرەو پىشەو ھە بەرم، بەلام ئەم فىركارىە مۆدۆلۆژىە لەماو ھەيەكى دىارى كراودا كۆتايى ھات.

ناتوانىت ھەموو تواناي خۆت لەوردەكارى دۆزىنەو ھە ئامرازە مۆدۆلۆژىەكانا بەكاربەرىت، ھەك كرىكارىك تەواوى تەمەنى خۆى بوتىزكردنى چەكوشەكەى تەرخان بكات، پاشان رۆژىك چەكوشەكە ھەلدەگرى و بەسەر مۆخىكىا دەكىشىت تا خانوويەك دروست بكات.

ئىتر كاتى ئەو ھەتبوو كە من لەسەر ئەو بىنەماو بەرايىانە نەو ھەستم كە دەلىت تىورى ئەدەب چىە، يان مۆدۆلۆژىاي شى كرددەو ھەي ئەدەبى چىە؟ ھەروا پرسىارگەلىكى لەم بابەتە. بەلكو دەمويست دەق شى بەكەمەو، باس لەمۆرو بەكەم، باس لەودىو مۆروى مرقاىەتىو ھەلو مەرجەكانى و كۆمەلگاكانى بەكەم، ئەمانە بوونە بابەتى كىتبەكانم كە خۆشيان زۆر فرەچەشن بوون. دەتوانىن چەند قۇناغىكى سەرەتايى بۆ يەككە لەم شتانە دىارى بەكەين. بەلام بەراستى لەتەمەنى چل سالىەو ھە زىاتر خۆم لەبوارى بىرى فەلسەفەى ترو گشتى ترا بىنيەو، جۆرىك قەلەمپەوزانى نىوان مۆروى ھەزو فەلسەفەى سىياسى و ئاكار، لەگەل چەندىن شى كرددەو ھەي دەق، بەلام دواچار ئىتر مۆدۆلۆژىاي لىكۆلىنەو ھەي ئەدەبى لەئارادا نەما. -ئايا ھەلپژاردنى ئەم مەسەلانە، بەتايبەت مەسەلە گەلىكى گرنكى ھەك فەلسەفەى سىياسى و ئاكار، ھەك پەيوەندى نىوان فرە نەتەو ھەي و يەكلىتى مرقاىەتى. پەيوەندى نىوان گشتى و تايبەتىو مەسەلەى شوناس. ھەموو ئەمانە لەگەل ئەو راستىەدا كە تۆ بولگارىەكىتو لەفەرەنسادا دەژى پەيوەندىان ھەيە؟

+بىگومان، ئەمە ھەر تەواو پەيوەندى بەو شتانەو ھەيە كە لەمەوبەر باسما نى كرد، واتا



هه ولدان بۆ ئه وهى له نىوان گوشتارو رهفتاردا  
 بۆشايى دروست نه بىت، رهنگه هانا ئارنت  
 له شوينىكدا ئه م مه به ستانهى باس كرديت. به لام  
 له پيش ئه وىشدا زۆركه س ئه مانه يان وتوه. من  
 وابىرناكه مه وه كه زانين ته نيا له رى ئه و ئه زمونه  
 عه ينيانه وه دىته دى كه له ده ره وهى ئيمه دا روو  
 ده دن. من وا ئه زانم ئه مه يه كىكه له مهرجه  
 سه ره تاييه كانى، مهرجىكى پتويسته، به لام  
 مهرجى سه ره كى پيشه كه وتنى زانين نيه،  
 ئه وكاته زانين پيش ده كه وىت كه گه پان به دواى  
 راستيا هاونا ههنگ بىت له گه ل جورىك له  
 ئىلتىزامى وجوديا. به لام ئه گه ر ئه و ئىلتىزامه  
 نه هاته دى، له بهر ئه وهى كه بىر كردنه وه كه  
 سكولاستىكه به ته واوى ماناي ئه م وشه يه، واتا  
 له بهر ئه وه يه كه ئيمه تازه شتىك ئه خه ينه روو  
 كه له وه و پيش وجودى هه بوه. رهنگه ئه م كاره  
 له رووى فيرخوازي يان ژورناليستى وشه زۆر  
 به كه لك بىت، به لام زانين بۆ پيشه وه نابات، من  
 واى بىر لى ده كه مه وه كه بۆ به ره و پيش بردنى  
 زانين ده بىت له بوونى خۆمانه وه سه رچاوه بگرين،  
 كه واته له م هه لو مهرجهى مندا، مه سه له ي  
 په يوه ندى گشتى و تاييه تى (بيگومان ئيمه باس  
 له بابته ده گمه نه كان ناكه ين) رىك له گه ل  
 چىرۆكى ژيانى مندا په يوه ندى هه يه، جياوازي  
 نىوان كلتورى بولگار- سلاف و كلتورى خۆراوا  
 به و مانايه نيه كه درزىكى گه وره له نىوان ئه م  
 كلتورانه دا هه بىت. پيش هه ر شتىك، هه ردوو كيان  
 كلتورى مه سيحينو بنه مايه كى يونانيان هه يه كه  
 هه ر چۆنىكى بگريت نيوه ندىكى هاوبه شيان هه يه.  
 ئيمه ي بولگار كه مىك كاريگه رى رۆممان له سه ره،  
 به لام يونان كاريگه ريه كى زۆرى له سه رمان داناوه.  
 كه واته چه ند ره گه زىكى هاوبه شمان تيايه، له گه ل  
 ئه مانه يشدا، وهك هه ر بوارىكى تر، جياوازيشمان  
 تيايه، راستيه كانى ژيان و قبوول كردنى  
 شوناسه كه م وهك كه سىك كه نه راسته وخۆ

ئه ميانمو نه ئه ويان، ته نيا ئه مه يه كه ده ست  
 ئه خاته سه ر فاكته ره كان و منيش هه ر له بىرى  
 ئه وه دام، به لام چونكه من هه ر نووسه رى روو  
 نيم، ده رباره ي ئه زمونه شه خسيه كانم روون  
 كردنه وه يه كى زۆر تاييه تيم به ده سه ته وه نه داوه،  
 ده متوانى ئه مه بكه م، به لام تاقه تى كاريكى وام  
 نيه، چونكه من وا هه لكه وتووم كه حه زم  
 له ده ره وه بىت، حه ز له مه عريفه، هه ر له بهر  
 ئه وه يه كه من تاراده يهك تويزه ره وه يه كى  
 زانستيم، واتا رووم له لىكوئىنه وهى ميژوه،  
 ته ماشاي كتيبه كانم بكه: ئيمه و ئه وانى دى،  
 فه تحى ئه مريكا، يان به شىك له ئاكاره كانى  
 ميژوو، په يوه نديان به م بابته تانه وه هه يه كه  
 ئه زمونى تاييه تيم له كويدا بوونه ته هاندەريك.  
 ئه زمونه تاييه تيه كانى من له و كاته دا به كاردىن  
 كه توانام بده نى ده رباره ي ئه م تىوران ه بىر  
 بكه مه وه، چونكه ميژووى هزر ئه و لايه نه سه رنج  
 راكيشه ي تيايه كه ده بىت بىر له كه سانى تريش  
 بكه يته وه، مه به ست ته نيا ئه وه نيه له وشته تى  
 بگه ين كه كه سانى تر ئه يلين، ئه مه هه نكاوى  
 يه كه مه، به لكو مه به ست ئه وه يشه كه بىر  
 له شته كان بكه يه نه وه، واتا تواناي ئه وه مان  
 هه بىت كه خودى ئه وان به ره م بئين. ئه مه به و  
 مانايه يش دىت كه له گه ل هزرى ئه وانى ديدا  
 بكه وينه گفتوگۆوه، من ناتوانم ئه م گفتوگۆيه  
 ئه نجام بده م ئه گه ر په نا نه به مه بهر ئه زمونه  
 تاييه تيه كانى خۆم، ئه زمونىك كه به رانبه ر به  
 پرسىار راي ده گرم.

-ئهو بابته تانه ي له كتيبه كانا ده يانخه يته روو  
 كروكى مه سه له كانى ئىستاي دنيان، به تاييه تى كتيبي  
 "فه تحى ئه مريكا" له و كتيبه دا باس له په يوه ندى  
 نىوان سوور پىسته كان وهك كه لىكى زولم لى كراوو  
 ئيسپانيائى دا گيركه ر ده كه يت، من بۆيه ئه مه باس  
 ده كه م چونكه ئه م رو له گه ل يه كى وهك هانتى  
 نكتوندا رووبه پرووين كه وتارىك ده رباره ي پىك



كەوتنى ژيارەكان دەنووسیتو ھەوالیكى تراژیکمان  
دەربارەى رووبەروو بوونەو ەى کلتورە لیکت  
جیاوازەكان پى دەگەيەنیت، ئایا تۆ وای بۆ دەچیت  
کە بتوانین لەتیورەکەى ھانتینگتون زیاتر برۆینو  
بروا بەو ەیین کە لە ئیستادا کلتوریکى گشتى وا  
دیتەدى کە تەواوى کلتورەکانى تر لەسەر ئەو  
بنەمایە دروست بن؟ ئایا بۆ ئەم کۆتایى سەدەى  
بیستەمە پېش بینەکی وا خەونیکە؟

+ نازانم خەونیکى لەم بابەتە ھەبیت یان نا،  
ئایا بېجگە لەسەردەمى سەرکەوتنى ئیمپریالیزمى  
ئەوروپا لەنیو ەى دوو ەمى سەدەى نۆزدەدا، ھیچ  
کەسیک بیری وای کردۆتەو ە کە ھەموو کلتورەكان  
دەبیت لەسەریەك مۆدیئل دامەزرین؟ من وای بۆ  
ئەچم لەم رۆدا زۆر کەم خەلک ھەن کە لەم  
بارەيەو ە وا بیربکەنەو ە.

-تەنانەت کەسیكى وەك فۆکۆیامایش؟

+ نا، ھەر نابیت باس لە تیورە گالتە جارەکەى  
ئەو بکریت، فۆکۆیاما بانگەشەى ئەو ە ناکات کە  
ئیمە ھەموومان لەبارى کلتوریەو ە یەكسان ئەبین،  
ئەو دەلێت مۆدیلیكى سیاسى نیە لەگەل  
مۆدیلیكى لیبرالدا پېش بركى بکات، ئەگەرچى  
لەراستیا زۆر شتى تر ھەن. بۆیە مەبەستى  
فۆکۆیاما تەنیا مۆدیلى سیاسى، ھەرگیز  
مەبەستى ئەو کلتور نیە، کلتور شیو ەى ژيانو  
بەشیكى چالاكى كۆمەلگایە، من وا نازانم لەم  
بارەيەو ە فۆکۆیاما پېش بینەکی کردبیت، وا  
ئەزانم لەسەدەى نۆزدەدا دوو شتیان بەیەكسان  
دادەنا، یەکیکیان بەرانبەر راگرتنى نیوان  
و ەحشەتگەرى و ژیارى، ئەوى تریان بەرانبەر  
راگرتنى نیوان کلتورى منو کلتورى تۆ، واتا  
بەرانبەر راگرتنى نیوان کلتورى ولاتیك و کلتورى  
ولتسانى دى، ئەم دوو بەرانبەر راگرتنەیان  
بەیەكسان تەماشا دەکردو لافى ئەو ەیشیان لى  
دەدا کە کلتورى ئەوروپای ئەو ژیارى، بەمانای  
دژى و ەحشەتگەرى، لەسەردەمەدا داگیرکەرە

ئەوروپایەكان، واتا لەسالى 1870 و ە تا ئیستا  
ئەم تیورە دوو جار زەبرى خواردو ە، یەكەمیان  
ئەو و ەحشەتگەرى ە بوو کە لەخودى سەرزەوى  
ئیمەدا سەرى ھەلدا، لەلایەكەو ە نازیزمان ھەيەو  
لەلایەكى تر ەو ە گولاك، ئەگەرچى ئەمیان  
لەخۆرەلاتى ئەوروپادا بوو، بەلام پەيو ەندى بە  
كۆمەلگای ئەوروپایەو ە ھەيەو، خۆرەلاتى  
ئەوروپايش بەھەمان رەوت بۆ پېشەو ە دەچیتو،  
ھەر بەم جۆرە، تەواوى ولاتە ئەوروپایەكانى  
تريش، ئەم دوو راستیەیان بۆ دەرخستین کە ھیچ  
شتیک لەو ەمان دلنیا ناکات کە وا بیر بکەینەو ە  
ئیمە لەو ەحشەتگەرى رزگارمان بو ە، چونکە  
خۆمان کاریکى وامان کرد کە تا ئەو ساكارى  
لەو ە درندانەتر نەکراوو، بێگومان تەقاندنەردى  
ئەتۆمیش ھەر بەبەشیک لەو و ەحشەتگەرى  
دادەنیم. دو ەمیان ئەو ەيە کە ناسینى زیاترى  
کلتورى خەلکى دى بەئیمەیان سەلماند کە ئەم  
بەرانبەر راگرتنەى کلتورى ئەوروپى لەگەل ژیارە  
بەشەریەدا بېجگە لەو ەم ھىچى تر نەبو ە،  
چونکە بەتایبەتى لەولتانی خۆرەلاتى و ەك  
ژاپۆن، ئییران، ھیند ژیارى گەورە ھەبوو،  
بۆژیانى كۆمەلایەتى ئەو ەندە نموونەى تايبەتیان  
ھەبو ە کە ھیچ پتویستى بە مۆدیلى خۆراوا  
نەبو ە، ئەگەرچى ئەو كۆمەلگایانە لەرووى  
پیشکەوتنى تەکنەلۆژیاو داھینانى کەرەسەو ئەو  
دەسەلاتەى کە بەسەر ھیزەكانى سروشتا ھەيە  
کەم دەستىو دەسەلاتى خۆراوا توانیویەتى  
ئەوانە دەستەبەر بکات. لەئەنجامى ئەم دوو  
زەربە خواردنەدا وا ئیستا لەلایەكەو ە، ئەزانین کە  
ئیمە و ەحشینو، لەسەریكى تريشەو ە ئاشکرا  
دەزانین کە خەلکانى دى ئەشى و ەحشى نەبن،  
من وای بۆ ئەچم لەم رۆدا کەسیك نیە وا  
بیربکاتەو ە، ئیستا شتیكى تر ھاتۆتە گۆرپى،  
جۆریك لەگشت گیرى کردن لەخوارەو ە، و ەك  
گشت گیرکردنى جن، پب، كۆكاكولا، مادونا،

ساختمانی تاییه تی ماكدونالدو لهو بابەتانه. من خۆم لهو رهش بینانه نیم كهوا دهزانن ئیمه بهرهو جۆریك له سه ربازخانه ی گشتی ده بریین. سه لماندن یه كيك له م دوو تیوره کاریکی دژواره، چونكه ئەمانه پیشبینی کردنی ئایندەن و له باره ی ئایندە یشه وه ناتوانین شتیک سه لمینن. ئیمه زیاتر له سه ر بنه مای ئاره زوه رۆحیه کانمان كه خۆیشی وابه سته ی کۆمه لیک له هه ل و مه رچی شه خسی یان میژوویی یان جوگرافی ئیمه یه و قابیلی سه لماندن نین بریاره کان ده ده یین، به لام من له و باوه ره دام كه ئەم یه کسان سازیه شتیکی زۆر رواله ته، چوارچیوه ی کارکردنی ئیمه له ئەسلا کلتوری ماده ی، به لام دوا یی هه ر نه ریتیک شتیکی تر له وه دروست ده کات. نمونه یه ک دینمه وه: به کارهینانی زمانی ئینگلیزی تا راده یه ک هه مان حالی هه یه، گومان له وه دا نیه كه ئەمرو زمانی ئینگلیزی زمانیکی جیهانیه، ئیتر وه زیری زمانی فره نسی له ده وله تی ئەم ولاته دا چی ئەکات با بیکات، ئیستا گومان له وه دا نیه كه ده بیت فره نسیه کان فیری زمانی ئینگلیزی بن تا بتوانن له ئەلمانیا یان پورتوگال یان ئیسپانیا مه به سته کانیا ن بگه یه نن، چونكه ئینگلیزی زمانیکی ناوه ندە. من ئەلیم ئەم ئینگلیزیه ی كه به م جۆره قسه ی پێ ده کریت فاکته ریکی ئاسایشه و زۆر ئاسانه، چونكه ئینگلیزیه كه چرکراوه ته وه بو ته نیا 2000 وشه ی سه ره تایو، ریگای بوخۆش کردوویت كه له هه ر شوینیکی دنیا بیت، واته له په کین یان تاران، ناو نیشان یان ئه و زانیاریانه ی ده ته ویتو مه به سته لیی بپرسیت. جا ئایا ئەم حاله ته، هه ره شه له زمانه کانی ئیمه ده کات؟ له به ر ئەوه ی كه ئینگلیزی جیگای ئەوانی گرتۆته وه؟ من هه رگیز وا بیرناکه مه وه، وایش بیر ناکه مه وه ئەگه ر هه زار وشه ی زمانی ئینگلیزی بکه ویته زمانی فره نسیه وه ئیتر ئەمه هه ره شه بیت

له بوونی زمانی فره نسی، چونكه زمان بونیاده و پیرستی وشه نیه، بوونی هه ر زمانیک به ژماره ی ئەو وشه بیگانانه هه لئاسه نگینریت كه كه وتوونه ته زمانه كه وه.

- به لام كه سانیک هه ن له گه ل ریژه یی بوونی به هاگاندا نین، وا ئەزانن كه ئیتر ئەو توانایه نیه Welt literatur واته ئەده بیاتی جیهانی وه ک ئەوه ی له سه رده می گۆته دا هه بووه جاریکی تر به دی بیته وه، مه به ستم ئەوه یه كه له دیدی گه لیک له رووناکبیرانه وه چونیه ک ته ماشا کردنی هه موو کلتوره کان له دنیای ئیستادا مانای هیدمه (صدمه) دانه له هه ندیک له به ها گیریه هه مه لایه نه کان.

+ ده بیت ئیمه له م لایه نه وه به راستی بکه وینه ناو باسو خواسی به هاگانه وه، تا ئەو شوینه ی په یوه ندی به کلتوره وه هه یه، وا ده زانم ده بیت باسه كه کۆکتر بکریت. ئەگه ر له چوارچیوه ی چه مکه ته واو ره هاگانه وه بیربکه ینه وه و بلیین كه "ئایا تۆ په یره وی له ریژه گه رای ی ده کهیت؟" یان "ئایا تۆ په یره وی له ره ها گه رای ی ده کهیت؟" له هه ردوو باره که دا ده توانریت کۆمه لیک به لگه ی به ها دار له به رده م تۆدا قوت بکریته وه، که واته مه سه له که ئەوه نیه، به لکو مه سه له که ئەوه یه چۆن ده توانین ده ست نیشانی ئەو سنووره بکه یین كه له نیوان ئەوه ی به بوچوونی ئیمه په یوه ندی به به ها ره هاگانه وه هه یه و ئەوه یش كه به بوچوونی ئیمه په یوه ندی به نه ریته جیاوازه کان و شیوه جیاکانی هزو نرخاندنه جیهانیه کانه وه هه یه. که واته من وای بو ده چم كه به ها ره هاگان و به ها ریژه ییه کان ده توانن له م بواره دا هه ردووکیان له پال یه کا دابنرین، به رای من هه موو کلتوره کان له سه ره تادا وه ک یه ک وا بوون. به لام نه ک له کۆتاییدا، چونكه میژوویش هه یه، میژوو پیمان ده لیت هه ندیک هه ن زیاد له شتی تر شایسته ی ده ست خۆشی لی کردنن. ئەو شتانه بۆیه زیاتر شایسته ی ده ست خۆشین



چونكه ئىمه دەتوانىن ئەو شتانه لەگەڵ پىوانە گشتىەكاندا بەرانبەر كەين. من بىروام بە پىوانەى گشتى ەهەيه. تارادەيهك ئەمىان ئەو شتەيه كە ئاسايى وەك چەمكى مافى مرقوف ئامارەى پى دەكرىت، لەم روانگەيهو دەتوانم بلىيم كە دەتوانىن رزىمى نازى و رزىمى كۆمۆنىستى نەك لە چوارچىوەى بەهەى رىژەيهو بەلكو لەسەر بنەماى بەهەى رەكانىش تەوانبار بکەين، رەنگە مەمووتان لەم يەكەم مەنگاوەدا لەگەڵما بن، بەلام بۆ ئەو وەيش دەچم كە بابەتێكى تەبىتە ئاراوە زياتر گفتوگۆ ەلگر بىت، ئەمەوئىت بلىيم، لەروانگەى مېژووئيهو، ەندىك لەكلتورەكان لە ەندىكى تە دەوڵەمەند تەرن، ئەمە بەو مانايە نىە كە ئەو كلتورە ەەر بە سەروشت لەوانى دى بالاترە، كلتورى فەرەنسى لەكلتورى بىابان بالاتر نىە، بەلام دەبينىن كە لە كلتورى فەرەنسەدا نووسىن داھىنراو، يان با وردى بکەمەو، فەرەنسىەكان لەكلتورى دەرياي ناوەرەستا بوونەتە مىراتگرى نووسىنى يۆنان، سەر زەويهك كە نووسىنى تيا بوو بىت بۆ گەشەکردنى كلتور چاكتەرە لەسەر زەويهك كە نووسىنى تيا نەبووبىت، ئەمە بەو مانايە نىە كە ئەوانەى خاوەن كلتورى بى نووسىن لەوانى دى كە مەرن. يان پلەو پاىەيه كيان نىە، بەلكو بەو مانايەيه كە ئەو كلتورەى نووسىنى تيا بوو بۆتە خاوەن كەرەسەيهك بۆ گەشەکردن كە كلتورەكەى تريان نىەتى. نووسىن بۆتە فاكترىك كە ئەدەبىياتى فەرەنسا لەپيش ەزار سالەو تۆمار بکرىت. ئەمەيش دەستەبەرکردنى دەرئەنجامو لىكدانەو ەيهكە كە تۆماركراونو بوونەتە كۆياد (خاطره جمعي) كۆيادىش قەت بەو مانايە نىە كە كۆمەلگا خاوەنى يادو ەريەكى دەماودەمى ئەمپۆيه، بەلكو ئەو ەيه لەكتىبەكاندا كۆكراو ەتەو، واتا يادو ەريەكى تارادەيهك بىكۆتايى، بۆيه دەمەوئىت بلىيم كە كلتورى

ئەوروپا لەفەلانە گەل كە نووسىنى نەبوو دەوڵەمەندترە، ەەرچەند ئەمە ناكرىتە بەلگە بۆ بەسووك دانانى خەلكى دى. لەگەڵ ئەم ەموو لايەنە مېژووئيهو ئەو دەردەكەوئىت كە لەخۆراویدا گەلێك شت بەرەم دەھىنرىت كە كلتورە بچوونو بى نووسىنەكان ناتوانن بىكەن، كەواتە وەك دەبينىست، ديسان پىوانەيهكى لەجۆرى رەها لەبەرچاو ئەگرم بى ئەو ەى ئامارە بەمافى مرقوف يان شتى گشتى لەو بابەتە بکەم، چونكە ئەمجارەيان پىوانەكە دەوڵەمەندىو سامانى كلتورىو رىگای داو ەرى كردنم ئەداتى، كەواتە ناچار نىم بلىيم ەموو كلتورەكان بەهەيهكى يەكسانيان ەيه، وەك ەندىك لەكلتورناسە ئەمريكيەكان لەم رۆژانەدا دووبارەى دەكەنەو، ئەمانە چاو لە راستىەكان دەنوقىنن و لايان وايە ەموو كلتورەكان يەك بەهەيان ەيه، كەواتە ئىتر ئىمە بەدواى لىكۆلئىنەو ەى نەرىتى ئەوروپايىەو نىن، بەلكو بەدواى نەرىتى ئەفەرىقاو ەين، بەلای مەو ئەمە بى مانايىە، ئەمانە بۆ سەلماندنى قسەكانيان بەلگەى وا دىننەو كە خودى بەلگەكان ەلقولاوى ناو جەرگەى نەرىتە ئەوروپايىەكانە، يان لەو تىورانەى وەردەگرن كە يان ماركسىستىن، يا نىچەيى، يا فروئيدى، واتا ەەر لەو كلتورانەو ە ەلھىنجران كە ئەمانە دەيانەوئىت رەتى بکەنەو، كەواتە بەراستى ئەو ەى دەمىنئىتەو تۆ چۆن لەنىوان ئەم تىورە جياوازانەدا ەلېزاردن دەكەيت. بىجگە لەمە ەندىك لەكلتورەكان لايەنىكى وایان ەيه كە بەكردەيى پىوىست ناكات داو ەريان بکەيت، بىرمەندانى سەردەمى رۆشنگەرى سەبارەت بەم مەسەلەيه گەلێك ەساس بوونو كەسانىكى وەك مونتنى، دىدرو، يان مونتسكيو باسوكتىبى زۆريان لەم بارەيهو نووسىو، بۆ ئەو ەى كە بلىن لەبەرگ پۆشىندا شىو ەى جياواز ەيه، لەخانوو دروست كردندا



شېۋازى جياۋاز ھەيەتە ھەم بابەتەنە. كەۋاتە زۆرىك  
لەھەلسەۋكەۋى ئاسايى ئىمە پىۋىستى بە  
داۋەرى رەھانىيە. ھەرچەندە ئەۋەي ئەۋ شىۋە  
مىژۋىيە نەبىت - رىژەيىيە ۋەك لەبارەيەۋە  
دۋاين.

-خۇراۋا ھەمىشەۋ بەدرىژايى مىژۋو لەگەرەن  
بەدۋاى "ئەۋى دىدا" بۈە، لەيۋنانىيەكانەۋە تا  
سەردەمى رۆشنگەرىۋ سەدەي نۆزدە ھەم، خۇراۋا  
بەردەۋام شىۋىتو شەيداي ۋىنەي "ئەۋى دى" يە،  
ئايا ئەم گەرەنە بەدۋاى "ئەۋى دى" يەدا  
لەراستىدا، جۆرىك لەگەرەننى خۇراۋا نىيە بۆ  
دۆزىنەۋەي ماناي ناۋەۋەي خۇي؟

-ئەگەر خۇراۋا ۋەك يەك مەسەلە بگرىن،  
بۇنا، ھەمىشە ئەم بىرە تاييەتەۋ لەھەمان كاتدا  
بايەخدان بەۋانى دى لاي ئەۋان ھەبۈە، ئەۋروپا  
ناۋچەيەكى جوگرافىيە كەرووبەرەكەي چەند  
كىلۇمەتر چوارگۆشەي فراۋانە، كۆمەلە  
مىللەتلىكى زامان جياۋازى دراۋسىيە يەكتىرى تيا  
دەۋى. ئەگەر بەراۋردى ئەۋروپا بەچىنۋەندىك  
شۋىنى تىرى سەرزەۋى بگەين. ئەۋروپا  
فرەچەشە، بىجگە لەۋەيش ئەۋە دەبىنن كە  
لەكەنارى دەرياي ناۋەراست، كە پاشان بۈە  
جەرگەي ئەۋروپا، نەتەۋە گەلىكى تەۋاۋ جياۋازى  
بەئايىن جيا ژياۋن. ھەرگىز نايشتۋانن رۆلى ئايىن  
لە مىژۋودا بەكەم بزاننن. كەۋاتە ھەر لەكۆنەۋە  
ئەۋروپا، لەسەردەمى ئەسكەندەرى گەۋرەۋە،  
لەگەل گەلانى غەيرى خۇيدا روۋبەۋو بۆتەۋە،  
پەيۋەندى ئىۋاننن لەگۆرەندا بۈۋە، زۆر جار  
ئەۋان رەفتارى سوۋكىان نۋاندۈۋە، بەلام ئەمە  
لەتاييەتمەندى ئەۋروپايىيەكان نىيە راستىيەكى  
مىژۋىيە گىشتىيە، ئەۋروپايىيەكان خەلگانىكى  
سوۋسەكەرو گەشتىيە گەۋرەبان تيا  
ھەلگەۋتۈۋە، گەشتىيە تىرىش ھەبۈۋن،  
چىننىيەكان لەسەردەمى كلاسسىكىداۋ  
موسولمانەكانى دۋاى ئەۋە بەچەند سەدە

دەستىيان كىرۋتە گەشتىيە، بەلام ناتۋانن بلىن  
كە پىگەي خۇرەلەت ناسى لە ئەۋروپادا، لەروۋى  
چەندايەتەۋە زۆر گىرەنگ بۈە، لەسەرەتاي  
سەدەي نۆزدەۋە رەۋتى كارەكان بەۋ شىۋەيە  
نەمان كە ناۋى ئىمپىريالىزمى ئەۋروپايى لىنرابۈۋ،  
ۋاتا ئەۋكاتەي كە ژيارى ئەۋروپايى بەزۆرۋ  
لەرىگەي ۋلات گىريەۋە فراۋان بېۋو، بەلام ئاخۇ  
ئەمپۇش ئەۋروپايىيەكان ھەر لەگەرەندان بەدۋاى  
ئەۋى دىدا؟ مەن ۋاى بۆ ئەچم بەشىۋەيەك ۋايە،  
بەلام تارادەيەك ئەمە روۋە ساكارەكەيەتى،  
چۈنكە ئەمپۇ سەفەرەكرەن ئەۋەندە ئاسانە كە  
گەرەن بەدۋاى ئەۋى تىردا تا ئەندازەيەك گۆرۈۋە بۆ  
گەشتىيە. ھەركەس دەبىنن كە لە چىن، ھىند،  
ئەفەرىقا، يان ئەمىرىكاي باشۋوردا بۈۋە ھەمان  
ئەزمۈۋى ھەيە، مەن ۋا ئەزانم ئەگەر ئەمپۇ بىشەت  
شىكىكى تازە بېننىنە گۆرۈ، نايىت چاۋەپىي  
ئەۋەبىن كە لەۋپىك گەشتىنەۋە بەدەستى  
دىننن، لەسەفەرىكى كورتا تەنبا ۋىنەيەكى  
شىۋاۋمان لەيەكىكى تىر دەست دەكەۋىت، چۈنكە  
لەھەمۋو شۋىننىك گەشتىيە ئەۋروپايىيەكان  
دەناسن، بۆيە رەفتارىكى ۋا لەخۇيان پىشان  
ئەدەن كە شىۋاۋىت لەگەل گەشتىيە  
ئەۋروپايىيەكانداۋ ئەمەيش ۋا دەكەت كە ھىچيان  
لى تى ئەگەين، ۋا دەزانم كە تەنانەت  
رەفتارەكانىش دەگۆرۈنۈ گەلىك لەيەقىنەكانىش  
دادەرمىن. ئەمپۇ ئەۋروپايىيەكان زۆر لەجاران  
كەمتر ھەلگىرى گوتارى فەتەك كىرەن، بىگومان ئەۋ  
گوتارە تا ئىستاش ۋجۈدى ھەيەۋبەنەبەنەۋە،  
بەلام زۆرى كەم ھىناۋە، ئەمىركايش، كە ۋلاتىكى  
زۆر ئىمپىريالىزمىترە - بەماناي گىشتى ۋشە -  
لەۋلاتانى ئەۋروپا - كە ۋەسىلەي ئىمپىريالىزمىيان  
نىيە - باشتىر نازىن، ئەۋەي ئەمپۇ كىريەي ھەيە،  
دەۋرى قوربانى بىننىنە، لەم لايەنەۋە ھەركەس  
ھەۋلى ئەۋەيەتى ۋاى دەرىخات قوربىسايى  
شىكىكەۋچەندە ئەۋ قوربانى بۈۋە كۆنتر بىت



پېښه يه کي باشتري بۇ دههينته وجود، بېڅگه له  
رؤنالد ريگان، هيچ کس بير له وه ناکاته وه که  
دهبيت به هاگاني نه مريکا بېرته ولاتاني تره وه،  
وا نه زانم نه م گوتاره کاتي نه وهی هاتووه بزوته  
ناوه کيه کهی خوی له دهست بدات.

- بهلئ له گهل نه مانه یشدا "باشور" وه ک نه و  
"نهوی دی" هی کهلیی ده ترسن زياد له جارن  
ده خريته لاوه که متر شوينه واريکی لی ماوه ته وه،  
ئيسنا خوراوايش وينايه کی وه هميانهی سهيری  
له سهر ولاتانی باشور ههیه. باشور له نيوان بازووی  
به شهريه تدا له گيانه لادايه، بېگومان نه مه  
حقيقه تيکی ئابوری، سياسیو، کلتوريه، له گهل  
نه مانه یشدا که باشوره کهی "نهوی دی" فسرئ  
نهدراوه، نه مه ویت بزائم تو چون له م بارهيه وه  
بیرده که يته وه، به تاييه ت له بارهی تيوره کانی  
که سانيکی وه ک نه دوارد سه عيده وه که بروای وایه  
نه و "نهوی دی" ه ته نيا له بهر نه وه بوونی ههیه  
چونکه بۇ نه زموونی ناوه کیو خونواندنهی دهره کی  
خوراوا پيوست بوون.

+ نا، من له گهل نه و تيورانهی سه عيدا نیم،  
چونکه نه و ته و او تويزينه وهی له سهر ديارده يه کی  
تاراده يه ک فراوان ده کات که به گشتی به من  
ناشنان، من پيشه کيه فهره نسيه کهی کتيبی  
خوره لاتناسی سه عیدم نووسیوه. نیمه به رده وام  
هه ستمان به وه کردوه که به دواي ململانييه کی  
هاوبه شه وهین، من له گهل نه و لایه نه تيوريه ی  
نه ودا نیم که وای پی ده چیت زیاتر له جوریک  
له ناوگه رایي (Nominalisme) ی تازوه  
سهرچاوه ی گرتبيت، چونکه نه و بروای وایه ههر  
گوتار ههیه و ههر گوتار یشه دنيا چاک ده کات،  
بویه گوتاری خوره لاتناسی له سهر بنه مای  
خوره لاتیکي خه یالی بنيات نراوه. به لام  
ژياره کان ناماده گی و وجودیان هه بوه، نه وان  
ده سته بهری نه وه یان کردوه که شيوه  
تاييه تيه کانی ژيانی خویان بۇ له دنياگه یشتن،

ژيانی رۆژانه، په يوه ندی مرؤفه کان - که زور  
جاریش له يه کدی جياواز بوون - دیاری بکه ن،  
نه مه یان وانیه که ته نيا "خوره لاتیک" هه بوه و  
هه موو شتيک له مه پاکيشه وه تا ژاپونی گرتوته وه،  
نه مه به و مانايه نيه که له خوره لاتی دورره وه،  
ده وروبه ری چین، کوریا، ژاپون و مه گولستان  
دابو نه ريتیک نيه، دابو نه ريتیک شتيکت پيشان  
نه دات که له شوناسی تاييه تی نه ودا دهی بينيت،  
نه و دابو نه ريتيه نه وانه دروستیان نه کردوه که  
چین شناسن یان که شتياری نه وروپايين،  
راستيه کی به لگه نه ويستن. نه م خوره لاتيه له گهل  
نه و خوره لاتيه کی که ئيرانه جياوازی ههیه.  
ههرچه نده من به ته وای شاره زا نیم. به لام  
بېگومانم که له ئيراند ابوون و له چيند ابوون دووشتی  
ته و او له يه کتر جياوازن. بېگومانم که ئيرانيش  
شاردن و تاورنیه دروستیان نه کردوه،

- نا، بېگومان وایه، له م باسه دا که یشتنووينه ته  
جياگيه ک که کيشه يه ک بخهينه روو که هه ميشه  
په يوه ندی له نيوان خودو نهوی ترده ههیه، وانا له  
به ره وروبوونه وهی کلتوره کاند، نه و به ره و  
روبوونه وهیه له لایه که وه بیري له ناوبردنهی هزری  
نهوی تری تيايه و، له لایه کی تره وه کوشتنی  
خوديشه به دهستی خوی، نه مه یش له ريگای جوریک  
له يه کسانى بوون له گهل نهوی ترده، به لام نه وهی  
زور سهرنجمان راده کيشيت بیري سهر و به ها  
گوزاريه (Transvaluation) ه که تو  
له نورسروپ فرايت وهر گرتوه و، نه ویش مانای  
که رانه وهیه به ره و خودیک که به ره مه کهی له  
نه نجامی تیکهل بوون له گهل نهوی ترده،  
به دهر برينیکی تر، ده توانيت بجپته لای نهوی دی  
بن نه وهی له رووی يه کسان بوون له گهل نهوی ترده  
خوتو نه ویش له ناو به ريت.

+ و ا بزائم له خستنه پووی مه سه له که دا،  
به ناشکرا ريگا چاره ی سی يه متان لابرده و،  
خوشبه ختانه، مه سه له که ته نيا نه وه نيه که



لەنڧوان يەكسان بوون لەگەڵ ئەوى تردا يان راکيڤشانی ئەو بەلای خۆتدا يەكکيان هەلبژيريت. چونکە مـرۆڤو کۆمەلگای مـرۆڤايەتى بوونەوهریكى سادەنین کە تەنیا يەكسو سفرى سىستى کامپيوتهرى بزانی، ئەوان 4\1، 2\1، 3\4 و شتى تريش هەر دەزانی، واتا کاریگەریه جیاوازهکان، لیڤه‌دا دەبیټ باس لەچەند شتیکی تر بکریټ، يەكەمیان ئەمە وایه کە بەهای ئەوى دى گرنگترینو بەنرخترین لایه‌نى پێک گەشتن بیټ لەگەڵ ئەوى دى‌دا، چونکە ئەم ئەوى ديه رەنگه تەواو شیاوى دورخستنه‌وه‌و رەت کردنه‌وه بیټ، وەك دەبینن لەفلانسه کۆمەلگا، يان لەفلانسه چرکەساتى میژوى مـرۆڤايەتیدا چەند راستیه‌ك هەن قابیلی رەت کردنه‌وه‌و دەرکردن، لیڤه‌وه دەتوانین لەسەر هەزارى و ئازارى مـرۆڤه‌كان بریار بدەین، يان رەخنه لەهەندیک کۆمەلگا بگرین لەسەر نەبوونی ئازادى، کەواته دەتوانین بەم شیوه‌یه‌يش داوه‌رى بکەین، نابیت بەگیانى نەرمو نیانیه‌وه تەنیا به‌وه قایل بین کە دۆستایه‌تى بێگانه بخریټه جیگای دورمنايه‌تى بێگانه، ئەمە زۆر ساکار بینیه، ئەوه‌ى کە دۆستایه‌تى بێگانهسه -کسه خوشه‌ويستیه‌كى گەنجاوه لەگەڵ بێگانه‌دا- بخه‌ينه جیگای دورمنايه‌تى کردنى بێگانه -کە نەفره‌تى خۆده لەبێگانه- لەمە هیچ شتیکی زیاد بەدهست ناهین، لەبەر ئەوه‌ى کە مادام بێگانه‌يه ئیتر ده‌بیټ خراپ بیټ. لەبرى ئەمە، من وای بۆ ده‌چم کە لەو به‌یه‌کتر گەشتنه‌وه لەگەڵ ئەوى تردا، ئەوه‌ى به‌لایه‌نه پۆزه‌تيفه‌که‌یدا دەمیټتەوه ئەوه‌يه کە ئیمە دەتوانین لەلای خۆمانه‌وه تەماشایه‌ك بکەین کە لەئەنجامى ئەو پێک گەشتنه‌دا ئەو گۆرانی به‌سه‌رداها‌توه، به‌جۆریکی تر، باکوټایى به‌وه بینین کە کى له‌خۆمان ده‌چیت وەك خۆمان وایه، واتا مه‌ودایه‌كى بچووك له‌نڧوان بوون و هه‌ستماندا

دابنیت، هه‌ستمان واتا ئەو ده‌زگایه‌ى ده‌توانیت ته‌عبیرو دهرکی مانا بکات و سه‌باره‌ت به‌ دابو نهریتمان، ئەوه‌ى به‌ناوى خووپه‌وشتو سونه‌ته باوه‌كانه‌وه فیڤى بووین کەمیک هه‌لبوټراون، واتا ئەوه‌ى به‌سروشتمان ئه‌زانى و له‌راستیشدا ئەوه‌نده‌يش -سروشتى- نیه لیڤه‌دا ئیمه تووشى له‌خۆنامۆبوون دین. له‌خۆنامۆبوون به‌ته‌واوى مانای وشه واتا -وه‌ك ئەوه‌ى ژولیا کریستوفانى- هاو‌لاتیم ده‌یوت -کە وەك بێگانه‌یه‌ك ته‌ماشای خۆمان بکەین- مه‌به‌ستم ئەوه‌يه کەمیک خۆمان به‌ ناته‌واو دابنیت، ئاوا وەك مونتسکیو، ئەو پیاوه‌ گه‌وره‌یه‌ى سه‌ده‌ى هه‌ژده کە توانیبووى به‌هۆى برشتى بیریه‌وه و له‌گیانى ئیرانیه‌كان بکات، دیاره ئەو نەبووه ئیرانى به‌لام له‌بیریا هه‌ولێ ئەوه‌ى دابوو به‌رجه‌سته‌ى ئەو کاردانه‌وانه بکات کە ئیرانیه‌كان به‌رانبه‌ر به واقیعى ئەوروپا هه‌یان بوه (جا سه‌رکه‌وتوه يان نانه‌مه‌یان هیند گرنگ نیه) هەر ئەم هه‌ول‌دانه بۆ خو‌خستنه جیى ئەوى دى ئەوه‌ى بۆ فه‌راهم هینا کە کاریکی مه‌زن به‌ ئەنجام بگه‌یه‌نیټ، واتا "گیانى یاساکان" کە هه‌نگاوێکە بۆ به‌دهست هینانى تى‌پوانینیکی جیهانى بۆ ده‌زگا و یاساکان، کەواته، لەم روه‌وه، من کەمتر ره‌ش بینم له‌وه‌ى ئیوه‌ بیرى لى ده‌که‌نه‌وه، وایه‌رناکه‌مه‌وه له‌نڧوان يەكسان بوون و له‌ناوبردندا ده‌بیټ يەكکيان هه‌لبژيريت، چونکە رێگای سى‌یه‌میش بوونى هه‌يه، واتا شتیك کە له‌ناوه‌وه‌ى ئەم پێک گەشتنى کلتورانه‌وه دیته‌ ده‌رى، رەنگه به‌لایه‌نى کەمه‌وه ئەو هه‌ستى خو‌ به‌یه‌کیکی تر زانیه، له‌خۆگەشتنو خو‌خستنه ژیر بارى پرسیاریشى بیټ. له‌لایه‌كى تره‌وه من وای بۆ ده‌چم کە پێک گەشتنى کلتورەکان، وەك ئەوه‌ى ئیوه‌ باستان لى‌کرد، رووده‌ده‌ن و رەنگه زۆرجار ئەنجامه‌که‌ى ناهه‌موار بیټ، ئەمە راستیه‌که ده‌بیټ به‌چاکی بیزانین، به‌لام من وای بۆ ده‌چم کە ئەگەر ئیمه



فەرمان بە پېچەوانەكەى بدەين، ئەنجامەكەى خراپتر دەبىت، چونكە ئەو بە مانايەكە دەبىت ئالو گۆرەكان بەپىي ريسا ئەنجام بدرين، تەنەت دەتوانریت بریاری تايبەت بۆ ئەوانسە بدرين. بەلام بەكام پۆلیسو كام سوپاوه؟ برپوانە، ئەگەر بمانەویت لەزەینى خۆماندا دەولەتیک دروست بکەين کە تیايدا رادەى ئالو گۆرکردن لەژێر چاودیریدا بىت، ئەم دەولەتە لەرادەبەر پۆلیسیترين دەلەت دەردەچىت، تەنەت پۆلیسىترين دەولەت ناتوانیت ئەو پىك گەيشتنە کلتورىە سانسۆر بکات، ئیمە لەم لایەنەو تارادەيەك دەستەمۆى ھەلومەرجين، کە دەبىتە ھۆى ئەو ھى فلانە پىك گەيشتن بەرھەمى زیاترو ئەنجامى بەکەلکى بۆ ھەردوو کلتورەكە بووبىتو، ئەو پىك گەيشتنەى تر رووخینەرو ویرانکەر بووبىت، لەم زەمینەيەو لىكۆلینەو ھەکانى من بەکتىبىك دەستى پى کرد بەناوى فەتھى ئەمریکا، مېژووى ئەمریکا مېژوویەكى تراژیکە، چونكە پىك گەيشتنەكە ئەو ھەندە توندوتیز بوو کە تارادەيەك ھىچ شتىكى لەو کلتورە نەھىشتەو ھەلەپیش ھاتنى داگیرکەرە ئەمریکایەکاندا ھەبوو. ئەم کارە بەپاکتاوکردنى جەستەو بلاوبونەو ھى نەخۆشى لەناو خەلکى ناوچەكەدا دەستى پى کرد، پاشان، ھەك ئەو ھى کە دەبىبىت ئەم جۆرە پىك گەيشتنەى نىوان ئەو دوو کلتورە پىك گەيشتنىكى پۆزەتيفى نى، ئەى ئەبىت لەبەر ئەم ھۆیە ئەم پىوېستىە تا ئەوپەرى دنيا تاوانبار بکرىت؛ پىوېستىەك کە ئەو ھى گەلکى ھەك کریستوف کولمبى والى کرد دەست بەسەفەر بکەن؟ ئەمە پرسىارىکە لەپىنسەدەمین سالى دۆزینەو ھى ئەمریکا لەسالى 1492دا کەوتۆتەپوو، بەلام من تى ناگەم لەبەرچى دەبىت ئەو پىوېستىە تاوانبار بکرىت، من وای بۆ ئەچم کە ئەو پىوېستىە دۆزینەو ھى بەشىكى پىناسەى مرقۆھ. واتا بوونەو ھەريک کە دەتوانیت "ولاتەكەى

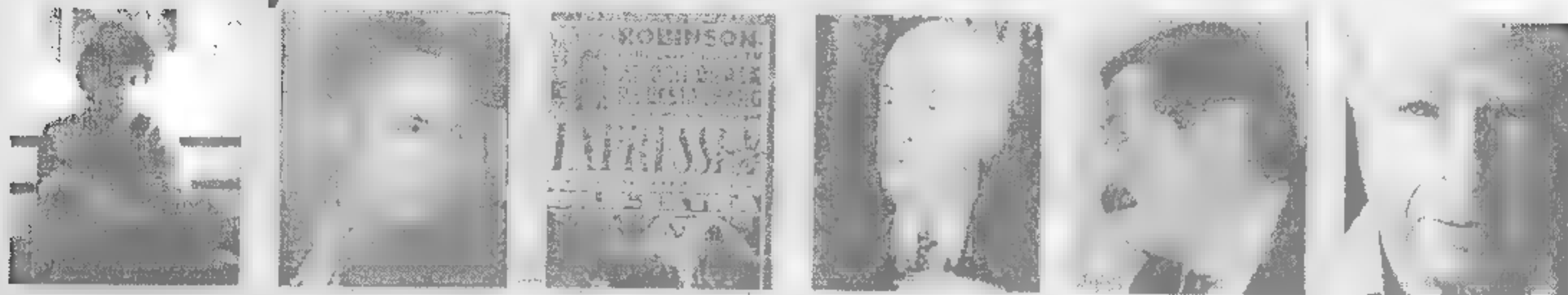
خۆى" بەجى بىلئو برپوات بزانیت لەسەر زەمینەکانى خەلکى تردا چى روودەدات. لەم حالەدا، واتا تا ئەو شوینەى کە پەيوەندى بەدۆزینەو ھى ئەمریکاو ھەيە، ھەموو شتىك نالەبار بوو، بەلام ئیمە توانای ئەو ھەمان ھەيە پىش بىنى ئەو بکەين کە لەکاتى پىك گەيشتنى کلتورەکاندا چ کوشتارو پاکتاو کردنىك روودەدەن و رىگایشى لى بگرين، بەلام بەپای من رىگرتن لەسەفەر گەلکى خەتەرناکترە.

-سوپاست دەکەين جەنابى تودوروف.

ژوبیەى 1994

سەرچاوه: کتیبى (نقد عقل مدرن) بەرگى دووھم، سازدانى: رامین جەھانگلۆ، لاپەرە 88-108

# ۋېستگەكانى سەردەم



- مەھابەھاراتا: نىمايشى سەدەي بىستەم.
- گونتەرگراس و نۆبلى 1999.
- ھونەرى كىتب خويندەھ.
- چاوپياخشاندنىك بەژمارەيەكى رۇژنامەيەكى سويدىدا.
- ئەراگون لەگفتوگوئەكدا
- تەسلىمە نەسرین: "بەچەكى ھيومانىزم دەجەنگم"



- (شوناس) رۇمانى تازەي مىلان كۆندىرا
- ئەو پياوھى دەيوست رپرەوى مېژوو بگوريت
- لەتارىكيەوہ بۇ رووناكى
- "چەك و چيا" ياخود دوورگە لەبىركراوہكان
- دواپۇژى عىراق





\*مەھاباھاراتا

پېتەر بروك لەسالى  
1984دا لەگەل كۆمەللى  
پسپۇرو نووسەرى گەورەو  
ئەكتەر سىنۇگرافى سەر  
بەشانزە ولاتى جيا، دەكەونە  
خۇئامادەكردن بۇ نمايشكردنى  
پرۇژەيەكى گەورە. (رۇژەلات)  
وەك سىمبولىكى مېتۇلۇزى  
دەبىتە دەروازەى ئەو خەونە.  
خەون لەفەنتازىاي داستانو  
ئەفسانەكانى رۇژەلاتەو  
دەستەبەرى ئەو ستركتورە  
ئەوروپىيە دەككات.  
(مەھاباھاراتا)(3) وەك داستانە  
شيعرىكى نەفس درىژى گەلى  
ھندستان دەبىتە زەمىنەى ئەو  
گەشتە پىر لەخەونو ژانو  
فەنتازىايە.

(مەھاباھاراتا) يەككە  
لەگەورەترىنو مەزنترىن كىتپە  
دېرىنەكانى جىهان. ھەرەھا  
بەدرىژترىن چىرۇكە شيعر  
دادەنرىت كە لە مېژووى  
مۇقايەتيدا تا ئىستا  
نووسراپىت. ئەم شاكارە  
بەزمانى (سانسكىرىتى)  
نووسراوۋە زياتر لەسەد ھەزار  
بەيتەو، لەھەژدە كىتپى گەورە  
(بىگرە زياتى) دا كۆكراوۋەتەو.  
مېژووى يەكەم دەستنووسى  
مەھاباھاراتا دەگەپتەو بۇ

مەھاباھاراتا

## نمايشى سەدەى بىستەم

دانا رۇوف / سويد

مەھاباھاراتا دادەنرىت بەيەككە لەگرنىترىن پرۇژە  
شانۇيەكانى ئەم سەدەيە. پېتەر بروك(1) لە روانگەى  
ھەلگۇللىن و خويندەنەو مەيەكى نوئ وە بۇ ئەو ئەفسانە دېرىنەى  
رۇژەلات، خەون، پەزارە، ژان و چارمنووسى ھەموو مۇقايەتى  
دەخاتەرۋو.

نمايش كردنى ئەو ئەفسانەيە دەبىتە رووداۋىكى شانۇيى  
گرنگو ھەموو ئەوروپاۋ جىهان بەوپەرى بايەخەوۋە دەرۋاننە  
بەھا پىرۇزو گرنگەكانى ئەو پرۇژمىە.

ئەمىرۇ ئەو ئەزموونە بەھايەكى گرنكى لە رەوتى مېژووى  
شانۇى جىهانيدا ھەيەو، تا ئىستاش جىگاي باسو لىدوانە. جا  
لەبەر گرنكى ئەو رووداۋە شانۇيە بە پىويستەم زانى بەكورتى  
ھەندى باس لە ناوەرۇك و بارودۇخى ھىنانە بەرھەمى ئەو  
پرۇژمىە بىكەم(2).



سەدەي شەشەم يان پىنجەمى  
بەر لە داىك بوونى مەسيح.  
بەلام ئەم شاكارە شيوانى  
كۆتايى وتەواوەتى خۆي  
وەرنەگرتوو، بەلگە دواي ئەو  
مىژوو بەردەوام لەحەوت،  
ياخود هەشت ھزار سالى تردا،  
دارشتن نووسىنەوێ ئەو  
داستانە شيعريە ھەر بەردەوام  
بوو، تا سەدەي سىيەم يان  
چارەمى دواي لەداىك بوونى

مەسيح، لەو مىژوو بەدواوە  
مەھاباھاراتا زياتر قۆرمو  
شيوانى كۆتايى وتەواوەتى  
خۆي وەردەگرێت.  
ئەو داستانە شيعريە مەزنە  
بۆ بروك دەبێتە زەمىنەو  
دەروازەيەكى ئەفسوونى.  
پرۆژەيەك كە تيايدا ستركتورى  
میتۆلۆژيايى سەكى دىريىن  
ھەلۆەشاوەتەو و سەرلەنوێ  
لەپوانگەو دیدى رىژيسۆرىكى

بلىمەتى وەك پیتەر بروكەو  
دارپژراوەتەو.  
بنيات نانەوێ مەھاباھاراتا  
دارشتنەوێ میتۆلۆژيايى  
سەردەمە، بروك خۆي  
سەبارەت بەو داستانە شيعريە  
وتوويەتى: شاكارىك تەنھا  
(ھند) توانيويەتى بىخولقيى،  
بەلام دەنگدانەوێ دەبەخشيىت  
بەھەموو مرۆفایەتى.

\*ناوه پۆكى مه هابا هاراتا  
 ئەم شاكارە (شيعريە مەزنە  
 جيهانيە) ميژووي چيروكي  
 شەپكى دريژو خويناوي  
 لەنيوان دوو گروپى بەيەك  
 ئامۆزادا دەگيريتسەو:  
 پانداڤاس، پينچ برا بوون؛  
 لەگەل كايورافاس، سەد كەس  
 بوون.

ئەم شەپى خيزانە لەسەر  
 ئەو بوو كاميان دەسلەلات  
 بگريته دەست. ئەو ناكوكيە  
 بەجەنگيكي زۆر گەورەو  
 خويناوي كۆتايى ديت كە  
 تيكراي چارەنووسى جيهان  
 دەچيتە تسەرازووي ئەو  
 گەمەيەو.

لەم داستانە شيعريەدا  
 شانزە كاراكتەرى سەرەكى  
 هەيە. هەريەكە لەو كاراكتەرە  
 پيناسەيەكى ئاشكراو خوديكي  
 چروگران لەخۆدەگريت.

هەريەك لەو كەسيتيانەش  
 پووداوو گيرانهوئەي تايبەت  
 بەخۆي هەيە. بيگومان پووداوي  
 هەريەك لەو كاراكتەرە  
 بەشيەكە لە پووداوو گەورە  
 سەرەكيەكە.

زۆربەي پسپۆرو شارەزايان  
 ئاماژەيان بۆ ئەو كەردوو  
 ئەو پووداوانسەي لە  
 (مه هابا هاراتا) دا دەگيريتسەو،  
 بنەمايەكى ميژوويى هەيە.

لەلايەكى ديكەشەو هەنديكى  
 تر دەلێن. سەد دەر سەدى ئەو  
 داستانە تەنها ئەفسانەو  
 داستانيكي ميتۆلۆژيە.  
 داستانيكي شيعري وەها  
 گەورەو مەزن چوون  
 لەپروژەيەكى شانۆييدا  
 بەرجەستە دەبيت.

هاريكارو نووسەر  
 ئامادەكارى پروژەكە Jean-  
 Claude Carriere سەبارەت  
 بەو پرۆسەيە لەو نامليکە  
 تايبەتەي كە لەگەل پيتەر بروك  
 سەبارەت بە فيلم كردنى (4)  
 پروژەكەدا دەريان كەردوو  
 دەلێت: كە مەشقو پرۆفە لە  
 سينيمايەري 1984دا دەستی  
 پيكرد، پيەسەكە ئامادەكراو،  
 بەلام هيج ستركتوريكي  
 كۆتايى و بەرهەنجاميكي  
 ديارىكراوى لەخۆنەگرتبوو.  
 هەموو شتيك لە روانگەي  
 پرۆسەي ئەو نو مانگى مەشقو  
 بنيات نانەو بەشيۆەيەكى  
 بەردەوام گۆرانكارى بەسەردا  
 هاتوو. بۆ ماوەيەكى دريژ  
 ئيمە نەماندەزانی پيەسەكە  
 چەند دەخايەنيت، چەند كارژير  
 نمايشكردن پيويست دەبيت،  
 يان بەشيۆەيەكى گشتى چەند  
 پيەس بەكار دەهينريت (5).

كەواتە گەرانو هەلكۆلين،  
 لەديديكي چرو تيرامانيكي

قوولەو، يەكيك بوو لە بنەما  
 زۆر گرنگەكانى ئەفراندنى ئەم  
 پرۆژەيە. هەموو پرۆژەيەكيش  
 ئەزموونيەكە بەنيو كۆمەلەي  
 توخمو بەهای نادياردا، لەبەر  
 ئەو هيج پانتاييەك،  
 دارشتەيەك لەو گەشتە پر لە  
 ئەنديشەو هەلچوونو تەقەلا  
 مەزنەدا جيگيرو پيرۆز نيە.  
 تەنها ئەگەري گەرانو  
 ئەزموونكارى فەلسەفەي  
 بەردەوامى و بەديهيەتانی ئەو  
 جيهانبنينيە. ئەمەش يەكيەكە  
 لەبنەما گرنگەكانى فەلسەفەو  
 كارى پيتەر بروك.

دوچار ئەم داستانە لە  
 نمايشيكي دەكسار ميژيداو  
 لەروانگەي سى بەشەو، وەك  
 نمايشيكي سى كوچكەي  
 پيشكەش كراو. دارشتەي  
 گوتارە شانۆيەكە  
 لەپانتاييەكى ئەفسوونيدا  
 مۆسيقاي رۆژمەلاتو نو،  
 سەماو جلو بەرگيكي رەنگ  
 دەولەمەند دەبيتە زەمەنى ئەو  
 داستانە پر لە ئەنديشەيە.  
 (بروك) لەو سى كوچكە  
 شانۆيەدا كە بریتين لە (يارى  
 زار، پەناھەندە لە دارستانداو  
 جەنگ) پيگهاتەيەكى هونەري  
 مەزنى بەرجەستە كەردوو.  
 پيكداجوونيكي ئەو شانۆ  
 (پيرۆز)ە كە بروك لە



كتيپه كەيدا (پانتايى خالى) باسى لىۋە كىرۋە، لەگەل ئەو شىۋازە (جەماۋە) يىيە كە سەرە تاكەي لەلاي شەكسپىرەو بروك بە چاۋىكى پىر بايەخو ستايشەۋە تىدە پروانىت. پىتەر بروك پاي ۋە ھايا كە ئەو شاتق شىعەرنامىزە بەرزەي شەكسپىر نەفەسىكى قوۋلى جەماۋەرىش لەخۇدە گرېت.

### پەراۋىزىو سەرچاۋە:

1- پىتەر بروك يەككىكە لە شاتقارە بلىمە تەكانى ئەم سەدەيە. لەسالى 1925 لە ئىنگلستانو لە خىزانىكى بە نەژاد روسى لەدايك بوە. لەسالى 1948 دا كە تەمەنى تەنھا 24 سال بوو، دەپىتە بەرپرسى Royal Opeara Covent Garden لە نەدەن. بەلام تەنھا دواي دوو سال لە دەزگا ھونەرىيە گرنگە دەست لەو كارە دەكىشىتەۋە. دواي ئەۋە كۆمەلى پىرۋزەي ناتەباۋ سەر كە وتوۋ لە نەدەن، پارىسو نيو يورك پىشكەش دەكات. بە دامە زىراندنى لە شاتقو شىعەرنامەي شەكسپىر لە سترات فۇرد Royal Shakespeare Theateri Stratford-on-Avon بەرھەمەكانى پىدە نىتە قۇناغىكى تەرۋە. پىتەر بروك لەم دەزگا ھونەرىيە گەرەيەي لە نەدەن چەندىن ئەزمۇنى گەرە پىشكەش بەكلىتورى شاتقو ھاۋچەرخى جىھان دەكات، لەۋانە: شالىر، مارا- ساد، خەۋنى نىۋە شەۋىكى ھاۋىن،

تىتوس ئەندىرۇنىكۇسو چەندىن شاكارى تى شاتقو ۋ ئۆپىرار. بەلام شاتقو شاھانەي شەكسپىر ھەموو خەۋنو خولىاي بروك نامىنىتەدى. لەبەر ئەۋە لەسالى 1970 بەدواۋە ۋاز لە دەزگا تىلىدىيە مەزنى شاتق دەھىنىتەۋە تەۋاۋەتى لەپارىس جىگىر دەپىت. لەپارىس مەلبەندىكى گرنگى نىۋە تەۋەيى بۇ لىكۇلىنەۋە پىشكەش كىردنى شاتقو دادەمە زىرەنىت.

2- ماۋەيەكە خەرىكى نووسىنو ئامادە كىردنى كىتەپكەم سەبارەت بە پىتەر بروك يەك لەسەر چۈارى كارەكەم تەۋاۋە كىرۋە. بەلام بەداخەۋە ماۋەيەكە بەھۋى سەرقالىم بەخوئىندەۋە تەۋاۋەتى بوارى كار كىردىم لەم پىرۋزەيە دا تەسك بۆتەۋە. بە ھىۋايەي سالى ئايندەۋ دواي تەۋاۋە كىردنى خوئىندىن بگەرپىمەۋە سەرى.

3- مەھالە زمانى سانسكرتىدا ماناي "گەرە" ياخود "تەۋاۋەتى- كل" دەگەيە نىت. مەھارايما بەماناي پادشاھىيەكى گەرە دىت. بەھاراتەش زىاتەر بەرجەستەي ناۋىكى ئەفسانەيە. دواتر ئەۋناۋە

بەخشراۋە بە يەككىك لەۋ ھۆزانە. ئەكرىت ئەۋ ناۋنىشسانە بەم شىۋەيەش بخوئىندىتەۋە "مىژۋى بەھاراتاي گەرە مەزن". ياخود "مىژۋىيەكى گەرە مەزنى مۇقايەتى". چۈنكە بەھاراتا لە ھەندى خوئىندەۋە تىردا ماناي /ھىندى/ نەژادىش دەگەيە نىت كە بەشىۋەيەكى راستەۋخۇ چەمكى مۇقۇم مۇقايەتى دەبەخشىت.

4- جىگەي داخە كە من شاتقو (مەھابھاراتا) م راستەۋخۇ لەسەر شاتق ئەدىۋە. بەلام بە فىدىو لەپوانگەي فىلىمكى شەش كارىرىيەۋە زۆر بەۋردى تەماشام كىرۋە. ئەمە جگە لەۋەي بەشىكى زۆرى تىرلە بەرھەمە گرنگەكانى بروكەم بەفىدىو دىۋە ۋەك كەرەسەيەكى راستەۋخۇ بۇ سوود لىۋەرگرتن بۇ نووسىنى ئەۋ كىتەي سەبارەت (پىتەر بروك) بەدەستەۋەيە.

5-The Mahabharata. A Viewer's guide to Peter Brook's epic film.

# گونته رگراس و نوبلى

## 1999

ئامادە كىردىن وەرگىپرانى : ئازاد بەرزنجى



گونته رگراس (Gunter Grass) نى نووسىتىش رومانىسى يەككە لە ئەدىبە ديارەكانى ئەلمانىا و ھەررەكو سىكرىتىرى ئىكەن كادىمىي شىھەر شىھىرى سويدى وتى: (لەبەر ئەو ھى لە نووسىنە كانىدا لايەنە ھەرامۇشكراو ھەكانى مېژوو رەنگدە داتەو ھە، لە ھەر زىمانى گىيانە ھەران و لە ھەر مېكى تەنزامىزى رەخنە يىيانە دا بابە تەكان دەخاتە پوو) لە مانگى سىپتامبەرى ئەمسالدا خەلاتى نوبلى ئەدەبى پى بەخشراو بەمجۆرە چو ھە رىزى ئى و ئەدىبە گەورانەى ئەلمانىا ھە كە

خەلاتى نوبلىان لە ھەرانى ئەدەبىا وەرگرتىو ھە، لە ھەرانەش تۆماس مان و ھىرمان ھىسە ھەينىش بۆل. و خەتتى گراس خەلاتى نوبلى پى بەخشرا، وەزىرى دەرەو ھى ئەلمانىا "يوشكا فىشېر" لە لىدوانىكا وتى: "چل سال زىاترە كە نىاوى گونته رگراس بەئەدەبى ئەلمانىا ھەبەندەو، ئەو نەك ھە لە بزاڧى ئەدەبى ئەلمانىا دا رۆللىكى دىارى ھەبو ھە، بەلكو ھەكسو رەخنە گرىكى كە مەركورتى يە كۆمە لايەتى و سىياسىيەكانى كۆمەلگە

ئەلمانىش ناسىراو ھە ئىسە ھەمىشە بۆ رىبازە كۆمە لايەتى - سىياسىيەكەى خەتتى ئەمەكدار بو ھە بەخشىنى خەلاتى نوبلى بى ھە لەمسالدا گەورەترىن رىزلىتەنە لە ھە شىيانى ناسى ئەدەبىيەتى". شىيانى باسە گونته رگراس بەرەدەوام يەككە بو ھە لە لايەنگرانى مافى پەنابەران و لاتانى سىتەمدىدە ھە ھەبو ھە كاتى يەشار كە مالىش لە گۆڧارى "دىر شىبىگل" ئەلمانىدا و تارىكى سەبارەت بە پىشلىكردنى مافى كورد لە لايەن ھەكومتى توركىا ھە نووسى،

گراس لە ھەلۆیستەیدا لەگەڵ  
کۆمەڵێک نووسەری تەردا  
پشتگیرییان لێ کرد، لەوانە:  
خۆزێ ساراماگۆ، نادین  
گۆردیمیر.

ژیانی گۆنتەرگراس لەچەند  
دەستەواژەدا:

• سالی 1927 لەشاری  
"دانسگ" لەپۆلۆنیا لەدایکبوو.  
• سالی 1944 قۆناغی  
ئامادەیی لەخوێندندا تەواو  
کردووە.

• ھەکووسەربازێکی  
ھێزی ئاسمانی لەدووەمین  
جەنگی جیھانیدا بەشداری  
کردووە.

• لەسالی 1948-  
1952دا ھونەری پەیکەرتاشی و  
گرافیکی خوێندووە.

• لەسەرھەتای  
پەنجاکانەو دەستی بە نووسین  
کردووە.

• لەسالی 1956-  
1960 لەپاریس بوو.

• لەسالی  
1968دائەنجومەنیکی بەناوی  
ئەنجومەنی ھاندان بۆ  
ھەلبژاردنی سۆسیال دیموکراتی  
دروستکرد.

• لەسالی 1969دا  
لەھەلبژاردنەکانی ئەنجومەنی  
نوینەرانی فیدراڵدا بوو بە  
وتەبێژی حیزبی سۆسیال  
دیموکرات.

• سالی 1983 کرا بە  
سەرۆکی ئەکادیمیای ھونەرەکان  
لەشاری بەرلین.

• لەژیانی ئەدەبیدا  
چەندین خەلاتی گەورە  
دراوەت.

• لەکارە بەناوبانگەکانی  
گراس: تەپلی تەنەکە،  
مشکەکان و پشیلەکان، سالی  
سەگ، لافاو، ھاواری بۆق.

• گراس جگ لەرۆمان  
دیوانی شیعر و شانۆنامەشی  
ھەیە و لەبەرباری شیوەکاریشدا  
دەستی ھەبوو.

کۆتایی بەشێک لەکتێبی  
مێژوو

نامەیهکی گۆنتەرگراس بۆ  
کینزا بۆرۆنۆیی

کارەساتەکانی دووھەمین  
جەنگی جیھانی ھەرچۆن  
ئاسەواری خۆیان لەسەر بیرو  
ویژدانی گەلی لەنووسەرانی دنیا  
جێھێشت، ئاوەھاش کاریگەری  
خۆیان لەسەر رۆح و ھەست و  
سۆزی گۆنتەرگراس ھەبوو.  
ھەربۆیە گراس پاش سالی 1944  
زۆر لەو جەنگە لەچەند  
نامەیهکی والادا کە ئاراستە  
رۆماننۆسی ژاپۆنی "کینزا  
بۆرۆنۆیی" کردوون (کە ئەویش  
لەسالی 1994دا خەلاتی  
نۆبێلی وەرگرت) بەزمانی

سادە بەلام پڕ لە ھەست و  
سۆزی پەناو بیریکی  
مروقدۆستانەو سەبارەت  
نەھامەتیەکانی ئەو جەنگە  
دەدۆ.

وا لێرەدا یەکیک لەو نامانە  
دەخەینە بەرچاوی خوینەرانی  
"سەردەم":

کینزا بۆرۆنۆیی ئازیز

نازانم، لەوانەیه تۆش  
دوچاری ئوگرتە بووبیت کە  
من ئیستا دوچاری بووم. ئەم  
رۆژانە ھەموو داوی ئەو ھەم  
لێدەکەن چەند وشەیک یا  
تەنانەت بابەتی درێژ لەسەر ئەو  
رۆژانە بنووسم. سەبارەت پەنج  
سال لەمەوبەر، واتە ئەو  
رۆژگارە کە تیایدا دووھەمین  
جەنگی جیھانی سەرەتا بۆ  
ئەلمانیا و دواتریش بۆ ژاپۆن  
بەخۆبە دەستەو دانێکی بێمەرج  
کۆتایی ھات.

بەلام لەبەر ئەوەی من  
حەزناکەم لەسەر داوی خەڵک  
شت بنووسم، ئەو شتە  
لەشیوەی نامەیهکدا بۆ تۆ  
دەنووسم، چونکە تۆش وەکو  
من سەر بەو جەیهکیت کە  
لەرۆژگاری جەنگدا یان منال  
بوویت و یان لاو.

ئێمە ھەروەکو سکە  
پیشووەخت لێدراو بووینە  
قوربانی ئەم جەنگە و دەبوایە  
ھەردوو کمان شاھەدی ئەو ھەوێن  
کە دەرەنجامەکانی جەنگ ھەروا



بەئاسانى دەسبەردارمان نابن. ھەم من ھەم تۆش ھەردە سال جارېك باشتەرپەي بەو دەبەين كە تارمايى تاوانسەكانى ئەلمانىەكانو ژاپونىەكان تا ئەمپۇش بەقورسى چۆكى داداۋەتە سەر كۆمەلگاگەمان.

من رۆژى 8ى مانگى ئايارى 1945 لە نەخۇشخانەيەكى سەربازىدا بووم كە ئەو يۆتۆپياو ئامانجە ھىچو گالەسەجارانەيەي ئەوان واتە "دوا سەركەوتن" بەيەكجارى ھەرەسىسى ھىنا. منىش بەھەمان ھەست بەپوچىيەو لەقوزىنىكدا ۋەستابوومو تەماشام دەكرد. دەستم بەشتىكەو ەگىرنەبوو بەسەختىش ھەسم بەلاۋازى دەكرد. تاقە شتىكى زىندوو كە بەپتەوى بۆم مابوۋە ئىرادەم بوو بۆ ژيان. نووسەران ئەمجۆرە ئەزمونانە دەپاريزنو لاي خۇيان دەيانھىلنەو، ئەوان ناتوانن خۇيان دابەزىننە ئاستى بىيادەمىكى "فرە خۇشبەخت" ۋە كە ھەولەدەت يادگارىيە تالەكانى بەفەرامۆشىسى بسپىرېت. كەسىك كە شىعرى داستانى دەنووسىت باش دەزانىت كەمىژووناسە پىشەند (موختەرىف) ەكان پىويسىيان بەوہيە ھەندى قۇناغەكانى مىژوو ەكو كۆتايى بەشىك لەكتىبى مىژوو بەجۆرىك لەقەلمبەن كە دەبنە مايەي ئومىدى كزو لاۋان.

لەئەلمانىا لەكاتى "جەنگى مىژوونووسان" ەو ئەم مەسەلەيە بوۋەتە جىي باسو گفتوگوى توندوتىژ. ھەرلەبەر ئەمە زۆر ەزەكەم بزانم لەوى بىروپاي گشتى لەم بارەيەو چىيە. لەودىو ئەم مەسەلەيەو چ بەرژەوەندىيەك بۆ ئىمە ھەيە كەوامان لى دەكات بەخواستىكى زىادەپرەوانەو فۆرمەلە بوۋەو خالى كۆتايى لەبەردەم مىژوودا دابىنىن؟ كى لە ئىۋەش بى پەروايانە خۇي دەخاتە بەردەم ئەم رووداۋە "مىژووساز" ەو؟

من بۆ تۆ دەنووسم، لەبەر ئەو ەي كىتىبەكانتم خويندۆتەو ەو دەزانم تۆيش بەكارە ئەدەبىيەكانى من ئاشىنايت. ئىمە لەتۆكىۋ يەكترمان بىنىو چەند مانگىگ پاشتريش لەفرانكفۇرت. ئىدى گفتوگۆكان تايبەتى بووبن يان گشتى، ئىمە زوۋ گەشتىنە ئەو ەي مەبەستمانە. ئامازە بۆ ئەو برىنە دەكەم كە سارپىژ نابىت. بىگومان ئىمە ھەر لەتافى لاويمانەو ەمۆرى "گوناهكار" مان بەتەۋىلەوہيە، ئەۋەش لەو دەمەرا كە ئەلمانىاو ژاپۇن، تەۋەرى تۆكىۋ- بەرلىن، بەلاقە ئىمپىريالىستىەكانىانەو كە خۇيان بەدوو ھاۋپەيمان دەزانى: دوۋلاتى دىكتاتور كە ەوكمى جىھانىان دەكردو بەئامىرە جەنگىەكانىانەو ھەرپەشەيان لەدۇنيا دەكرد.

ئەۋەشمان بىنى كە دۇنيا چۆن ۋەلامىكى لووتشكىئانەيان دانەۋەو جەنگىش بەشكىستى تەۋاۋى ئەوان كۆتايى ەات. فەرمانى دەسەلەتە سەركەوتوۋەكانىش واتە "خۇبەدەستەۋەدانى بى قەيدو شەرت" سەرەتاۋ بەرلەھەموو شىۋىنىك، لەناۋچە سەربازىيەكاندا جىبەجى كرا. ئەمەش بەتەنھا كۆتايى جەنگىكى تاوانكارانە نەبوو، بەلكو لەنىۋېردنى بەرنامەيەكى فراۋانو دىسارىكراۋ بوو بۆ كوشىتارو جىنۇسسايدى جوۋلەكەكانو قەرەجەكانىش. زۆربوونىسى ئۆردوگىا جەنگىەكانىش ھەرلە "Auschwitz" ۋە بىگرە تا "Bergen-Belsen" بەلگەي قوۋلى ئەو كارەساتن. من تا ئەمپۇش- كە ئەۋسا ەقدە سالان بووم- بەرامبەر بەو تاوانە ھەست بەنەفرەتو شەرم دەكەمو لەراستىدا ھىچ شتىك ناتوانىت ئەو نەفرەتو شەرمەي ناۋدلم لەناۋبەرىت، يان تەنانت كەمىبكاتەو.

تىكشكاندى زاپۇن تەنھا بە خۇبەدەسەستەۋەدانى سەربازىيانەي ئەو كۆتايى نەات. بەلكو بەھۆي ئەو تىكشكانە سەربازىيەو بوو كە خەلكى گەلى ۋلاتى ەكو: چىن، كۆرىا، بۆرماۋ تەنانت ئەندۇنىسياۋ فىلىپىن توانيان

له ژيړ چنگي هيزيكي داگيركهرى  
 بى به زه يى رزگار يان ببيت.  
 ئيسناكه له نه له مانيا باس  
 له وه يه به لام به سل وه - كه  
 ئايسا روژى 8ى ئايار بگرى  
 به جه ژنى سال روژى كوتايى  
 جهنگ يان روژى رزگارى. بيرمه  
 كه سالانى سهره تاي جهنگ  
 خه لكى سلىان له به كار هينانى  
 وشه ي "پاشه كشيى"  
 ده كرده وه هاوكات پتيان  
 خوش بوو كه نه م مه سه له يه  
 ناوبنن كوتايى ناچارانه ي  
 ده سه لاتی سهر بازي. له راستيدا  
 نه وه ده ستپي كرده وه يه ك بوو  
 له سفره وه. واته ده بووايه  
 هه موو شته كان له سهره تاوه  
 ده ست پتيكه نه وه، به بى نه وه ي  
 پرواننه ويرانيه فراوانه كانى  
 رابردوى خويان، به بى نه وه ي  
 بير له په له كانى شورده يى  
 خويان بكه نه وه. نه و ئيراده بى  
 سنورو زيندووه ي قوناعى  
 لاوييتى من بو ژيانو  
 زيندوويتى، ئيراده ي مليونه ها  
 كه سى ديكه ش بوو.  
 ره وتى نه م دزيوى يه تالانه  
 به جورىك له جوران ده سكه وتى  
 باشيشى لى كه وته وه: نه و هيزه  
 مه زنه ي كه به سه لامه تى له به لاي  
 جهنگ رزگارى بوو، له بوارى  
 ئابووريدا كه وتنه كارو  
 به ره نجامه كه ش نه وه بوو كه  
 دواتر به "ئابوورى نه لمانى"  
 ناسرا. هيزى جيهان يانه ي  
 ئابوورى ژاپونيش به هه مان

شيوه گه شه ي سه ند. ده توت  
 ته وه رى به رلين - توكيو وه كو  
 خوى ماوه ته وه. هيزه  
 سهر كه وتووه كانيش به سهر  
 سورمانو تسرسو بگره  
 به ئيره ييشه وه شايدى نه وه  
 بوون كه دوزمنه تيكشكاوه كانى  
 دوينتيان چوون يه كيكيان  
 به سل وه له بوارى سياسيدا  
 خوى نمايش ده كاتو، نه وي  
 تريشيان بووه به لوزه نده ريكي  
 ئابوورى. هه ندى جار مروف  
 له خوى ده پرسيت؛ ئايسا  
 نه لمانياو ژاپون نه بوون كه به  
 سهر كه وتوويى له جهنگه كه هاتنه  
 ده ري؟  
 بيگومان نه مه پرسيا ريكي  
 ساويلكانه يه و تيايدا نه و  
 له بيرده كرى كه جهنگ چ  
 نه وساو چ ئيسناش چوون  
 گورزيكي گه وره ي له بونيادى  
 نه لمانياو ژاپون وه شانده وه.  
 نه لمانياو ژاپون هه ردووكيان دوو  
 ولاتى ده وله مهندين، به لام كه  
 مه سه له ي به ها مه عنه ويه كان  
 ديتي پيشه وه؛ نه و له ريزى  
 هه ژارترين ولاته كانن. روژ دواى  
 روژ گه رانه وه بو به ريه ريه ت  
 هه ره شه له م كومه لگايانه  
 ده كات. خه لكانى نه م ولاتانه  
 ويپاي تواناو سامانى ئابوورى  
 هيشتا نه يانتوانيوه شوناسى  
 خويان بدوزنه وه. له نه لمانيا داو  
 به م دواييه به ناشكرا نه و  
 حاله تانه به دى ده كرين كه

له نه نجامى نه و گوشاره  
 ده روونيانه وه په يدا بوون.  
 پينج سال زياتر له مه ويه ر،  
 وه ختى كه په رده ي ئاسنين  
 له نه وروپادا هه لگيراو ديوارى  
 به رلين رووخا له كوتاييدا  
 نه لمانيه كان به ختى نه وه يان  
 هه بوو كه ولاته دوو كه رته كه يان  
 بكه نه وه به يه ك؛ ئوميدى نه وه  
 هه بوو كه ئيمه به سل وه نه م  
 ديارى يه يه زدانى يه وه ريگرين.  
 به لام كاره كه به مجوره نه بوو.  
 نه م گرته خويي ده ولت -  
 له راستيدا "كومارى ديموكراتى  
 خه لكى نه لمانيا" بوو كه خرايه  
 سهر خورثاوا - نه يتوانى نه و  
 درزه كومه لايه تيه بشاريته وه كه  
 له نيوان خه لكى هه ردوو  
 به شه كه دا دروست ببوو.  
 سه ريارى زمانى هاوييه ش،  
 به دريژايى چل سال ليك داپران  
 درزيكي گه وره له نيوان نه و دوو  
 به شه دا دروست بووه و  
 قوولتريش بووه. نه لمانياى  
 گه وره ش له م رووه وه ته نها  
 هه نكاوى بچووك ده نييت.  
 شه پولى ره زاله ت و خراپه سايه ي  
 به سه ركومه لگادا كيشاوه.  
 خه سل ته شورده يى ئاميزه كه ي  
 جاران: دوزمناييه تيكردى  
 خه لكى بيانى، خو دزينه وه  
 له مافى په نابهران (كه نه م  
 روژانه بووه به به شيك له ياساى  
 سهره كيبى ئيمه) و ده ركردنى  
 نه و كه سانه ي داواى په نابهرى  
 ده كه ن به شيوه يه كى روژانه و



خاالى له هه موو به زه ييهك،  
ئهمانه هه موو بوون به شتيكى  
زور ئاسايى.

نه خيتر، يه كبوونيكي وه ها  
ئازايانه به كه لكى ئهم ولاته  
نايهت. به داخه وه به رامبه  
حيزيكي له خو بايي حوكمپان؛  
ئوپوزسيونيكي ده ست و پي  
شكاو هه يه. ئيستا بلاو كراوه كان  
به شيوه رهنگينترن؛ به لام  
هه موو يهك روخساريان هه يه.  
فه سادي مالى و ئيداري زياتر  
ته شه نه ي كسردوه و هيچ  
يه كيكيش له وانه نهك هه رسزا  
نادرين؛ به لكو سه رزه نشتيش  
ناكرين. له م دارماني به ها  
مه غه ويانه دا جي يهك بو چاندنى  
ئايديا نوي يه كان نه ماوه و  
وانه كانى ديموكراسى كه  
به زه حمهت ده گوترينه وه؛ تا  
بيت زياتر ده چنه خانه ي  
فه راموشي وه.

هاوكات له گه ل ئهمه دا كه من  
كو تايى ئه سه فبارى ئهم  
سيناريويه م له به رچاوه - و  
په نجا سال پاش  
خوبه ده سته وه دانى بي قهيدو  
شهرتى ولاتى ئه لمانيا ي گه وره،  
به پرونى شكستى تازهى  
كومارى فيدرالى گه وره ي  
ئه لمانيا ده بينم - ده مويست  
بزانم ئيوه چونن؟ كينزا بورو  
ئويى ئازيز، ئسه ي تسو  
گورانكار ييه كانى ولاته كهت چون  
هه لده سه نگينيت؟

ئيمه له تافى لاويدا له كوئ  
چاوه ري ئه وه بووين كه روثيك  
ئه لمانيه كان و ژاپونييه كان و  
ته ناته دونياش، پاش ئه و  
دادگا نيوده وله تيانه ي بو  
تاوانبارانى جهنگى ئه لمانى و  
ژاپونى ئه نجامدران، ديسانه وه  
جي ي هه ربه شه ده بن؟ ته ناته  
تاوانى شه ري پاش ئه و، واته  
بور دومانى ئه تومى دوو شاره  
ژاپونى يه كه ئيمه ي دوو چارى  
نا ئوميدي نه كرد. په نجا سال  
دواي ئه و جهنگه هيشتا ئيمه  
له گوشه جيا جيا كانى دونيادا  
جهنگى خويندين ده بينينه وه.  
هيشتا كه دوا قسه هى جهنگه.

له ژيتر ناوى "پاكسازى  
نه ژادى" دا هيشتا له به لقان شه ر  
به رده وامه و دونياش له كاتيكا  
خه مى به رژه وه ندى خويانه  
بيده سه لاتانه و نيگه ران  
ته ماشاي ئهم شه ربه ده كه نو  
به س. به پروالته واپي ده چي ته كه  
به كو تايى شه ري سارد، بو  
جاريكى دى شه ري راسته قينه  
ده ستي پي كرد بيتته وه.  
به راستى هه ست نه كردنه به  
به رپرسيارى گه ر بمانه وي له م  
هه لومه رجانته دا ئوميدي  
گه وره مان هه بيت.

هاوپري ئازيز، ئيمه پيرو  
پيرتر بووين، به لام ئيمه روله ي  
مارانگازين. من و تو به نا چارى  
في ربووين كه به يادى  
نووسه رانمانه وه به رامبه  
ئه لمانيا و ژاپون بوه ستيه وه.

ئيمه هه ردوو كمان في ربووين كه  
ته ماشا كه رين. يان  
به ده رب رينيكي دى ئه وانه ي به رد  
فرى ئه ده نو به خانوى  
شوشه وه وابه سته نين. به م  
ليكدانه وه يه ش كارى ئيمه  
هه مان تيروانىنى ره خنه ييانه يه  
كه له خوشه ويستيمانه وه بو  
نيشتمانكه مان سه رچاوه ي  
گرتوه. بويه بوشت ده نووسم  
تا زياتر له يهك نزيك بينه وه،  
جگه له وه وا هه سته ده كه م  
ئوميده واريشم كه ئهم نامه  
گوپينه وه يه ي ئيمه بيتته جي  
سه رنجى بيروپاي گشتى.

له گه ل سلاوى گه رممدا

گوته رگراس

تاييبينى: ده قى نامه كى  
گوته رگراس له گو فارى (آدينه)  
ژماره (130) ي اى شه هريوه رى  
1377 (1998) موه كراوه به  
كوردى.



## ھونەرى كىتەپ خويندەنەۋە

و: ستار كەرىم

- ئايسا لەگەل شىۋازى  
خويندەنەۋە لەسەرخۇ دايت؟

+ بەبى گومان رىگى  
بىر كىرەنەۋە خىرايى يىگى  
ۋە رىگى ۋە، بەلام لەبارە  
كىتەپ خويندەنەۋە ۋە مەسەلەگە  
جىاۋازە. بەھەرحال، شىۋازى  
كىتەپ خويندەنەۋە مان ھەيە  
شىۋازى دووبارە يىسا  
پىياچونەۋە ش ھەيە.

نساكرى "پروسست -  
PROUST" بەخىرايى و  
سەرىپى بىخويندەنەۋە، بەلام  
لە جارىك زىاتىر دەكرىت خىراتىر  
بىت.

ھەندى كىتەپ بۆ نمونە  
كىتەپ پۆلىسى يەكان ناچارى  
دەكات بەخىرايى بىخويندەنەۋە.  
پىۋىستە بلىم باشتىن بۆچون  
ئەۋەيە كە بە ھىچ جۆرى كىتەپ  
بازارى و پۆلىسى يەكان



خويندەنەۋە پەخش كىرەۋ،  
رۇژنامە "كۆرىر دىلاسىرا"  
دەقى ئەۋگىتوگىيە  
بلاۋكەردەۋە كە ئەمە  
دەقەكەيەتى:

رادىۋى ئىتالىا گىتوگىيەكى  
لەگەل شاعىرى ئىتالى  
ئۆگىنۇمۇنتال (EUGENIO  
MONTALE ، 1896 -  
1981) ۋەرىگى خەلاتى نۆبل،  
دەربارە ھونەرى كىتەپ

نەخوئىننەۋە، يا ئەگەر  
 بىخوئىننەۋە لە كۆتايىيەۋە بۆ  
 سەرەتا دەست پىڭكەين،  
 لەبەرئەۋەى تەنيا لايەنى سەرنج  
 راكىش و ئاراستەكراۋ لە  
 كۆتايى دايە. لە لايەكى ترەۋە  
 پىۋىستە پىشەكى دورودرىژ و  
 ماندوۋكەر نەبىت، خوئىنەرەكە  
 دەھىننە جۆش و خرۆش.

- بەم جۆرە بە راى ئىۋە،  
 شىۋازى خوئىندىنەۋەى لەسەر خۆ  
 ياسايەكى گشتى و باۋ نىيە؟

+ بە ھىچ جۆرى.  
 بە پىچەۋانەۋە، لە مېۋدا بە ھۆى  
 چاپ كردنى زۆرى كىتەۋە،  
 خوئىندىنەۋەى لەسەر خۆ زياتر  
 لە ناۋچوۋە. بە شىۋەيەكى باۋ  
 ئىستا خەلگ زياتر چاۋ بە كىتەدا  
 دەگىپن، ئەۋانە شىۋازەكە  
 قورس دەكەن. ھەم عادەتتىكى  
 خراپ نىيە. لە ھەموو  
 بۈيۈكەۋە 99% دەتۈانى لە  
 پىنچ خولەكدا لايەنەكانى  
 تىڭگەيت ئايا كىتەكە بۆ  
 خوئىندىنەۋە دەشەت يان نا.

- بە بىرۋاى ئىۋە  
 خوئىندىنەۋەى كىتە بە شىۋەيەكى  
 ھۈنەرىي بۆ سەرگەرمى و  
 خوئىندىنەۋەى رەخنەيىانە، دوو  
 شىۋازى لىك جىۋازن؟

+ لە زۆربەى لايەنەكانەۋە  
 بەللىۋە لە زۆر لايەنى ترەۋە  
 نەخىر، بۆ نمۇنە كىتەكە

دلىگىر زۆر جار بىيەھا و  
 بازارىيە، گەرچە ھەمىشە  
 ھەندى نووسەر ھەن كە  
 بەرھەمەكانيان مەقبول و  
 دلىگىرە. نامەۋى ھەندى لە  
 نووسەرانى ھاۋچەرخ بىرەنجىنم  
 و ناويان بىنم، بەلام بۆ نمۇنەى  
 باسەكەمان نووسىنەكانى  
 "ئەناتۆل فرانس" بەبى دوۋدى  
 بە چىژ و سەرنج راكىشن،  
 ھەرچەند ئەم لايەنە بە ھىچ  
 جۆرى لە گرنگى ئەۋكەم  
 ناكاتەۋە. بە پىچەۋانەۋە ھەندى  
 نووسەر ھەيەكە بەردەۋامن  
 لەسەر نووسىنى ئالۋز و دژۋار.  
 لە گرنگىترىن ئەۋ نووسەرانە  
 "جىمس جويس" ە. زۆر كەمن  
 ئەۋكەسانەى كە "ئولىس" ى  
 ئەۋيان خوئىندۆتەۋە و چىژيان  
 لىۋەرگرتى. بەلام بەبى  
 دوۋدى ناۋبانگى جىمس جويس  
 بەبى "ئولىس"، سەرەپاى  
 داستانە كورتە جوانەكانى، زۆر  
 كەمتر دەبوو.

ئىمە خۇمان "ئەنتونىو  
 پىزوتۇ - ANTONIO  
 PIZZUTO" مان ھەيە،  
 خەلگى "سىسىل" ە ئەۋ  
 نووسەرىكى زۆر ديارە. ئىستا  
 پىر بوۋە. كىتەكەكانى لە  
 رادەبەدەر بە سەختى  
 دەخوئىنرەۋە. ناۋبانگى ئەۋكە  
 لەۋانەيە لەلەي رەخنەگران و

پىسپۇرانى ھۈنەر زۆر مەقبول و  
 جدى و ھەلگەۋتوۋ بىت. ئەۋلە  
 رىزى گەرەكانى ئەدەبىياتى  
 ئىمە دادەنرىت. من لەگەل  
 پىزوتۇ لە نرىكەۋە ئاشناى نىم،  
 بەلام رىزىكى زۆرم بۆى ھەيە،  
 لە راستىدا دەبى مۇۋەپپەقىيەتى  
 رادەبەدەر خۆشەۋىست بىت.

بەلام خوئىندىنەۋەى  
 بەرھەمەكانى پىۋىستى بە  
 ماندوۋبوۋن و زانىارى فراۋانە.  
 بەبى لىكچوۋن بەبى ھۆ نىيە بۆ  
 حالەتى كەسىك كە دەيەۋىت  
 بىۋاتە لاي قەشەيەك ئىعتىراف  
 بىكات، بۆ ھەمان مەبەست بە  
 نيازە بە جۆرىك پىشتر خۆى بۆ  
 ئامادە بىكات خۆى لە كارە  
 خراپەكان دورىخاتەۋە. ھەموو  
 خوئىنەران ئامادەيىيەكى  
 مەعنەۋى لەۋ جۆرەيان نىيە.

- پىش چەند سالىك  
 رەخنەيەكت لەسەر كىتەبى "لولىتا"  
 ى "نابۇكۆف" نووسىبوۋ. ئەۋەت بە  
 چىژەۋە، لە ھەمان كاتدا بە زەۋق و  
 شەۋقەۋە خوئىندىۋە. ئەمىرۋ راتسان  
 دەربارەى ئەۋ كىتەبە چىە؟

+ پىرسىياريكى قورسە  
 "لولىتا" بەرھەمىكى بە چىژ و  
 دلىگىرە. بەلام دىارى كردنى  
 ئەۋەى كە ئايا كىتەكە زۆر  
 بازارىيە يا بەرھەمىكى ئەدەبى  
 زۆر باشە، ئاسان نىيە. بە راى  
 من پەرخنەگران نە ئەم

مەسەلە يەيان ئالۆز و دژوار  
 ھىناو تە پىش و نە تواناي  
 چارە سەرى ئەو يەيان ھەيە. بە  
 كورتى دەلېم بە وىژدانەو  
 ناتوانم بلېم "نابۆكۆف"  
 نووسەرىكى خراپە. ھەتا  
 ھەندىك خۇيان والى كىردووە بە  
 خويندەو ھى "ئادا" بەرھەمى  
 تازە ھى ئەو كە بەرپاي من زۆر  
 بالايە. ئەم بەرھەمە بە لىستى  
 ناوى پالەوانەكانى داستانەكە  
 دەست پى دەكەت و ... لەویدا  
 توانا و لىھاتووى تەواوى  
 ئەدەبىش ھەستى پى دەكەت.  
 بۆيە ناكەرى "نابۆكۆف"  
 لە بەرچاوە گىرەت بەلام ... ئەم  
 "بەلام" ھەمىشە لە دەقەكەدا  
 دەمىنەتەو.

جارىك دەبىنەين  
 وەرزشى كاريكى وەك  
 "نىبونوتى" رۆژىك  
 دەبىاتەو، رۆژىكى تر  
 دەيدۆرپىنى تا لە ئەنجامدا لەگەل  
 مونافىسى بەرامبەرى  
 رووبە پروودەبىتەو و شكست  
 دەھىنەت. رەخنەگرى وەرزشى  
 دەلەت: "يارى پاىەيەكى پتەوى  
 نىيە". دلىا نىم كە نابۆكۆف  
 پاىەي پتەوى ھەبىت، لە ھەمان  
 حالدا، دەولە مەندى ھۆش و  
 بىرى رەت ناكەمەو.

(دەلەين لە ستايش كەرانى  
 بنىات نەرانى ھىلى ئاسنى

مىلانۆيە، بەلام ئەلبەتە ئەمە  
 نىشانەي زىرەكى ئەونىيە،  
 بەلام لەوانەيە ھەرئەو تاوانبار  
 بكن).

- ئايا تا ئىستا ئەو رىك  
 كەوتوو كە لە داستانىكى عاشقانەدا  
 شەيداي كەسىتىيەك بىت تا ئەو  
 رادەيەي كە كەسىتى ئەو لە ژيانى  
 رۆژانەدا بەرھەستە بکەيت و  
 قىوولى بکەيت؟

+ نەخىر، ئەبى بلېم تا ئەو  
 رادەيە نا. بەلام رىك كەوتوو  
 كە ھاوتاي كەسايەتەيەكى  
 ئەدەبىي لە ژيانى كەسىكى  
 زىندوودا ببىنم، گەرچى زۆر بە  
 كەمى. لە فلۆرەنسا خانمىكم  
 لەياد ماوہ كە بۆ من ھەيكەلى  
 تەواي "ئانا كارنىنا" (\*) بوو.  
 ئەوم يەك دووجار زىاتر  
 نەدىيەو. بەلام ئەم حالەتە  
 دەگمەن. بۆ ئەو ھى رووبەرووى  
 كەسانىكى ئاوەھا بىتەو  
 پىويستە زىاتر لە ھەشتا رۆمانى  
 بالزاك بخوينەتەو.

- يەكئ لە دۆستەكانم كە  
 بەھرەمەندە لە سۆز و  
 ھۆشمەندى، ھەز بە رۆمانى  
 "سقىفۇ" (\*) ناكات، دەلەت "زىنۇ"  
 كەسىتىيەكى لەرادەبەدەر لاوازە.  
 ھەلەي ئەو لەچىدايە؟

+ لەم دەرىپىنەدا ھەلەيەكى  
 زۆر ھەيە. ھەلەي يەكەمى ئەم  
 خوينەرە ئەو ھەيە كە ژيانى

واقىيە لە ھونەر جياناكتەو.  
 ئاشكرايە كە لە كەسانى لاواز  
 بىزارە، لەوانەيە بەھوى  
 تاقى كىردنەو ھى خودى خوى  
 بىت، بەلام تىناگەم بۆچى  
 نابىت كەسىكى لاواز قارەمانى  
 سەرەكى رۆمانىك بىت. بەرپاي  
 من كەسانى لاواز، تواناي  
 مانەو و پاىەي زىاتريان ھەيە  
 لە جىھانى ھونەردا، لە بەرئەو ھى  
 بەھىزەكان زىاتر كەسىتى  
 كارتۆنى و ساختەين، ئەو  
 كىتەبەي كە قارەمانى سەرەكى  
 كەسىكى بەھىزە، بەشىوہەيەكى  
 گشتى بەرھەمىكى سەرپىيى و  
 كارتۆنىيە، ھەتا ساختەيىيەكى  
 زىرەكانەيە. بۆ نمونە،  
 كەسىتى بەھىز لە ھەموو  
 رۆمانەكانى رووسىدا بوونى  
 ھەيە، گەرچى بەبى جىاوازي  
 ئەلمانىيە ...

- بەلام شىعر، ئايا ھىرى  
 ھونەرى شىعر خويندەو بووين؟  
 + مەسەلەيەكى ئالۆزە،  
 چونكە ھەندى لەكەم و  
 كووپىيەكان دەتوانرى لە  
 ھەمان حالدا بەنرخ بكرەت. بۆ  
 نمونە "سەبا - SABA"  
 شىعرەكانى زۆر خراپ  
 دەخوينەتەو. يەكەمىن جار كە  
 چوومە دیدارى دیتەو ىادم.  
 وابزانم سالى 1925 بوو.  
 ئەو كاتە من زۆر گەنج بووم. بە



خۆشى و زهوق و ريزهوه  
چوومه ديدارى، ئو ههروهكو  
جاران به ريزيكي بئوينهوه  
پيشوازي كردمو تازهترين  
پارچه شيعرى خويشى بو  
خويندمهوه. ئيستا ئو شيعره  
به دهنگى خودى ئو بوتان  
دهخوينمهوه، بهلام دياره  
ناتوانم به تهواوى دهنگى ئو  
دهربهينمهوه، بهتايبهتيش  
جووله لهرزىنى دهستى:

سەگى سەپى لە سەر چەوى سەپى  
بە بەردەوامى دواى سەيبەرىك  
دەكه ویت،

سەيبەرى رهشى پەپوولهكه  
پەپووله زەرد باوهكه كه بەسەر  
ئەودا  
بالەفرى دەكات

ئىستا ئەم دىپرانه ناشيرين  
يا جوانن، نازانم. بهلام ئەگەر  
ئەم دىپرانه له زمانى "گاسمان -  
GASSMAN" يــــا  
"ئەلبــــرتازى -  
ALBERTAZZI" گويم  
لىبئى وامدەزانى ئەمانه  
نوسخەى كۆپى و ناشيرينى  
نوسخە ئەسليهكەن. ئەم وشانه  
له زمانى ئەكتەرەوه هەموو  
سەرنج راكيشىيهكى له دەست  
دەدات. كەم و كووپىيهكه له  
ئەكتەرەويه؟ نهخير، خەلكى

ئاسايى گوناھى نىيه. بهلام  
بهداخهوه شاعيريش بئخهتايه.  
- كتيب خويندنهوه  
دەتوانيت ژيانى واقيعى بخاته  
مەترسىيهوه؟ بهواتايهكى تر  
لهوانهيه عشق بهرامبەر به كتيب،  
مروّف له ريزهوى ژيانى ئاسايى  
دووربخاتهوه؟

+ دەپرسیت ئایا دەتوانی  
له يەك کاتدا هەم خوينه ر بى و  
هەم ژيانى ئاسايى  
بهسەربەريت؟ بهلئى وای  
بۆدهجم. ناکۆكى لهنيوان هزد و  
ژياندا نابینم، مەگەر لههەندى  
كاتى نااسايى زیدەپۆيیدا.  
كهسانىك هەن بهتهواوى هزريان  
خستۆتهلاوه، هەنديكى تر  
بهپيچەوانهوه، ژيانىيان  
بهيهكجارى فهرامۆش كردوه.  
خوينهري ناوريا (نازانم ئەم  
پيناسهيه له كئويهيه)،  
خوينهري سهرسهخت،  
خوينهري برسى كه هەموو  
شتيک دەخوينيتهوه چۆن  
دەتوانن لهگەڵ ژيانى واقيعى دا  
پەيوەندى بهرقەرارىكەن؟

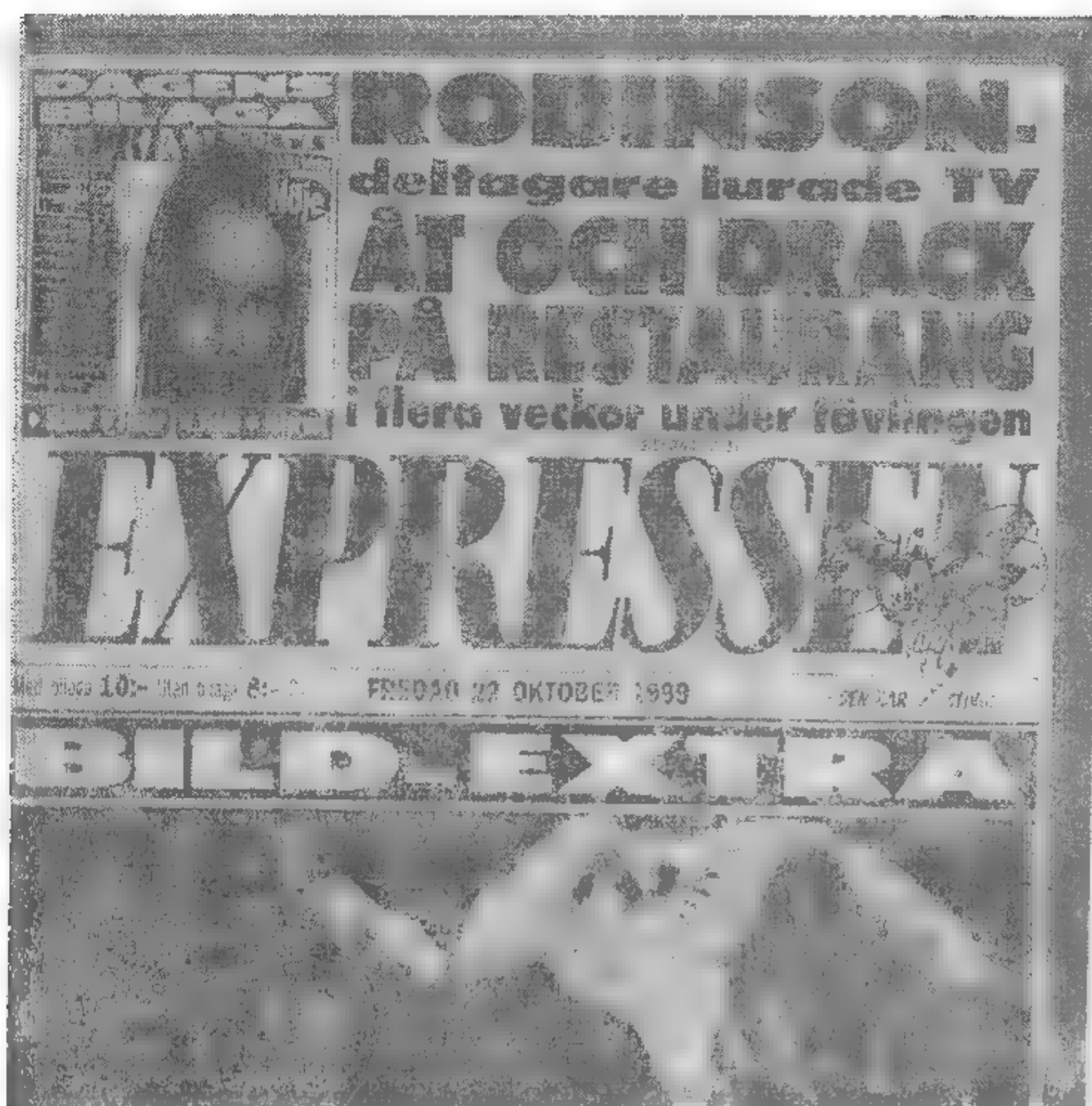
ئەوه ئيتر نهخۆشه. لەم  
بارەوه خەلكانى مام ناوهنديش  
هەيه. بو نموونه وا دەزانيت  
"ليوپاردى" پشتى كرده  
ژيان؟ بهتهواوى نا. ئەگەر ژيان  
بهپيوهري مانگ و سال و  
هەفته، گەشت، تاقى كردنهوه،

ژن، عشق، كارو كردهوه  
بهراورد بكەين ئەوكاته دەتوانين  
بليين بهلئى ليوپاردى كەم  
ژياوه. بهلام ئايا به راستى كەم  
ژياوه؟ ئەمه هەميشه له ژير  
نیشانهى پرسياردا دەميينيتهوه.

\* له بهرهميكي تۆلستوى دا  
به هەمان ناوه (ANNA  
KARENINA).  
\*\* SVEVO.

سەرچاوه:

"گۆنارى بخارا ژماره (5).



چاوپيا خشاندنيك

به ژماره يه كي

رؤژنامه يه كي

سويدي دا

ئاماده كردنى

له سويدييه وه: زؤراب

رؤژنامه ي (Expressen)

سويد، رؤژى مه ينى، 22 ئۆكتؤبه رى 1999

ئەم ژماره يه له رؤژنامه كه و پاشكۆيه ك پيـك هاتوو. پاشكۆكه 16 لاپه ريه و ته رخا ن كراوه بۆ وه رزش. رؤژنامه كه خۆى (40) لاپه ريه،. سه دان ويـنه ي رهنگاو رهنگى تيايه.

لاپه ريه يه كه م ويـنه ي يارييه كي تۆپى پيـى تيـدايه. رۆشن بىرى.

كاره ساتى قاچ شكانى يه كيـك له ياريزانه رهش پيـسـته كاني سويدي به ويـنه نيشانداوه.

1- پياسه يه ك له گـهـل سوينوزا

2- دژى راسيزم و نازيزم

3- دهنگى جنۆكه،

خويندنه وه ي رۆمانىكى سويدي.

4- رهخنه و ليـدوان.

لاپه ريه (6):

ته قانده وه ي ئوتومبيلـيـك

به تهقه مهـنى و كوـيـر بـوونـى

پوليسـيـك به هۆيه وه.

يه كيـك له تاو نباران هاوړيـكاني

به گرت ده دات.

لاپه ريه (7): جهنگى

مه والـه كان، به راوردىكى بيـژـه رى

كه ناله جيا جيا كاني سويد.

لاپه ريه يه كه م ويـنه ي

يارييه كي تۆپى پيـى تيـدايه.

كاره ساتى قاچ شكانى يه كيـك له

ياريزانه رهش پيـسـته كاني

سويدي به ويـنه نيشانداوه.

ئامانج له خويندنه وه و

چاوپيـدا خشاندنى ئەم رؤژنامه يه

شاره زا كردنى خوينه رى كورده

به ژيان له سويد. مه ولـده دهـين

مه نديـك له وتارو راپۆرتـه كان

بكه يـنه كوردي

لاپه ريه كان به م شيـوه يه

پر كراونه ته وه:

لاپه ريه (2): وتـه ي

سه رنوو سهـر به ناو نيشـانـى

(Ledare).

لاپه ريه (3): نامـه ي

هاولـاتـيان بلاو ده كاته وه.

له هندستان ژماره يه ك فيلى  
مه ست بهر له ده بنو چوار  
ده كوژرېت. سالى پار له بهر  
په لامارى هيرشى فيله كاندا  
نزيكه ي (100) مروځ گيانيان  
له ده ست داوه نه و ناوچه يه  
(5000) پينج هزار فيلى  
كيوى تيايه.  
لاپه ره (8-9): (من كويله ي  
سيكسى بووم له سويد).  
لاپه ره (10): سكالاي  
(لارس قهيس) له ده ست

بريارىكى باج.  
لاپه ره (11) ريكلام بو  
ته له فونى موبایل.  
تالاپه ره (17): بابته ي  
جوراوجور.  
لاپه ره (17): له هيرشيكا  
بو سهر نه خوشخانه ي منداالبون  
ژماره يه ك ژنو منداډ ده كوژرين.  
(مه وال له باره ي چه چينياوه).  
لاپه ره (20-21): وهرزش،  
كاره ساتى قياچ شكانه كى  
لاپه ره (يهك).

لاپه ره (22-27): وهرزش  
لاپه ره (27): بيورن بوړى،  
(ستيفان ئيدبيري) و (ماتس  
ويلاندەر) له يارى يه كى تينسدا  
به يه ك ده گن.  
لاپه ره (28): يارى له سهر  
پاره واتا (يانصيبه كان).  
لاپه ره (29): ريكلام بو  
كاسيتو (CD) ي گورانيبېژان  
لاپه ره (30-33):  
خوشگوزهرانى  
لاپه ره (34): بورجه كانو  
كاريكاتير.  
لاپه ره (35): مه ته ل  
لاپه ره (36): ريكلام بو  
سه نديكاكانى سويد. بانگه وازه  
دژى نازيزم.  
(نيمه به توندى ده ليين  
نه خير بو نازيزم و توندوتيزى).  
لاپه ره (37-39): TV  
مه والو به رنامه كانى ته له فزيون.  
لاپه ره (40) دوا لاپه ره،  
دانيشستننى روظنامه نوسيك  
له دادگايى كردنى نازيستيكدا.  
كه شو مه وای سويدو  
پله كانى گه رماو ريكلام.

\* \* \*

بانگه وازى (دژى راسيزم و  
نازيزم) له لاپه ره (4) دا به م  
جوره يه:

"كاتى نه وه هاتوه  
ناره زايى نيشان بده يزو ده رى  
بخه ين كه هيچ جوړه كارىكى





تېرۇرىستانە بىدەنگمان ناكات.  
نە ئىستاو بۆ ھەمىشەش".

ئەم ناپەزايى دەربېرىنە  
لەلەين سەندىكاكانى  
سويدهوۋە، دەبىتە گەرەترىن  
ناپەزايى دەربېرىن دژى فاشىزم  
لەمىژوۋى سويىدا.

ئەمە دواى ئەوۋەى ھىزە  
نازى وپازىستىيەكان بەھىز  
دەبن، دەچنە رىكخراۋە  
جۇراۋجۇرەكانى ولاتەكەۋەو  
خەلك رادەكىشن.

(بىۋىرن سويىدەرىپىرى)  
لەيەكىك لە سەندىكاكاندا  
ئاشكراى دەكات كەسىكى نازى  
خۇى ھەلپژاردوۋە. كەسەكە  
دەردەكرىت، بەلام نازىيەكان  
(بىۋىرن) دەكوژن.

لەم سالانەى دوايىدا  
لەولاتى سويىد كارەساتى  
پەيوەندىدار بە (نازىزم  
راسىزمەۋە) زۇر روويداۋە.

راپۇرتى يەكەم  
لاپەرە (8-9):

"من كۆيلەى سىكىسى بووم  
لە سويىد"

(Expressen) ھىلىناى  
(22) سالە دەبىنىت، دواى  
ھەلھاتنەكەى.

نوسىنو ئامادەكرىنى  
(نىكلاس سۋىنسۇن - Niklas  
(Svensson)).

پىراگ: شەۋان ئەۋكچە  
گەنجانە لەسەنتەرى شارى  
سىتۇكھۆلم لاشەى خۇيان  
دەفرۇشتو رۇژانىش لەلەين  
گەۋادەكانىيەۋە لىيان دەدرا تا  
گىيانىان دەبوۋ بەخۇيىز دەست  
درىژى سىكىسىان دەكرايە سەر.  
(Expressen)، ھىلىنا كە  
خەلكى ولاتى چىكە دەبىنىت.

ھىلىنا بۆ ماۋەى چەند  
مانگىك كۆيلەى سىكىسى  
گروپىك لە گەۋادەكان بوو.

-توانىم ھەلپىم ۋەختىك  
ويستىيان بىم فرۇشن بەگروپىكى  
تر.

ئەۋپىى وابوۋ ژيان لە  
(چىك) دىۋەزمە بوو. ئەۋكاتە  
ئەۋ سويىدى نەدىبوو.

كۆتايى سالى پارھات بۆ  
سويىد، پىاۋيىكى باش كە ئەۋ  
لەولاتى خۇى توۋشى بوو و  
پەيمانى دابوۋىيەئىش، پارەو  
"خۇشەۋىسىتى" بداتى  
رايىكىشاپوۋ بۆ سويىد.

ھەرگىز پارەكانى نەبىنى  
ئىشەكە لەش فرۇشتن بوو.  
ئەۋ ھەرگىز پارەى نەبىنى.  
خۇشەۋىستىيەكەش برىتى بوو  
لە لىدانو دەست درىژى بۆ  
كرىن.

ئەۋ پۇلىسئانەى  
لەچالاكىيەكەيان كۆلىۋەتەۋە

باسى لە بازىرگانىيەتى كۆيلەى  
سپى دەكەن.

ھىلىنا ھىشتا لەۋگەۋادانە  
دەترسىت كە خاۋەنى كارى  
بوون بۆ ماۋەى چەند مانگىك  
لەبەر ئەۋە ناۋىرىت بەناۋى  
راستەقىنەى خۇى بىتە روو.

-ئەۋان پەيوەيەندىيان  
لەگەل ھەموو شوپىنىكدا ھەيە،  
دەزانم گەر بىانەۋىت دەتوانن  
بىدۆزنەۋە.

ئەمىرۋ ھىلىنا لەگەل كوپرە  
دۆستە نوپكەيدا لەولاتىكى  
ئەۋروپى دىكە دەژىو  
لەبەرنامەيداىە شوۋى پى بكات.

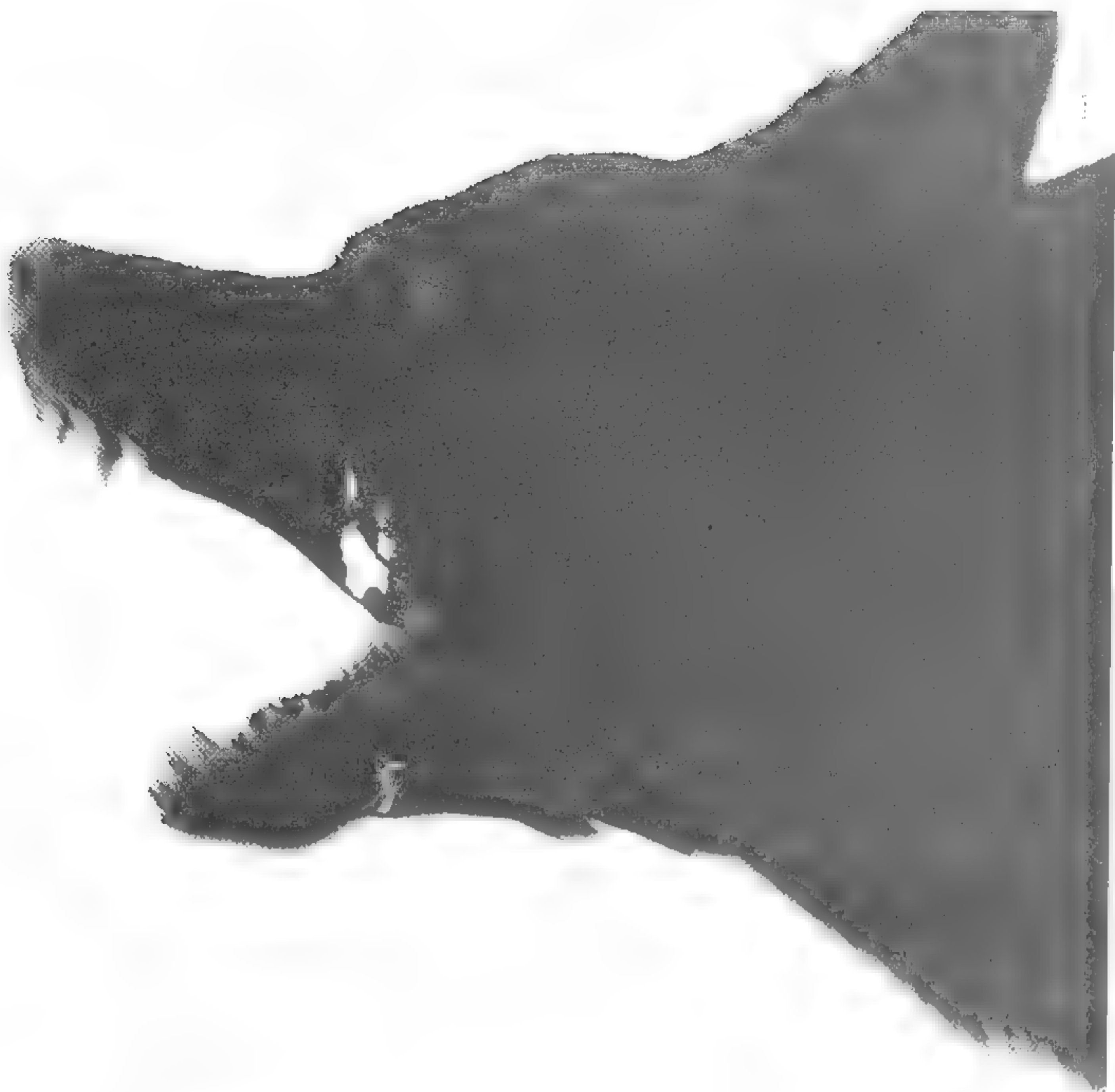
ئىمە، كاتىك ئەۋ سەردانى  
دايكىو خوشكو. براكانى  
لەشارىكى كرىكارىي (چىك)  
دەكات دەبىبنن.

گەۋادەكان لىرە ژمارەيەك  
لە قوربانىيەكانى خۇيانىيان  
دىۋەتەۋە. ھەموو كچەكان  
گەنجو جوان بوون. ھەرۋەھا  
ھەژارو بىكار بوون.

ھىلىنا دەلىت تىگەيشت كە  
كاتىك بە ئىشەكەى سكاندىناڧيا  
رازى بوو، ئىشەكە لەش  
فرۇشتن (Prostitution) بوو.

-ئەۋ دەلىت: من پارەم ھىچ  
نەبوو، مال، ئىش و دواپۇژم لىرە  
نەبوو لە (چىك).

بۆيە بىپارمدا بچم بۆ سويىد.  
كاتىك باسى ئەۋخەۋنە  
دەكات كە لەلەين ھەزاران كچى



ترەۋە كە ھەلۈ مەرجى ئەويان  
ھەيەو بۇ سالانىكى زۆر ھەليان  
گرتوۋە كەمىك پىدە كەنىت.

وام دەزانى ئەۋەندە پارە  
پەيدا دەكەم بتوانم لىرە  
بگوئىزمەۋە، خانوۋ بىرپم  
خىزان پىك بەيتم.

لەبرى ئەۋە لە ئەپارتمانىكى  
يەك ژووریدا لەگەرەكىكى  
باشوورى ستۆكھۆلم، دۆشەكىك،  
پەتۈيەك سەرىنىكى پى درا.  
لەگەل دور كچى چىكى تردا  
لەۋى ژيا.

### دەبرا بۇ سىتى (City)

ھەموو شەۋىك كچەكان  
لەلايەن گەۋادەكەۋە بەماشىن  
دەبران بۇ سىتى. بەيانى زوۋ،  
كاتىك كاتى كاركرىن تەۋاۋ  
دەبوۋ، پارەكەيان لەلايەن  
ئەۋەۋە لى دەسىنرا.

ئەۋەۋە موۋى دەبرد. ئىمە  
پارەى خواردنىشمان نەدەدرايە.  
ئەۋ ئەۋجۆرە شتانەى دەكرى.  
ئەۋ لىكۆلەرەۋانەى (دە)  
كەسىك لەۋ كچانەيان خستۆتە

بەر لىپرسىنەۋە ئەم دياردەيە  
پشت راست دەكەنەۋە.  
ھىلىنا يەكىك لەۋ پياۋانەى  
كە ئىستا گىراۋن، بە دىۋو درىج  
دادەنىت، ئەۋەيان كە تەمەنى  
46 سالە.

دەلىت ئەۋ مرقۇف نىيە،  
جانەۋەرە. ئەۋ پياۋە دلى نىيە.  
جارتىكان ئەۋەندەى لەكچىكدا  
ھەموو گىانى بوۋ بەخوئىن.

كاتىك ھىلىنا بىۋى  
دەردەكەۋىت (46) سالەكە  
ئىستا گىراۋەۋ گومانى گەۋادىي

بەھیزو دەستدریژکردنى لى دەكرىت، دەلىت:

—ھىوادارم ئەو ھەرگىز بەرنەدرىت.

ھاوينى رابردو ھىلىنا لەلايەن پۆلىسى نەروىجىيەو خرايە بەرلىپرسىنەو، لەو كاتەدا كە يەكك لە گەوادەكان لە ئوسلو (Oslo) گىرا. وتەى ھىلىنا بوو واى كرد ئەو پياو، لەوئى، بەھۆى گەوادىيەو ھوكم بدرىت.

بەلام ناوئىرىت دووبارە گەواھى بداتەو.

—دەلىت: من ئىستا ژيانىكى تردەژىم. وە ھەزدەكەم بەردەوام بىم لەژيان.  
\* \* \*

لەم وتارەدا نەخشەيەكى بەشەكانى سوید بلاكراوئەو ھەژمارەى ئەو ئافرەتانەى لەشى خۆيان دەفرۆشن بەنزیكى دیارىكراو.

چواركەسى كە گومانى ئەو كارەیان لیدەكرىت، واتە پياوھەكان، ھەمان كات بەداواى داواكارى گشتى لە زىنداندا دەھىلژىنەو.

راپۆرتى دووھم

لاپەرە (36).. رىكلام، بانگەواز بۆ خۆسازان دژى نازىزم؟

سوید، ھەزەت چۆنە؟

پىمان وابوو نازىزم بەشىك بوو كۆتايى پى ھاتبوو. بەلام ئەمرو لەسوید بەشىكى نوئ دەنووسرىت. بەشىكى ترسىنەر. توندوتىژىو تىرورى نازىستەكان ھەپەشە لە ديموكراتى دەكات. بيانىەكان (Invandrare) راودەنرىزو لىيان دەدرىت. لەباشوورى ستوكھۆلم، لەبەردەمى مالاكەى خۆیدا، ئەندامىكى سەندىكايى دەكوژرىت—سىيان لە نازىستە نوپكان گىراون. نازىستە نوپكان گومانىيان لى دەكرىت ئەنجامدەرى ماشىنە بۆمب چىنراوھەكى ناكە (Nacka) بىن، دژى ئەو رۆژنامەچىيەى خەرىك بوو بە پەردە لەپوولادانى رىكخراو نازىستىەكانەو. چەند نازىيەكى نوپش گىراون، بەھۆى كوشتنى پۆلىسەو لە مالىكساندەر.

ئەوھەچىيە خەرىكە لەولاتەكەماندا روو دەدات؟ ئايا دەبىت بەبى دەنگى رازى بىن، نازىستەكان ھەول بەدەن بە ھەپەشەو توندوتىژى بمانترسىن بۆ ئەوھى بىدەنگ بىن؟

ئىمە لە سەندىكاي (TCO) دەلىين نەخىر. نەخىرو دووبارە نەخىر! تا ئىستا ئەو كۆششەمان بەھەند نەگرتو.

كورتو بارىك، ئىمە تەمەل بووين. بەلام ئىستا ئەو ھەت دەكەينەو ھەو كىدارمان دەبىت.

بزوتنەوھى سەندىكاي پىويستە ھەول بدات زانىارى لەبارەى تاوانى نازىزم بلاكاتەو ھەو پارىزگارى لە بەھاي مرقاىيەتى بكات.

يەككىتى ئەندامانى (TCO) گور دەدات بە گفوتوگۆ لە پىناوى ديموكراتىو لەدژى نازىزم لەشوىنى كارەكاندا.

ئىتر سەندىكا لەزگەى سەردەمى لادەبىيات، بەھاوناھەنگى لەگەل ئەندامەكانمان ھىزەكانى ترى كۆمەلگا دەمانەوئىت نىشانى بەدەين ھەلوئىستمان چىيە.

ئىمە بەتوندى دەلىين نەخىر لەدژى نازىزم توندوتىژى!

ھەلئىزاردنى ئەم بابەتانە دەرخستنى ئەو گرفتەنەيە كۆمەلگەى سىویدی بەدەستىانەو دەنالىئىت.

ھەموو ئەوانەى لەولاتە دەژىن لەبەردەم گۆرانكارىيى ترسناك دان.





ئەراگون

## ئەراگون لەگفتوگۆيەكدا

مرو دهبى شىت بى  
تا سەبارەت شىعر  
بنووسىت

سازدانی:

جان جاك بروشى

و: رۆژە

ئەراگون دەلىت؛ مرو دهبى شىت بى تا سەبارەت بەشىعر بنووسىت.  
بىرناردۇقىلىش دەلىت؛ دهبى شىتر بى گەر بىهوى سەبارەت ئەراگون بنووسىت.

فەرەنسادا، ھەر لەيەكەمىن  
جەنگى جىھانىەو تا كۆتايى  
تەمەنى 82 سالەيى خۆي  
بەشدار بوو. لەدادايىزمەو  
(1919) تا سوريالىزم  
(1924) تا بوونى بەئەندام لە  
حيزبى كۆمۇنىستى فەرەنسادا  
تا بەرەنگارى نازىيەكان

شاعىرى گەرەي فەرەنساىي  
"پىر رىفىر دى" لەسالى  
1918دا لە كۆفارى (نور-  
سود)دا بۆي بلاوكرەو.

ئەراگون بە تەنیا شايتى  
سەدەي خۆي نەبوو بەس،  
بەلكو لەزۆربەي رووداو  
ئەدەبى و سياسىيەكانى

وا يازدە سەدە بەسەر  
ئەدەبى فەرەنسىدا تىپەپو،  
ئەراگون تەنیا خۆي  
سەدەيەكيانى داگىر كرىو.  
ئەراگون شوين پەنجەي خۆي  
لەسەر ھەموو ئەدەبى  
فەرەنساىي جىھىشتوو، ھەر  
لەيەكەم قەسىدەيەو كە

(1939-1944) و دواتریش  
ئەو مەسەلەيەى كە بەناوى  
خۆيەو ناسراو. ئەمانە  
مىژووى قۇناغىكى ئەدەبىي  
سىياسى لەخۇ دەگىرن كە  
سەدەيەكى خاياندو.و.

ئەم گەفتوگۆيەى دادى،  
رۇژنامەوانى فەرەنسايى جان  
جاك بروشى لەگەلدا سازى  
داو.و گۇڧارى "مەگەزىن  
لىتيرير" لەژمارەيەكى تايبەت  
بەئەراگۇن، كە ناوى لىنرابو  
"چاخى ئەراگۇن" بلاوى  
كردۆتەو. گىرنكى ئەم گەفتوگۆيە  
لەو.دایە كە رۇشنايى ئەخاتە  
سەر قۇناغىكى زۆر گىرنكى  
مىژووى ئەدەبىي فەرەنسايى،  
هەر لە دامەزاندنى دادايزم  
سەرياليزمەو تا گەپانەو. بۇ  
ئەو قۇناغەى كە ئەراگۇن خۆى  
ناوى نساو. "رياليزمى  
پەسەندكراو".

بەرلەو.ەى بزائم

خويندەو.ە چيە

دەستم بە نووسين كرد

\*كاتى لەسالى 1914دا جەنگ

راگەيەنرا! تۆ ھەم سەرگەرمى  
نووسين و ھەم خەرىكى خويندنى  
پزىشتكى بوويت، ھىچ پەيوەندىەك  
لەنيوان ئەو دوانەدا ھەيە؟

-بيگومان ھىچ پەيوەندىەك  
لەنيوانياندا نيە. بۇ رازيكردى  
دايكم پزىشكم دەخويند، تا دلى  
ئەو راىى بىكەم، رۇژانى جەنگ  
لەو.كەسانە بووم كە بۇ  
بەرەكانى شەر دەنييران،  
ئەگەرى ئەو.ش ھەبوو كە  
بەسەلامەتى نەگەپيئەو. بەلام  
نووسين ھەموو ژيانمى داگير  
كردو.و، من بەرلەو.ەى فيرى  
خويندەو.و نووسين بىم شيعرم  
دەنووسى. من شيعرەكانم  
دەگوتەو.و پورەكانم دەيان  
نووسىيەو. ھىشتا نەمدەزانى  
ئايا بەراستى نووسەرم يان نە،  
تەنانت ئەوكاتەش كە بۇ يەكەم  
جار لەسالى 1917دا دەستم بە  
بلاوكردەو.ە كرد نەمدەزانى  
بەرەو كويم دەبات. من نووسينم  
بە "پيشە" نەدەزانى، ئەم  
وشەيە مايەى پيگەنيم بوو،  
ھەر.و.ھا بەنيسبەت ئەوانى  
ديكەشەو.ە كە سەر بەنەو.ەيەك  
بووين.

\*ئەم باسە بەرەو ئيدوان  
لەسەر جەنگمان دەبات، جەنگ  
رۇيتكى كىرنكى لەژياندا بينو.ە؟

-بەر لە وەلام دانەو.ەى ئەم  
پىرسىيارە كەمىك دوودلى  
دامدەگىرىو لەخۇم ئەپىسىم  
مەبەسەتت كام جەنگەيە، ئيمە  
زۆر جەنگمان دي.و. سالى  
1914 جەنگى ھەلگىرسابو،

كەس نەيدەتوانى خۆى لى  
بىزىتەو.ە. كاتى بەچاوى خۆيشم  
بينيم، ئيدى تىگەيشتم كە  
جەنگ خودى ترسو تۆقىن  
خۆيەتى. من ھىندەى ئەو.ەى  
ئەو.شتانەى تووشى ھىدمە  
(صدەمە) يان كردم كە خەللى  
بەتايبەتەيش كەفوكولى  
رۇشسنىبران لەبارەيانەو.ە  
دەيانگوت، ھىندە خودى جەنگ  
تووشى ھىدمەى نەكردبووم.  
ئەو.بوو كەفوكول بۇ جەنگ  
بوو.ە مايەى ريسوايى بۇ گەلى  
لەنووسەرە فەرەنسايىيەكان  
لەنيوان سالانى 1914و  
1918دا.

ئەوكاتە من سەر بە نەو.ەى  
دواتر بووم، خۇم و نەو.ەكەم وەك  
ھەر نەو.ەيەكى نوئى رقيكى  
زۆرمان لەوانەى پيش خۇمان  
دەبوو.ەو. ئەو.ش كە مزو  
ئەندىرئ پروتۆنىشى پيگەو.ە  
كۆكردەو.ە كۆمەلىك راوبۆچوونى  
ھاوبەش بوو سەبارەت بە  
ئەوانەى پيش خۇمانو  
سەبارەت بەشيعرو.ونەر،  
ئەمەش كاتى لەسالى 1917دا  
لە نەخۇشخانەى قال دوكراس  
يەكترمان بينى، ئەوكاتە  
پروتۆنىش وەك من پزىشكى  
دەخويندو ھەردووكمان وەك  
ياريدەدەرى پزىشك لەسوپادا  
كارمان دەكرد.

## شورەیی جەنگ

\*ئەو نووسەرلەر كى بوون  
بوونە ماىەى شورەى بۆخودى  
خۇيان، ئايا گيوم ئەپۇلىنر بەيەكك  
لەوان دادەنىيت لەبەر ئەوەى كە  
دەلىت "خودايا، جەنگ چەندى  
جوانە؟!"

-ئەتوانىن "خودايە جەنگ  
چەندى جوانە؟!" بەچەند  
جۆرىك بخویننەو، يەكك  
لەوانە گالتە جاپانەيە، پاشان  
ئەپۇلىنر بەشئوەى جۆراوجۆر  
دەدوا، مەندى لەھاوچەرخانى  
من لايەنى ئەكادىمى ئەپۇلىنر  
يان لایبووۋە ھىدمە، لەراستىدا  
پارادۆكس (موفارەق) ەكەش  
لەم لايەنەدا لەوۋەدا بوو كە  
دەيگوت نەك ئەوۋەى كە  
دەينوۋسى، بۆ ھەريەككەش  
لەئىمە ئەپۇلىنر سىمبولىكى  
شىمىرى گىرگە، نەك ئەوۋەى  
نوسىيوەتى بوو تەمايەى  
شورەى بۆى.

\*پاش ئاگرەست بەماوۋەك  
كەسىتى ترىستان ترازو رېبازى  
دادايزم پەيدا بوون، ئىوۋەش، واتە  
ئەندى پىرۇتۇنۇ فېلىپ سۇبۇو تۇ،  
بەرلەوۋە يەكەمىن گۇڭارى  
دادايزمتان بەناوى "ليتراتۇر" ەوۋە  
دەركىدبوو.

-تزارا لەكۇتايى سالى  
1919دا گەپشە پارس، واتە

پاش سالىك لەئاگرەست، ئىمە  
لەو دەمەدا گۇڭارەكەمان  
دەركىد، ھىندەى نەبرد  
ھاوپىيەكى تىشمان بۆ زياد بوو  
كە ئەوۋىش پۇل ئىلوار بوو،  
دواتر لەمانگى ئاداردا يەكەمىن  
ژمارەى گۇڭارەكە دەرچو  
ئەوجا بىرپارماندا تزارا بۆ  
پارىس بانگەپشت بکەين تا  
لەدەركىدنى گۇڭارەكەدا  
دەستى ھەپت، ئەوۋىش  
لەپىناوى بەردەوامبوونى  
بزوتنەوۋەى دادايزم كە خۇى  
(تزارا) لە زىورىخ دايمەزاندبوو.  
ھەر لەكۇتايى ھەمان سالدا  
(1919) يەكەمىن چالاكى  
بزوتنەوۋەكەمان ئەنجامدا!

ترىستان تزارا فەرەنسى  
دەزانى بەلام نەيدەويست  
لەبەردەم جەماوۋەردا بدوئى،  
بىرۆكەيەكى زۆر سادەو  
دادايزمانەى بۆھپات، رەتارەكى  
(ليۇن دودى) لەرۇژنامەيەكى  
رۇژانە دەرھىناو لەبەردەم  
جەماوۋەردا خوئىندىوۋە، ئىمەش  
(مىزوپۇل ئىلوار) بەزەنگى  
بچوك زەنگمان لىدەداو  
جەماوۋەرىش گۇييان لەوۋە  
نەدەبوو كە دەيگوتو ھىچىش  
تېنەدەگەپشتىن. ئاوا دادايزم  
لەپارىس دەستى پى كىد.

## دادايزم رىسوايى

\*دادايزم بەوكردانە ناسراوۋە  
كە رىسوايى ئامىزەو رىسوايى  
دەنىتەوۋە، ياخود چاوپىي ئەوۋەى  
لىدەكرى كە رىسوايى بىتەوۋە،  
ئىدى پىرۇتۇنۇ سۇبۇو تۇ كىشانەوۋە،  
پاشان ئەوانى دىكەش.

-سەرەتا با بەكارھىتائى  
وشەى "رىسوايى" ت بۆ راست  
بەكەمەوۋە، بەلى دادايزم رىسوايى  
دەنايەوۋە، ئەمە شتىكى ھىند  
گران نىە، چونكە ھەريەكك  
لەئىمە لەخودى رىسوايىدا  
دەژيان ئەوۋەى بىرمان لى  
دەكرەوۋەو ئەوۋەشى دەمانكىد  
خودى رىسوايى خۇى بوو  
كاتىكىش دەبىنن دادايزمەكانى  
ئەمىر، ھەر لە ئەكادىمىەكانەوۋە  
تا رۇژنامەوانەكان، زۆر بەجىدى  
پەنا بۆ گىرگى پىدانى خەلكى

دەپەن، پىكىرەننى خىم پىكىرەن  
راناگىرى، چونكە ئەوۋەى ئەمىر  
لەسەر دادايزم دەوترى ئەوپەرى  
گىلىتتە. خۇ ئەگەر ئەم  
دادايزتانەى ئەمىرمان خستە  
ناو ئەو ماوۋە زەمەنىيەى  
ئەوكتەوۋەو رووبەرووى وىنەى  
ئەمىرپىان، ئەوجا ئەوان  
توپرەيى خۇيان پى رانەدەگىرا،  
ئىستەش توپرەيەكىان نەماوۋە  
بەلكو توپرەيى خۇى لەخۇىدا  
بوو تە شىوۋەيەك لەشىوۋەكانى



دادايزم، بەلّام بەھەلگەپراوھىيى  
ئەمە ھەموو مەسەلەكەيە.

بەلّام دادايسىتى راستى  
كەسانى جۆراوجۆرن، بۇ (تزارا)  
دادايزم شىئوھىيەك بوولە  
شىئوھەكانى ھىگلّيزم، لەكاتىكدا  
ئىمە بەرەو بەھايەك  
تىدەكۆشايىن كە لە ناوھرۆكدا  
دژى دادايزم خۆيشى بوو. بەم  
شىئوھىيە سەرەتاكانى لىك  
دابېرون ھاتەكايەو.

تزارا دەيويست ھەموو شتىك  
رەت بىكەتەو. وەنەبىت ئىمەش  
دژى خۇدى رەتكرىدەو  
بووبىن، بەلّام بەمەبەستى  
شاراۋە. نەشەدەكرا بۇدلىر يا  
رامبۇ يا ئەوانى دىكە رەت  
بىكەينەو. بەم شىئوھىيە  
تىگەيشتىنى ئەوانەى مەيليان  
بەلای سورىيالىزىمدا ھەبوو،  
لەسەر بەرگىرىكىدىن لە بۇماوھىيى  
شىعەرىيى مۇيى، كە شتىكە  
دەستى لى ھەلناگىرى، زەق  
بووھەو.

\*كەواتە "ھىچ شتىك ھىچ  
شتىك ھىچ شتىك" لەقۇناغى يەكەم  
زىاتر ھىچى دىكە نەبوو..

ئەم دەستەواژەيە، بەسەر  
ھەموو شتىكى دەوروبەرماندا  
دەگونجا. بەسەر ئەم  
دۇنيايەشدا كە بەھۇي  
جەنگەو خۇي لە قورۇچلپاۋو  
خۇيىدا گەوزاندوھ. بەلّام

مەسەلەكە لەم دەستەواژەيەش  
گشتىگرى تىر بوو. سورىيالىزىم  
لەپتى بلىمەتى شىعەرىيەو بە  
خۇلياي دۆزىنەوھى شتە نەستى  
دەروونىيەكان مەھكوم بوو،  
چونكە لەمەدا ناتوانىت واز لەو  
بلىمەتە بەھىنى، ئەمەيە ئەو  
ناكۆكىيە بىنەپرەتەيەى  
بەردەوامبوونى دەبىتە مايەى  
ونبوونى.

\*نەوجا لەكاتى بەستىنى  
كۆنگرەى پارىسدا جىا بوونەو  
روويدا.

لەراستىدا جىابوونەو  
پىش كۆنگرەكەش دەرەكەوتبوو،  
ھەر لەو كاتەوھى سەردانى  
(سان جۇلسىن لۇبۇقىر) مان  
كردبوو، چىتر پەيوەندىە توندو  
تۆلەكە لەنتوان ئىمەو دادايزىمدا  
نەمابوو. دواى ئەو پىرۇتۇن  
زەمىنەى بۇ كۆنگرەى پارىس  
خۇش كردبوو، كە دەيويست بە  
ھۇيەو ئەورىسايانە ئامادە  
بىكات كە دابراۋەكانى  
بزووتنەو، ياخۇد ھەموو  
ئەوانەى كە پىشتر ھىرشمەن  
كردبوونە سەر، لەخۇبگرى.  
ئەمەوئى ئەوھش بلىم كە من بەو  
پىرۇزەيە رازى نەبووم، ئەویش  
لەبەر ئەوھى كە پىم وابوو گەر  
سورىيالىزىم بىتتە تىكەلەيەك  
لەخەلك، ئەو رىپرەوى  
يەكەمىنى خۇي كە تا ئەوكاتە

پاراستىبووى، ون دەكات. كەچى  
بەھۇي ھاپىيەتەيەو بەو  
پىرۇتۇن رازى بووم. وەك  
دەشزانن پىرۇزەكە سەرەكەوتنى  
بەدەست نەھىنا.

### دەربارەى سورىيالىزىم

\*كەواتە سورىيالىزىم پىكەپانبوو  
لەگروپ يا ائىمىكە كە تۆو پىرۇتۇن  
سۆبۇرەگەزە سەرەكەكانى بوون.  
رەخنەگىرانىش كىردىانە بىرۇوتەندەو،  
وانەبوو؟

تەواۋ وانىە. ئىمە خۇدى  
ناوھكەمان لەدەرەو، لەجىرار  
دو نرۇئالو (ئەوكەسەى  
دەربارەى سەرۋو سىرۇشتى  
"سووپەرنىچرال" دەدوا)،  
بۆھات بەتايىبەت لەلايەن  
ئەپۇلىنىرەو بوو كە وشەى  
سورىيالىزىمى لىكەكتىبى  
(مەكەكانى تىرىزىاس)ى خۇيدا  
بەكارھىنابوو، ھەرچەندە وشەى  
سورىيالىزىم تەواۋ ھەموو ئەوانەى  
نەدەگرتەو كە ئىمە  
دەمانكرىدىن، ئىدى وشەكە كەوتە  
سەرزارو رۇژنامەكەكانىش  
بەھۇيەو ئىشارەتەيان بەئىمە  
دەدا، واى لىھات پىئى رازى  
بىنو ھەول بۇ ئەو بەدەين  
دەلالەتتىكى بەدەينى.

بەلّام بوونى سورىيالىزىم  
لەنوسىندا پىش پىكەوھەنانى

گروپەكە مان كەتتۇ. ئەتەنن  
لەدايكبۇنى يەكەم نووسىن  
بگىرپنەو ە بۇ مانگەكانى ئايرو  
حوزەيرانى سالى 1919، كە  
هېشتا من لەسوپادا بووم،  
كاتىك لەئەلمانىاو ەبەمۆلەتتىك  
گەرامەو، پىرۇتۇن و سۇبۇ  
بەشەكانى يەكەمى كىتەبى  
(كىلگە موگناتىسىيەكان) يان  
نىشان دام، دەقىك بوو پىكەو  
نووسىبوويان و بەيەكەمىن  
پراكتىزەكردنى بىرەكانى  
پىرۇتۇن لە نووسىن دا دادەنرى؛  
خىرا نووسىن لەپىناوى  
رەتكردنەو ەى سانسۇرى  
ناوەكى. لەسەرەتادا سورىيالىزم  
بەم جۆرە بوو. پاشان ئەم  
شىو نووسىنەمان ناونا  
(نووسىنى ئۆتۆماتىكى) كە  
پىش ئىمە داداىزم لەگۆپى بوو،  
هېدى هېدى واپلىھات سورىيالىزم  
بەنووسىنى ئۆتۆماتىكى دىارى  
نەكرى، بەلكو بەو كەشو ەوا  
فىكرىيەكى بۇمان داپشتبوو،  
ەروەھا بەوتىگەىشتنەمان  
كە لەسەر شىعو رەوشتو  
تەنەت سۇسىلۇرئاش ەمان  
بوو.

\*ئەگەر كىلگە موگناتىسىيەكان  
لاو ەخەين ئەوا تۇ يەكەمىن كەسى  
كە تىكىستى سورىيالىزمت نووسىيىت  
ئەوېش لە اشەپۇلى خەونەكانادا.

—نەخىر ئەو ەيەكەمىن  
تىكىست نەبوو، بەلكو يەكەمىن  
تىكىست بەيانتىكى سورىيالىزم بوو  
كە لە گۇفارى (كۆمىرس) دا بللو  
بوو ەو، لەو بەيانەدا ەولمداو  
ەندى وشە پىناسەكەم، بۇ  
نمۇنە لەپىناوى بەكارهېنانى  
وشەى سورىيالىزم، بەواتا  
گشتىيەكەى، ەولم دەدا ئەو  
دەلالەتە دىارى بىكەم  
كەمەدلوولە دىارىكراوەكان  
دەگەيەنئىت وەك "سەررو  
واقىع" و "سەررو واقىيەت"،  
بەلام من يەكەمىن كەسم ئەم  
دوو وشەيەم بەكارهېناپىت  
دەتوانرى بوتىرى كە ەموو  
ئەوانەى لەنىوان سالاكانى  
1919 و 1923 دا نووسىومانە  
ئەچىتە چارچىسۇەى  
سورىيالىزمەو، سورىيالىزم بەو  
مانايەكى كە پىرۇتۇن لە بەيانى  
(سورىيالىستى لەشتىكدا) دىارى  
كردبوو، ئەو بەيانەى كەماو ەيەك  
دواى دەرچوونى كىتەبەكەم  
(شەپۇلى خەونەكان) بللو  
كردبوو ەو.

ەروەھا دەتوانرى وشەى  
سورىيالىزم بۇ ناسىنەو ەى ئەو  
كۆمەلەيە بەكارىهېنرى كە  
پىكەتەبوون لە پىرۇتۇن، سۇبۇ،  
ئىلوو ئەراگۇن، پاشانىش  
ئەوانەى كە پىمان دەوتىن  
نەو ەى دواتر، كەسى تا چوار

سالىك لەئىمەكەم تەمەنتر  
بوون و دواى دەرچوونى گۇفارى  
"شۇرشى سورىيالىزم" ەتەبوونە  
پالمان وەك (فىترەك، لامبۇر،  
بارۇن و دىسنىس) كەبە  
ەموويان كۆمەلەسى  
"ئەفنتۇر" يان پىكەهېنابوو.  
ئەوجا كۆمەلەى "ئۇف دۇر" ىش  
كە پىكەتەبوون لە (ماتىساس،  
لوپىك، ئافىك، فرانسى جىرارد) و  
ئەوجا (ئارتۇ) كە پەيوەندى  
بەهېچ كۆمەلەيەكەو ە ئەبوو،  
ھاتنە پالمان. ەسەرەھا  
كۆمەلەى "رۇبۇسى" كە  
پىكەتەبوو لە ەردوو شىو ەكار  
(ماسۇن و مىرو) و ەورپىيانىان  
(رۇلان توال، مىشىل لىرىس و  
جۇرج باتاى)، و ەەرلەو  
ماو ەيەدا بۇنۇيەل ى سىنمايىش  
كە بە ەورپىيەتى سلقادۇر دالى  
ەتەبوو پارىس پەيوەندىان  
پىو ەكردىن پاش ەموو ئەمانە  
كۆمەلەى "رۇشاتۇ"، جاك  
برىقىر، تانگى و مارسىل رۇشان.

بەم شىو ەيە ەسەرەك  
دەبىنى سورىيالىزم كەسانى  
جۇراوچۇرۇ جودا لەيەكدى لە  
دەورى خۇى كۆكردبوو ەو، تا  
ئەو رادەيەى كە بوتىرى  
سورىيالىزم بەكارى ەموو  
ئاستەكان دىت، و بەلكو  
ەندىكىش خالى بەيەك

گەيشتنيان لەسـورياليزمدا دەبينه وه .

\*سورياليزم نيوەندى بوو هەموو ئاراستەکانى لەخۆدەگرت...

-بابلىين هەموو يەكێك لەئيمە لەدەورى چەمكىيى ديارىكراوى هەركارىكدا كۆدەبينه وه، ئەدەبىيەت يا هونەرى، يان هەركارىكى ترى سوريالى.

\*ئيدى رپرەوى سورياليزميانهى خۆت، بەرهو ئەوهى بردەت رهچاوى ئەوه بکەيت کامە سياسيهو کامە کۆمەلایەتى، وانیه؟

-ئيمە هەموومان جەنگمان بەتاوان دەزانى، پيشمان دەوترا؛ چيتر جەنگ هەلناگيرسيته وه کهچى فەرەنسا شەپى دژ بە مەغريب بەرپاکرد، که يەکەم جەنگى ئيمپرياليزميانهى فەرەنسا بوو، ئەم جەنگە تاساندينى، که دزيشى وەستايه وه کهوتينه پال کۆمونيستهکان و باربۆس، که کۆمەلەيهکى (کلارتي) نزیک بە کۆمونيستهکان بوو، لەو ماوهيه دا زۆر بە پەرۆشه وه کتيپه سياسيهکانمان دەخوينده وه. پاش دوو سال بووم بەئەندامى حيزبى کۆمونيست، که يەکەمین سورياليزم بووم بچمە پاليان، دواى منيش پرۆتۆن و ئيلوار

وهک منيان کردو پاشتريش هى ترى وهک جۆرج سادۆل که وهک من تا کۆتايى مايه وه، بەلام پرۆتۆن و ئيلوار پاش سى هەفته لەبوون بەئەنداميان، کشانه وه. ئەمەش شتيکه تيگەيشتني ئاسانه چونکه ژيان لەناو حيزبدا بۆ کهسيكى وهک پرۆتۆن ئاسان نيه.

\*مانای وایه ئەنداميتى پرۆتۆن کهمى خياند.

-تەواو وایه، وهک دەشزانن ئەو نهگەرايه وه بۆ ناو حيزب، بەلام ئيلوار لەسالى 1943 دا گەرايه وه، واتە لەوکاتەدا گەرايه وه که بوون بەئەندام لەحيزبى کۆمونيستدا مەترسیدار بوو، ئەمەشى بۆ تۆمار دەکری.

\*ئەى پرۆتۆن؟

-پرۆتۆن لەناو حيزبدا لەبەردەمى کهسانیکدا که نرخيان نەدەزانى و هيچ بپرۆکه يەکیان لەسەر ئەو رۆلانی نەبوو که بەراستى دەيگيتر خۆى دەبينه وه، ئەو کهسيكى وانه بوو هيندهى ئارام هەبیت تا بەرگەى شتى وابگرى، بۆيه بەرگەشى نەگرت. رای من ئەوهيه؛ هەلە هەلەى خۆى نەبوو.

شۆرش و خەون

\*دواى بەئەندام بوونىت لەريزهکانى حيزبدا رووداويكى گرنک بەنيسبەت خۆتو بەنيسبەت ميژووى سورياليزمه وه روويدا، مەبەستم کۆنگرهى خراکوفسکى سالى 1930 يە.

-مەسەلەکه زۆر لەوه ئالۆزتره که باس دەکريت، چونکه لەبەرامبەر هەموو ئەو شتانهى که لە فەرەنسادا قيزمان ليدەکرده وه، خەونیک هەبوو که خەونى سۆفیهتى و شۆرشى ئۆکتۆبەرى سەرکەوتوو بوو، ئەم خەون و شۆرشەش لای من لەکارىکى (ئەيزنشتاين)دا بەرجەسته بوو که بریتى بوو لە فيلمى (زريپۆشى پۆتمکين).

بپرۆکهى رۆيشتن بەرهو يەکیەتى سۆفیهت بووه شتيكى ئاسايى، هەروەها بەختيش لەدروستبوونى شتەکاندا هەندى جار کارى خۆى دەکات؛ من لەسالى 1928 ه وه ئيلزام ناسيوه و چيتر لەيهکترى جيانەبووينه ته وه، سالى 1930 پيکه وه چووينه يەکیەتى سۆفیهت، بۆ کۆنگره نا، بەلکو بۆ سەردانى خوشکى ئيلزا که هاوسەرى مايکوفسکى بوو، چونکه پيش سى مانگ مايکوفسکى خۆى کوشتبوو،



لەوئ جۆرج سادۆل ھاتە لامان و  
لەبەر ئەوەی لەوئ بووین، داواى  
لێکردین بەشدارى كۆنگرەى  
جیـهـانیى نووسـهـره  
شۆرشگێڕەكان بكەین كە لە  
خاركۆف دەبەسترا. ھەلۆیستو  
كێشەو رووبەروو بوونەو ھەكان  
بەجۆریك ئالۆز بوون كە لێرەدا  
ناتوانم كورتیان بكەمەو،  
ئەو ھەى كە بەپلەى یەكەم  
بەلامەو ھە گرنگ بوو ئەو ھەو ھەو  
ئەم وڵاتە فەقیر و خەمبارو  
پالەوانەم دەدى و ھەموو  
جیھانىش درێژى، ئەم لیریکیەتە  
شۆرشگێڕانە یەم لەخودى  
كۆنگرەكە پى خۆشتر بوو،  
وتویژى زۆرو دوورو درێژ لەسەر  
كۆنگرە بەرپى كراو ھەروەھا  
وتەى نالایە قیش دەوترا.

بەلام ئیمە (جۆرج سادۆل و  
من) ھێندە بەكۆنگرەدا تێپەڕین  
كە بارودۆخ پى پێدات چونكە  
كۆنگرەكە نوقمى جۆرە  
كێشەىەك بوو كە ئیمە تى  
نەدەگەشتین، ئیتر نازانم چۆن  
ھاوڕپى سوریاىلىستەكان  
لەپاریسەو ھەتوانیان  
لەپووداوەكانى خاركۆف تى  
بگەن! ئەوكاتەشى بۆ پاریس  
گەرنامەو ھەشت و مەرى زۆر  
بەپتو ھەران كە بەدوو روژ  
نەگەشتە ئاكامو بگرە بەدوو  
سالیش، جى باسە كۆنگرەكە

لەسالى 1930دا بەستراو  
دابراىم لە پڕۆتۆن لەسالى  
1932دا بوو. ئەم دابراشە  
بوو ھەم ھەى شەقاریك لە  
دەرووندا. ئەم شەقارە بەھوى  
پڕۆتۆنەو ھەك بەھوى  
خۆمەو، زیاتر یەكالا بوو ھە.  
لەگەڵ ئەو ھەشدا، ھەرچەندە  
بەھێرشەكانیان بەناوى  
سوریاىلىزمەو ھەماندوویمان  
كردبوو، ھەرگیز ھێرشم  
نەكردە نەسەر پڕۆتۆن و نە  
سەر سوریاىلىستەكان. ئەوسا  
ئىستاش پڕۆتۆن بەشەغیریكى  
گەرەو پەخشان نروسىكى  
مەزن دەزانم. ئەمەم لەوكاتەشدا  
وتوو ھەكە پڕۆتۆن ھێشتا  
لەژياندا بوو، ئىستاش  
دەلێمەو ھەكە ئەو كۆچى  
كردوو، چونكە ئیمە ناتوانین  
ھیچ كەسێك لەسەر تێگەشتن  
یان پلانپێژى بۆ ژيان ناچار  
بكەین.

### پلانپێژى.. وشەىەكى پێكەنیناویە

\*كاتێك تەماشای پەيوەندى  
نێوان دوو كەس دەكەین كە  
لەھەمان سەر كێشیدا (موغامەرە  
ژیاپێتو ھەمان مێزوو یەك  
خستبن، كەمجار پلانىكى دارپێژراو  
لەپشتەو ھەى دەبینن.

-ئیمە پلان دابپێژین؟ ئەم  
وشەىە ماىەى پێكەنینىكى زۆر  
بوو بۆ ھەریەك لەمنو لە  
پڕۆتۆن و ھەموو ھاوڕپى  
سوریاىلىستەكان.

\*لەسالى 1930 یەو، گۆرانی  
زۆر بەسەر نووسینەكاندا ھاتو  
تەنانت دەستت داىە رۆمان  
نووسینیش، كەچى ناتوانى  
"ئەنيسسە" و "سەرجلیەكانى  
تیلماك" لەچوارچۆیەى رۆماندا  
پولێن بكړین!

-ئەگەر "ئەنيسسە"  
بەشەو ھەىكى تايپەتى  
بخوینریتەو، كە ئەم  
خویندەوانە باوین، رۆمانە.  
من ھەر لەسەرەتاو و توومە  
رۆمان بەژيانى نووسەرەو ھە  
بەندەو لە ئەنيسسەدا  
كەسیتیەكان ھاوڕپكانم، بۆ  
نمونە ئەمەیان لەرۆمانەكەدا  
پيكاسۆیەو ئەویش نیە،  
ئەمەیان پڕۆتۆن و ئەویش نیە،  
ئەنيسسەش ئەراگۆنەو ئەویش  
نیە. ئەمە جۆرە خۆخەرىك  
كردنێكى قوناغەكە بوو كە  
لەرۆمانەكەدا رەنگى داو ھەو.

بەلام لەرۆمانى "تیلماك"دا،  
ئەو وتارانەى كە تیلماك  
ئاراستەى ئەتاكو كلیبۆ و  
ئۆردیسى دەكرد، ھەموویان  
وتارە (ادایزمەكانى خۆمان بوو  
كە لە سالى 1920 ھەو دەمان

وتن. رووداوه كانى ھەريەكەش  
كە لە "زەنگەكانى بازل" و  
"زىندەوەرە جوانەكان" دا  
ھاتون رۆلى ئەزمونە  
كەسيەكان دەبين.

لە سالى 1933 دا،  
شۆفیرەكانى تەكسى،  
مانگرتنىكى گشتيان راگەياند،  
داوام لىكرا دەربارەى ئەم  
مانگرتنە شت بنووسم، ئەمە  
بوو ھە يارمەتیدەرىكى باشم بۆ  
ئەو ھەي لەيەككە لە رۆمانەكانم دا  
لە باسى مانگرتنى گشتى سالى  
1911 دا سەرکەوتووبم. ئەو ھەش  
ئەلیم كە لە ھەموو  
نووسىنەكانم دا پرەنسىپى  
يەككىتى ھەيە. رەنگە ئەم  
قۇناغانە سوودمەند بن بۆ  
مىژوونووسان، ھەرچەندە لە  
خودى ئەدەبدا بوونيان نىە،  
و ەك چۆن نووسەرىكى كلاسىك  
ھىچ كات خۆى بەكلاسسىت  
نازانى.

\* بەلام ھەرچۆنىك، يىت تو  
چوويتە ناو مىژووى ئەدەبەو ە تا  
ئىستاش لەزيانداى.

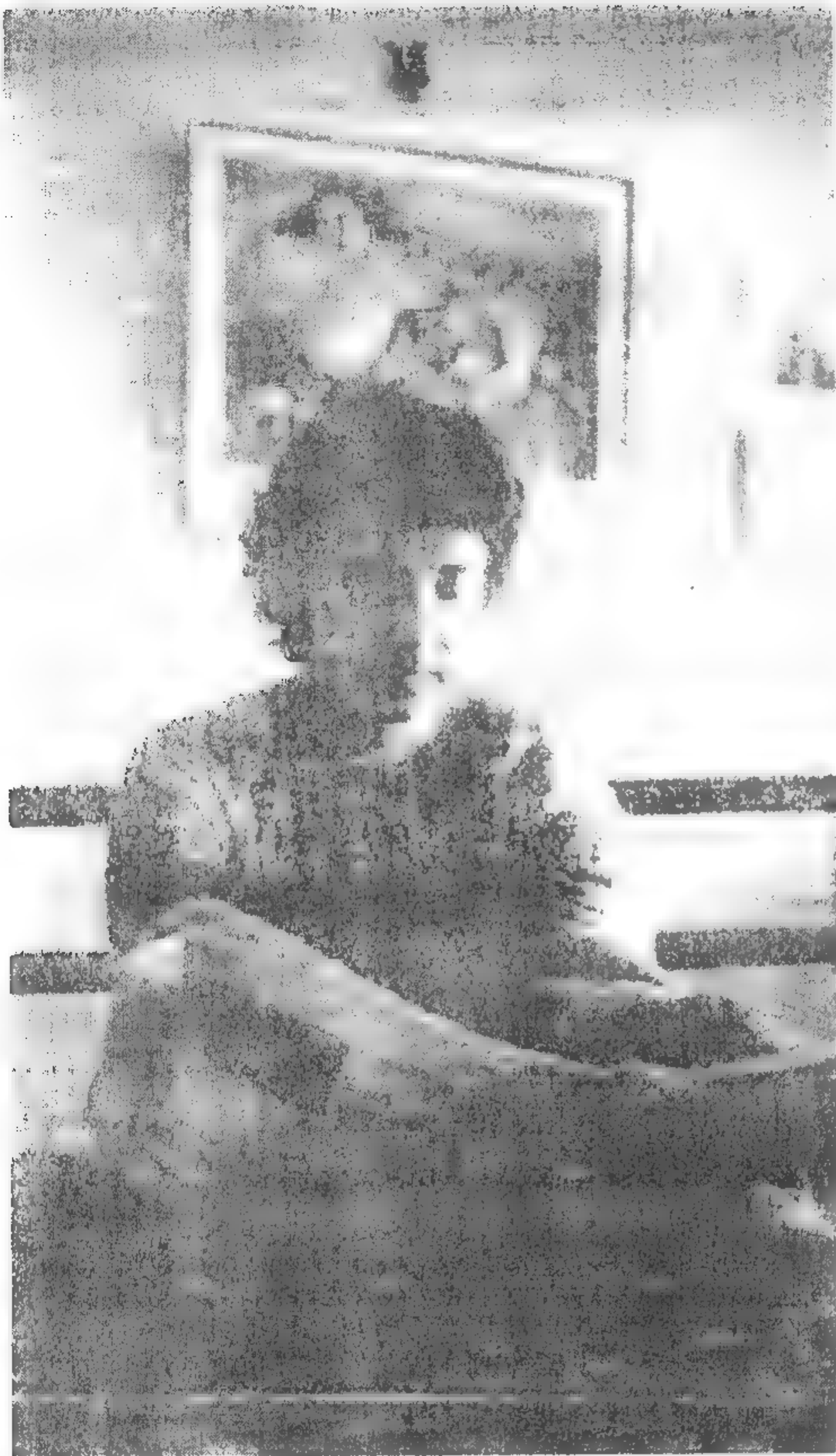
بەلى وەك رۆچوونى  
ئىسقان بەپووكدا. ئەمە تەنيا  
ھەر من نىم، پرتۆن و تزاراش  
لەزيانى خوياندا چووبوونە  
ناوى. ئەمە بوو كە دەبوو ە  
مايەى خوشحالى و لەھەمان

كاتيششدا خستبووينىە  
ھەلوئىستىكى دژوارەو ە.  
\* بەلام جياوازی نيوان توو ئەوان  
لەو ەدايە كە تو زياترت نووسيوو  
تىكستەكانيششت رپرەوتكى  
سياسيانەى ديارى لەخوگرتوو ە.

ئەمە راستە، بەلام لە  
پۆلىكى جياواز دانانریم. لەسالى  
1920 دا كە لە گەشتىكدا  
بووين، يەككىمان خانوويەكى  
بەدى كردو وتى؛ ئەمە  
خانوويەكى ناشىرىنە.  
(دۆشان) يش پىوت؛ ھىچ  
خانويەك ناشرىن نىە.. ئەم  
وتەيە بۆ ھەموو كارىكى ئەدەبى  
دەگونجىت دەنا ھەموويان  
ناشرىن، نووسەر ەن شت  
لەنووسىنەكانياندا بەدى  
دەكەين بەلام لەراستىدا خويان  
ھىچ نىن.

\* تو لە چاخى خوتدا ژياويت،  
ئەمە نەينى "يەككىتى" يە لە  
نووسىنەكانم دا.

زيان نووسىنە. ئەمە بەواتا  
راستىەكەى بەسەر سورىاليژمدا  
دەچەسسىپىت، نووسىنى  
ئۆتوماتىكى بەحەقىقەتى مرق  
نامۆ نىە، ئەو مرقىەى كە  
دەنووسىت و راستىەكەى ئەو ەيە  
كە دەبينىت ئىو ەجا  
بىسە ئۆتوماتىكى خىو  
دەنووسىتەو ە.



تەسلىمە نەسرین:

"بەچەكى

هيومانيزم

دەجەنگم"

سازکردنى ديدەنى:

رافائيل ريرول

لە ئینگلیزییەو:

زەینەب کوئستانی

دەژیم. کاتىكى كەم بە  
دەستەووەیە بۆ نووسین، بەلام  
رۆمانىكم بە دەستەووەیە و هەول  
دە دەم تەواوى بكەم، ئەو  
رۆمانە پەيوەندى بە حال و  
گوزەرانى ئافرەتانى ولاتەكەى

تەسلىمە: من لێرە بەتەنیا  
دەژیم و كە دەچمە دەرەوێش  
پۆلىسىك یاوەرەو چاودێرىم  
دەكا. چواردە هەزارو پێنج سەد  
پاوەندى ئىستەرلىنى بەناوى  
كۆمەكەووە وەردەگرم و پێى،

پرسیار: تۆ لە ولاتى خۆتدا  
(بەنگلادېش) دووچارى گێرمەو  
كێشە بوويت، دواچار لەژێر  
هەپەشەى (فەتوا) يەك لە ولاتى  
خۆت وەدەر نراى... هەنووكە  
ژيانت چۆنە لە سوید؟



خۆمەۋە ھەيە. ئەۋ ۋەختەي  
بۆم دەمىنىتەۋە سەفەرى تيا  
دەكەم، خەلگىكى زۆر دەبينم،  
ۋا خەرىكە دۆست ۋاۋرپى پەيدا  
دەكەم.

پرسىيار: ئايا پەيوەندى تۆ  
لەگەل "نووسىن" دا گۆراۋە لەۋ  
ساتەۋەختەۋەي كە "فەتۋا" كە  
لەدزى تۆ بىلەۋ كرايەۋە؟

تەسلىيە: لەبنە پەتدا  
نەگۆراۋە. ھەر ئەۋەيە كە  
مەست دەكەم لەجاران  
بەھىزترم، چونكە ئىستاتى  
دەگەم كە چەندە شىتتىكى  
كارىگەر زىندوۋە ئەۋ ۋەختەي  
مىرۇف دەجەنگى. مىن  
نەتوۋرەم نەبىزارم لەۋەي كە  
روۋى دا دەرھەق بەمەن..  
مەسەلەكە لاي مىن تەنھا ئەۋەيە  
كە لەبەرامبەر كۆمەلگاي  
بەنگلادىش دا خۆم بە بەرپرسىيار  
دەزانم.

پرسىيار: لەكۆۋ ۋە ئەۋ  
ھەستى لى پەرسىيەۋە پەت لەلا  
دروست بوۋ؟

تەسلىيە: گەر بۆ رابردوۋ  
بگەپىمەۋە، دەتوانم بلىم  
دەمىكە، مىن ھەمىشە  
دەمنووسى، يەكە مجار شىعەرم  
دەنووسى، ئەۋ ۋەختەي ھىشتا  
قوتابى بووم، پاشان كەۋتمە  
پەخشان نووسىن. ئەۋ ۋەختەي  
لەبەشى - نوشدارىش -

دەمخوئىند ھەر بەردەۋام بووم  
لەنووسىن. مىن ھىشتا مىندال  
بووم كە ھەستم كرد مىن لە  
كۆمەلگايەكدا دەژىم كە ھەموو  
جۆرە فەرقو جودايىيەكى  
تىايە. ھەر لەبەر ئەۋەش بوو  
حەزم كرد بنووسم تا بتوانم  
لەگەل ئەۋ ھەموو ناھەقىۋ  
نايەكسانىيە دا جەنگم.

پرسىيار: ئايا تۆ لەپىناۋ  
چاككردنى بارى ناھەموۋارى  
ژنان جەنگايت يان شەرى تۆ  
بەگشتى دژ بە ھەموو  
شىۋەكانى نايەكسانىۋ ستەمۋ  
بىمافى كۆمەلايەتى بوو...؟

تەسلىيە: ئەۋ ۋەختەي دەستم  
بە نووسىن كردو نووسىنەكانم  
بۆ رۆژنامەۋ گۆقارەكان دەنارد،  
دەمويست دژى ھەموو  
شىۋەكانى ستەمۋ نايەكسانى  
بەستەۋە، بەلام بەشىۋەيەكى  
تاييەتى بايەخم بە بارى  
ناھەموۋارى ژنان دەدا، پاشان  
تىگەيشتەم كە كەمايەتى تىرىش  
مەن كە روۋبەروۋ ھەمان  
چارەنووس دەبنەۋە. ئىدى  
شەپكەي مىن گەرەتر بۆۋەۋ  
ۋاي لى ھات دژ بە ھەموو  
شىۋەكانى فەرقو جودايىيە  
جەنگم، ئەگەر لەژىر ھەر  
ناۋىكدا بى: جياكارى رەگەز بى،  
توخم يان ئايىنى بى. ھەلبەتە  
بۆ مىن ۋەكو ژنىك لە نىزىكەۋە

بەۋ جياكارىيە ئاشنا بووم كە  
ھەموو ژنانى دەگرتەۋە، چونكە  
مىن خۆم ئەۋەيانم تاقى كىرەۋە.  
تەنھا ھۆيەك كە ۋاي كرد مىن  
خوئىندم تەۋاۋ بگەم ئەۋە بوو  
كە باۋىك كابرەيەكى خوئىندەۋار  
بوو.. بەپىشە پىزىشك بوو، بەلام  
زۆر لەدەستە خوشكەكانم ئەۋ  
بۋارەيان بۆ نەپەخسا. ھەتا گەر  
بۋارىشيان ھەبۋاىيە... زۆر  
بەدەگمەن لى دەگەرەن لە سالىك  
پىتر لەزانكۆ بخوئىن - تەنھا  
ئەۋە بوو كە مىن خوئىندەۋارو  
ورىابىن. ئەۋىش بۆ رەزامەندى  
مىردەكانىيان ئەۋكاتەي لە  
ئايىندەدا شوۋ دەكەن. ئەۋ  
ۋەختەي پىر بەكچان دەدرى  
بخوئىن بۆ ئەۋە نىيە خۇيان  
ۋتوۋ ورىاۋ رۆشنىر بن.  
باۋىكان ۋ دايكانى ئىمە  
مەبەستىيان نىيە كچەكانىيان  
لەپوۋى ئابوۋرىيەۋە  
سەربەخۇبىر پىشت بەخۇ  
بەستىن، تەنھا شىت كە بىرى لى  
دەكەنەۋە ئەۋەيە كە مىردى  
چاك ۋ مىرخاسىيان بۆ بدۆزەۋە.  
پرسىيار: باشە لەئىستادا  
ھەلوئىستى خىزانەكەي تۆ چۆن  
خۆي دەنوئى؟

تەسلىيە: مىن لەخىزانىكى  
موسلمان ۋ كۆنە پارىژدا گەرە  
بووم كە سال لەدۋاي سال ۋاي  
لى ھات لىبرال ۋ سەربەستانەتر

بیر بکاته وه. ده بوو بجه نگم..  
 هه نووکه دایلو باو کم، براو  
 خوشکه کانم حه ز له و شتانه  
 ده که ن که ده یاننووسم،  
 پشتگیریم ده که ن، هه رچه نده  
 زوریان له سهر که وتوو و باجی  
 قورسیان داوه. باو کم هه ندی  
 له هاوړپیکانی و بگـره  
 نه خوشه کانیشی له ده ستدا.  
 له لایـهن ئیسـلامیـه  
 توندپه وه کانه وه هه پره شه شی لی  
 کرا، بگره داوای پاره شیان لی  
 کړدبوو که بیدا، ناچار بو  
 پاراستنی ژيانی خوی ملی دا.  
 خوشکه که شم که پروانامه یه کی  
 له (رووه ک ناسی) دا هه یه له سهر  
 کار ده رکرا، ته نها گونا می  
 نه وه بوو که خوشکی منه.  
 ئیستا که وای لی هاتوو که  
 سه ربه سستی نه وه ی نه ماوه  
 به دلی خوی بجیته ده ره وه.  
 پرسیار: له رومانه که تدا  
 به ناوی لاجا (شووره یی) تو باس  
 له ته نیایی (سورابخون) ده که ی  
 که دیاره هم پالنه وانه ت لویکی  
 هیندوسی یه، نه وه هه ستکردن  
 به ته نیایی یه ش لـه  
 چه وسانه وه و ته نگ پی  
 هه لچینه وه هاتوو که  
 دوا به دوا ی رماندن مزگه وتی  
 (نایدویا) له هیند ده سستی پیکرد.  
 ئایا تو خوت هه ست به هه مان  
 ته نیایی و لاته ریکی ده که ی؟

ته سلیمه: به لی، هه ندی جار  
 زور هه سستی پی ده که م، به لام  
 هه مان ته نیایی پالنه وانه که م  
 نی یه. راسته نه و پیساویکی  
 نایدیالیسته به لام ئاین په روه ر  
 نی یه و شه پی بو ناکات، به لام  
 ململانی و شه پی مه زه بگره ی و  
 نه و توندو تیژی یه ی دوا ی  
 رماندن مزگه و ته که وای لی ده کا  
 نه ویش ببی به که سیکی مه زه ب  
 خواز. من وه کو نه و نیم. نه وه ی  
 ئامانجی منه و بو ی ده چم:  
 کارکردنه دژی مه زه ب گه رای و  
 شه پی تائفی، من نه و چیرو که م  
 نووسی تا به خه لکانی خومان و  
 سیاسه تمدا ره کانی پیشان بده م  
 که و هیندوسی که کانی نساو  
 (به نگلادیش) رویان له مه زه ب  
 خوازی کرد پاش نه وه ی که هیچ  
 نومیدو پروایه کیان به م ولاته  
 نه ما. هه ره موو خه ریکه ولات  
 به جی دیلن و ره و ده که ن، و  
 پروات کو مه لیکی زور له لاوانی  
 روشنبیرو دل و دهر وون پاکو  
 نمونه یی له ده ست ده ده یین،  
 چونکه ده ولت ناتوانی ژیانیان  
 بیاریزی و له مه ترسی دوریان  
 بخاته وه. په یامه که ی من زور  
 ساده و ساکاره.. به لام کی هه یه  
 گویم لی بگری؟ من زور  
 به ساده یی ده مه وی بانگه شه بو  
 وه ستانی شه پرو ویرانکاری بکه م  
 که به ناوی ئایینه ده که ری.

پرسیار: ئایا ته نیایی و دووره  
 په ریزی تو هی نه وه نی یه که  
 هه ندی له که سانی دیاریکراوی  
 پیشکه وتوو و خوازیش لـه  
 به نگلادیش دا دژی تو  
 وه ستانه وه؟ تو نه وه یان چون  
 شی ده که یته وه؟  
 ته سلیمه: مه سه له که به ته نها  
 دیویکی نی یه. سه ره تا ده ببی  
 بلیم ژماره یه کی زور هه ن  
 له پیشکه وتوو و خوازه کان که  
 به راستی منیان خوش ده وی.  
 زوریشن نه وانه ی که هیرش  
 ده که نه سه رم و ناویان له خویان  
 ناوه پیشکه وتوو و خواز، وه لی  
 له حه قیقه تدا و نی یه، به لکو  
 له دل نه وه و به قوولی که سانی  
 ئاین په روه رن. نه وان حه ز به و  
 شتانه ناکه ن که من ده ینووسم،  
 چونکه من هه ول ده ده م نه وه  
 بخرمه به رچاوان که تا چ  
 سه روجه دیک خه لکیک هه ن  
 به ناوی ئاین نه وه  
 ده چه و سیترینه وه. له پروانگه ی  
 منه وه مه سه له که و ده بینم که  
 شه رع و یاسا کانی (ئاین) تا و و  
 تو ی بکریته وه. ده مه وی بلیم  
 ده ببی نه و ده سته لاتهی ئاین  
 به سه ر کو مه لگاوه هه یه تی  
 کوتایی بی.  
 سه باره ت به ماف په روه رانی  
 ئافره تو یه کسان خوازه کان،  
 زوریان پروایان وایه که ده کری

بارى ناھەموارى ژن لــه چوارچىۋەى ياساكانى ئىسلامدا رىك بخرىتەو ەو چاك بكرى. من له گەل ئەو ەدا نىم. من له پىناو يەكسانى نىرو مىدا دەجەنگم، ئەو شىيان مەحالە گەر تۆ خۆت بە ياساكانى ناو ئايىن بەستەو ە. فېمىنىستىكەكانى نساو (بەنگلادىش) كە دەكا يەكسسا نىخوازەكان وای رادەگەيەنن كە ئىسلام ەمان مافى يەكسانى بەژن و پىاو بەخشیو ە: وەكو يەك. ەرو ەها وای بۆ دەچن كە دەبى من له گەل ئەواندا كار بكەم. بەلام شىو ەى كارکردن و دەربىرىنى من نووسىنە. من دەتوانم لەو ەدا كەلكم ەبى، بەو ەى بتوانم خەلكى قەناعەت بەو شتانه بكەن كە دەینووسم. من دەنىو خەلكى ئاساىىدا ناو وشۆرەتم ەيە. كىتیبەكانى من بازارپىان گەرمە. ژنان دەيخویننەو ە بى ئەو ەى بەمىردەكانىن بلین.

پرسىيار: ەسەندى لەپىشكەوتووخوازەكان تۆ بەو ە تاوانبار دەكەن كە رۆحى رادىكالانەى تۆ وای كەردوو ە ئىسلامىيە توندپەو ەكان قازانجى لى بكەن، واتا ئاكامى كارى تۆ بەقازانجى ئەوانو دژ بە خۆت بشكىتەو ە.

تەسلىمە: ئەو ەيان بۆچوونىكى ەلەيە، سەرەتا لەبەر ئەو ەى "ئوسا" سوولتىيەكان- فوندەمىنتالىستەكان "لەناو (بەنگلادىش)دا خەرىكە رۆژ بەرۆژ ەيز پەيدا بكەن، ئىمەش ئەو كەسانەمان پىويستە كە ئامادەن ئازايانە بەرووياندا بوەستەنەو ە، ئەگەر كەسك لەشوینى خۆيەو ە بى دەنگ بىتوقسە نەكات، ەيچ شتىك ناتوانى رىيان لى بگرى لەو ەى دەستەلات وەدەست نەهینن.

سوپاس بۆ كاروكرەو ەى رىكخراو ە نساكومى و مروف دۆستەكان، چونكە وایان كەردوو ە كە ژنانى لادى لەژىر چنگى ئەوان بىنە دەرىو كارو ئىشك بۆ خۆيان بدۆزنەو ە، بەم پىيەش وای لى ەاتوو ە كە لـەرووى ئابوورىيـەو ە (دارايىيەو ە) سەربەخۆ بن. ئوسوولتىيەكان لەدژى ەموو ئەوانەدا (فەتوا) دەردەكەنو ەندى جار دەيانكوژن، چونكە بەو جۆرە سەربەستىيە تازەيەى ئەوان بۆيان دىارى دەكەن رازى نىن. ئايا دەكرى يەككە لەگەل ئەو "توندپەوانە" ەلېكات ئەو وەختەى ژنان بە جۆرەها تۆمەتى جيا تاوانبار دەكەن.

پرسىيار: تۆ بەتەنھا رەخنە لە "شەرىعەت" دەگرىت يان لە سەرچاو ەكانى بەگشتى؟

تەسلىمە: ئەو ەى من دەمەوى پىي لەسەر دابگرم ئەو ەيە كە ئىمە پىويستەمان بـە "ەيومانىزم" واتا (مروف پەروەرى) ەيە.. لەسەر ووى ەموو شتىكەو ە پىويستەو ئەركى سەرشانمانە دژى ئەو ەيزە تارىكى خوازەجەنگىن، ئەو كەسو لايەنانەى دژ بە پىشكەوتنن، بەناوى ئايىنەو ە دەيانەوى سىياسەتى (كوپرم ەيچ نابىنم) بەسەر ئىمەدا بسەپنن، دەيانەوى ناكەردەو مل كەچ بژىن بەو ەى رى لەخەلكى دەگىرن پرسىياری ەبى، بەلام من خەز دەكەم بىرسم.. من ئاوام.

ەزاران سال لەمەوبەر ئايىنەكان پەيدا بوون، كۆمەلگە ەاوچەرخەكانمان كـە لەدەمىكەو ە قۇناغ بەقۇناغ رەنگىان گرتوو ە، لەگەل پىو رەسمو ياساكانى ئەو زەمانە دوورو دىرىنە بەرپۆ ە ناچىت. بەپاى من چىتر ياساكانى ئايىن لەگەل ئەم سەردەمەى ئىمەدا يەك ناگرنەو ە، بۆيە من رەخنەم ەيەو لەسەر ئەو ياسايانەش كە لەو كىتبانەو ە ەاتوونەتە دەرى. سىستىمى شەرىعى لـە



(بەنگلادېش) لەسەر شىۋەى بەرپۆۋەچوونى بىرەيتانى دامەزراۋە. ئىمە لەۋلاتىكى ئىسلامىدا نازىن، بەلام ئەو ياسايانەى لەنىۋ خىزاندا بەرپۆۋە دەچنۋ مەسەلەكانى شوۋكردنۋ مىراتى بەرپۆۋە دەبەن ھەر ھەموۋى لەئايىنەسەۋە سەرچاۋەيان گرتۋە، ئەو ياساۋ شەرئەنەش ئافرەتيان لەبارىكى نايەكسانىۋ زۆر ناجۇردا ھىشتۋتەۋە كە دەبى ھەر ھەموۋى بگۇرى.

من وای دەبىنم كە چىتر پىۋىست ناكات كە ياساۋ دەستۋورى نىۋ ئايىنەكان بوونىكى رەسمى دەنىۋ ۋلاتىكى مەدەنىدا ھەبى. ئىمە دەبى ياسايەكى تازەۋ عىلمانى بدۆزىنەۋە كە بەچاۋى جىاۋاز سەيرى خەلك نەكات. كۆمەللى ياساۋ دەستۋورى مەدەنىۋ يەكسانىۋ يەكگرتۋە كە بەيەك چاۋ سەيرى ھەموان بكات.

پرسىار: ئايا شەرى تۆ دىۋىكى سىياسى ھەيە؟

تەسلىمە: من لەپىناۋ كۆمەلگەيەكى باشسترو بەختەۋەرتدا دەجەنگم. لەپىناۋ خوشىۋ بۆ بەرژەۋەندى خەلكى بى ئەۋەى بىر لەۋە بگەمەۋە ئەۋ ھەۋلەى من سىياسىانە دەكەۋىتەۋە يان نا.

من نامەۋى لەژىر ھىچ پىناسەۋ دروشمىكىدا بانگەشە بۆ نووسىنەكانم بگەم. شەرى من، بەمانا فراۋانەكەى شەرىكە لەپىناۋ ئىنسان دۆستى. من ئەۋە دەنۋوسم كە دەبىنم، ئەۋەى كە ھەستى پى دەكەم بەپىنۋوس بەدل دەينۋوسم.

پرسىار: تۆ چ جىاۋازىيەك لەنىۋان خۆتۋ "سەلمان روشدى" دا دەبىنى؟

تەسلىمە: ئىمە ھەردۋوكمان رووبەروۋى ھەمان مەترسى دەبىنەۋە، بەلام ئەۋ بە (فەتۋا) يەكى حۈكەتى ئىرانى فشارى خرايە سەر، كەچى سەبارەت بەمن گروپىكى ئوسۋوللى (فوندامىنتالىست) ھەرپەشەيان لى كىردۋوم. "سەلمان روشدى" ۋەك نووسەر لە، من باشتر ناسراۋە. بەلام منىش ھەۋل دەدەم خزمەتلىك بەكۆمەلگەى خۆم بگەم. شتىك بۆ ۋلاتەكەم بگەم. رۆمانى (ئايەتە شەيتانىيەكان) روۋى راستەقىنەى ئايىنى خستە بەرچاۋان كە زۆر گرنگۋ پىۋىستە. من رىزىكى زۆرى دەگرم كە كارىكى وای كردۋە.

سوپاس بۆ ئەۋ. ئىستا روۋن بۆۋە كە ھىندۋسەكان ۋ عىسا پەرستەكان ھەقى ئەۋەيان ھەيە رەخنە لەئايىنى خۆيان

بگرم، بەلام مۇسلمانەكان بۆيان نىيە، ھەتا دۋاى تىپەربوونى (1400) سالىش ئەۋ ھەقەيان نىيە.

خۆ دەبى ئىمە پىزى ئەۋ كەسانە بگرىن كە برۋايان بەيەزدان ھەيە، بەلام "سەلمان روشدى" تواناى ھەبوۋە لەنىۋ رۆمانەكەيدا رەخنە لەئايىن بگرى. منىش، ھەر ھەمان شتم كردۋە.

پرسىار: ئايا تۆ دژى ھەموۋ چەشنە دۆگمايەكى؟

تەسلىمە: من وای بۆ دەچم كە ھەر ھەموۋ ئايىنەكان تۆۋى فەرقۋ جودايىان تىايە. من ئەگەر لەۋلاتىكى دىكەش لەدايك بوومايە، لەۋانەبوۋ ھەمدىس رەخنە لەۋ ئايىنە زالەى ئەۋ ۋلاتە بگرم. من بەگومانم. ئايا دەكرى چىتر قەناعەت بەۋ شتانه بگەم كە دەنىۋ ئىنجىلدا دەيخوئىنمەۋە. ھەر بۆ نمۋنە ئىنجىل دىنمەۋە. لەپوانگەى مەۋە ئايىن بۆ سەردەمانىكى زوۋ پىۋىست بوۋ، بەلام لەۋەدايە بۆ ئەمىرۋكە ئەۋ پىۋىستە نەبى. ئىمە دەتوانىن زۆر چاك بەرپۆۋە بچىن گەر وىژدانمان بگەين بە قىبلەنوما.

پرسىار: تۆ خۆت بەكەسىكى نەتەۋەپەرسىست "ناسىونالىستى" دەزانى چونكە

لەرۇمانى الاجادا چەندىن بىرگە  
لە دەۋرى بىرۈكەي "زىدى يان  
خاكى باۋوباپىران"  
دەخولپتەۋە؟

تەسلىمە: زۆر بە سادەيى پىت  
دەللىم كە من مۇۋىم. بىرواشم بە  
پەساپۇرت و قىزى نىيە. من  
خەۋن بە دونىايەكەۋە دەبىنم كە  
خەلكى تىايدا بتوانن بى كۆسپو  
تەگەرە سەفەر بىكەن و بىن و  
بچن. بەلام ديارە كە دەيەھا  
جىاۋازى و نابەرابەرى دەنيو  
ولاتەكاندا ھەيەو بەھەموو  
چەشەنە دىۋارو بەربەستىك  
سنووردار كراۋە - دەۋلەمەندىان  
تىايەو لەۋلاۋەش ھەزار..  
سەرەپاي جىاۋازى لەكەلتوۋرو  
لەھەلېزاردى ئايىن. من شتىكى  
وام وتوۋە، من زمان و كەلتوۋرى  
خۇمانم لەھەموۋان پتر خۇش  
دەۋى، بەلام ئەمەيان ماناي  
ئەۋە نىيە كەيىم بە زمان و  
كەلتوۋرى گەلانى ترنايە، من  
ھاۋرپى و دۆستىكى زۆرم  
لەدەرەۋەي (بەنگلادىش)دا  
ھەيە، جىاۋازى زمان رىم لى  
ناگرى لەۋەي دىسۆزانەو  
ئادەميانە گەتو گۆيان لەگەلدا  
سازىكەم.

پرسىار: ئەگەر بىرپارى ئەۋ  
(فەتۋا)يە لەدژى تىو  
ھەلېۋەشپتەۋە، ئاممادەي

بگەرپىتەۋە لە (بەنگلادىش)دا  
بژى؟

تەسلىمە: كى لاي بىباتو  
ھەلېۋەشپتەۋە؟ مىرى  
(ھوكمەت) لەدژى ئەۋكەسانەي  
كە بىرپارەكەيان دەرگىر دىچ  
كاردانەۋەيەكى نىبەۋو.  
(ئوسۋولپىەكان) ھەرگىز ئەۋ  
فەتۋايە بەتال ناكەنەۋە، بەلام  
من ئاممادەم ھەر بچمەۋە  
(بەنگلادىش) گەر بارو دۇخەكە  
بەرەۋ باشتر بچى، ئەۋەش  
ۋەستۋەتە سەر ئەۋكەسانەي  
خۇ بەپىشكە وتوۋخۋاز دەرزانن.  
بەلام من گوى بەمەترسى  
نادەم، چونكە ۋابزانم ئەۋەيان  
ئەركى سەرشانمە كە خۇم بۇ  
مەسەلە ھەلېساۋەكانى ناو  
ولاتەكەم تەرخان بىكەم. من  
دەمەۋى لەگەل ئەۋكەسانەدا بىم  
كە دژ بە (فوندەمىنتالىستەكان)  
دەجەنگن. سەرەپاي ئەۋەش  
كە من لە ولاتى خۇمدا ۋەك  
نوسەر كارى باشترم لەدەست  
دى بىكەم.

پرسىار: ئەگەر  
پىشكە وتوۋخۋازەكان دەستەلات  
بگرنە دەست و ئىشىكى  
دەۋلەتيان دا بەتو... پىنى رازى  
دەبىت؟

تەسلىمە: ئەۋەي من دەمەۋى  
ئەۋەيە كە بىمە نوسەر.

پرسىار: تۆ زۆر جارن پى  
لەسەر نەۋۋونى سەرەستى  
سىكىسى دادەگرىت كە ژنانى  
بەنگلادىش بەدەستىيەۋە  
دەتلىنەۋە.

تەسلىمە: ھەلېت ئەمەيان  
مەسەلەيەكى گرنگە، بەلام  
مەسەلەي سەرەكى ئەۋەيە كە  
دلىيا بىن لەۋەي ئافرەتان  
خۇيان رۇشنىرىن. ئىتر دۋاي  
ئەۋەي چىمان بوى ئاسانتر  
دەبى. لەولاتى مندا دەتۋانى  
ۋەك نمونە سەيرى من بىكەي -  
كە بۇ ئافرەتىك لەنيۋەندىكى  
رۇشنىرىدا بى و شتەكانى  
ئەۋەندە بە زەحمەت بۇ  
دەستەبەر بىرى. ھەمىشە  
دوۋچارى گرفت دەبى. بەلام  
گرفتەكە ئەۋەيە ئەۋ ئافرەتانەي  
كە سەر بە چىنىكى ھەزارىن  
لەھەموو جۆرە خۇندەۋارى و  
رۇشنىرىيەك بىبەرى كراۋن.  
لەۋەدايە شۇرپرو ھەلگەپانەۋە  
لەنيۋ ئەۋ ژمارە زۆرەي  
خەلكانى چىنى ژىرەۋەدا  
بەقېتەۋە.

پرسىار: شۇرپش...! تۆ لە  
روۋى ئايدىۋولۇژىيەۋە لە كوى  
ۋەستاۋى؟ تۆ ماركسىت؟

تەسلىمە: من (ماركس) - و -  
ئەنجىلزم - م) خۇندۇتەۋە، من  
رقم لەستەم و نايەكسانى و  
نابەرابەرىيە، من دژى ئەۋ



میلان کوندرا

# شویت

ترجمە پرویز ھمایون پور



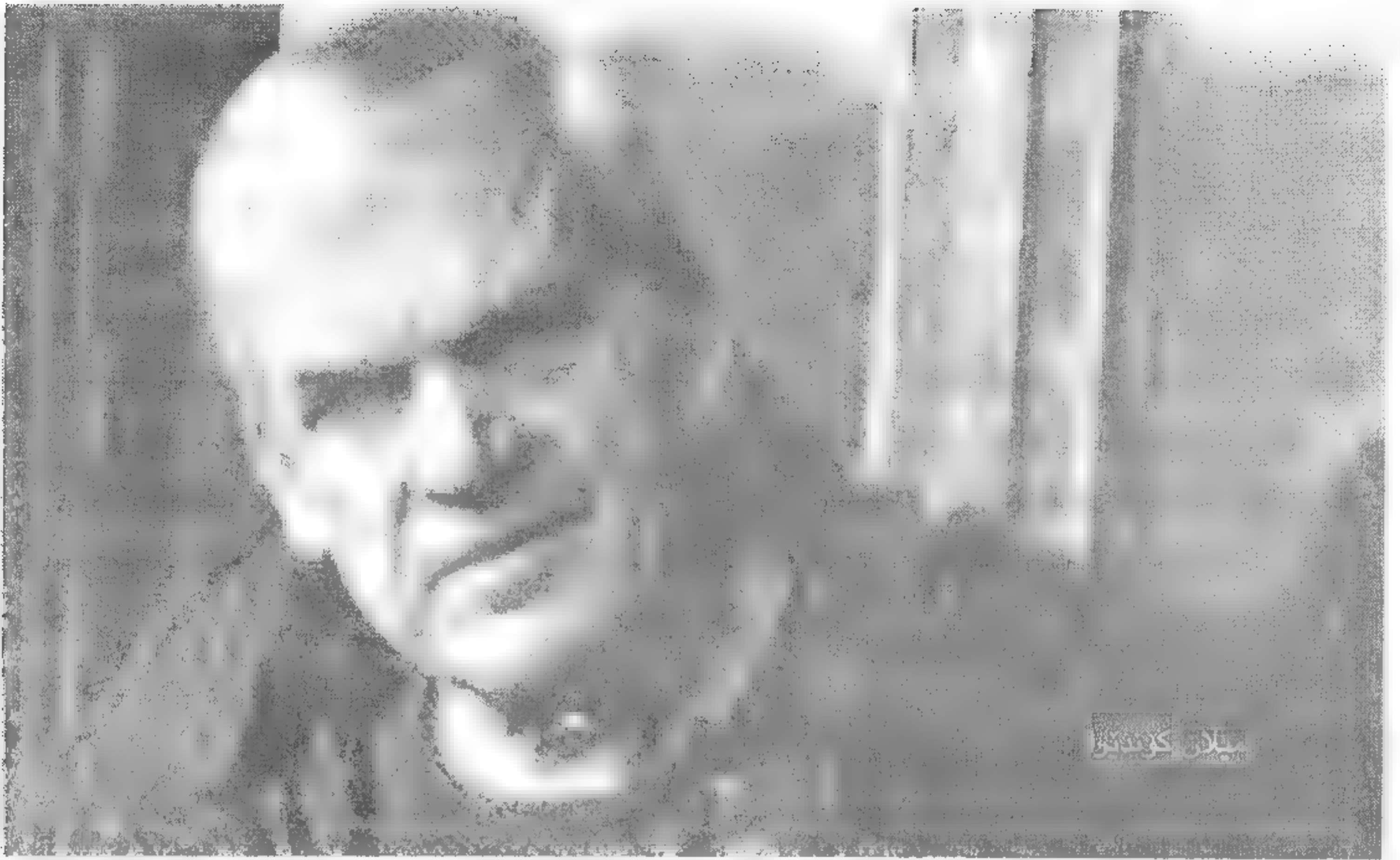
## شوناس

رۆمانى تازەى ميلان كۆندىرا

و: مەسعوود رەھىمى

مىرۇف بەردەوام لەجىھان و  
گۆرانكارىيەكەى ئەپوانىت و بىر  
لەناسىنى دياردەكانى ھەستى  
ئەكاتەو. ئەم تىپوانىن و  
بىركردنەو ھەرچەند بەزانىارى  
زىاترەو ھەست، بازىنى ناسىن  
بەرفراوانتر، قوولترو بەچىژتر  
ئەست. لەم بوارەدا، ناسىنى  
ھەلومەرجى مىرۇف بايەخى  
تايبەت بەخۆى ھەيەو پىزانىن  
بەقوربىنى سەرسووپھىنەرى  
رۇخ و پەوان پتر لەھەر شتىك  
سەرنجى بىرىسارو  
ھونەرمەندەكان رائەكىشىت.  
مىلان كۆندىرا بەردەوام  
ھەول ئەدات كەلەژىر تىشكى  
"ھونەرى رۆماندا" لەم ھەرىمە  
بىسەننورە تىپەپەرىو  
لەبەرھەمەكانىدا دەروونى مىرۇف  
بىشكىنى. ئەو پىى واىە كەرومان  
ئەتوانى يارمەتيدەرى مىرۇف  
بىت لەتەكوىن و پىگەيشتىنداو  
"جىھانى ژيانى" ئەو رووناك  
بكاتەو. بەپرواى ئەو، ھەر  
رۆمانىك ئەبى تىشكىكى زياتر  
بخاتە وجوودى مىرۇفەو  
قوربە تەماوى و نەناسراوەكانى  
روون بكاتەو. كۆندىرا زۆرچار  
وتەى ھىرمەن برۇخ، بىرىارو  
رۆمان نووسى نەمسايى  
و ھەيئەتھىتەو: "رۆمانى  
كەرەگەزىكى نەناسراو لەم  
كەونەدا نەدۆزىتەو، دوور  
لەئەخلاقە. ناسىن، تاكە  
ئەخلاقى رۆمانە."  
ئەو لە وتو وىژىكىدا لەگەل  
گۆقارى تۆقل ئەبىزىو يچىر  
بەبۆنەى دەرچوونى رۆمانى





شوناس، دەبیژى كەھەر رۆمان نووسیك پیویستە لەدوو فرمان پەپرەوی بکات: سەرەتا، بەس ئەو شتە بلێ كە تا ئیستا نە یوتوو؛ پاشان بەردەوام لە حالێ پشکنینی شەکل و فۆرمیكى نویدا بێت؛ و درێژە ئەدات: "سەرەپای ئەمە دۆزینە وەى شتى نوێ حەددو سنووریكى هەیه و ئەگەر رۆمان نووس بیهوێ لە سنوورى خودى خۆى تیپەرێ، رەسەنایەتى خۆى لە دەست ئەدات... بازنەى تەلیسماوى چەند بابەت، واتە چەند بابەتى وجوودی، خەيالى ئەو لە سەرتاسەرى ژيانیدا دائەگرێت و تەنانەت بنۆس و ھۆکارى نووسینى بۆ دا ئەتاشێ. "ئەگەر كافكا یان ناچار بکردایە كە "سەبارەت بە ئەقینەكانى مێترنېخ، یان ناحەزى شەپ، رۆمان بنووسێ، ھەررەك خۆیندكـارێكى وردیلانەى تەمبەل ناكام ئەمایەو. لەبەرئەوێ كە، جگە لەو تاكە بابەتانەى كە ئەویان تەلیسم ئەکرد. ئەو بابەتانەى كە رۆمانە گەرەكانى ئەو بە ئیمەى ئەناسـسـیـنـیـت. ھونەرەكەى، بێركردنەوێ و رەسەنایەتىیەكەى، بەخیرایى بەجێیان ئەھێشت."

كۆندێرا شەكل و قالبى رۆمانەكانى تا سالى 1988 بەزمانى مۆسیقا ھەررەك "ھونەرى سونات" و شەكل و قالبى دوو رۆمانە تازەكەى كە ھەررەك "ھونەرى فوك" رەسەف ئەكات. دارشستنى گەرەمى (سونات) بەچەندین

موممانى دژ بەیەكەو، جیگەى خۆى ئەدات بەدارشستنیكى كورتترى (فۆگ) ھوێ كە تەنیا لەیەك "بۆك" ی دابەش ھەلنەگر دروست ئەبێت. بەوتەيەكێ تر، رۆمانە پێشووەكان بریتىن لەچەند بەشى گەرە (حەوت بەش) بەبابەت و نساوەرۆكى جیاوازەو. لە حالێكدا كە دوو رۆمانى نوێ ساختاریكى ھەیه بریتىیە لە بەشى زۆر بە بابەت و نساوەرۆكى چوون بەكەو. رۆمانى شوناس و رۆمانى خاوى ھەریەك بریتىیە كە پەنجایەك بەشى پەيوەستە و جودایى ھەلنەگر. رۆمانە پێشووەكان بەزمانى چىك و دوو رۆمانى ئەخیر بەزمانى فەرەنسى نووسراو. كۆندێرا دەیهوێت زمانەكەى "سانا، وردبېنانەو

شەفاف" بىتتو لە ھەموو زمانەکاندا ئەم تايبەتمەندىيە بەيلىتەو. بەپرۆي ئەو ھزرو زمانى گىرپانەو ھى بىر، لەقالبى رۆماندا ئەبى شاعىرانە بىتتو بەرزترىن داخوانىيەکانى شىعر (گەرپان بەدوای جوانى دا، گرنكى تايبەتى ھەر وشەيەك، ميلۆدىي دەقەكە، جوانكارىي ھەموو شتە وردو درشتەكان) بەيلىتەدى. رۆمان پىويسىتە لەبەشە ھزرمەندەكەيدا، ھەندى جار بگۆرپى بۆ نەغمەو ستران. ناوەرۆكى وجودى ئىنسان لەرۆماندا بەشىو ھى "وشەي بنەمايى" يا "وشە كلىلىيەكان" دەرنەكەوئى و قوولايى ھەستو بىركردنەو ھى پالەوانەكانى پيشان ئەدات. رۆمان نووس ھەول ئەدات تاو ھەكوو ئەم وشە بنەمايىيانە لەشويىنى جوانى خوياندا بەكاربەيلىتتو لەشىو ھى كاتىگورىيەكانى بوون دا بەرجەستەيان بكات. بۆ نموونە، ماھىيەتى وجودىيى كەسىتىيەكانى رۆمانى (بارى بوون) لەم تەو ھەرانسەدا دەخولیتەو: لەش، رەوان، سەرگىژە، لاوازی، ئەفینى شاعىرانەو، بەھەشت بۆ تىرپزا؛ سووكى و قورسى بۆ تۆما؛ ژن، وەفادارى، خیانەت، مۇسقىقا، تارىكى، رووناكى، رىپپىوان، جوانى، ولات، وەگۆرپستان بۆ

فرانزو سابىنا، گرنگترىن كلىلى رەمىزى وجودىيى كەسىتىيەكانى رۆمانى شوناس واتە شانقال و ژان مارك، برىتىن لى: لەش، رەوان، بەھەلەتگەيشتن، دۆستايەتى، خەمۆكىو.. ھەلبەتە ئەفینو شوناسيش.

بەسەرھاتى ژيانى شانقال و ژان مارك زەمىنەى رووداو ھەكانى دواین رۆمانى كۆندىران. ئەوان يەكتريان خووش ئەوئى، ھاوبەشى ژيانى يەكترىن و لەو جىھانەيدا كەپەسەندى ناكەن بەتەنها لەژىرتيشكى ئەفینى خوياندا خوړپانەگرن. شانقال، لەپاستيدا تاكە پىو ھەندى عاتىفى ژان مارك لەگەل جىھاندايە: "ھىچ كەسىك جگە لە شانقال ناتوانى ئەو لەو حالەتى بى دەربەستىيە دەربىنى" و تەنها بەھۆى ئەو دەژى.

شانقاليش لەيەكەم دىداريدا، خولىاي ژان مارك بوون؛ "شانقال ھەر لەسەر ھەتاو لەپەنايەو ھەبوو، لەبەرامبەرى بوو، نزىكى بوو".." كەوتبوو ھەداوىيەو" "مانەو ھەتەك ژان ماركدا بۆ ئەو ھەموو شتىك بوو."

رۆژى شانقال، بەبى ئەو ھى كەبەباشى لەواتاكەى تىبگات ئەلئى: "چىدى پىاو ھەكان بۆ دىتنى من ئاوپنادەنەو ھە. ژان

مارك، بىزارو سەر سوورماو، ھەول ئەدات لە ھەستو بىرى شانقال تىبگات. ئەگەرچى سەرەتا ئىرەيى پىدى، بەلام سەرەنجام ئەفین سەرئەكەوئىت.

وا ھەستەدەكات شانقال لەخەم و پەژارەى پىرى دەدوئى. كەوابوو بۆ ئەو ھى لەخەمۆكى رزگارى بكات لەژىر دەمامكى نامۆيەكدا نامەى بۆ ئەنووسى: "من ھەر ھەكوو شوڤار (جاسوس) لەدووت ئەگەرپم، تۆ جوانىت، زۆرجوان." كاتى دەبىنى شانقال ھەر گىرپۆدەى بى ھىوایى و بىركردنەو ھەلە مەرگە، درىژە بەنووسىنى نامە ئەدات. ئەم نامانە شانقال شەيدا ئەكەن و ھەستتو ئاواتەكانى تافى لاوئىتى بۆ ئەگەرپىننەو ھە. بەم شىو ھى زەمىنەى بەھەلە تىگەيشتن و ھەدى دىت و كاردانەو ھى لەسەر پەيوەندى ئەوان ئەبىت.

ژان مارك لەمەر شوناسى شانقالەو ھەگومانى لادروست ئەبىت. پىى وا ئەبى كەشانقال ئەو ژنە نىە كەئەو خووشى ئەوئىو، لەسىماي ئەودا دەم وچساوى ژنىكى بىانى ئەبىنىت، پىىوايە كە سەبارەت بەشوناسى شانقال و بەھەلەدا چوو ھەو ئىتر ھاوسەرە مەحبوبەكەى جارانى نىيە. شانقاليش لە "شوڤارىتى" ژان

مارك تى ناگات. ئەو بەدوورپو و چوختى ئەزانى و ژيانى ھاوبەشيان بەھىچ وپوچ ئەزانى. كاردانە وەى شانتال كەنیشانەى دلپەقى و بىرپەخمى ئەو، ژان مارك بەسەختى ئازار بەدات؛ ئىجساسى بىر مەىلى بەنيسبەت ھەموو شىتېكە وە لادروسىت ئەيىت و پەژارە ھەموو گىيانى دائەگرى. ئەوان چىدى پەى بەشتەكانى يەكدى نابەن و لەيەك تېگەيشتن لەنيوانياندا نامىنىت.

ژيانى شانتال و ژان مارك، سەرەنجام، بەشىۋەيەكى نادىار ئەبى بەخەونىكى شووم. ئەم خەونە تاقەتپرووكىن و ترسناكە و كەشىكى كافكاىى وەدى ئەيىن. شانتال ھەست ئەكات كە ئەيانەوى "خوودى لىبستىننە وە، چارەنووسى لىبىزن!" و لەناو كەسبىنى نەناسراودا بەرەللاى بكەن. ژان مارك تواناى دوركە و تنە وەى لەشانتال نيسە، بەدوايدا وەپى ئەكەوى تا بىدۇزىتە وەو يارمەتى بدات، لەبەرئە وەى كەبەباشى ئەزانى كە "شانتال ھىچ كەسى دىكەى لەم جىھانەدا نىە، ھىچ كەسى دىكە لەھىچ كوى جىھاندا." رۇمان نووس لەكۆتايى رۇمانەكەيدا، لەخۆى نەپرسى: كى خەونى بىنيۋە؟ و لەسەرەتاوە كامە چركەساتى

ژيانى راستەقىنەى ئەمان بوو بە و خەونە شوومە؟ كەس وەلامەكەى نازانى.

لەرۇمانى شىوناس دا ھەلومەرجى مرقۇى ھاوچەرخ ئەكەيىتە ژىر زەرەبىن و سەرلى شىواوى و گرژى رۇج و رەوانى ئەو ئەكەيىتە پىش چاۋ. كەسىتتى يەكانى رۇمانەكە لەچۆنىەتى گۇرپانكارىى جىھان رازىنىن، بەرگىسەى بەشدارى كردنى واتەواتى "نەم بازارپە شىواوە بىرپەيەخە" ناگرن ھەرۋەھا مى "گىلىتتى يە بىچارەسەرەكەى". ھىزو ھەست و سۆزى شانتال و ژان مارك خويىنەر دەھەژىنى و زەينى ئەو بەرەو ئاسقۇ دورە دەستەكانى خەيال دەبات. ئەوان بەجە خارەوە بىر لەئەرزىشە بەنرخە لەدەست چوۋەكانىيان ئەكەنەو، سەبارەت بەھەلومەرجى ھەنووكەىى ژيانى مرقۇت و وىژ ئەكەن و بۇ رىزگار كردى خۇيان پەنا بۇ ئەفەن ئەبەن. (....)

مىلان كۆندىرا ھەز ئەكات كە رۇمانسەكانى ھسەرەك سەمفۇنيا بىن و ھەيىنەكانى ناخى مرقۇ بھىننە دەنگ. باشستىن رۇمانسەكانى ئەو ئەتوانىن ناوبىنىن "سەمفۇنياى بىون" و جوانى و بىسنورى "ھونەرى رۇمىسان"

لەبەرەمەكانىدا ستايش بكەين. چەند باش ئەبو ئەگەر بمانتوانىبايە خۇمان لەكەشى رۇمانەكانىدا رەھا بكەين؛ كەشىكى ئازاد، شەفاف، پراوپىر لەبىر كەرنە وەو داھىيان، پىر لەسەدان خەقىقەتى نىسبى دژ بەيەك و نەگونجاۋ. وەچەند باشە گەر بتوانىن جىھانى رۇمانى بەراستى بناسىن، رۇمانەكەى كۆندىرا شاعىرانەيە و پەيۋەندىى بەھەموو بوونى مرقۇسە وە ھەيە، ھەست ئەلاوئىن. ھىزو خەيال ئەھەژىنى، ئالۆزىى دىاردەكانى وجوود ئەخاتە پىش چاۋ. رۇمان نووس جاروبار قورستىن دىاردەكان وەھا "سووك" دەخاتە پوۋ كەژيان و ھەموو ئەو شتانەى كەتيايدايە ھەرەك يارى دىنە پىش چاۋ.

بەلام جاروبارىش وەھا خەم و پەژارەى مرقۇ ئەگىرپتە وە كە "قورسايى" بارى بوون گىيان و رەوان دەپەتەنىت. رۇمانەكەى كۆندىرا ئەبى بەسۆزىكى شىاعىرانە وە شەوقىك بۇ تېگەيشتن لەنەيىنى وجوودى مرقۇ، بخويىنرەتە وە دىسان بخويىنرەتە وە بەردەوام تىيدا رابمىنىن.





# ئەۋ پياۋەى دەيوست رېرەۋى مىژوۋ بگورېت

ناۋى كىتېب: دۆن كىشوت  
نووسەر: سېرقانتېش  
ۋەرگىرانى لە سویدیيەۋە: كاكەۋەيس  
لەبلاۋكراۋەكانى دەزگای چاپو پەخشى  
سەردەم

عەتا محەمەد

لەپال ئەۋكەسايەتە  
ئەدەبىيەتە ۋەكەملىت -  
فاۋست - مەدام يوقارى زۆرى  
تر، ئەدەبى ئىسپانى تۈانى  
لەسەدەى خەقدەداۋ لەپال  
\_ دۆن جوان) دا كەسىتتى دۆن  
كىشوت بخولقېنېت كە تا ئىستا  
بەزىندوۋىي ماۋەتەۋە چۈنكە  
ئەم كەسايەتە تۈانى سنوورى  
ئەدەبى بېرىتو ۋەك زاراۋەيەك  
ياخود سېفەتېك بەكاربھېنرېتو  
دەستىشەنى ھەلۋىستى مەۋشى  
پى بىرېت لە بەرامبەر ۋاقىعدا  
چۈنكە دۆن كىشوت ئەۋ  
كەسىتتە پىكەنن ھىنەرەيە (لە  
ھەلسۈكەۋتېدا ئەۋەك لەنەتېدا)  
كە رەھايانە لەۋاقىع ياخى  
دەبېتو ئەم ياخى بوۋنە  
پىكەننەۋىيەشى دەگەرېتەۋە بۇ  
تېكەل كەرنى ۋەھم بەۋاقىع بۇ  
تېكەيشتى ئەم خالەش دەبېت  
لەدۆن كىشوت ۋەدېبېنەۋە كە  
سېرقانتېش دەيەۋى ۋەك  
خەقىقەت پىخاتەروو، ئەۋەتا تا  
لاپەرە 17 كاتېك باسى ناۋى  
نەجىب زادەكە دەكات دەلى  
(خۇ ئەمە، كارىگەرىيەكى

ئەوتۈى نىيە بۇ باسەكەمان  
بەمەرچى خۇمان بە راستىيەۋە  
خەرىك بگەين).

دۇن كىشۋۆت (ئەم  
نەجىبزادەيە، لىكەكاتى  
دەستبەتالدا- كە زۆرىيە  
كاتى سال دەستبەتال بوو،  
داسستانى پالەۋانانى  
دەخوئىندەۋە، بەزەۋىكى  
ۋە ھاشەۋە دەخوئىندەۋە كە  
زۆرى نەدەما رابواردنى راۋى بىر  
بچىتەۋە ۋە ۋەش زىاتىر،  
كاروبارى زەرعاتەكەى لىبىر  
كردبوو خەزى خوئىندەۋەى،  
لەدۋاى ئەۋ خوئىندەۋانەدا ھىند  
زۆر بوو كە گەلى بەرەمى  
كشتوكالى بۇ ئەۋە دەفرۆشت،  
پارەى كرىنى كىتبى تىرى ھەبىۋ  
ھەر داستانىكى دەربارەى  
پالەۋانان دەست كەوتبا  
دەيكىرى.. لە ئەنجامدا بەھۋى  
نەخەۋتنو بىركردنەۋەۋە  
مىشكى ۋە ھا تىك چوو، ھۆشى  
خۆى لە دەستدا) ل 17.

ئەگەرچى سىرقاتتىس  
ئامانجى گالتەكردن بوو  
بەچىرۋكى شۆرەسواران كە لەۋ  
سەردەمەدا بابوۋە ۋە ھەل دەدا  
ئەم داستانە ۋەك خەقىقەت  
بخاتەرۋو، بەلام جىھانىكى  
تايبەت دروست دەكات بەۋەى  
بەقوۋلىيەۋە لەسەردەمەكەى  
خۆى دەپوانىت چۈنكە بارى

ئابوۋرى و كۆمەلايەتى ئىسپانیا  
لەنيۋەى سەدەى شانزەھەمەۋە  
كە دۇن كىشۋۆتى تىيا بەرەم  
ھات بارىكى تايبەتى ھەبوو  
بەۋەى ئەۋروپاۋ بەتايبەت  
ئىنگلتر رىگاي گەشەسەندى  
سەرمایەدارى گرتبوو بەر  
كەچى ئىسپانیا چاۋى لەرابدوۋ  
برىبوو، ئەمەش واىكردبوو  
كەچىنى سەرەۋە كارنەكەنۋ  
كاركردن بەشتىكى نەشیاۋ  
دانىن پاشان لەپال ئەۋاندا  
سوالكەرو ھەزار بەرژەيەكى زۆر  
بلاۋ بوۋنەۋە.. لەم بارودۇخەدا  
ئەفسانەۋ ئىمان باليان بەسەر  
ئەۋ كۆمەلگايەدا كىشابوۋ كە  
ۋەك دەبىنىن لەدۇن كىشۋۆتدا  
رەنگدانەۋەى دەبىت بەتايبەت  
لەخولقاندنى يۇتۇپيا لەلاى ئەم  
پالەۋانە. دۇن كىشۋۆت ئەۋ  
نەجىبزادەيەيە كە زىانى بە  
خوئىندەۋەى داستانى شۆرە  
سوارانى پىش خۆيەۋە  
دەباتەسەر تا مىشكى تىك  
دەچىتو (برىار دەدا كە  
لەپىناۋى ناۋبانكى خىۋى  
بەرژەۋەندى گشتىدا، بىتتە  
پالەۋانىكى سەرگەردانۋ  
بەھەموۋ چەكەكانىيەۋە بەھەر  
چوار قورنەى دنياۋا بسورپتەۋە  
تا بەرگى لەغەدرلىكراۋان بكاۋ  
خۆى بهاۋىتە ناۋ مەترسى ۋاۋە  
كە تىياندە سەرکەۋت، ئىدى

ناۋى تا ھەتايە بەنەمى  
بمىنى..) ل 18 سەدەكانى  
ناۋەپاست سەردەمى ئەۋ  
پالەۋانۋ سوارچاكانە بوو كە  
بەدۋاى بەدىھىنانى بىرۋكەكانى  
خۇياندا دەپۆشتن كە دۇن  
كىشۋۆت لەرىگاي خوئىندەۋەۋە  
لاساىى كردنەۋە بەلام جىاۋانى  
دۇن كىشۋۆت لەشۋۆرە  
سوارەكانى پىش خۆى ئەۋە بوو  
ئەم بۇ ئامانجى بەرزەۋەلى  
دەدا كە لەغەدالەتۋ بەرگى  
كردن لەغەدرلىكراۋاندا خۆى  
دەبىنىيەۋە دەشتىت ئەمە  
بگەرپتەۋە بۇ دەرگەردن  
بەسەرەتاي گۆرانى كۆمەلۋ ئەم  
خەۋنەى دۇن كىشۋۆتىش لەۋىۋە  
سەرچاۋەى گرتبى، دەكرى  
لىرەدا دوۋ خال دىارى بگەين.

1- دۇن كىشۋۆت داستانىكە  
ۋاخۋى نىشان دەدا كە بۇ  
گالتەكردن بەسەردەمى  
سوارچاكان (رابردوۋ) نوسراۋە.  
2- لەھەمان كاتىشدا ئەۋەى  
لىتى دەگەين كەكاتىك رابردوۋ  
ۋەك پرۆژە لەپشت خەۋنى  
مروقتىكەۋە دەۋەستىت دەشتىت  
بىكاتە مايەى گالتەجارى  
ئەۋەتا دۇن كىشۋۆت لەرىگاي  
خوئىندەۋەى چىرۋكو داستانى  
سوارچاكانەى يۇتۇپىيى لا  
دروست دەبىت كە دەكرى پىى  
بوترىت يۇتۇپىيەكى پارىزگار

چونکه له سهر نمونه ی رابردو  
 بنیات نراوه که ئامانجیکې  
 سهرله نوې دروست کړنه وه ی  
 رابردو له ئیستادا به دیدیکې  
 خه یالیه وه، چونکه ئه و بیرانه ی  
 دؤن کیشوت هه لی گرتووه هی  
 سهرده می خوی نین، لیړه شه وه  
 ده یو یست ره وپه وه ی میژوو  
 بوه ستینیت، ده کری بلین ئه م  
 دیده خه یالیه ش له نه بوونی  
 قه ناعه تیکې قوولوه بووه  
 به رامبه ر واقع ئه گهرچی له گهل  
 هه موو هه لگرانی بیر ی یوتوپیا ی  
 سه ده ی هه ژده هه م جیاوازه  
 چونکه هیچ گرنگی به ئابوری  
 نه داوه و ئه م له جیهانی ئه خلاقه  
 بالاکاندا ده ژیا که ئه خلاقى ئه و  
 نه جیبزادانه بوو که هیچ  
 له کاروباری ئابووری و کار  
 تی نه ده گه شتن.

ده کری و سهری دؤن  
 کیشوت بکریت که سه پاندنی  
 ئیراده ی تاکه به سهر واقع دا  
 چونکه ئه و به قوولی باوه ری  
 به وه یه که ئیمان شاخ  
 ده جوولینى، لیړه وه دؤن  
 کیشوت ده بیته ئه و شوړشگیره  
 سهر سه خته ی به دواى راستو  
 خیرو دادپه روه ریدا ده روات  
 به لام له وه همو خه یالیه وه ئه وه تا  
 ده توانین هه رله خو رازاندنه وه ی  
 به چه کی باوبا پیرانیه وه که  
 ده بیته مایه ی پی که نین

تابینینی ئه سپه له پرو لاوازه که ی  
 که وه ک ئه سپی ئه سکه نده ر  
 دیته به رچاوی و چوار روژ به وه وه  
 ده کوژیت تا ناویکی بو  
 بدوزیته وه که شیاو بی بو ئه می  
 پاله وان ناوانی خوی به هه شت  
 روژ تا ناویک له شیوه ی ناوی  
 پاله وانه کان بدوزیته وه، پاشان  
 دروست کړنی دلداریکې خه یالی  
 بو خوی (چونکه پاله وان بی  
 ئه وین وه ک داری بی گه لاو بی  
 به روايه ل 19).

دواتر گه شته کانی ده ست پی  
 ده کات که دؤن کیشوت  
 له رووبه ر بوونه وه ی واقع دا  
 ده که نه گالته جار ئه گهرچی  
 خوی ده ستی هه یه له م  
 به گالته جار ی بوونه ی به وه ی  
 خانیکې بچووکى لی ده بیته  
 قه لاو خانچیه که ش به قه لا دارو  
 دوو کیژی ناو خانه که به خانمانی  
 خانه دان بانگ ده کات... یا خود  
 شه پرکړن له گهل ئاشی با و  
 گهلک دیمه نی تر...

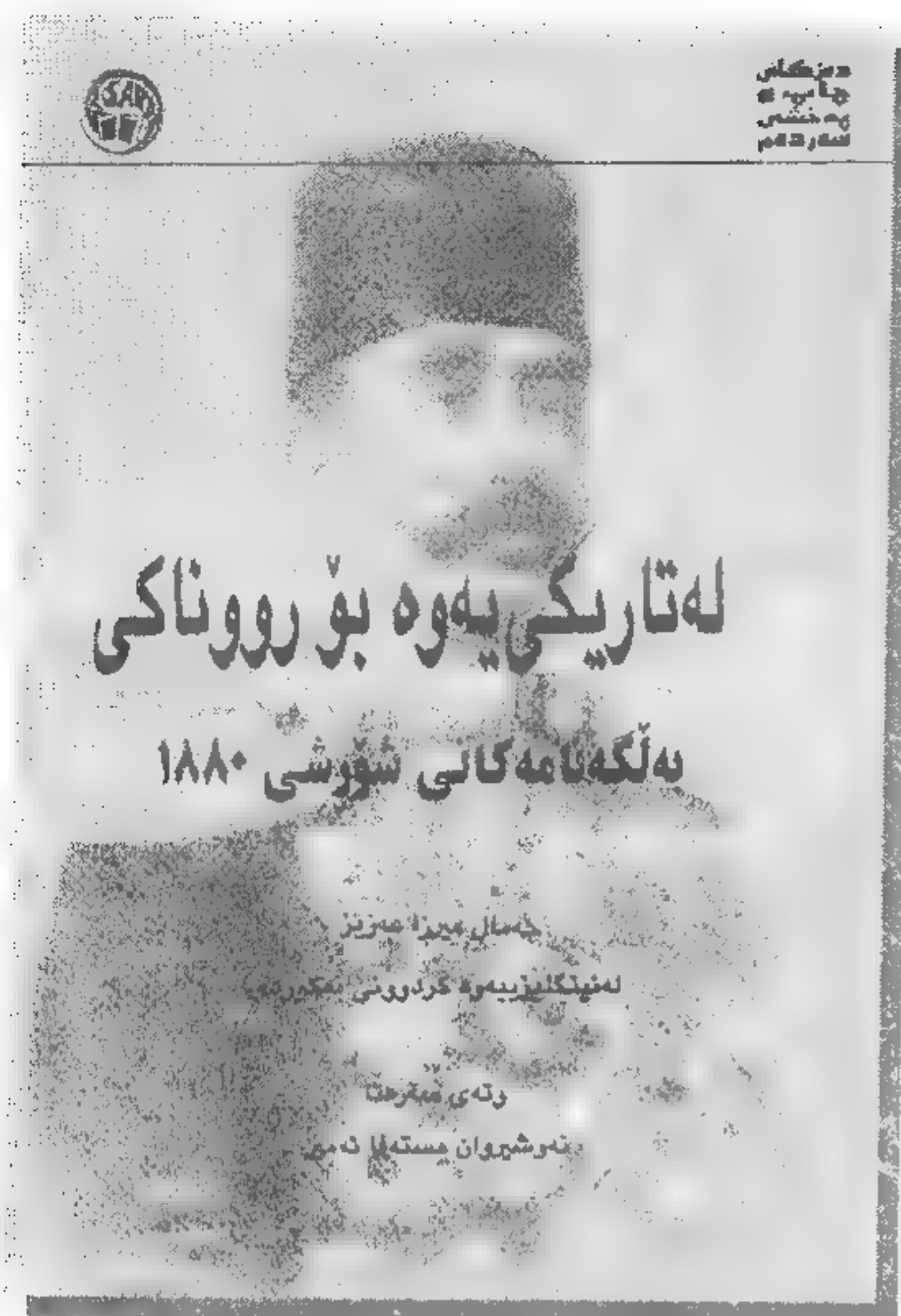
ده کریت ئه م چه ند وشه یه  
 ته نها ناساندنیکې رووکه شیانه ی  
 ئه و کتیه بی که له کو تاییه کانی  
 سه ده ی بیستدا وهرگیړاوه ته  
 سهر کوردی ئه گهرچی نزیکه ی  
 چوار سه ده به سه ریدا  
 راده بوریت، تاییه تمه ندی ئه م  
 کتیه ش له وه دایه که ته نها  
 خویندنه وه ی ده توانی په ی به و

زمانه گالته جار یه ی ببریته که  
 گه یاندویه تیه ئه و ئاسته ی روژیک  
 فیلیبی سى هم له  
 کوشکه که یه وه ده پروانیت،  
 که سیك ده بینى به ده م  
 خویندنه وه ی کتیه یکه وه پی  
 ده که نی، فلیبی پاشا ده لی:  
 ئه مه یا شیته یا خود دؤن  
 کیشوت ده خوینیته وه، هه رواش  
 ده بی... ئه و که سه دؤن کیشوت  
 ده خوینیته وه...

تاییه تمه ندیه کی تری ئه م  
 کتیه به ئه وه یه که توانایه کی  
 سه یری هه یه بو کورت کړنه وه،  
 هه ر بویه ده کری له یه ک کاتدا  
 چه ندین چاپی قه باره جیاوازی  
 ببینین وه ک ئه وه ی ئه م کاره تا  
 سنووری یه ک رسته کورت  
 بکریته وه و چه ندین سه ده شی  
 تیا جی بکریته وه.

دؤن کیشوت کارى ریگا  
 خوش کړدن بوو بو مروف تا  
 له واقع یاخی ببیت و هه موو بی  
 دؤن کیشوت ته کانی مه حاله.





## له تاریکیه وه بۆ رووناکی

کتیب: له تاریکیه وه بۆ رووناکی  
سەرچاوه: به لگه نامه کانی ناو ئارشیفی  
به ریتانی.  
وه رگیپانی له ئینگلیزیه وه:  
جه مال میرزا عهزیز  
چاپی یه کهم: 158 لاپه ره به تیراژی 750  
له بۆلوکراوه کانی: ده زگای چاپو په خشی سهردهم

### فه ره اد

ئەوێ باو بوو و تا  
نیستایش لە مەندێک لە ولاتی  
دنیا دا هەر ره و اجی ههیه ئەو  
وتەیهیه که دەلیت: میژوو  
دەسه لات دەی نووسیته وه.  
هەر له بهر ئەمەیشه لای ئەو  
بیرمه ندو رونا کبیرانه ی  
نه بوونه ته به شیک لە دەسه لات و  
رهنگه خوشیشیان پی  
نه هاتبیت بهردهوام تۆماری  
میژوو دیرینه کانیان به چاوی  
گومانه وه ته ماشا کردوو. هەر  
ئەو هیش وای لی کردوون که  
زۆرجار ئه رکی لیکۆلینه وه و  
تویژینه وه به دوا داگه پانیکی  
ماندوونه ناسانه بۆ ده رخستنی  
حه قیقه ته کانی میژوو له ئەستۆ  
بگرنو، گه لیک بیرو باوه پی  
تا پاده یه کیش چه سپاو ره ت  
بکه نه وه. بیگومان  
دریژبوونه وه ی ئەو چه مکی  
گومان کردنه له گه ل گه پانه وه دا  
بۆ رووداو و میژوو کۆنه کانی  
ژیانی مرۆف هاوت ته ریپن  
به بالا کردن و فراوان بوون،  
چونکه یه که میان له بهر ئەو ه ی  
که به شیکێ ئەو میژووانه له باتی

تۆمارکردنیان به نووسین زیاتر ده ماو ده م گیشیتوونو، دووه میشیان له بهر ئه وهی که ئه گهر نووسینیش هاتبیتته ئاراوه زۆریه ی هه ره زۆری خوینده واره کان له ناو چینیی سه ره وه دا پهیدا بووه که ئه ویش به ئاسانی ریگای ده سه لات گرتنه دهستی بۆ خووش بووه و هه ره ئه وانیش رووداوه کانیان تۆمارکردوه، دیاره ئایدیۆلۆژیای ده سه لات خوازی خۆیان له حه قیقه ت وتن پی باشتتر بووه، یان بابلیین ئاسایی ده سه لات شه رعیه تیک به ره فتاری خۆی ده دات که راستیه کان ناپاریزیت و گونا هه گه وره کان به خۆی ره و نابینیت، دیاره دروستی و نادروستی تۆماره کانیش به پی کۆمه لگا و هه لومه رجه کلتوووری تیگه یشتنی ته و او له ئه رکی قۆناغه کان و خودی میژوو جیاوازیان هه یه. مه به ستمه بلیم نووسینه وهی میژوو له کۆمه لگایه کی شارستانیا جیاوازه له نووسینه وهی میژوو له کۆمه لگایه کدا که له قۆناغی سه ره تای یان وه حشه تگه ریا بیت، هه ره ها ئه بیت ئه وهیش له بهرچاو بگرین که هه ندیک له رووداوه میژوو ییه کانی میلله تیک له لایه ن که سانیکه وه تۆمارکراون که دژی خودی میلله ته که بوون. دیاره ئه م حاله ته بۆ گه لانی ژیر ده سه ته خه ته رناک و شیواندنی رووی راسته قینه ی رووداوه کان بووه، یان ئه وانه له ئاسایی ترین هه لۆیستا بیلایه ن نه بوون، هه ندیک جار ئه و جۆره تۆمارانه بوونه ته راستیه ک لای خه لکانی تر و وه ک ره گی گولی به هه ر چالاکیه کی ئه و گه لانه وه ماوه ته وه. نموونه ی ئه م حاله ته بۆ کورد زۆره، ته نانه ت لای هه ندیک له و خۆره لاتنسانه ی که بۆ گه شت یان به نیازی تر روویان له کوردستان کردوه. به داخه وه که ئارشیفی کورد خۆیشی به رده وام خالی بووه. بۆیه تۆمارکردنی به لگه و دیکۆمینته کان له کات و شوینی خۆیاندا و به و گیانی بی لایه نی و شارستانیه وه قه ناعه ت به خشو رووناکیه کی ته و او پیویستن بۆ ده رئه نجام گیری و دۆزینه وه ی لایه نه شاراووه و گوم بووه کان و، که ره سه یه کی به نرخیشن بۆ ئاینده ی میژوو، جا بۆ سیاسه ت بیت یان بۆ کاری ئه ده بی و داهینانی دی.

کتیبی له تاریکیه وه بۆ رووناکی که کۆمه لیک به لگه نامه ن له سه ر شۆرشی سالی 1880 ی شیخ عوبه یدولای شه مزینی یه کیکه له و به ره مه به نرخانه ی که بۆ میژوو ی هاوچه رخمان گه وره ترین سه رچاوه و راست ترین به لگه نامه ن. چونکه نه دوزمن نووسیونی و نه که وتۆته بهر بۆچوون و به رزی و نزمی هه لچوونه کانی تاکه که سیکه وه، رووداوه کان وه ک خۆیان تۆمارکراون، ئه وانهیش که تۆماریان کردوه یه که میان عه قلیکی شارستانیان هه بووه و دووه میش ناچار بوون راستیه کان وه ک خۆیان باس بکه ن چونکه نوینه ری ده وله تیک بوون که ده وری له ناوچه که و کاره ساته کاند هه بووه و تاراده یه کیش وه ک سیاسه ت- بی لایه ن بووه. من بیگومانم ئه گه ره ئه و به لگانه له لایه ن تورکیک یان ئیرانیه که وه تۆمار بکرانایه، یان خودی ئه و دوو ده وله تانه له سه ر راسپییری خۆیان باسیان لی بکرایه حه قیقه تی ئه و شۆرشه ده خرایه ژیر زبلی درۆ و بوختانه وه و رووه گه شه که ی تاریک ده کرا، رووداوه کانیش له وه تراژیدی تر ده بوون که ئیمه لای خۆمان وینای ده که یین. بیگومانم ته وای ئه و شۆرشه ده کرایه شه ری تۆله سه ند له شیعه و مه سیحی و ئه رمه نیه کان.

له کاتیڤدا که ناشکرا وهک  
 له به لکه کانداهیه - شیخ خوی  
 پاریزگاری له وه هایانه دهکاتو  
 دهیه ویت بیانگریته لای خوی،  
 ههروه ها دهکرایه بزاوتیکی  
 یاخی گه رانه بو راوو پروتو  
 جه رده یی. به لام به پیچه وانه وه  
 له بهر نه وهی گوزارشست  
 دهره کان تا نه ندازه یه کی زور  
 پیچه وانه ی نه و راستی  
 شاردنه وه یه ن حه قیقه ته کان  
 وهک خویسان و فاکته ری  
 سه رکیشی هه به نیازه  
 پا که که وه ماوه ته وه. هه موو  
 نه وانه ی که به ده وای  
 روودا وه کانه وه بوون ویستوو یانه  
 له ریگه ی بروسکه و نامه و رای  
 خویانه وه گوزارشست بکه ن،  
 ولاته که یان له مه ترسی هه له ی  
 سیاسی بیاریزن، هه موو نه و  
 نوینه رو لیپرسراوه نینگلیزیانه  
 (کلایتن، گرانفیل، بلانکیست،  
 تومسن، گوشن، ترۆته ر) جه خت  
 له سه ره نه وه ده که ن که  
 مه به سستی سه ره کی له شۆرشه که  
 دامه زرانندی حکومه تیکی  
 کوردی و رزگار کردنی نه و  
 میلله ته یه به زولم و سیاسه تی  
 هه ردو ئیداره نه خو شه که:

(من له و باوه ره دام که -  
 شیخ - پلانیککی به ربلاوی هه یه  
 بو یه کخستنی هه موو کورد  
 له ولاتیکی سه ره ربه خودا

به سه ره کایه تی خوی، یه که م  
 شت هه لومه رجه کان سه رنجیان  
 بو لای کوردستانی ئیران  
 راکیشا وه و، هه ولته دات  
 حکومه تی ئیرانی ناچار بکات  
 وهک فه رمانه وای کورده کان  
 ئیران دانی پیا بنیت، پاشان لا  
 نه داته وه بو نه م ته ره فه وه ول  
 نه دات مافه کانی له تورکه کان  
 وه ده ست بئینیت. ل 58 پای  
 کابتن کلایتن بو مه یجه ترۆته ر)  
 (شتیکی به لکه نه ویسته که  
 به نفوزترین که س له رۆژه لاتی  
 کوردستاندا شیخ عوبه یدولایه و  
 شه خسی خوی و ده سه لاتی له ناو  
 کورده کانی سنووردا زور  
 له وه کانی سولتان سپرۆزتره،  
 گومان له وه دا نیه که ئامانجی  
 نه م پیا وه رزگار کردنی  
 ولاته که یه له کاربه ده ستانی  
 سولتان و، دانانی خوی به  
 حوکمداری کوردستان که پیک  
 هاتوه له به شیکی باشووری وانو  
 به شیکی باکووری ویلایه تی  
 موسلو زیاتریش به هه موو  
 لایه کدا نه وه نده ی که بتوانیت  
 نفوزی فراوان بکات. ل 29 رای  
 مه یجه ترۆته ر بو مسته ر  
 گوشن).

(ئیسنا شیخ هیچ نه ئینییه کی  
 نه هیشته وه و له نیازه کانی،  
 پرۆژه که ی نه وه یه که خوی  
 به سه ره رۆکی نه ماره تیکی کوردی

دابنیت و هه موو کوردستانی  
 له تورکیا و ئیراندا بلکینیت  
 به یه که وه. ل 84 رای ثابت بو  
 مسته ر تومسن).

چاکه هه ره لیزه دا بو  
 روونکردنه وه ی رووی گه ششی  
 شۆرشه که ی شیخ عوبه یدولای  
 شه مزینی و لادانی هه ره خه وشیک  
 که بیه ویت له گه وده یی و  
 نیازپاکی و دامه زرانندی  
 قه واره یه کی کوردی که م  
 بکاته وه، چه ند په ره گرافیک  
 له نامه یه کی خودی شیخ  
 بنووسینه وه:

(که لی کورد که زیاتر له  
 500 هه زار بنه ماله پیک  
 هاتوه، میلله تیکی تاییه تییه،  
 مه زه بیان له مه زه بی نه وانی تر  
 جیاوازه و، یاسا و نه ریت، خو  
 ره وشقی تاییه تیان هه یه، له ناو  
 میلله تاندا به نه ته وه یه کی زیان  
 به خشو که لله ره قو ودر ناو  
 ده برین، به و جسۆره باسی  
 کوردستان کراوه، گه ره یه کیک  
 له ناویاندا کرده وه یه کی ناره و او  
 ناشیرینی لی بوه شیتته وه، ناوی  
 هه زاره ها پیا و چاکو بیوه یی  
 پیوه له که دار ده کری. با لاتان  
 ناشکرا بیت نه م هه موو سیفه ته  
 خراپانه له لایه ن کاربه ده ستانی  
 عوسمانی و ئیرانییه وه به خورایی  
 بو کوردستان دروست کراون و  
 هه لبه سه ستراون، چونکه



کوردستان له نیتوان ئەم دوو  
 دەوله ته دایه و، ههردوو  
 حکومه ته که یش ئەوه نده یان  
 له بارا نیه چاک و خراپ له یه کتر  
 جیا بکه نه وه .. حکومه ته  
 عوسمانی دیسان وه ک ئێران یان  
 خۆی له پیش خستنی ئەم  
 میلله ته گێل ده کات، وه یا  
 به چاویکی نزمه وه سه ییری  
 ده کات، هه می شه کوردستان  
 به خراپ ناوبراوه و به سووکی  
 سه یرکراوه، جیاوازی نا کریت  
 له نیتوان خه لکانی بی وه یو  
 شه پانیدا، سه ره رۆکو  
 به رپوه به ره کانی کوردستان، جا  
 له ره عیه ته کانی عوسمانی یان  
 ئێرانی و هه ره موو دانیش توانی  
 کوردستان خۆیان به کخستوه و  
 گه یشتوونه ته ئەو بریاره که  
 چیتر له توانادا نه ماوه له ژیر  
 سایه ی ئەو دوو ده وله ته دا  
 بژینو، پتیو یسته شتیک بکه ن  
 ده وله ته ئەو روپاییه کان، وا  
 لێ بکات له مه سه له که وردی نه وه  
 له دۆخه که مان تی بگه نو  
 بپرسنه وه، ئیمه یش میلله تیکی  
 دابه ش کراوین، ئیمه ده مانه ویت  
 به رپوه بردنی کاروباری خۆمان  
 به ده ست خۆمانه وه بێت .. ئەو  
 مافانه مان هه بێت که میلله تانی  
 تر هه یانه، سه به به رت  
 به خه تاباره کانیش، ئیمه  
 ناماده ی نه وه بگرینه ئەستوی

خۆمان (به لێن ئەده یین) که  
 ئازارو زیان له هیچ میلله تیک  
 نه که ویت.  
 ئەوه یه ئامانجی ئیمه .. بۆ  
 ئەوه ی له دۆخی کوردستان و  
 وردی نه وه و بپرسنه وه و هیچ  
 خراپ یه ک روونه دات، ده نا  
 سه رتا پای کوردستان  
 مه سه له کان ده خه نه ده ست  
 خۆیا نه وه، چونکه میلله ت  
 له توانایدا نه ماوه خراپه و  
 چه وساندنه وه ی بی وچانی ئەو  
 دوو ده وله ته هه ل بگریت. ل  
 86-87 نامه ی شیخ عوبه یدولا  
 بۆ دکتۆر کوچران).

شۆرشه که ی شیخ عوبه یدولا  
 تیک شکاو وه ک ده یان شۆرشی  
 ترمان ئاشبه تالیان لی کرد،  
 ئەوه ی گرنگه بۆ تۆمارکردن  
 نیاز پاکی سه رانی شۆرشه که و  
 تی گه یشتنیکی بابه تیانه ی  
 ئەوسای مه سه له ی کورد بووه  
 له لایه ن شیخه وه، ئیتر هۆی  
 شکسته که فاکتهری ناوه کی  
 بووه یان ده ره کی، ئەشی  
 له خویندنه وه ی وردی کتیبه که دا  
 نه نجام گیر بگریت و باسی ئیره ی  
 ئیمه نیه. بۆ پیناسه کردنی ئەو  
 شۆرشه ته نیا ئەم په ره گرافه ی  
 کاک نه وشیروان مسته فا، به سه  
 که له پیشه که کورته که ی ئەم  
 کتیبه دا نووسیویه تی:

(شۆرشی سالی 1880 ی  
 کورد به سه رکردایه تی شیخ  
 عوبه یدولا ی شه مزینی  
 جیگایه کی تاییه تی هه یه  
 له میژووی نوێی کوردا، هه ر بۆیه  
 هه موو ئەوانه ی له سه ر میژووی  
 نوێی کوردیان نووسیوه، چ  
 کوردو چ بیگانه، له سه ر ئەو  
 شۆرشانه یان نووسیوه و،  
 زۆربه یان به سه ره تای ده ست  
 پی کردنی قۆناغی نوێی یان داناوه  
 له بزوتنه وه ی رزگاری گه لی  
 کوردا، شۆرشه که ئەگه رچی  
 له چه ند مانگی زیساتری  
 نه خایاندوه، به لام له سه رده می  
 خۆیدا گرنگیه کی ئەوه نده  
 گه وره ی هه بووه، ته سه نگو  
 چه له مه یه کی قوولی له نیتوان  
 "ده رباری قاجاری" له تاران و  
 "بابی عالی" له ئەسته موولدا  
 خولقاندوه و، حکومه ته کانی  
 به ریتانیا و رووسیا بایه خیکی  
 زۆریان پی داوه و، هه والو  
 زانیاری زۆریان له سه ر  
 کۆکردۆته وه ...).



## "چەك و چیا" یاخود دوورگە لەبیرکراوەکان

ناوی کتێب (چەك و چیا) - رۆمان  
نووسینی: جیمس ئۆلدرج  
وەرگیرانی: نەجیبە ئەحمەد  
چاپی یەكەم: 1999

ئاكو كهریم مه عروف

ئەگەر (طاهر بنجلون) بەشدا هەریەک لەو بەشەکانە زنجیرەیی رووداو و کارەساتە گەورەکانە کە بەیەکەوە، زۆربە وریایی و وردەکارییەوه هەولێ ئێوەی داو لە زۆر خسالی حەساسی کێشەیی کورد بەداتو ئێوە گەمە سیاسیە گەورەکانە کە لەودیو دیواری تاریکەکانەوه نەخشەیان بۆ دەکێشێت بەردەوام لەهەولێ ئێوە دان وەك رایەڵێک کە پەيوەندی ئەگەر (طاهر بنجلون) لەرۆمانە بەناوبانگەیدا (پیاو تیکشواوەکە) لەتەنها پەرەگرافیکدا ئازارو مەینەتیەکانی گەلی کوردی خستبێتە پوو، ئەوا (جیمەس ئۆلدرج) رۆمان نووسو کەسایەتی ناوکاری ئینگلتەرە توانیویتی لەدووتوی کتیبیکە گەورە (406) لاپەرەیدا کە دابەش کراوە بەسەر (39)

راستەقینەیی هەیه بەهەموو ئەو رووداو و کارەساتە گەورەکانە کە چ لەرابردووداو یاخود لەئێستاو ئایندەشدا بێ لەناو ئەو گەمانەداو دووبارەو چەند بارە دەبنەوه، ئیدی گەلی کورد لەم نێوەندەدا ئەو دوورگە خەمناکەیه کە لەچاوەپوانی کەشتیە کەدا بێ باری ئازادی تێدابی.

لە راستیدا لیڤرەدا ناکرێ باسی رووداو کارەساتەکانی ناو چەکو چیا بکەم چونکە پێم وایە رۆمانیک بەگەورەیی و وردەکاریەکانیەو ئەرکی خۆینەر خۆیەتی بەشوین یەك یەکی رووداوەکان و هەلچوونی حالەتەکان بکەوێت وە خۆینەری وریاو شارەزا خۆی شوین پێی کارەکتەرەکان دەکەوێ. جا هەر لەبەر ئەو روونکردنەو یە بوو پێم باش نەبوو کورتە ی رۆمانەکە لەم رانانە کورتەدا بخەم بەر دیدە ی خۆینەرەکان.

نەجیبە ئەحمەد وەرگیڤری رۆمانەکە لە دەستپێکی رۆمانەکەدا دەلی "ئۆلدرج لەم رۆمانەدا ئەوەندە شارەزای وردەکاریەکانی ناو کۆمەلگای کوردەواریەو ئەوەندە بەمیللەتی کورد ئاشنایە، خۆینەر هەست ناکات نووسەرێکی بیانی ئەم رۆمانە ی نووسیڤی، چونکە دەستی خستۆتە سەر دۆستو دوژمن و هەرچی ئەو کاولکاری و مالدویرانیە ی شەری براکوژی، کردوو یەتیە ناسنامە ی کورد، لای گەلانی دوورو نزیك، ئەو و شمان بۆ روون دەکاتەو و کە داهاوو هەمیشە بۆ رۆلە نەبەزەکانی گەلسە، ئەوانە ی

لە پێناوی خێروخۆشی ولات و نەتەو وەدا خۆیان بەخت ئەکەن). ئۆلدرج لە 1918/7/10 لە ولاتی بەریتانیا لە دایک بوو لە 1939-1945 بەهۆی هەلگیرساندن ی جەنگی دوو وەمی جیهانیەو و لە زۆریە ی بەرەکانی شەردا کاری رۆژنامە نووسی هەوالنیری کردوو. کاریگەری ئەم جەنگە وێرانکاریە بەسەر رۆمان و نووسینەکانیدا رەنگی داو و تەو تائە و کاتە ی جەنگ لە هەر کوی یەك بێ وەك ئەرکی ئەخلاق ی نووسین دژایەتی هەموو ئەو کاولکاری و خۆین رشتنە ی کردوو کە میللەتە زل هیزەکان لە بەرامبەر میللەتە داماو و کلۆلەکاندا لە پێناو بەرژەو و نەدیەکانی خۆیاندا نەخشە ی خۆیناوی بۆ دروست دەکەن تاو و کولە و رێگایەو و لە دەرگای هیچ کەسێک نەدری بۆ هاواریك، بەتەنها دەرگا تاریکەکانی خۆیان نەبێ، هەلبەت رۆمانیک ی بەو جۆرە قەبارە گەورە و زەو توانای زۆری دەوێ لە کاتی وەرگیڤراند، نەجیبە ئەحمەد توانیویەتی لە ئەنجامی ئەزموونی چەندین سالە ی وەرگیڤرانیەو و بەو ئەرکە قورسە هەستاو و ماندوو بوونی پێو دیارە، نەجیبە ئەحمەد

لە کۆی رووداو و بەسەر هاتەکانی ناو رۆمانەکە هەولێ ئەو وە ی داو و بەزمانیک ی کوردی سادە و ساکار هەروەك ئەو وە ی گیانی کوردی بکات بە بەردا کارەکە ی زۆر بەسەلیقە و وردەکاری گۆڤیو و تە سەر زمانی دایک، بەجۆریك کە هیچ گری و گۆلە یەك لای خۆینەر دروست نەکات.

لیڤرەو و دەستخۆشی لە نەجیبە ئەحمەد دەکەم کە وەرگیڤرانی رۆمانەکە ی هیندە بەچیزە کەوای لیکردم دوا ی یەك بەیەکی وشە و رستەکان بکەوم تاو و کولە بزانم جیمەس ئۆلدرج چیمان پێ دەلی و لە ناو ئەو دوورگە لە بیرکراوانەدا چ مانایەکی تازەمان بۆ ژیان پێ دەبەخشیت. هەروەها سوپاس بۆ ئۆلدرج کە لە رستە یەکی پر لە مانادا پیمان دەلی: سەد سالە ئێو هەروان لە ناو هەراو هوریا ی تاریکە شەو و دەژین واپروات سەد سالی تریش هەمان کارەسات دووبارە دەکەنەو و هەروەك چۆن لە کۆمار ی مهاباد دووبارە بوو وە.





## دواپوژى عىراق

نووسەر: عەبدولوەھاب ھەمىد

رەشىد

لە بلاوكراوەكانى: دار المدى للثقافة

والنشر

چاپى يەكەم سالى : 1997

خویندنه‌وه‌ی پۆلا احمد

بێگومان ئەگەر بمانه‌وێت ده‌وله‌تى عىراقى به‌باشى بناسين ده‌بێ بێ ئەم لاوه‌ولا له‌دواى جەنگى جیهانى يەكەمه‌وه عىراق هه‌لسه‌نگینين كه به چ قوناغێكدا تێپه‌ریوه له‌ رووى سیاسى و ئابوورى و کۆمه‌لايه‌تى و سه‌ربازیه‌وه، هه‌روه‌ها چ جۆره ده‌سه‌لاتێك له عىراقدا کاریگه‌رى و پێشكه‌وتنه‌كانى قورته‌وه و خستویه‌تیه خزمه‌ت خۆیه‌وه عىراقى گه‌شه‌سهندن و پێشكه‌وتن له‌ رووى كشت و كالى و نه‌وته‌وه كه كه‌م ولات له جیهاندا هه‌بووه به‌قه‌در ده‌وله‌تى عىراقى توانای هه‌بێ له‌سه‌ر پێى خۆى رابوه‌ستى و به‌پێنجه‌مین ده‌وله‌ت له‌ دنیادا له‌ رووى سه‌ربازیه‌وه بژمێردرێ. له‌به‌رئێه‌وه ده‌بێ بگه‌رێینه‌وه بۆ سه‌ره‌تای ئەو بنه‌ماو پێك هاتانه و هه‌روه‌ها كێشه‌ى كورد چ رۆلكى هه‌بووه

شان به‌شانى ئەو گۆرانكارىيانە و ده‌وله‌تى عىراقى چوون مامه‌له‌ى له‌گه‌ڵ كێشه‌ى ئەم نه‌ته‌وه‌یه‌دا كردووه، له‌گه‌ڵ ئەو شارستانیه‌ دێرىن و كۆنه‌ى كه عىراقى له‌سه‌ر بنیات نراوه كه میزۆپۆتامیا به‌ لوبى ئەو شارستانیه‌ته‌ داده‌نرێ هه‌روه‌ك چوون لێكۆله‌ره‌وه‌یه‌كى سویدی به‌ناوى (TORE ZETTOR HOLM) تۆپى زیتەر هۆلم ده‌لێ:

شارستانیەتی میژۆپۆتامیا  
 سۆمەرییەکان و بابلییەکان  
 تەنھا کۆنترین شارستانیەتی  
 میژوو نەبوو بەلکو ئێمە  
 خۆمان لەو شارستانیەتەدا  
 دەبینین و ئەفسانەکانمان هەتا  
 سیمای نیشستمانی و  
 ئاینەکەشمانی تیا بەدی  
 دەکەین. زۆر لە تیروانین و  
 پاشماوەکانی ئەغریقەکان و  
 جوولەکەکان دەگەڕێتەوە بۆ  
 ئەم شارستانیەتە پێش 1500  
 سال لە سەردەمی ئەقلیدس و  
 ھۆمیرۆس دا. ئەقلیدسی یەكەم  
 داستانێ میژوویی نوسیووە  
 لیژە وەحیکایەت و چیرۆک و  
 ئەفسانەکان دەرکەوتن. ھەر لە  
 شارستانیەتی بابلی و  
 سۆمەرییەکانەو کە سەرچاوەی  
 چیرۆکەکانی بەھەشت و  
 چیرۆکی قابیل و ھابیل و توفان  
 بوو ئەویش لە ھەستی ئاینیدا  
 دەرکەوتوو. سۆمەرییەکان  
 یەكەم کەس بوون کە  
 مرقایەتیان لە چاخ  
 بەردینەو پێش خست،  
 ھەروەھا ھەر ئەوانیش یەكەم  
 جار مەعدەنیان بەکارھێنا  
 زمانی نووسینیان داھێنا  
 بەرەبەست و قەناتیان بۆ  
 کشت وکال دروست کردوو و  
 سەعاتیان دۆزییەو کە 60  
 دەقیقە یەو ھەر دەقیقە یەکش

60 سانیه یە. سۆمەریەکان  
 مامۆستای ماتماتیک بوون بۆ  
 ھەرب و ئەفریقەکان چیرۆکی  
 خۆشەویستی داستانێ  
 قارەمانانەیان نوسیووە.  
 ھەروەھا نامە یەكە  
 خۆشەویستی یان بۆ مرقایەتی  
 جیھیشتوو کە بۆ (5) ھەزار  
 سال لەمەوپێش دەگەڕێتەوە و  
 شان بە شانێ ئەمە  
 شارستانیەتی عێراقی کۆن  
 یەكەم دەستکەوتی کە ناودارە  
 بە ناوی داستانێ  
 "گەلگامیش" ەو کە بۆ  
 2000 ھەزار سالی  
 سۆمەریەکان دەگەڕێتەوە و  
 ھەروەھا لە رووی شەریعت و  
 یاساو شەریعتی حامورابی بە  
 بناغە و پێشینە یەكەم  
 شەریعت و یاساکان دادەنرێ  
 کە ئەویش بۆ داننان بوو بە  
 مەدالەتدا و سەرکەوتن بەسەر  
 شەرفەساددا و پاراستنی  
 بئەدەسەلاتەکان و لاوازەکان  
 بوو لە بەھیز و  
 دەسەلاتدارەکان. ھەروەھا  
 مەمەلاتی عەقار و حقوقی  
 زەوی بەکری گرتن و قەرزدان و  
 سوود وەرگرتن بوو و کاری  
 گەشت و گوزار و کاروباری  
 بازرگانی و کاروباری پارە و  
 پاراستنی مولکایەتی تایبەتی و  
 مەسەلە یەكەم ھیزی کریکار و زەواج

و تەلاق و خیزان بوو.  
 یاساکانی حامورابی کاریگەری  
 لەسەر یاسای رۆمی کرد ئەمەش  
 پاکی و راستی یاسایی  
 دەرخیستوو کەچی لە عێراقی  
 ھاوچەرخدا قازی و یاسا تووشی  
 ساختەکاری و درۆ ھاتوون و  
 شایەتی درۆ لە دژی  
 بەرھەستکارانی سیاسیی  
 ئەدەن.  
 ھەر ئەم لیکۆلەرەو  
 سویدیە دەلی: دوا یەكە  
 سەردانی عێراقم کرد ئەو دەشتە  
 کشتوکالیە یەكە لەکاتی  
 میژۆپۆتامیادا ھەیبوو. ھیچی  
 نەماوە ئەمەش پەییوەندی بە  
 رووخانی بەغداوە ھە یەكە  
 لەسەردەستی "ھۆلاکو" ی  
 مەغولی بوو ماوە ی (7) سەدە  
 لە تاریکیدا ژیان (1258-  
 1932) ئەمە دوا یەكە  
 ھێرشێ عوسمانیەکان دەستی  
 پێکرد تاوەکو کۆتایی سالی  
 (1918) ی خایاند کە عێراق  
 خرایە ژێر  
 دەسەلاتی ئینگلیزەکانەو،  
 ئەو بوو شەریف حسەین  
 شەریفی مەککەیان کردە  
 مەلیکی عێراق لە دوا یەكە  
 پەیماننامە ی بەریتانیا و عێراق  
 مۆرکرا لە سالی 1922 دا. کە  
 ئەویش داننان بوو بە  
 بەرژەوێندیەکانی بەریتانیا لە

عێراقدا هەر به پێی یاسای ههلبژاردن یه کهم کۆمهلهی تهشریعی پێک هات له ساڵی 1924 دا ههروهها بـۆ تهـصـدیـق کردنی ئهـو رێکهوتنامهیه بهریتانیا ترسی ههبوو بۆ له دهست چوونی شارێ موسڵ گه پاندنهوهی بوو له ژێر سایهیدا بۆ نیشتمانی دایک که عێراقه ههروهها جینگهی کێشه بوو له گهڵ دهولهتی تورکیادا به لکو دهکری بڵێن له ژێر رکیفی تورکیابوو له ساڵی 1925 قبول کراو شاری موسڵ گێردرایهوه سهـر عێراق له گهڵ ئهوهی زۆربهی بیر نهوتهکانی شاری موسڵ بهریتانیا بۆخۆی سوودی لێوهگرێ، ئهـمه له دواي نیو سه ده به پێچهوانه وه دهستی پێ کرده وه سه بارهت به عێراق دواي ئهوهی که بهرژه وهندی نیشتمانی چوو ژێر رکیفی بیانییه وه به هۆی بهردهوام مل ملانیی توندوتیژی جهنگی ناوخوا له نیوان حکومهت و هیژه نهته وهیی کوردیهکان.

له ههـل و مهـرجی سیستهـمی سهـرکوت کردندا، ئهـمهـش وای له هیژی کوردی کرد که قبولی یارمهتی شای ئێران و ئهـمهـریکا بکات. سیستهـمی عێراق کهوته ناو ئهـو تهـلهـیهی که

رێکهوتنامهی جهزائیر مۆر بکات له ساڵی 1975 دا به تهنازول کردنی حکومهتی عێراقی له ئاوی شط العرب بۆ بهرژه وهندی شای ئێران.

بۆ ئهوهی عێراق مافی ئهوهی ههبی که دهست و پێی بکه نه وه و به ههموو شتیهکه دژی هیژه به رهههستکاره کوردیهکان تاپادهی فەوتان و له ناوچوونیان بهردهوام بێ. که له ساڵی 1936 عێراق ئهـم مافه سهـرکوت که رانهی به دهست هیناوه.

ههـر لهـو ساڵهـدا بوو کۆدهتای بهکر صدقی روویدا و له ساڵی داهاتووشدا کوشتیان. به سهـر پهـرشـتی چـوار سهـر کردهـکان صلاح الدین صباح و هاوڕێکانی که به ناوی رهشید عالی گهیلانییه وه بوو شۆڕشی راگهیاندا له جهنگی جیهانی دووهمدا عێراق بێ لایهـن بوو کشایه وه و شۆڕشه که شـی فهـشهـلی کرد به هۆی هیژشی بهریتانیا وه بۆ سهـر عێراق دووباره سیاسهتی کۆلۆنیالی کردن دهستی پێ کرده وه.

له دواي شهـری جیهانی دووهمه وه رهشه بای دیموکراتی زۆر ولاتانی گرته وه و زۆر پارت دروست بوون و گوڤار و رۆژنامه دهـرچوون و بهـشـداری ژیاـنی

سیاسیان دهکرد. ئهـمهـ درێژبـۆوه تا رێکهوتنامهی به غداد ساڵی 1955 که (عێراق، تورکیا، ئێران، ئهـفغانسـتان، بهـریـتانیا) وه و دهـرئـهـنجـامی هیژشهـ سیـ قـۆلـیهـکهـی "جووله کهـو بهـریـتانیا و فهـرهـنـسا" بۆ سهـر میسر له نهجهف و موسڵ و به غدادا زۆر راپه پینی قوتابیـان سهـریان ههـلدا.

دهسهلاتی عورفی له عێراقدا له بهرواری 1956/10/31 – 1957/5/27 ههستان به دروست کردنیکی هاوپهیمانیی سیاسی به رفراوان که خۆیان له م پارتانه دا ده دییه وه. پارتی نیشتمانی دیموکراتی، پارتی سهـر پهـخـۆیی حـیزبی شیوعی عێراق له گهـل حـیزبی بهـعـسی عهـرهـبی به تهـنـسیـق کردن له گهـل ئهـفسهـره ئازادیخوازهکان له ژێر ناوی بهـرهـی یهـکیـتی نیشتمانی.

ههـرچهـنده سهـهـردهـمی کۆماری له عێراق زۆر خالی ئیجابی ههـبوو که ولاتی عێراق سهـر پهـخـۆیی سیاسی وهـرگرت له کۆتایی نفوز و بالادهستی بهریتانی به لām ههـموو کاتیـک ئهـو پرسـیاره له ئارادا ههـبوو ئهـویش نهـبوونی ئهـلتهـرنا تیفیکی گونجاو بۆ دیموکراتیهـت. کورده



هاونیش-تمانیه‌کانی عێراق بەردەوام داوای مافی نەتەوویی خۆیان کردوووە کە لە بیستەکانی ئەم سەدەیەو بوو کاتێک عێراق ئینتیدابی بەریتانی بوو بەریتانیەکان یەکەم دەوڵەت بوون کە هێزیان لە بەرانبەر کوردەکانی عێراقدا بەکارهێناوە بـە فـرۆکـە گوندەکانیان بۆردومان کردوو لە داوی ئەمە شۆڕشی کوردی دەستی بە شۆڕشی چەکداری کردوو لە ساڵی 1931 – 1932 بەلام لە ساڵی 1958 کۆمارییەکان لاپەرەییەکی نوێیان لەگەڵ بزوتنەوێ کوردیدا هەڵدایەو ئەویش ئەوەبوو زیندانە سیاسییە کوردەکانیان بەردا و داوای بـرایەتی کورد و عەرەبیان کردوو هەروەها لە ساڵی 1961 دا لە 99٪ ی نەوتی عێراقی خۆمالی کسرا بەلام ئەمەش زۆری نەخایاند ئەم بـرایەتیە کورد و عەرەب کاتێک کوردەکان داوای کردنەوێ قوتابخانە و بەشی خۆیان لە نەوتە کە دەکرد شەڕ دەستی پێ کردوو تاوەکو راگەیانندی بەیاننامە 11 ی ئازاری ساڵی (1970) هەروەها بە هاتنی و کۆدەتای ساڵی 1968 ی بەعسیەکان کە دەسلەلاتیان

گرتە دەست، هەموو حیزبەکانیان پاکتاو کرد رێگەی تاکە حیزبی و دیکتاتۆریان بۆ خۆیان هەڵبژارد. ئەوێ دەستی بەردایە بۆ سیاسەت حوکمی خیانتی بەسەر دا دەدا و ئێعدام دەکرا. بەم شێوەیە ئەزمەییەکی دەسلەلات کە زیاتر توند و تیز و بێرحمانە هەلس و کەوتی دەکرد هەموو شتیکی هەر بە سەهرکوت کـردن چارەسەر دەکرد، ئەو هەر لە بەعسیەکاندا ئەو تاییبەتمەندیە هەیه. دیارە هەر بەمەشەو نەو سەتا کوشتن و بڕین و لەناوچوون ئەوانین بلیین لە ساڵی 1980 وە زیاتر توندی بەخۆو دیووە ئەوەبوو شەری کوردستانی تەنانت بە چەکی قەدەغەکراو کرد کە کیمیابارانێ گەلەکەمان بوو کە زۆرینە ئەو قوریانیە لە هەڵبجە شەهیددا دەبینرا هەر لەم ساتەدا و لەم شەپە کاول کارییەدا شەری ئێران عێراق کە درێژکراوەی ساڵی 1980 بوو بۆ 1988 ئەویش بۆ خۆی کاول کارییەکی تری بەسەر گەلی عێراقدا هێنا. راپۆرتیکی ریکخراوی فاو ئەوێ دەرخستوو کە عێراق لەچاو ساڵەکانی چلەکاندا و سەردەمی ئێستادا کە خەلکی

عێراق پشت بەخۆی دەبەستی زیاتر لە حکومەت بۆ بەرپۆوەبردنی ژبانی خۆی هەروەها سەبارەت بە ئازاردانی هاوڵاتیان "ریکخراوی لیپوردنی نیودەوڵەتی" لە ساڵی 1985 دەریخستوو کەوا دەسلەلاتی عێراق زیاتر لە "30" جۆر ئازاردان بەکار دەهێنی لە دژی هاوڵاتیان. هەر بەم پێیە ئەو ئەزمەییە کە لە عێراقدا لەسەر دەستی "سەدام" و جەللادەکانی دەستی پێ کردبوو کە لە بێو لە هەردەم و ساتیکدا بوايە چاوەپێی تەقاندنەو بوو چونکە توندوتیژی سیاسی بەردەوام بوو سەهرکوت کردن و شەری ئەهلی و دۆزی کوردی و کۆچ پێکراوان و کۆچ کردووان و بەرهەڵسێتکاران و پارتیە سیاسییەکان پەيوەندییەکانی دراوسێ و گەپاندنەو بۆ داوای ئەمانە عێراقی تووشی قەیرانیکی مەزن کردبوو. شەری ئێران – عێراق کە عێراقی خاوەن (192) بلیۆن لە ماوێ 1968 – 1990 ی تووشی لە 10٪ ی قەرزێ نەوتی کویت بوو کە راپۆرتەکان ئەو دەردەخەن کە عێراق لە ساڵی 1984 دا زیاتر لە 14 ملیار دۆلار تەنها تەقەمەنی کپیووە کە

ئەمەش نيوەى ئەو بەرھەمە  
نىشتەمانىيە كە عىراق ھەيىو  
لە مەوادى خام وەكو نەوت.

ھەر لە دوای وەستەنى  
شەپى ئىران — عىراق، كۆيت  
بەريارىدا لە لىژنەى ئۆپىك كە  
بەشە نەوتى خۆى زياد بىكات  
لەسەر ئەساسى دەرھىنانى بىرە  
نەوتەكانى (رومىلە) ئەمەش  
زىيانىكى گەورە بوو بۆ عىراق  
چونكە عىراق لە 90% دا پىشتى  
بە نەوت دەبەست زىانى ئەم  
زياد كەردنەى كۆيت سالانە  
دەگەشتە (7) مليار دۆلار كە  
پىويست بوو عىراق قەرەز  
بداتەو ديارە دابەزىنى نەوتى  
بەدوادا ھات.

سەدام ئەم پىشنىارەى  
كۆيتى بە خىانەت و گالئە  
پى كەردنى عىراق لەقەلەم دا.  
عىراق توشى خنكاندن دەبوو.

ھەر لە دوای راگرتنى شەپى  
ئىران عىراق ئەمەريكا  
راگەياندنەكەى عىراقى بە  
پىشنىلكارىيەكانى مافى مرقوف  
لەقەلەم دا. چونكە سەدام  
پىشتەر نامەيەكى بۆ ولاتانى  
عەرەبى ناردبوو لە نامەكەدا وا  
ھاتبوو ئەوەى پىويستە لە  
كەنداوى عەرەبىدا زال بى  
دەولەتى عىراقە ئەك ئەمەريكا،  
دەولەتى مىسر زۆر تەنگاوبوو

بوو بەم نامەيە چونكە سالانە  
مليۇنى دۆلارى ھاريكارى لە  
ئەمەريكا وەردەگرت. ئەوەبوو  
سەدام بە بۆنەى يەكەمىن  
سالپۆژى دامەزراندنى لىژنەى  
ھاريكارى عەرەبى سالى  
1990 دا چووو عەمان و  
پىشوازى لىگرا لەلایەن مەليك  
حسەينەو زۆر بە توندوتىژى  
قسەى كەردبوو وتبوو:

دەبى رەسىدى نەوتمان كەم  
بەكەينەو بۆ زياتر ھىز خستە  
سەر سياسەتى ئەمەريكى و ئىتر  
رىگا و جىگای تر نەماو بۆ  
ترسنىۆكەكان كە دەلىين  
ئەمەريكا ھىزى جىبەجىكەر و  
ئەمە تەنھا مل دانەواندنە و  
ھىچى دىكە نيە ھەر لەوكاتەدا  
حوسنى موبارەك لە  
ئاهەنگەكەدا دەبى و دىتە  
دەرەوە چونكە بە ھىرشىكى  
دەبىنى بۆخۆى ھەرچەندە  
مەليك حسەين ئەلئ ئەمە  
تىنەگەيشتنە لە يەكترى  
حوسنى موبارەك ھەر  
سوور دەبى و دەگەرپتەو و لاتى  
خۆى ھەر لەدوای ئەمە بە دوو  
ھەفتە بەرپرسىارىكى كۆيت لە  
عەمان ئەمەى راگەياندوتى:

سەدام تەنھا داواى ئەو دوو  
دوورگەيە لە كۆيت ناكاتەو كە  
ھەيە بەلكو كۆيتى بە تەواوى  
دەوى ئەمە لەكاتىكدا كە ھىچ

ھىزىكى سەربازى عىراقى لە  
سنوورى كۆيتدا نەبوون. ديارە  
لەئاكامى ئەو سەركىشىانەى  
عىراق بۆ داگىركردنى كۆيت لە  
سالى 1990 دا بۆ زياتر  
زۆرپى ھىنانى عىراق لىژنەى  
ئاسايشى نۆدەولەتى بپريارى  
سەبارەت بە عىراق دەرکرد  
ئەويش لە بوارى قەدەغەكەردنى  
بازرگانی دەرەو و ھىنانى شت  
و مەك و مەامەلە  
نۆدەولەتىكەكان و گەشتە  
ئاسمانىيەكان. ئەمە بەردەوام  
بوو لە دوای شەپى كەنداو بۆ  
كشاندنەوەى لە كۆيت كە  
لىژنەى ئاسايشى نۆدەولەتى  
بپريارى (687) ى دەرکرد بۆ  
وەلام دانەوہى نظامى عىراقى  
و راوہستانى شەپ لەگەل  
چاودىرى كەردنى لىژنەى چەكە  
كۆمەل كۆزىيەكان لە عىراق.  
ھەرەھا سەدام بە داگىركردنى  
دەولەتى كۆيت توانى 20% ى  
نەوتى جىھانى بخاتە ژىرركىفى  
خۆيەو ھەرەھا شان بەشانى  
قەيرانى كەنداو كە لە  
داگىركردنى دەولەتى كۆيتەو  
ھەنگاوى ناوہ گەلەكەشمان لە  
باشوورى كوردستان لەتاو دام و  
دەزگا و زولم و زۆرى بەعسىيە  
فاشىيەكان كە صدام ھەناسەى  
لەبەر بپرابوو لە ئازارى سالى  
1991 دا توانيان راپسەپىن



بکەن و سەرجه م دام و دەزگاگانی بە عس تیک بشکێنن. پرسپاریک لیژەدا سەرەلەدەدات ئەوێە ئایا لە ژێر سایە ی بە پێوە بە رایەتی کوردیدا ئامانجی سەر بەستی مافەکانی کورد بە دەست هاتوون، لە سالی 1991-1994 راپۆرتیکیی ریکخراوی نێوە و لە تی کە مەیدانی یە پیشیل کارییەکانی مافی مرۆفی کوردی لە ژێر دەسەلات دارانی کورددا دەست نیشان کردوو و هەر ئە و راپۆرتە دەلی ژۆریە ی کوردەکان هەست بە وە دەکەن گەشتونە تە کۆتایی یەکی داخراو ... ئە وان رزگارکراون لە وە هەمی هاو پەیمانەکان و وە هەمی سەر کردەکانیان هەروەها بە رزکردنە وە ی شیعاری فیدرالیەت بە هاریکاری ئە مەریکا بوو ئە مە بە بێ بۆچونمان لە سەر فیدرالیەت. هەتا ئە و ئاستە ی ریکە و تنەکانی نیوان دەسەلاتی عێراقی و بەرەلەستکارە کوردەکان بە پێی ئامۆژگاری ئە مەریکا کۆتایی هاتوو.

هەر بە پێی راپۆرتی خۆرەلاتی ناوەرەست کە تیایدا هاتوو هەرچەندە هیزە خۆرناوایی یەکان تەداخولی عێراقیان کردوو رایان

گەیان دوو چارەسەرێکی سیاسی بۆ عێراق بدۆزنە وە بەلام واقع زۆر بە پێچەوانە وە بوو. چونکە زۆربە ی بەرەلەستکارانی عێراقی دەلێن مانە وە ی دەسەلاتی سەدام لە سەر حوکم پە یوەستە بە بەرژە وەندییەکانی ئە مەریکا وە لە ناوچە کەدا.

یەکیک لە کارمەندەکانی نەتە وە یە کگرتوو وەکان دەلی: بەرەلەستکاری شیمانە یەکی زۆر کە مە لە م هەل و مەرجه دا لە بەر ئە وە ی خەلک پیویستە لە سەریان کە بیر بکەنە وە چۆن پێداویستی یەکانی ژیا نیان چنگ بخەن لە جیاتی تیکۆشان لە پێناوی دیموکراتیەتدا. دیارە ئە و گەمارۆیە ی کە خراوە تە سەر عێراق پیشیل کارییەکی تەواوی مافەکانی گەلی عێراقە، چونکە گەلی عێراق تا ئێستاکە بە دەست ئە م ئابلقە ئابوورییە وە دەنالیێن. هەر بە هۆی کە م خۆراکی یە وە سی ملیۆن و نیو لە خەلکی عێراق تووشی مەترسی بوون کە 1580000 منداڵ و 230 هەزار ئافرەتی سک پر کە دەبیێ تە هۆی ئیفلیج بوونی منداڵ ئە مە سەرە پای فەساد یەکی زۆر کە بلۆه، هەر لە سالی 1990 دا

(826560) کەس لە بۆرژوازی مام ناوێند بە هۆی دارمانی وەزعی ئابورییە وە تیک شکاون. کەچی یەکیک لە کارمەندەکانی نەتە وە یە کگرتوو وەکان دەلی:

(ئیمە قاجیان دەشکێنن و دوایی دار شەقیان دەدەین)

هەر سەبارەت بە پیشیلکاریەکانی مافی مرۆف لە عێراقدا لە لایەن دەسەلاتی عێراقیە وە تووشی بوون هەر پەشە کردن لە و خیزانانە ی راگوێزیان کردوون و ئەندامانی خیزانەکانیان بەرە و روی جۆرەها شکل و شیۆە ی ئازاردانی جەسەدی و جنسی و کوشتن دەبوونە وە ئە و خیزانانە ی کە تەسلیم بە دەسەلات دژی نابن ئە و مندالەکانیان دەفراندن کە تەمەنیان 10 - 14 سالە.

ئە مە لە راپۆرتەکانی ریکخراوەکانی مافی مرۆفدا دەر دەکەوێت سەرباری شیواندنی گیانی مرۆفەکان ئە وە ی دزی کردبێ یاخود را کردووبێ لە سەربازی کردنی سەدام وەکو برینی گوێچکە یاخود سوتانی بە ئاگر ئە مەش لە ژێر یاسای دین دا بە پێوە دەچی هەروەها برینە وە ی قاچ ئە گەر پارە ی سێ کردنی نەبوو



ئەو كەسە كەيفى خۆيەتى ھەر بەبى سىر كىردىن بۆى دەپنەو. ديارە لە بەرانبەر دەسەلاتى سەدام ھىزە بەرھەستكارە كوردى و عەرەبى يەكەكان يەكگرتوو نىن و بە پەرش و بلاوى كاريان كىردوو ئەمە لە ھاوتاي سەدامىكدا كە لە 10% ى كۆى چەكى جىھانى كرىو و دەريش كەوتوو كە زياتر لە 208 كۆمپانىيائى بىيائى چەكى كوشندەيان بە سەدام فروشتوو وەك كۆمپانىيائى ئەمريكى و بەريتانى و فەرەنسى و ئىتالى و سويسرى و نەمساوى و بىسەلجىكى و ئىسپانى و ئەرجەنتىن و يابان و پۆلەندا و ھۆلەندا و سوئىد و ھىند و بەرازىل و مۇناكو.

ئەمەرىكاش لە رىگەى كۆمپانىيا بچووكەكانەو چەكى بۆ عىراق ناردوو بىگومان چەند پىشنىيارىك ھەيە كە نووسەر عەبدول وەھاب بۆ پاشەپۇژى عىراق دىيارىكردوو ئەويش وەك وازەينان لە مەفھوومى تاكە پارت و دەست بە سەراگرتنى دەسەلات ھەروەھا قبوول كىردنى سەربەستى گشتى و مافەكانى مەرووف و بالادەستى ياسا و فرە لايەنى سىياسى و رىكخراوھىي و چاكردى حيزبى بەعس لە

سەركوت كىردنەو بۆ دىموكراسىيەت و لەگەل ھەلوەشاندنەوھى دەزگائى موخابەرات بەم پىيە پاشەپۇژى عىراق بەرەو رووناكى و ئاسۆيەكى روون بىروات بەلام من پىم وايە پاشەپۇژى عىراق گىرداوە بە ئىستاو كە پەيوەستە بە فەشەلى سىستەمەو، فەردو نوخبە لەژىر سايەى ئەو مەرگەساتەدان كە بەسەر ولاتى عىراقدا ھات و ھەروەھا ھەيكەلى ئەو دەسەلاتەى عىراق كە لە بناغەدا لەسەر توندوتىژى دامەزراوە پىناچىت كە بتوانى چاكسازى تىيابكرى چونكە سەرتاپاي ئەو دەسەلاتەى عىراق بە دام و دەزگاكانىو نەخۆش بوون و ھەلگىر قايروسى توندوتىژى سىياسى و خويىن مژىنن لەبەرئەو ئالىيەتى جىبەجى كىردنى ئەو دەسەلاتە كە بەرەو دىموكراتىيەت بچى لە خودى ئەو دەسەلاتەدا كاريكى ھەروا مىكانىكى و ئاسان نىيە پىشم وانىيە كە بەو ئاكارەدا ئەو دەسەلاتە بتوانى گۆرانكارى تيا بكرى گەلى عىراق بە گشتى و گەلى كوردەمان لە سايەيدا مافە نەتەوھىيەكانى تيا بەدەست بەينى و ئاسايش و

پاراستنى تەواو بكەوئىتە ناوچەكەو بەتايبەتى.

---

# Sardam

Foreign culture  
magazine

No. 6. Dec. 1999

---

Concessionaire:  
**Sherko Bekas**

Editor-in – chief :  
**Raoof Begard**

Editing Director :  
**Azad Berzinji**

Editorial Staff :  
**Rebeen Hardi**  
**Shwan Ahmed**

Art production work :  
**Kader Meerkhan**



Sardam Printing & Publishing House